

ΑΓΓΕΛΟΥ ΒΛΑΧΟΥ

ΗΡΟΔΟΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΑ (ΕΚΛΟΓΕΣ)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Α' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ



ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ
ΕΚΔΟΣΕΩΣ
ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ
ΒΙΒΛΙΩΝ

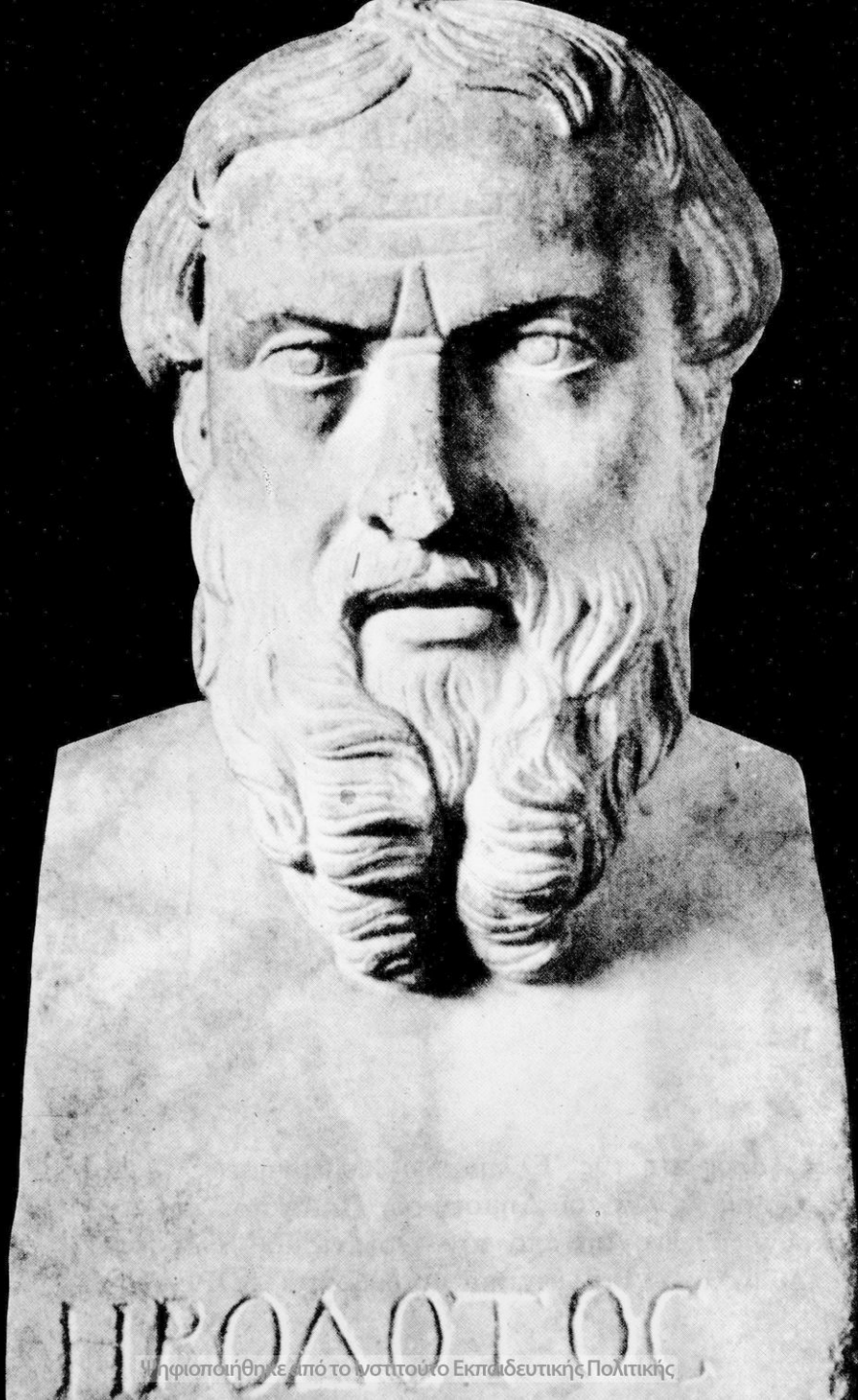
ΑΘΗΝΑ 1978

Υψηλοποιήθηκε από το Υπουργείο Παιδείας και Πολιτικής

ΗΡΟΔΟΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΑ

(ΕΚΛΟΓΕΣ)

Μέ απόφαση τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως τὰ δι-
δακτικά βιβλία τοῦ Δημοτικοῦ, Γυμνασίου καί Λυ-
κείου τυπώνονται ἀπό τόν Ὄργανισμό Ἐκδόσεως
Διδακτικῶν Βιβλίων καί μοιράζονται ΔΩΡΕΑΝ.



ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΣ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΗΡΟΔΟΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΑ

(ΕΚΛΟΓΕΣ)

Α' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ-ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΑΓΓΕΛΟΥ ΒΛΑΧΟΥ

Έπιλογή αποσπασμάτων από το
Γ. Ζευγώλη

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΑΘΗΝΑ 1978

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

(ΕΚΔΟΣΕΙΣ)

Α. ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΑ

ΕΚΔΟΣΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΑΓΓΛΙΚΟΥ ΠΑΛΑΙΟΥ

Εκδόσεις Επιστημονικής Ερευνας
1. Σελίδα

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΜΑΘΗΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ 1978

Βιογραφία

Ὁ Ἡρόδοτος γεννήθηκε τό 484 π.Χ. περίπου στήν Ἀλικαρνασσό, παραλιακή πόλη τῆς Ν. Δυτικῆς Μικρᾶς Ἀσίας, στήν περιοχή πού ὀνομαζόταν Δωριδα, ἐπειδή εἶχαν ἰδρυθεῖ ἐκεῖ πολλές δωρικές ἀποικίες. Ἄν καί δέν ὑπάρχει ἄλλος συγγραφέας μέ τό ἴδιο ὄνομα, ὥστε νά πρῆπει νά γίνεται διάκριση, τό ὄνομα τοῦ ἱστορικοῦ συνοδεύεται πάντα ἀπό τό ἐπίθετο τῆς καταγωγῆς του: Ἡρόδοτος ὁ Ἀλικαρνασσεύς.

Ὁ πατέρας του ὀνομαζόταν Λύξης καί ἡ μητέρα του Δρυώ. Εἶχε ἓναν ἀδελφό, τόν Θεόδωρο. Ἡ οἰκογένειά του ἦταν ἀπό τίς πρῶτες καί εὐπορότερες τῆς Ἀλικαρνασσοῦ καί αὐτό βοήθησε πολύ τόν Ἡρόδοτο νά μορφωθεῖ πολύ καλά. Μεγάλωσε σ' ἓνα πνευματικά καλλιιεργημένο οἰκογενειακό περιβάλλον, ἀφοῦ ὁ θεῖος του Πανύασης — ἀδελφός τῆς μητέρας του — ἦταν ποιητής. Ὁ Ἡρόδοτος συνδέθηκε μαζί του καί ὅταν ὁ Πανύασης, μαζί μέ ἄλλους συμπολίτες του, ὀργάνωσε ἐξέγερση γιά νά ἀνατρέψει τόν τύραννο τῆς Ἀλικαρνασσοῦ Λύγδαμη, ὁ Ἡρόδοτος πῆρε κι αὐτός μέρος στή συνωμοσία. Ἡ ἐξέγερση ὅμως ἀπέτυχε, ὁ Πανύασης σκοτώθηκε καί ὁ Ἡρόδοτος κατέφυγε στή Σάμο, ὅπου ἔζησε ἀρκετά χρόνια. Τό 454 π.Χ. γίνεται δεύτερη ἐπανάσταση στήν Ἀλικαρνασσό καί ἀνατρέπεται ὁ τύραννος Λύγδαμης. Ὁ Ἡρόδοτος ἐπιστρέφει στήν πατρίδα του ἀλλά δέ μένει πολύ στήν Ἀλικαρνασσό. Φεύγει πάλι, ὀριστικά πιά, ἀπό τήν πατρίδα του. Δέν ξέρουμε τοὺς λόγους πού τόν ἀνάγκασαν νά πάρει μιὰ τέτοια ἀπόφαση.

Δέν ὑπάρχουν πληροφορίες γιά τή ζωή τοῦ Ἡροδότου μεταξύ τοῦ 454 καί τοῦ 445 π.Χ., ὅταν, κατά τήν παράδοση, ὁ Ἡρόδοτος ἔρχεται στήν Ἀθήνα ὅπου διαβάζει, μπροστά σέ πλῆθος λαοῦ, μεγάλα ἀποσπάσματα τοῦ ἔργου του καί οἱ Ἀθηναῖοι τοῦ δίνουν χρηματικό βραβεῖο 10 τάλαντα, ποσό ἐξαιρετικά μεγάλο. Τήν ἐποχὴ ἐκείνη ὁ Περικλῆς εἶχε ἀναλάβει μιὰ τεράστια προσπάθεια: νά συνενώσει τοὺς Ἑλλήνες δημοιο-

γώντας μία ισχυρή πανελλήνια συνείδηση. Για νά τό πετύχει αὐτό, κοντά στά ἄλλα ὁ Περικλῆς καλεῖ ὅλες τίς Ἑλληνικές πόλεις νά ἰδρύνουν μία κοινή ἀποικία στή νότια Ἰταλία, πού τότε ὀνομαζόταν Μεγάλη Ἑλλάς. Τό ὄνομα τῆς νέας αὐτῆς ἀποικίας ἦταν Θουρίοι. Ὁ Ἡρόδοτος ξεκινᾷ μέ τούς ἀποίκους καί ἐγκαθίσταται στούς Θουρίους, ὅπου καί μένει ὡς τό θάνατό του, τὸ 424 π.Χ. Γι' αὐτό ἀπό πολλοὺς ὀνομαζόταν Ἡρόδοτος ὁ Θουρίος.

Ὁ Ἡρόδοτος ταξίδεψε πολύ. Εἶναι ὁ πρῶτος μεγάλος ταξιδιώτης πού ἐπισκέφτηκε ὁλόκληρο σχεδόν τὸν τότε γνωστό κόσμο. Σήμερα φτάνει καρεῖς στήν Περσία σέ λίγες ὥρες μέ ἀεροπλάνο. Τότε μία ἐπίσημη ἀποστολή ξεκινοῦσε ἀπὸ τὴν Ἀθήνα γιὰ νά φτάσει — μέ ὅλες τίς ἀνέσεις καί τὴν ἀσφάλεια τῶν ἐπισήμων — τρεῖς μῆνες ἀργότερα στὰ Σοῦσα. Ὁ Ἡρόδοτος ταξιδεύει στίς παραθαλάσσιες πόλεις τῆς Ἰωνίας, πηγαίνει στίς Σάρδεες καί στό ὑψίπεδο τῆς Μέσης Ἀνατολῆς, ἐπισκέπτεται τὴ μισοκαταστρεμμένη Βαβυλώνα, τὴν Ἀσσυρία καί τὴν Περσία. Πηγαίνει στήν Αἴγυπτο καί ἀναπλέει τὸ Νεῖλο ὡς τὴν Ἐλεφαντίνη νῆσο πού ἀπέχει χίλια χιλιόμετρα ἀπὸ τίς ἐκβολές τοῦ ποταμοῦ. Πηγαίνει στὸν Εὐξείνιο Πόντο, στήν Κολχίδα καί στήν Κοιμαία, περιγράφει τούς λαοὺς τῆς περιοχῆς ἐκεῖνης καί τούς μεγάλους ποταμούς τῆς Νότιας Ρωσίας. Ἔτσι, ὅταν γράφει τὴν Ἱστορία του εἶναι σέ θέση νά μᾶς δώσει αὐθεντικές πληροφορίες μέ πολλές λεπτομέρειες γιὰ ὅλες αὐτές τίς περιοχές, τούς κατοίκους τους, τὴν κοινωνική τους ὁργάνωση, τὰ ἔθιμα καί τὴ θρησκεία τους. Ὁ ἱστορικός θά χρειάστηκε πολλὰ χρόνια γιὰ νά καλύψει, ἀπὸ βορρᾶ σέ νότο καί ἀπὸ ἀνατολή σέ δύση, ἓνα δρομολόγιο 8 000 χιλιομέτρων περίπου.

Τὸ ἔργο τοῦ Ἡροδότου

Ὁ Ἡρόδοτος ἤξερε ἀσφαλῶς καί εἶχε μελετήσει τὰ ἔργα τῶν προγενέστερων συγγραφέων πού ὀνομάσθηκαν λογογράφοι. Μεταξύ τους εἶχε ἰδιαίτερη θέση ὁ Ἑκαταῖος ὁ Μιλήσιος. Οἱ λογογράφοι αὐτοὶ ἔγραφαν, σέ πεζό λόγο, τὸ χρονικὸ τῆς ἱδρύσεως μιᾶς πόλης, ἀνέφεραν μέ πλούσιες λεπτομέρειες τὴ μυθικὴ ἢ πραγματικὴ γενεαλογία μιᾶς οἰκογένειας ἢ περιγράφαν τούς ἀποικισμοὺς μακρινῶν περιοχῶν ἀπὸ τούς Ἕλληνες. Δέν ἔχει διασωθεῖ κανένα ἀπὸ τὰ ἔργα τους, κανένας ἀπὸ τούς

λόγους τους. Είναι όμως φανερό ότι ο Ήροδοτος επηρεάστηκε από τους προγενεστέρους του και περισσότερο, ίσως, από τον Έκαταιο, τον οποίο αναφέρει αρκετές φορές στο έργο του, αλλά η μεγάλη του πολυμάθεια, οι γεωγραφικές γνώσεις του και τό ερευνητικό του, πνεύμα τοῦ ἐπιτρέπουν νά συνθέσει ένα πολύ ευρύτερο έργο, πολύ σημαντικό και αρκετά συστηματικό, πού έχει κεντρικό θέμα τή σύγκρουση Ἑλλήνων καί Περσῶν καί καλύπτει μιά αρκετά μεγάλη χρονική περίοδο.

Ἡ πρώτη φράση τοῦ έργου τοῦ Ἡροδότου φανερώνει ἀμέσως πῶς θά δουλέψει ὁ ἱστορικός: «Ὁ Ἡρόδοτος ὁ Ἀλικαρνασσεύς παρουσιάζει τήν ἔρευνά του αὐτή γιά νά μή λησμονηθοῦν μέ τόν καιρό τά ἔργα τῶν ἀνθρώπων καί νά μή μείνουν ἀμνημόνευτα τά μεγάλα καί θαυμαστά κατορθώματα τῶν Ἑλλήνων καί τῶν βαρβάρων οὔτε, εἰδικότερα, τά αἷτια γιά τά ὁποῖα πολέμησαν μεταξύ τους». Πρῶτος σκοπός του λοιπόν εἶναι νά μή σβήσουν ἀπό τήν ἀνθρώπινη μνήμη τά σπουδαῖα κατορθώματα τῶν προγόνων καί δεύτερος σκοπός εἶναι νά δείξει ὅτι οἱ πόλεμοι μεταξύ Ἑλλήνων καί βαρβάρων ἦταν ἡ σύγκρουση δύο κόσμων. Γι' αὐτό ὁ Ἡρόδοτος δέν περιορίζεται στίς ἐλληνοπερσικές σχέσεις ἀλλά ἀναφέρει στό ἔργο του ὅλα τά στοιχεῖα πού ἔχει συγκεντρώσει γιά τοὺς λαούς, οἱ ὁποῖοι εἴτε ἄμεσα εἴτε ἔμμεσα σχετίστηκαν μέ τή σύγκρουση αὐτή. Γι' αὐτό καί τό ἔργο τοῦ Ἡροδότου εἶναι ἕνα εἶδος ἱστορικῆς καί γεωγραφικῆς ἐγκυκλοπαίδειας πού περιέχει ὅλες τίς ἱστορικές καί γεωγραφικές γνώσεις τοῦ συγγραφέα. Περιλαμβάνοντας στό ἔργο του ὅλα αὐτά τά στοιχεῖα ὁ Ἡρόδοτος πρόσφερε στοὺς συγχρόνους του μιά τεράστια ὑπηρεσία, διευρύνοντας τό πεδίο τῶν γνώσεών τους.

Καί γιά μᾶς τό ἔργο τοῦ ἱστορικοῦ εἶναι ἀνεκτίμητο, γιατί εἶναι ἡ βασική ἂν ὄχι ἡ μόνη πηγή πληροφόρησης γιά τοὺς Μηδικούς πολέμους. Ἀπό τή μελέτη ὅμως τοῦ Ἡροδότου ἐμεῖς σήμερα ἔχουμε νά ἀποκομίσουμε καί ἄλλες ὠφέλειες, γιατί δέν εἶναι ἕνας ἱστορικός πού περιορίστηκε σέ στενά ὅρια, ἀλλά εἶναι καί θαυμάσιος γεωγράφος, ἀρχαιολόγος, ἐθνολόγος, ἀνθρωπολόγος καί περιηγητής. Στό ἔργο του συναντοῦμε συχνά συναρπαστικά μικρά διηγήματα, γεμάτα ἀπό βαθιά ἀνθρώπινη πείρα, πού χαράζονται γιά πάντα στό μυαλό μας. Τό μεγάλο ὅμως διδάγμα πού ἀντλοῦμε διαβάζοντας τό ἔργο του εἶναι ὅτι ἡ ἀρετή καί ἡ πίστη στήν ἐλευθερία ἀναδεικνύονται ἀνώτερες ἀπό τό ἀμέτρητο πλῆθος, τή δύναμη καί τόν πλοῦτο.

Ἀπό τήν ἐποχή τῆς συγγραφῆς του τό ἔργο τοῦ Ἡροδότου ἐκτιμή-

θηκε εξαιρετικά, μερικοί όμως, από την αρχαιότητα ως σήμερα, τόν έκριναν αυστηρά λέγοντας ότι ο Έρρόδοτος είναι μεροληπτικός, ότι αναφέρει φανταστικά πράγματα και ότι δεν έχει μέθοδο. Βέβαια ο Έρρόδοτος δεν ακολουθεί μιά αυστηρή μέθοδο στη διήγησή του, αλλά είναι ολοφάνερη η προσπάθειά του να ακριβολογήσει. Όταν αναφέρει δύο και τρεις έκδοχές για τό ίδιο γεγονός ή για τό ίδιο φυσικό φαινόμενο, δεν παραλείπει ποτέ να προσθέσει ποιά από τίς έκδοχές αυτές θεωρεί ο ίδιος πιθανότερη. Επίσης, όταν αναφέρει κάτι πολύ παράδοξο πού έχει ακούσει, προσθέτει συχνότατα: «αλλά αυτό δεν τό πιστεύω» ή: «αναφέρω τά όσα μου έχουν πει». Αλλά τό επίθετο πού ταιριάζει λιγότερο στον Έρρόδοτο είναι τό «μεροληπτικός», γιατί στό κύριο θέμα πού πραγματεύεται — τήν αναμέτρηση Έλλήνων και Περσών — είναι εξαιρετικά αντικειμενικός και δεν παραλείπει να επαινέσει, όταν τούτο ταιριάζει, τόν Ξέρξη και τούς Πέρσες.

Όσο για τήν έλλειψη μεθόδου στη δομή τού έργου, δηλαδή τήν παρεμβολή πολλών λεπτομερειών και ανεκδότων καθώς και τίς συχνές παρενθετικές διηγήσεις, τούτο αποτελεί βέβαια ελάττωμα για ένα σύγχρονο ιστορικό έργο, αλλά χάρη στην ακόρεστη περιέργεια τού Έρρόδου διασώθηκαν ως σήμερα άπειρες πολύτιμες πληροφορίες για τόν αρχαίο κόσμο στην ολότητά του, τίς όποιες επαληθεύουν συνεχώς οί αρχαιολογικές έρευνες και ανασκαφές.

Ο Έρρόδοτος τιτλοφόρησε ο ίδιος τό έργο του «ίστορίας απόδεξις». Η λέξη ιστορία, στην αρχαία ελληνική, σήμαινε έρευνα και ο τίτλος θά μπορούσε να μεταφραστεί: «παρουσίαση τής έρευνας»*. Αλλά οί Άλεξανδρινοί διαίρεσαν τό κείμενο τού Έρρόδου σε έννέα βιβλία και έδωσαν στό καθένα τό όνομα μιās από τίς έννέα Μούσες: Κλειώ, Εὐτέρπη, Θάλεια, Μελομένη, Τερψιχόρη, Έρατώ, Πολύμνια, Οὐρανία και Καλλιόπη. Έτσι σήμερα τό έργο τού ιστορικοῦ ονομάζεται και «Έρρόδου Μούσαι».

Τό Α' βιβλίο, ή «Κλειώ», αρχίζει με τίς μυθικές συγκρούσεις Έλλήνων και βαρβάρων και άμέσως ύστερα περνάει στην αφήγηση ιστορικών γεγονότων. Πώς ο Κροΐσος, βασιλιάς τών Ανδών, ύποδούλωσε τίς ελληνικές πόλεις τής Ίωνίας, πώς οί Πέρσες, με τόν βασιλιά τους Κύρο, νίκησαν τούς Ανδούς και υπέταξαν τήν Ίωνία, πώς δημιουργήθηκε τό

* Στό βιβλίο 7,96 άπαντά ή λέξη «ίστορία» με τή σημερινή της άκριβώς σημασία.

περσικό κράτος αφού επικράτησαν οι Πέρσες επάνω στους Μήδους, τέλος πώς οι Πέρσες κυρίεψαν τή Βαβυλώνα.

Τò Β' βιβλίο, ή «Ευτέρπη», περιέχει τή βασιλεία τοῦ Καμβύση, διάδοχου τοῦ Κύρου, καί τήν ἀρχή τῆς ἐκστρατείας του ἐναντίον τῆς Αἰγύπτου. Μέ τήν εὐκαιρία αὐτή, ὁ Ἡρόδοτος, μεγάλος θαυμαστής τῆς Αἰγύπτου, ἀναφέρει μέ πολλές λεπτομέρειες ὅλες τίς πληροφορίες πού ἔχει συγκεντρώσει γιά τήν Αἴγυπτο. Θρησκεία, διοίκηση, ἥθη καί ἔθιμα, μνημεῖα, κτίσματα, καί μεγάλα ἔργα, ζῶα καί φυτά, τά πάντα περιγράφονται ἀπό τόν Ἡρόδοτο, πού μᾶς προσφέρει ἔτσι στήν «Ευτέρπη» πολύτιμες γνώσεις γιά τήν ἀρχαία Αἴγυπτο.

Στό Γ' βιβλίο, ή «Θάλεια», ὁ Ἡρόδοτος ἱστορεῖ τήν ἐκστρατεία καί τήν κατάκτησή τῆς Αἰγύπτου ἀπό τόν Καμβύση πού εἰσβάλλει καί στή Λιβύη καί στήν Κυρηναϊκή. Ὁ Καμβύσης πεθαίνει καθῶς ἐπιστρέφει στήν Περσία καί τήν ἐξουσία παίρνει, μετά ἀπό συνωμοσία τῶν «Μάγων», ὁ Ψευτο-Σμέρδης. Οἱ Πέρσες ἄρχοντες ὁμως μαθαίνουν ὅτι βασιλιάς τους ἔγινε ἓνας σφετεριστής, ὁργανώνουν συνωμοσία ἐναντίον του καί τόν σκοτώνουν. Βασιλιάς τῆς Περσίας γίνεται ὁ Δαρεῖος πού ὁργανώνει τό κράτος.

Τò Δ' βιβλίο, ή «Μελπομένη», περιέχει τήν πρώτη προσπάθεια τοῦ Δαρείου νά ἐπεκτείνει τό κράτος του στήν Εὐρώπη. Ἐκστρατεύει ἐναντίον τῶν Σκυθῶν, πέρα ἀπό τόν Ἰστρο (Δούναβη), ἀλλά παρ' ὀλίγο νά πάθει καταστροφή καί ἐπιστρέφει στή Μικρά Ἀσία. Οἱ Πέρσες ἐκστρατεύουν ἄλλι στή Λιβύη καί τήν Κυρήνη.

Στό Ε' βιβλίο, ή «Τεορπιχόρη», περιγράφεται ή δεύτερη ἐκστρατεία τῶν Περσῶν στήν Εὐρώπη — στή Θράκη καί τήν Παιονία. Ἀπό τίς ἑλληνικές πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας οἱ πόλεις τοῦ Ἑλλησπόντου ὑποτάσσονται στούς Πέρσες, ἀλλά οἱ πόλεις τῆς Ἰωνίας ἐπαναστατοῦν ἐναντίον τῶν Περσῶν καί ζητοῦν τήν βοήθεια τῆς Σπάρτης καί τῆς Ἀθήνας. Ἡ Σπάρτη ἀρνεῖται νά βοηθήσει ἀλλά ή Ἀθήνα, μαζί μέ τήν Ἐρέτρια στέλνουν βοήθεια στήν Ἰωνία καί πυροπολοῦν τίς Σάρδεες. Οἱ Πέρσες ὁμως πνίγουν τήν ἐπανάσταση.

Στό ΣΤ' βιβλίο, ή «Ἐρατώ», περιγράφονται ή καταστολή τῆς ἐπανάστασης τῆς Ἰωνίας, ή πρώτη ἐκστρατεία τῶν Περσῶν ἐναντίον τῆς Ἑλλάδας μέ ἀρχηγό τό Μαρόνιο καί ή καταστροφή τοῦ στόλου του στόν Ἀθωνα. Ὑστερα ἀναφέρεται ή δεύτερη ἐκστρατεία τῶν Περσῶν ἐναντίον τῆς Ἀθήνας μέ ἀρχηγούς τό Δάτη καί τόν Ἀρταφέρνη καί ή

μάχη τοῦ Μαραθώνα, πρώτη λαμπρή νίκη τῶν Ἀθηναίων ἐναντίον τῶν Περσῶν.

Στό Ζ' βιβλίο, ἡ «Πολύμνια», ὁ Ἡρόδοτος ἱστορεῖ τίς προετοιμασίες τοῦ Δαρείου γιά τήν τρίτη ἐκστρατεία τῶν Περσῶν ἐναντίον τῆς Ἑλλάδας, πού ὕστερα ἀπό τό θάνατό του συνέχισε ὁ διάδοχός του Ξέρξης, τή συγκέντρωση καί πορεία τοῦ στρατοῦ τοῦ Ξέρξη καί τή διάβαση τοῦ Ἐλλησπόντου ἐπάνω σέ γέφυρες. Ἐξακολουθεῖ μέ τήν προέλαση τοῦ στρατοῦ στή Θράκη, τή Μακεδονία καί τή Θεσσαλία καί τελειώνει μέ τή μάχη τῶν Θερμοπυλῶν.

Τό βιβλίο Η', ἡ «Οὐρανία», περιέχει τή ναυμαχία τοῦ Ἀρτεμισίου καί τή ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας, περιλαμβάνει νίκη τῶν Ἑλλήνων. Ἀναφέρει ἐπίσης τήν ἀναχώρηση τοῦ Ξέρξη ἀπό τήν Ἑλλάδα, ἀφήνοντας πίσω του, στή Βοιωτία, τό Μαροδόνιο μέ πολύ στρατό.

Τέλος στό βιβλίο Θ', ἡ «Καλλιόπη», περιγράφονται ἡ μάχη τῶν Πλαταιῶν, ἡ ἐκδίωξη τῶν Περσῶν ἀπό τήν Ἑλλάδα καί ἡ μεταφορά τοῦ πολέμου στά μικρασιατικά παράλια, ὅπου καί πάλι νικητές ἀναδεικνύονται οἱ Ἕλληνες.

ΚΛΕΙΩ

1

Κεφ. 1 - 25. Ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει τά αἰτία τῆς συγκρούσεως μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Περσῶν, ἀνατρέχοντας ὥς τοὺς μυθικούς χρόνους, ἀλλὰ ὑπογραμμίζει ὅτι ἡ ἱστορική αἰτία τῆς ἀναμετρούσεως αὐτῆς ἦταν ἡ ὑποταγή τῆς Ἰωνίας στοὺς Λυδοὺς.

Κεφ. 26 - 56. Ἱστορία τοῦ Κροΐσου

26. Ὄταν πέθανε ὁ Ἀλυάττης, τὸν διαδέχτηκε στὸ θρόνο ὁ γιὸς του Κροΐσος πού ἦταν τριάντα πέντε ἐτῶν. Οἱ πρῶτοι ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες, ἐναντίον τῶν ὁποίων στράφηκε, ἦταν οἱ Ἐφέσιοι. Ὄταν πολιορκήθηκαν ἀπὸ τὸν Κροΐσο, οἱ Ἐφέσιοι ἀφιέρωσαν τὴν πόλη τους στὴν Ἀρτεμη. Συνδέσανε μὲ σχοινὶ τὸ ναὸ τῆς μὲ τὰ τεῖχη τῆς πόλης. Ἡ ἀπόσταση τῆς παλιᾶς πολιορκουμένης πόλης ἀπὸ τὸ ναὸ ἦταν ἐφτά στάδια. Πρῶτους λοιπὸν αὐτοὺς χτύπησε ὁ Κροΐσος καὶ ὕστερα στράφηκε διαδοχικὰ ἐναντίον τῶν ἰωνικῶν καὶ αἰολικῶν πόλεων, πότε μὲ σοβαρὲς καὶ πότε μὲ μηδαμινὲς προφάσεις.

27. Ὄταν οἱ Ἕλληνες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἔγιναν φόρου ὑποτελεῖς στὸν Κροΐσο, τότε αὐτὸς σκέφτηκε νὰ ἐξοπλίσει στόλο καὶ ν' ἀρχίσει ἐπιχειρήσεις ἐναντίον τῶν νησιῶν. Ἦταν ὅλα ἔτοιμα γιὰ τὴ ναυπήγηση τῶν πλοίων, ὅταν ὁ Βίας ὁ Πριηνεὺς, ὅπως λένε μερικοί, ἢ ὁ Πιττακός* ὁ Μυτιληναῖος, ὅπως λένε ἄλλοι, πῆγε στὶς Σάρδεες καὶ ὅταν ὁ Κροΐσος τὸν ρώτησε ἂν ἔχει τίποτα νεώτερα ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ἐκεῖνος τοῦ ἔδωσε

* Ὁ Βίας καὶ ὁ Πιττακός ἦταν, κατὰ τὴν παράδοση, ἀπὸ τοὺς Ἑπτὰ Σοφούς.

μιάν ἀπάντησι, πού ἐξαιτίας τῆς σταμάτησε ἡ ναυπήγησι τῶν πλοίων: «Βασιλιά, τοῦ εἶπε, οἱ νησιῶτες ἀγοράζουν χιλιάδες ἄλογα καί σχεδιάζουν νέα ἐκστρατεία ἐναντίον τῶν Σάρδεων καί ἐναντίον σου». Ὁ Κροῖσος πίστεψε ὅτι τοῦ ἔλεγε τὴν ἀλήθεια καί ἀποκρίθηκε: «Μακάρι νὰ τοὺς φωτίσει ὁ θεὸς νὰ ἔρθουν νὰ ἐπιτεθοῦν ἐναντίον τῶν Λυδῶν μετὰ ἱππικόν». Ἐκεῖνος τότε ἀποκρίθηκε: «Μοῦ φαίνεται, βασιλιά, ὅτι εὖχεσαι ὀλόφυχα νὰ πολεμήσεις μετὰ ἑφιππους νησιῶτες στὴ στεριά, γιὰ νὰ τοὺς νικήσεις. Ἀλλὰ τὸ ἴδιο καί οἱ νησιῶτες. Ὅταν ἔμαθαν ὅτι πρόκειται νὰ ναυπηγήσεις στόλο καί νὰ τοὺς ἐπιτεθεῖς, νομίζεις ὅτι εὐχονται τίποτ' ἄλλο παρὰ ν' ἀναμετρηθοῦν μετὰ τοὺς Λυδοὺς στὴ θάλασσα καί νὰ σ' ἐκδικηθοῦν γιὰ τοὺς Ἕλληνας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας πού τοὺς ἔχεις ὑποδουλώσει;» Ἡ σκέψις αὐτὴ φαίνεται ὅτι ἔκαμε μεγάλη ἐντύπωση στὸν Κροῖσο, πού ἐγκατέλειψε τοὺς ναυτικούς του ἐξοπλισμούς καί ἔκαμε συνθήκη φιλίας μετὰ τοὺς Ἴωνες τῶν νησιῶν.

28. Μετὰ τὸν καιρὸ ὅλοι σχεδόν οἱ λαοὶ πού κατοικοῦν δῶθε ἀπὸ τὸν ποταμὸ Ἀλῆ* ὑποτάχτηκαν τοῖς Λυδοῖς. Ἔτσι, ἐκτός ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς Κιλικίας καί τῆς Λυκίας, ὁ Κροῖσος εἶχε ὑποτάξει ὅλους τοὺς ἄλλους. Αὐτοὶ εἶναι οἱ Λυδοί, οἱ Φρύγες, οἱ Μυσοί, οἱ Μαριανδυνοί, οἱ Χάλυβες, οἱ Παφλαγόνες, οἱ Θράκες, Θυνοὶ καί Βιθυνοί, οἱ Κάρες, οἱ Ἴωνες, οἱ Δωριεῖς, οἱ Αἰολεῖς καί οἱ Πάμφυλοι.

29. Ὅταν ὁ Κροῖσος ὑπέταξε ὅλους αὐτοὺς τοὺς λαοὺς καί προσάρτησε τὰ ἐδάφη τους στὴ Λυδία, οἱ Σάρδεις γνώρισαν μεγάλη ἀκμὴ ἐξαιτίας τοῦ πλούτου τους καί πῆγαν ἐκεῖ ὅλοι οἱ φημισμένοι Ἕλληνες τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ἦταν καί ὁ Σόλων ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ ἔκανε νόμους γιὰ τοὺς Ἀθηναίους, πού οἱ ἴδιοι τοῦ εἶχαν ζητήσει, ἔφυγε γιὰ δέκα χρόνια μετὰ τὴν πρόφασιν ὅτι ἤθελε νὰ περιηγηθεῖ διάφορες χῶρες, ἀλλὰ στὴν πραγματικότητα γιὰ νὰ μὴν ἀναγκαστεῖ νὰ καταργήσει κανένα νόμο. Οἱ ἴδιοι οἱ Ἀθηναῖοι δὲν μποροῦσαν ν' ἀλλάξουν τοὺς νόμους, γιατί δεσμεύονταν μετὰ ὅρκους μεγάλους νὰ σεβαστοῦν δέκα χρόνια τὴν νομοθεσία τοῦ Σόλωνα.

30. Γι' αὐτὸ λοιπὸν τό λόγον, ἀλλὰ καί γιὰ νὰ ταξιδέψει στὸν κόσμον,

* Ποταμὸς τῆς Μ. Ἀσίας πού σήμερα ὀνομάζεται Κιζίλ Ἰρμάκ (τὸ Κόκκινο Ποτάμι).

ὁ Σόλων πῆγε στήν Αἴγυπτο νά ἐπισκεφθεῖ τόν Ἄμαση καί ἔπειτα στίς Σάρδεις, στόν Κροῖσο. Ὅταν πῆγε στίς Σάρδεις, ὁ Κροῖσος τόν φιλοξένησε στά ἀνάκτορά του καί τήν τρίτη ἢ τέταρτη μέρα ἀνακτορικοί ὑπηρέτες, κατά διαταγή τοῦ Κροῖσου, τόν ξενάγησαν καί τοῦ ἐδειξαν ὅλους τοὺς θησαυρούς του πού ἦταν μεγάλοι καί σπουδαῖοι. Ἀφοῦ λοιπόν ὁ Σόλων τά εἶδε ὅλα μέ τήν ἡσυχία του, ὁ Κροῖσος τόν ρώτησε: «Λοιπόν, ξέने Ἀθηναῖε, ἡ φήμη σου καί γιά τή σοφία σου καί γιά τά ταξίδια σου ἔχει φτάσει ὡς ἐδῶ. Ἡ ἐπιθυμία σου νά μαθαίνεις σ' ἔκαμε νά ἐπισκεφθεῖς πολλές χῶρες γιά νά γνωρίσεις τόν κόσμο. Θά ἤθελα λοιπόν νά σέ ρωτήσω ποιός ἀπ' ὅλους εἶναι ὁ πιό εὐτυχισμένος ἄνθρωπος τοῦ κόσμου;» Ὁ Κροῖσος ἔκαμε αὐτή τήν ἐρώτηση νομιζοντας ὅτι ὁ ἴδιος εἶναι ὁ εὐτυχέστερος ἄνθρωπος τοῦ κόσμου. Ἀλλά ὁ Σόλων, χωρίς νά τόν κολακέψει καί μέ ὅλη του τήν εὐλικρίνεια, ἀποκρίθηκε: «Ναί, βασιλιά μου, ὁ Τέλλος ὁ Ἀθηναῖος». Ὁ Κροῖσος ξαφνιασθηκε μέ τήν ἀπάντηση καί ρώτησε ἀπαιτητικά: «Ἀπό τί συμπεραίνεις ὅτι ὁ Τέλλος εἶναι ὁ πιό εὐτυχισμένος ἄνθρωπος;» Ὁ Σόλων τότε τοῦ ἀποκρίθηκε: «Ὁ Τέλλος ζοῦσε σέ μιὰ εὐτυχισμένη πολιτεία, εἶχε ἀποκτήσει πολλά καί ὠραῖα παιδιὰ καί τά εἶδε ν' ἀποκτοῦν καί αὐτά παιδιὰ, πού ἔζησαν ὅλα. Ὁ Τέλλος ἦταν εὐκατάστατος ἄνθρωπος, σύμφωνα μέ τά δικά μας κριτήρια, καί τό τέλος τῆς ζωῆς του ἦταν ἔνδοξο. Σέ μιὰ μάχη τῶν Ἀθηναίων μέ τή γειτονική τους Ἐλευσίνα πολέμησε κι αὐτός, ἀνάγκασε τόν ἐχθρό ν' ἀλλάξει πορεία καί ἔπεσε πολεμώντας γενναῖα. Οἱ Ἀθηναῖοι τόν ἔθαψαν μέ μεγάλες τιμές στό μέρος ὅπου σκοτώθηκε».

31. Ἀφοῦ λοιπόν ὁ Σόλων μίλησε γιά τόν Τέλλο καί γιά τοὺς λόγους πού τόν θεωροῦσε ὡς τόν εὐτυχέστερο ἄνθρωπο, ὁ Κροῖσος τόν ρώτησε, ποιόν θεωρεῖ, μετά τόν Τέλλο, εὐτυχέστερο ἄνθρωπο. Ὁ Κροῖσος νόμιζε ὅτι αὐτή τή φορά θά ἐρχόταν τουλάχιστο δεύτερος. Ὁ Σόλων ὁμως ἀποκρίθηκε: «Τόν Κλέοβη καί τό Βίτωνα. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοί, ἀπό τό Ἄργος, ἦταν εὐτυχισμένοι. Ἦταν εὐποροί, πολύ δυνατοί στό σῶμα, καί εἶχαν νικήσει σέ ἀθλητικούς ἀγῶνες. Ὑπάρχει μάλιστα γι' αὐτούς ἡ ἀκόλουθη παράδοση. Στήν ἑορτή τῆς Ἥρας στό Ἄργος, ἔπρεπε ὅπως δῆποτε νά πάει ἡ μητέρα τους στό ναό μέ ἀμάξι. Ἀλλά τά βόδια τους δέν εἶχαν γυρίσει στήν ὥρα τους ἀπό τά χωράφια καί ἐπειδὴ ἔβλεπαν ὅτι δέν τοὺς ἔπαιρνε ὁ καιρός, ζεύτηκαν οἱ ἴδιοι στό ἀμάξι, ὅπου ἀνέβηκε ἡ μάνα τους. Τήν ἔσυραν σέ ἀπόσταση σαράντα πέντε στάδια ὡς τό ναό

καί τούς εἶδαν ὅλοι ὅσοι εἶχαν πάει στό πανηγύρι. Ἀλλά εἶχαν καί ὠραῖο θάνατο. Ὁ θεός τούς ἐδειξε ὅτι εἶναι καλύτερο γιά τόν ἄνθρωπο νά πεθαίνει παρά νά ζεῖ. Γιατί ἀπό τή μιὰ οἱ Ἀργεῖοι τούς μακάριζαν γιά τή σωματική τους δύναμη, ἀπό τήν ἄλλη οἱ γυναῖκες τῶν Ἀργείων μακάριζαν τή μητέρα τους πού εἶχε κάμει τέτοια παιδιά. Ἡ μάνα τους, εὐτυχισμένη καί γιά τόν ἄθλο τους καί γιά τή φήμη τῶν παιδιῶν της, στάθηκε μπροστά στό ἄγαλμα τῆς Ἥρας καί παρακάλεσε τή θεά νά δώσει στά παιδιά της, τόν Κλέοβη καί τό Βίτωνα, πού τόσο τήν εἶχαν τιμήσει, ὅ,τι καλύτερο εἶναι δυνατό ν' ἀποκτήσει ἄνθρωπος. Μετά τήν εὐχή αὐτή, ἀφοῦ ἔκαμαν τίς θυσίες καί δείπνησαν καλά τά δύο ἀδέρφια κοιμήθηκαν στό ἱερό καί δέν ξύπνησαν πιά. Ἐκεῖ τελείωσαν τή ζωή τους. Οἱ Ἀργεῖοι τούς ἔκαμαν ἀγάλματα καί τά ἀφιέρωσαν στούς Δελφούς, σ' ἐνδειξη ὅτι ἦταν ἀριστοὶ ἄντρες».

32. Ἔτσι λοιπόν ὁ Σόλων ἔδωσε τή δεύτερη θέση τῆς εὐτυχίας στούς δύο νέους. Καί ὁ Κροῖσος ὀργισμένος τοῦ εἶπε: «Ὡστε τή δική μου εὐδαιμονία, φιλοξενούμενε Ἀθηναῖε, τή θεωρεῖς τίποτα, ἔτσι πού νά μή μέ κρίνεις ἄξιο νά παραβληθῶ οὔτε μέ τούς κοινούς θνητούς;» Ὁ Σόλων τότε ἀποκρίθηκε: «Κροῖσε, μέ ρωτᾷς γιά τά ἀνθρώπινα πράγματα ἐμένα πού ξέρω ὅτι οἱ θεοὶ φθοιοῦν τήν εὐτυχία τῶν θνητῶν καί τήν τάρσσουν. Στό διάστημα μιᾶς μακρᾶς ζωῆς βλέπει κανεῖς πράγματα πού δέ θά ἤθελε νά δεῖ καί παθαίνει πολλά. Βάζω ὅριο τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς τά ἐβδομήντα περίπου χρόνια. Τά ἐβδομήντα αὐτά χρόνια ἔχουν εἴκοσι πέντε χιλιάδες διακόσιες ἡμέρες, χωρίς νά ὑπολογίσουμε καί τούς ἐμβόλιμους* μῆνες. Ἐάν τώρα σέ κάθε δεύτερο χρόνο προσθέσεις ἕνα μῆνα, γιά νά τηρεῖται ἡ σειρά τῶν ἐποχῶν, οἱ ἐμβόλιμοι μῆνες γίνονται τριάντα πέντε, δηλαδή πρέπει νά προσθέσουμε ἄλλες χίλιες πενήντα μέρες. Ἀπ' ὅλες λοιπόν αὐτές τίς εἴκοσι ἑξὶ χιλιάδες διακόσιες πενήντα μέρες, πού ἀποτελοῦν τά ἐβδομήντα χρόνια, οὔτε μιὰ δέν μᾶς φέρνει τό ἴδιο πράγμα πού μᾶς φέρνει ἡ ἄλλη. Ἀφοῦ ἔτσι εἶναι τά πράγματα, Κροῖσε, ἡ ζωή τοῦ ἀνθρώπου εἶναι μιὰ συνέχεια ἀπό ἀβεβαιότητες. Βλέπω ὅτι εἶσαι πολὺ πλούσιος καί βασιλιάς πολλῶν ἀνθρώπων, ἀλλά σ' αὐτό πού μέ ρώτησες δέν μπορῶ νά σοῦ ἀπαντήσω, πρίν μάθω ἂν εἶχες καλὰ στερνά.

* Ἐμβόλιμος ἦταν ὁ μῆνας πού παρεμβαλλόταν κάθε τρίτο ἔτος μετὰ τὸν Ποσειδαιῶνα καί λεγόταν Ποσειδαιῶν δεύτερος· βλ. κατ. 2, 4. (Σήμερα ποιά ἡμέρα εἶναι ἐμβόλιμη ;)

Ἐνας ἄνθρωπος πολὺ πλούσιος δὲν εἶναι πιὸ εὐτυχισμένος ἀπὸ ἓναν ἄλλο πού ἔχει τὸ καθημερινό του μόνο, ἂν ἡ τύχη δὲν τοῦ εἶναι πιστή, ὥστε νὰ ἔχει καὶ καλὸ τέλος. Πολλοὶ βαθύπλουτοι δὲν εἶναι εὐτυχισμένοι, ἐνῶ πολλοὶ μέτρια περιουσία ζοῦν εὐτυχισμένοι. Ὁ πολὺ πλούσιος, ἀλλὰ δυστυχής, σέ δύο μόνο πράγματα ὑπερέχει ἀπὸ τὸν εὐτυχῆ, ἐνῶ ὁ εὐτυχής ὑπερέχει σέ πολλὰ ἀπὸ τὸν πλούσιο δυστυχῆ. Ὁ πλούσιος μπορεῖ νὰ ικανοποιεῖ τίς ἐπιθυμίες του καὶ νὰ ἀντέχει περισσότερο ἂν τοῦ ἔρθει καμιά μεγάλη συμφορά. Ὁ ἄλλος ὑπερέχει ἀπὸ τὸν πλούσιο, ἀλλὰ ἄτυχος, σέ τοῦτο: δὲν ἀντέχει ἴσως στὰ ἀτυχήματα καὶ δὲν μπορεῖ νὰ ικανοποιεῖ τίς ἐπιθυμίες του, ἢ εὐτυχία ὅμως τὸν ἀπομακρύνει ἀπ' ὅλα αὐτά καὶ δὲν ὑποφέρει ὅταν τοῦ συμβαίνουν κακὰ, δὲν πάσχει, ἔχει ὠραῖα παιδιά, εἶναι ὁ ἴδιος ὠραίος. Ἐάν λοιπόν, μαζί μέ ὅλα αὐτά, ἔχει καὶ καλὸ τέλος, νὰ ὁ ἄνθρωπος πού ἀναζητᾷ, πού εἶναι ἄξιος νὰ χαρακτηριστεῖ εὐτυχισμένος. Ἀλλὰ πρὶν πεθάνει πρέπει κανεὶς ν' ἀποφεύγει νὰ τὸν χαρακτηρίσει εὐτυχισμένο, μόνο νὰ τὸν λείει τυχερό. Εἶναι ἀδύνατο ἓνας ἄνθρωπος νὰ τὰ ἔχει ὅλα, ὅπως περίπου μιά χώρα δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι σέ ὅλα αὐτάρκης, γιατί εἶναι δυνατό νὰ ἔχει μερικά ἀγαθὰ, ἄλλα ὅμως θὰ τῆς λείπουν. Ἐκεῖνη πού ἔχει τὰ περισσότερα εἶναι ἢ καλύτερη. Ἐτσι κι ἓνας ἄνθρωπος δὲν εἶναι δυνατό νὰ τὰ ἔχει ὅλα. Μπορεῖ νὰ ἔχει πολλὰ, ἀλλὰ θὰ τοῦ λείπουν ἄλλα, καὶ ἐκεῖνος πού θὰ ἔχει τὰ περισσότερα ὥς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του καὶ θὰ ἔχει ὠραῖο θάνατο, αὐτός, βασιλιά, κατὰ τὴ γνώμη μου, μπορεῖ νὰ χαρακτηρίζεται εὐτυχισμένος. Σ' ὅλα τὰ πράγματα λοιπόν πρέπει νὰ περιμένουμε νὰ δοῦμε ποῖο θὰ εἶναι τὸ τέλος τους, γιατί ὁ θεὸς σέ πολλοὺς ἔδωσε τὴν εὐτυχία, γιὰ νὰ τοὺς καταστρέψει ὅμως σύρριζα ἀργότερα».

33. Αὐτὰ πού ὁ Σόλων εἶπε στὸν Κροῖσο, χωρὶς νὰ τὸν κολακέψει σέ τίποτε, ὁ Κροῖσος δὲν τὰ λογάρισε διόλου καὶ τὸν ἔδωξε θεωρώντας τὸν πολὺ ἀνόητο, ἀφοῦ παραμέριζε τὰ παρόντα ἀγαθὰ καὶ συμβούλευε νὰ περιμένει κανεὶς πρῶτα τὸ τέλος τοῦ ἀνθρώπου.

34. Ὅταν ἔφυγε ὁ Σόλων, ἡ θεία νέμεση ἐκδικήθηκε σκληρὰ τὸν Κροῖσο, γιατί νόμιζε ὅτι εἶναι ὁ πιὸ εὐτυχισμένος ἄνθρωπος. Μόλις κοιμήθηκε, εἶδε ὄνειρο πού τοῦ φανέρωνε τὰ κακὰ πού ἔμελλε νὰ πάθει ὁ γιός του. Ὁ Κροῖσος εἶχε δύο παιδιά, τὸ ἓνα μισερὸ, κωφάλαλο. Τὸ ἄλλο ἦταν ἀνάμεσα στοὺς συνομήλικούς του παντοῦ πρῶτο. Αὐτὸ τὸ δεύτερο λεγάταν Ἀτης. Γιὰ τὸν Ἀτη λοιπόν αὐτὸν εἶδε ὁ Κροῖσος ὄνειρο ὅτι θὰ

τόν ἔχανε, χτυπημένο ἀπὸ σιδερένιο φονικό ὄργανο. Ἄμα ξύπνησε, τρομαγμένος ἀπὸ τὸ ὄνειρο, τὸ συλλογίστηκε καὶ ἀποφάσισε νὰ παντρεύει τὸ γιό του. Παρ' ὅλο ὅτι ὁ Ἄτης ἦταν συνήθως ἀρχηγός τοῦ λυδικοῦ στρατοῦ, ἔπαψε νὰ τὸν στέλνει σέ στρατιωτικές ἀποστολές κι ἔβγαλε ἀπ' ὅλα τὰ δωμάτια, ὅπου κατοικοῦσαν οἱ ἄνδρες, τὰ ἀκόντια καὶ τὰ βέλη καὶ γενικά ὅλα τὰ πολεμικά ὄπλα, καὶ τὰ ἔκλεισε σέ ἀποθήκες, μήπως κανένα ἀπ' αὐτὰ πέσει ἀπὸ ἐκεῖ πού κρεμόταν καὶ σκοτώσει τὸ παιδί του.

35. Ἐνῶ λοιπόν ὁ Κροῖσος ἐτοίμαζε τοὺς γάμους τοῦ γιοῦ του, ἔφτασε στίς Σάρδεις ἓνας ἄνθρωπος, θύμα τῆς μοίρας, πού εἶχε τὰ χέρια του λερωμένα ἀπὸ φόνο. Ὁ ἄνθρωπος αὐτός ἦταν ἀπὸ τὴ Φρυγία, βασιλικός γόνος. Ὅταν πῆγε στὰ ἀνάκτορα τοῦ Κροῖσου, τὸν παρακάλεσε νὰ τὸν ἐξαγνίσει σύμφωνα μέ τὰ ἔθιμα τοῦ τόπου. Ὁ Κροῖσος ἔκαμε τὴ σχετική κάθαρση. Γίνεται στοὺς Λυδοὺς μέ τὸν ἴδιο περίπου τρόπο πού γίνεται καὶ στοὺς Ἕλληνες*. Μετά τὴν καθιερωμένη τελετὴ, ὁ Κροῖσος τὸν ρώτησε νὰ μάθει ἀπὸ ποῦ ἐρχόταν καὶ ποιός ἦταν. «Ποιός εἶσαι, τοῦ εἶπε, καὶ ἀπὸ ποιοῦ μέρους τῆς Φρυγίας ἐρχεσαι στό σπιτί μου; Ποιὸν σκότωσες; Ἄντρα ἢ γυναῖκα;» Ἐκεῖνος ἀποκρίθηκε: «Βασιλιά, εἰμαι γιός τοῦ Γορδίου, πού εἶχε πατέρα τὸν Μίδα καὶ ὀνομάζομαι Ἄδραστος. Χωρὶς νὰ τὸ θέλω σκότωσα τὸν ἀδελφό μου καὶ ἤρθα ἐδῶ ἐξορισμένος ἀπὸ τὸν πατέρα μου καὶ χωρὶς τίποτα». Ὁ Κροῖσος τότε τοῦ ἀποκρίθηκε: «Εἶσαι ἀπόγονος φίλων μου καὶ ἤρθες σέ φίλους, πού κοντά τους δέ θά σοῦ λείψει τίποτα. Καὶ σοῦ εὐχομαι νὰ ὑποφέρεις αὐτὴν τὴ συμφορὰ ὅσο τὸ δυνατὸ ἐλαφρότερα».

36. Ἔτσι ὁ Ἄδραστος ἔμεινε φιλοξενούμενος στὰ ἀνάκτορα τοῦ Κροῖσου. Τὴν ἴδια ἐποχὴ ἔκαμε τὴν ἐμφάνισή του στὸν Ὀλυμπο τῆς Μυσίας ἓνας μεγάλος ἀγριόχοιρος. Κατέβαινε ἀπὸ τὸ βουνό καὶ κατέστρεφε τὰ σπαρτά τῶν κατοίκων πού συχνὰ ἔβγαιναν γιὰ νὰ τὸν καταδιώξουν, ἀλλὰ δέν κατορθώναν νὰ τοῦ κάνουν τίποτα καὶ ὑπέφεραν ἀπὸ τίς ἐπιδρομές του. Τέλος ἀντιπρόσωποὶ τους πῆγαν στὸν Κροῖσο καὶ τοῦ εἶπαν τὰ ἑξῆς: «Βασιλιά, ἓνας πελώριος ἀγριόχοιρος ἐμφανίστηκε στὴ χώρα μας καὶ καταστρέφει τὰ σπαρτά μας. Ὅ,τι κι ἂν κάνουμε, δέν κατορθώσαμε νὰ τὸν ἐξοντώσουμε. Ἐκεῖνο πού σέ παρακαλοῦμε εἶναι νὰ μᾶς στείλεις τὸ γιό σου καὶ μερικοὺς τολμηροὺς νέους καὶ κυνηγετικά σκυλιὰ,

* Συνήθως μέ σπονδές καὶ λουτρό.

γιά ν' ἀπαλλάξουμε τόν τόπο ἀπό τόν ἀγριόχοιρο». Αὐτή τήν παράκληση ἔκαμαν οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Μυσῶν, ἀλλά ὁ Κροῖσος θυμήθηκε τό ὄνειρο πού εἶχε δεῖ καί τοὺς ἀποκρίθηκε: «Γιά τό παιδί μου οὔτε λόγο νά κάνετε πιᾶ. Δέν πρόκειται νά σᾶς τό στείλω. Εἶναι νιόπαντρος κι ἔχει ἄλλες ἐγνοίες τώρα. Θά σᾶς δώσω ὅμως μερικούς ἐκλεκτούς Λυδοὺς νέους, ὅλους τοὺς κυνηγούς μου καί τὰ σκυλιὰ μου, καί θά τοὺς δώσω ἐντολή νά σᾶς βοηθήσουν μέ ὅλη τους τήν προθυμία γιά ν' ἀπαλλάξετε μαζί τόν τόπο ἀπό τό θηρίο»*.

37. Αὐτά εἶπε ὁ Κροῖσος καί οἱ Μυσοὶ εὐχαριστήθηκαν πολύ. Ἐνῶ ἔφευγαν ὅμως ἐκείνοι, μπῆκε ὁ γιός τοῦ Κροίσου, πού εἶχε μάθει τί ἤρθαν νά ζητήσουν οἱ Μυσοὶ. Καί ἐπειδὴ ὁ Κροῖσος ἀρνιόταν νά τόν στείλει μαζί μέ τοὺς ἄλλους, ὁ νέος τοῦ εἶπε: «Πατέρα, ἄλλοτε μποροῦσα ν' ἀποκτῶ μεγάλη καί καλή φήμη πηγαίνοντας στόν πόλεμο καί στό κυνήγι. Τώρα μ' ἔχεις ἀποκλείσει κι ἀπό τὰ δύο, παρ' ὅλο ὅτι δέν εἶδες ἀπό μένα οὔτε δειλία οὔτε ἀπροθυμία. Τώρα πῶς θ' ἀντικρίζω τὰ μάτια τοῦ κόσμου. ὅταν θά πηγαίνω καί ὅταν θά φεύγω ἀπό τήν ἀγορά; Γιά τί θά μέ περνοῦν οἱ πολῖτες; Καί ἡ νιόνυφη γυναίκα μου μέ ποιόν θά νομίσει ὅτι παντρεύτηκε; Ἡ ἄφρσέ με λοιπόν νά πάω σ' αὐτό τό κυνήγι ἢ ἐξήγησέ μου ὅτι αὐτό πού κάνεις εἶναι γιά τό καλό μου».

38. Ὁ Κροῖσος τότε ἀποκρίθηκε: «Παιδί μου, δέν σέ ἐμποδίζω νά πᾶς στό κυνήγι οὔτε ἐπειδὴ σέ θεωρῶ δειλό οὔτε γιά ἄλλο δυσάρεστο λόγο, ἀλλά ἐπειδὴ εἶδα ἓνα ὄνειρο, ὅτι δέ θά ζήσεις πολλά χρόνια καί θά σκοτωθεῖς ἀπό σιδερένια αἰχμή. Αὐτό τό ὄνειρο ἦταν ἡ αἰτία πού βιάστηκα νά σέ παντρέψω καί δέ σ' ἀφήνω πιά νά πηγαίνεις στίς ἐκστρατεῖες. Φροντίζω, ὅσο ζῶ, νά σέ προφυλάξω ὅσο μπορῶ. Ἐσένα ἔχω μονάκριβο παιδί, γιατί ὁ ἀδελφός σου εἶναι κωφάλαλος καί οὔτε λογαριάζω ὅτι ὑπάρχει».

39. Τότε ὁ νέος ἀποκρίθηκε: «Καταλαβαίνω πατέρα πῶς ὕστερα ἀπό τέτοιο ὄνειρο θέλεις νά μέ προφυλάξεις. Δέν ξέρεις ὅμως κάτι πού δέν κατάλαβες ἀπό τό ὄνειρο καί νομίζω πῶς πρέπει νά σοῦ τό ἐξηγήσω. Εἶπες ὅτι τό ὄνειρο σοῦ ἀποκάλυψε πῶς θά σκοτωθῶ ἀπό σιδερένια αἰχ-

* Καί σήμερα ἡ περιοχή αὐτή τῆς Μ. Ἀσίας φημιζεταί γιά τοὺς πολλοὺς ἀγριόχοιρους πού κάνουν συχνά μεγάλες καταστροφές.

μή. Ἀλλά ποῦ εἶναι τὰ χέρια τοῦ ἀγριόχοιρου καί ποῦ ἡ σιδερένια αἰχμή του γιά νά φοβηθεῖς; Ἄν τό ὄνειρο σοῦ εἶχε πεῖ ὅτι θά σκοτωθῶ ἀπό τὰ δόντια ἀγριόχοιρου ἢ ἀπό κάτι ἄλλο τέτοιο, τότε βέβαια θά εἶχες δίκιο νά κάνεις αὐτά πού κάνεις. Ἀλλά πρόκειται γιά σιδερένια αἰχμή. Ἀφοῦ λοιπόν δέν πρόκειται νά δώσουμε μάχη, ἄφησέ με νά πάω κι ἐγώ».

40. Ὁ Κροῖσος ἀποκρίθηκε: «Παιδί μου, ἡ δική σου ἐρμηνεία γιά τό ὄνειρο εἶναι σωστότερη. Καί γι' αὐτό τήν παραδέχομαι καί σ' ἀφήνω νά πᾶς στό κυνήγι».

41. Ὁ Κροῖσος, ἀφοῦ τὰ εἶπε αὐτά, ἔστειλε καί φώναζε τόν Φρύγα Ἀδραστο καί τοῦ εἶπε: «Ἀδραστε, δέ σέ κατηγόρησα ποτέ γιά τή φρικτή συμφορά πού ἔπαθες. Σέ βοήθησα νά καθαρθεῖς, σέ δέχτηκα καί σέ φιλοξενῶ στά ἀνάκτορα καί ἔχω ἀναλάβει ὅλα τὰ ἐξοδά σου. Τώρα λοιπόν γιά νά μοῦ ἀνταποδώσεις αὐτά πού σοῦ ἔκανα, σέ παρακαλῶ νά προσέχεις τό παιδί μου πού πρόκειται νά πάει στό κυνήγι, μήπως τυχόν θελήσουν νά σᾶς ἐπιτεθοῦν στό δρόμο τίποτα ληστές. Ἀλλωστε καί σύ θά ἐπιθυμεῖς ν' ἀναιδεichteῖς μέ δικά σου ἔργα, γιατί αὕτη εἶναι ἡ οἰκογενειακή σου παράδοση καί δέν σοῦ λείπει ἡ δύναμη».

42. Σ' αὐτά ὁ Ἀδραστος ἀποκρίθηκε: «Βασιλιά, σ' ἄλλη περίπτωση δέ θά ἔπαιρνα μέρος σέ παρόμοιο ἐγχείρημα. Ἀνθρώπος πού ἔχει πάθει τή συμφορά πού ἔπαθα ἐγώ, δέν ἐπιτρέπεται νά πηγαίνει μέ χαρούμενους συνομήλικούς του. Δέ θά τό ἤθελα καί πολλές φορές τό ἀπέφυγα. Ἀλλά τώρα, ἐπειδή ἐσύ μοῦ τό ζητᾶς καί πρέπει νά σοῦ κάμω τή χάρη, γιατί πρέπει νά σοῦ ἀνταποδώσω τὰ καλὰ πού μοῦ ἔκαμες, εἶμαι ἔτοιμος νά κάμω ὅ,τι μοῦ εἶπες καί νά προφυλάξω τό παιδί σου, ὅσο ἐξαρτᾶται ἀπό μένα».

43. Αὐτά εἶπε ὁ Ἀδραστος στόν Κροῖσο κι ἔφυγε μαζί μέ τούς ἄλλους ἐκλεκτούς νέους καί τὰ κυνηγετικά σκυλιά. Ὅταν ἔφτασαν στό ὄρος Ὀλυμπος τῆς Μυσίας, ἔψαξαν γιά τό θηρίο καί ὅταν τό βρῆκαν τό περικύκλωσαν καί τό χτυποῦσαν μέ ἀκόντια. Ἐκεῖ λοιπόν ὁ ξένος, αὐτός πού εἶχε καθαρθεῖ ἀπό τό φόνο καί πού ὀνομαζόταν Ἀδραστος*, ἐνώ

* Πού δέν μπορεῖ ν' ἀποφύγει τή μοίρα του, τήν ἀναπόδραστη».

σημάδευε τόν ἀγριόχοιρο μέ τό ἀκόντιο, ἀστόχησε καί χτύπησε τό γιό τοῦ Κροίσου. Ἔτσι, μέ τό χτύπημα ἀπό τήν αἰχμή τοῦ ἀκόντιου, βγῆκε ἀληθινό τό ὄνειρο τοῦ Κροίσου. Ἐνας ἀπό τούς κυνηγούς ἔτρεξε στίς Σάρδεις νά τοῦ ἀναγγεῖλει τό δυστύχημα καί τό θάνατο τοῦ γιοῦ του.

44. Ὁ Κροῖσος ταράχθηκε πάρα πολύ μέ τό θάνατο τοῦ παιδιοῦ του καί ἡ ἀπελπισία του ἦταν ἀκόμη μεγαλύτερη, γιατί τόν σκότωσε ἄνθρωπος, τόν ὁποῖο αὐτός ὁ ἴδιος εἶχε ἐξαγνίσει ἀπό φόνο. Μοιρολογοῦσε γιά τή συμφορά του καί καλοῦσε τόν ἐξαγνιστή Δία νά ἔρθει νά δεῖ τί εἶχε πάθει ἀπό τόν ἄνθρωπο πού εἶχε φιλοξενήσει καί τόν καλοῦσε σάν ἐφέστιο καί προστάτη τῆς φιλίας. Ἐφέστιο, ἐπειδὴ δέχτηκε ἕναν ξένο καί περιέθαλψε χωρίς νά τό ξέρει τό φονιά τοῦ γιοῦ του, καί προστάτη τῆς φιλίας, ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος στόν ὁποῖο ἐμπιστεύτηκε τό γιό του βγῆκε ὁ χειρότερος ἐχθρός του.

45. Ἐφτασαν λίγο ἀργότερα καί οἱ Λυδοί πού μετέφεραν τό νεκρό καί πίσω ἀκολουθοῦσε ὁ φονιάς. Αὐτός, ἀφοῦ στάθηκε μπροστά στό νεκρό, ἄπλωσε τά χέρια στόν Κροῖσο καί τόν παρακαλοῦσε νά τόν σφάζει ἀπάνω στό νεκρό, θυμίζοντας τήν προηγούμενη συμφορά του καί λέγοντας ὅτι δέν ἔπρεπε πιά νά ζήσει, ἀφοῦ ἐγινε πρόξενος τέτοιας δυστυχίας στόν ἄνθρωπο πού τόν εἶχε ἐξαγνίσει. Ὁ Κροῖσος ἀκούγοντας αὐτά τά λόγια λυπήθηκε τόν Ἀδραστο, παρ' ὅλο πού τοῦ εἶχε κάμει τέτοιο κακό, καί τοῦ εἶπε: «Ἐλαβα, ξένε, ἀπό σένα κάθε ἱκανοποίηση, ἀφοῦ μόνος σου καταδικάζεις τόν ἑαυτό σου σέ θάνατο. Δέν εἶσαι ἐσύ ὁ αἷτιος τοῦ κακοῦ πού τό ἔκανες χωρίς νά τό θέλεις, ἀλλά κάποιος θεός, πού ἄλλοτε μοῦ εἶχε φανερώσει ὅσα μοῦ μέλλονταν». Ὁ Κροῖσος ἔθαψε τό παιδί του μέ τιμές καί ὁ Ἀδραστος, γιός τοῦ Γορδίου καί ἐγγονος τοῦ Μίδα, ἀδελφοκτόνος καί φονιάς τοῦ ἐξαγνιστοῦ του, ὅταν ἔφυγε ὁ κόσμος μετά τήν κηδεία, πιστεύοντας ὅτι ἦταν ὁ πιό δυστυχισμένος ἄνθρωπος τοῦ κόσμου, πῆγε καί αὐτοκτόνησε ἀπάνω στόν τάφο.

46. Δυό χρόνια κράτησε ὁ Κροῖσος βαρύ πένθος γιά τό παιδί του. Ἐπειτα ὅμως ἡ καταστροφή τῆς ἡγεμονίας τοῦ Ἀστυάγη, γιοῦ τοῦ Κυαξάρη, ἀπό τόν Κύρο, τό γιό τοῦ Καμβύση, καί ἡ αὐξηση τῆς δύναμης τῶν Περσῶν ἀπέσπασαν τόν Κροῖσο ἀπό τό πένθος του καί τόν ἐβάλαν σέ ἀνησυχία πῶς θά μπορέσει νά περιορίσει τήν αὐξανόμενη δύναμη τῶν Περ-

σῶν, προτοῦ μεγαλώσει ἀκόμη περισσότερο. Μὲ τὴν πρόθεση αὐτὴ σκέφτηκε νὰ δοκιμάσει τὰ μαντεῖα τῆς Ἑλλάδας καὶ τὰ μαντεῖα τῆς Λιβύης. Ἔστειλε ἀντιπροσώπους, ἄλλους στοὺς Δελφούς, ἄλλους στὶς Ἀβες τῆς Φωκίδας καὶ ἄλλους στὴ Δωδώνη. Ἄλλους ἔστειλε στὰ μαντεῖα τοῦ Ἀμφιαράου καὶ τοῦ Τροφωνίου καὶ στοὺς Βραγχίδες τῆς Μιλήτου. Αὐτὰ ἦταν τὰ ἐλληνικὰ μαντεῖα, στὰ ὁποῖα ὁ Κροῖσος ἔστειλε νὰ ζητήσῃ χρησμό. Ἔστειλε, ὅπως εἶπα, ἀντιπροσώπους του καὶ στό νὰό τοῦ Ἀμμώνα τῆς Λιβύης. Ἔστειλε στὰ μαντεῖα γιὰ νὰ μάθει τί φρονοῦν, ὥστε ὅποιο ἀποδεικνυόταν πῶς ἀληθινό, σ' αὐτό νὰ στείλει δεύτερη φορά νὰ μάθει ἂν ἔπρεπε νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν ἐκστρατεία ἐναντίον τῶν Περσῶν.

47. Γιὰ νὰ ἐλέγξει λοιπὸν τὴν ἀκρίβεια τῶν χρησμῶν ἔστειλε τοὺς Λυδοὺς μὲ τὴν ἐντολὴ νὰ κάνουν τίς ἐρωτήσεις τους τὴν ἑκατοστὴ μέρα μετὰ τὴν ἀναχώρησή τους ἀπὸ τίς Σάρδεις, ὥστε τὴν ἴδια ἡμερομηνία νὰ ρωτήσουν: «Τί κάνει αὐτῇ τὴν ὥρα ὁ βασιλιάς τῶν Λυδῶν Κροῖσος, ὁ γιὸς τοῦ Ἀλυάττη;» Τὴν ἀπάντησιν τοῦ κάθε μαντείου ἔπρεπε νὰ τὴ γράψουν καὶ νὰ τοῦ τὴ φέρουν πίσω οἱ ἀντιπρόσωποι. Κανεὶς δὲν ξέρεῖ τί εἶπαν τὰ ἄλλα μαντεῖα. Στούς Δελφούς ὅμως, μόλις οἱ Λυδοὶ μῆταν στό νὰό καὶ ρώτησαν αὐτό πού τοὺς εἶχε πεῖ ὁ Κροῖσος, ἡ Πυθία τοὺς ἀπάντησε τὰ ἐξῆς σέ ἐξάμετρος στίχους:

Γνωρίζω τὸν ἀριθμὸ τῆς ἅμμου καὶ τὰ μέτρα τῆς θάλασσας.
Καταλαβαίνω τὸν κοφάλαο καὶ τὸν ἄλαο ἀκούω.
Μοῦ ἤρθε μυρωδιὰ σκληροκέλυφης χελώνας
πού φήνεται σέ χάλκινο δοχεῖο μαζί μὲ ἀρνίσια κρέατα.
Χαλκὸς ἀποπάνω, χαλκὸς ἀποκάτω.

48. Οἱ Λυδοὶ ἐγραψαν τὰ λόγια τῆς Πυθίας καὶ ἔφυγαν γιὰ τίς Σάρδεις. Ὄταν ἔφτασαν ὅλοι οἱ ἀπεσταλμένοι καὶ ἔφεραν τοὺς χρησμούς τῶν μαντείων, ὁ Κροῖσος ἀνοίξε τὰ γράμματα καὶ τὰ διάβασε. Ἀπὸ τοὺς ἄλλους χρησμούς κανένας δὲν προσέγκυσε τὴν προσοχή του. Ὄταν ὅμως ἄκουσε τὸ χρησμὸ τῶν Δελφῶν, ἀμέσως ἔκαμε προσευχή καὶ τὸν δέχτηκε, γιατί βεβαιώθηκε ὅτι τὸ μαντεῖο τῶν Δελφῶν εἶναι τὸ μόνο ἀληθινό. Αὐτὸ μόνο βρῆκε τί ἔκανε ὁ Κροῖσος τὴν ὥρα πού εἶχε ρωτηθεῖ. Τὴν ἑκατοστὴ μέρα μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν ἀντιπροσώπων του μηχανεύτηκε νὰ κάνει κάτι, πού δὲ θὰ ἦταν δυνατό νὰ τὸ ὑποφιαστεῖ κανεὶς. Κομμάτιασε μιὰ χελώνα καὶ ἓνα ἀρνί, τὰ ἐβαλε μέσα σ' ἓνα χάλκινο καζάνι νὰ τὰ βράσει καὶ τὰ σκέπασε μὲ χάλκινο καπάκι.

49. Αὐτός ἦταν ὁ χρησμός τῶν Δελφῶν. "Ὅσο γιά τήν ἀπάντησιν τοῦ μαντείου τοῦ Ἀμφιαράου, δέν ξέρω τί εἶπε στούς Λυδοῦς, ὅταν ἔκ-
ναν καί ἐκεῖ τά ὅσα ἔπρεπε. Τίποτα ἄλλο δέν εἶναι γνωστό, παρά μόνο ὅτι
ὁ Κροῖσος καί τό χρησμό τοῦ μαντείου αὐτοῦ βρῆκε σωστό.

50. Μετά ἀπ' αὐτά ὁ Κροῖσος θέλησε νά ἐξευμενίσαι μέ μεγάλες
θυσίες τό θεό τῶν Δελφῶν. Θυσίασε τρεῖς χιλιάδες ζῶα ἀπό τά κατάλ-
ληλα γιά θυσίες. Ἐκαμε ἕνα μεγάλο σωρό ἀπό ἐπίχρυσα καί ἐπάργυρα
κρεβάτια, ἀπό χρυσά κύπελλα καί πορφυρά ροῦχα καί χιτῶνες καί τούς
ἔβαλε φωτιά, ἐλπίζοντας ὅτι ἔτσι θ' ἀποκτήσει τήν εὐμένεια τοῦ θεοῦ καί
παράγγειλε στούς Λυδοῦς νά θυσιάσει καθένας ὅ,τι μπορούσε στό θεό.
"Ὅταν τελείωσε μέ τίς θυσίες, παράγγειλε νά λιώσουν μεγάλη ποσότητα
χρυσοῦ, ἀπό τόν ὅποιο κατασκευάστηκαν ἑκατόν δεκαεφτά μισόπλι-
θρες πάχους μιᾶς παλάμης καί μήκους ἕξι παλαμῶν οἱ μεγαλύτερες καί
τριῶν οἱ μικρότερες. Ἀπό αὐτές τέσσερις ἦταν ἀπό καθαρό χρυσάφι
καί εἶχαν βάρος δυόμισι τάλαντα καθεμιά καί οἱ ἄλλες ἦταν ἀπό λευκό
χρυσό καί ζυγίζαν δύο τάλαντα καθεμιά. Παράγγειλε νά κατασκευαστεῖ
ἕνα λιοντάρι ἀπό καθαρό χρυσό πού εἶχε βάρος δέκα τάλαντα. Αὐτό τό
λιοντάρι, ὅταν κάηκε ὁ ναός τῶν Δελφῶν, ἔπεσε ἀπό τό βᾶθρο του (πού
εἶχε κατασκευαστεῖ μέ τίς πλῖθρες) καί τώρα βρίσκεται στό θησαυρό
τῶν Κορινθίων καί ἔχει βάρος ἐξίμισι τάλαντα. Τά ἄλλα τριάμισι τάλ-
αντα ἔλιωσαν στήν πυρκαϊά.

51. "Ὅταν ἐκτελέστηκε ἡ παραγγελία του, ὁ Κροῖσος τά ἔστειλε
ὅλα στούς Δελφούς καί μαζί μ' αὐτά τά ἐξῆς: Δύο μεγάλους κρατῆρες,
τόν ἕνα ἀπό χρυσό καί τόν ἄλλο ἀπό ἀσήμι. ἀπό αὐτούς ὁ πρῶτος στή-
θηκε δεξιά καθῶς μπαίνουμε στό ναό καί ὁ δεύτερος ἀριστερά. Οἱ κρατῆρες
ἄλλαξαν θέση ὅταν κάηκε ὁ ναός καί ὁ χρυσός βρίσκεται στό θησαυρό
τῶν Κλαζομενίων καί ζυγίζει ὀκτώμισι τάλαντα καί δώδεκα μνές, ἐνῶ
ὁ ἀσημένιος βρίσκεται σέ μιά γωνία στόν πρόναο καί ἔχει χωρητικότητα
ἐξακόσιων ἀμφορέων. Τοῦτο εἶναι γνωστό, ἐπειδή οἱ κάτοικοι τῶν Δελ-
φῶν τόν χρησιμοποιοῦν, γιά ν' ἀνακατεύουν τό κρασί μέ τό νερό στήν ἐορ-
τή τῶν Θεοφανίων*. Λένε στούς Δελφούς ὅτι εἶναι ἔργο τοῦ Θεοδώρου

* Γιορτές στούς Δελφούς κατὰ τίς ὁποῖες οἱ ἱερεῖς ἔδειχναν στόν κόσμον τό
ἄγαλμα τοῦ Ἀπόλλωνα καί ἄλλων θεῶν.

τοῦ Σαμίου καί αὐτό νομίζω κι ἐγώ· γιατί μοῦ φαίνεται ὅτι ἡ ἐργασία εἶναι ἐξαιρετική. Ὁ Κροῖσος ἔστειλε στοὺς Δελφούς καί τέσσερις ἀσημένιους πίθους, πού ἔχουν στηθεῖ στό θησαυρό τῶν Κορινθίων, καί δύο περιρραντήρια, τό ἓνα ἀπό χρυσό καί τό ἄλλο ἀπό ἀσήμι. Ἀπό αὐτά τό χρυσό ἔχει μιά ἐπιγραφή πού λέει ὅτι εἶναι ἀφιέρωμα τῶν Λακεδαιμονίων, ἀλλά αὐτό δέν εἶναι ἀλήθεια. Καί αὐτό εἶναι τοῦ Κροῖσου. Τήν ἐπιγραφή τήν ἔβαλε κάποιος ἀπό τοὺς κατοίκους τῶν Δελφῶν, γιά νά φανεῖ εὐχάριστος στοὺς Λακεδαιμονίους. Δέν θ’ ἀναφέρω τό ὄνομα τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ. Ἀφιέρωμα τῶν Λακεδαιμονίων εἶναι τό ἄγαλμα τοῦ παιδιοῦ πού ἀπό τό χέρι του τρέχει νερό, ἀλλά ὄχι τά περιρραντήρια, οὔτε τό ἓνα οὔτε τό ἄλλο. Ὁ Κροῖσος ἔστειλε καί πολλὰ ἄλλα ἀφιερώματα χωρίς νά χαράξει ἀπάνω τό ὄνομά του: λεκάνες ἀσημένιες, ἓνα χρυσό ἀγαλματάκι γυναικας, πού εἶχε ὕψος τρεῖς πῆχες καί τό ὅποιο οἱ κάτοικοι τῶν Δελφῶν λένε ὅτι παριστάνει τήν ἀρτοποιό τοῦ Κροῖσου*. Τέλος ὁ Κροῖσος πρόσφερε στοὺς Δελφούς τά περιδέραια καί τίς ζῶνες τῆς γυναικας του.

52. Αὐτά λοιπόν ἔστειλε ὁ Κροῖσος στό μαντεῖο τῶν Δελφῶν. Στό μαντεῖο τοῦ Ἀμφιαράου, ὅταν ἔμαθε τήν ἀρετή τοῦ ἥρωα καί τό πάθημά του, ἀφιέρωσε πρὸς τιμὴ του μιὰν ἀσπίδα ὀλόχρυση κι ἓνα δόρυ ἐπίσης ὀλόχρυσο. Τά δύο αὐτά ἀφιερώματα βρίσκονται στό νάο τοῦ Ἰσμηνίου Ἀπόλλωνα, στή Θήβα**.

53. Ὁ Κροῖσος ἔδωσε διαταγή στοὺς Λυδούς, πού ἐπρόκειτο νά μεταφέρουν τά δῶρα στά δύο μαντεῖα, νά ζητήσουν χρησμό ἂν ἔπρεπε νά ἐκστρατεύσει ἐναντίον τῶν Περσῶν καί ἂν ἔπρεπε γιά τό σκοπό αὐτό νά συμμαχήσει μέ κανένα. Ὅταν οἱ ἀπεσταλμένοι ἔφτασαν στά μαντεῖα πρόσφεραν τά ἀφιερώματα καί ζήτησαν χρησμό μέ τά ἀκόλουθα λόγια: «Ὁ Κροῖσος, βασιλιάς τῶν Λυδῶν καί ἄλλων ἐθνῶν, θεωρεῖ ὅτι τά μόνα ἀληθινὰ μαντεῖα στὸν κόσμον εἶναι τὰ δικά σας. Σᾶς ἔκαμε ἀντάξια δῶρα καί τώρα σᾶς ρωτᾷ ἂν πρέπει νά ἐκστρατεύσει ἐναντίον τῶν Περσῶν καί

* Ἡ ἀρτοποιὸς αὐτή, ὅταν ἡ μητριά τοῦ Κροῖσου τῇ διέταξε νά βάλει δηλητήριο στό ψωμί γιά νά τὸν δολοφονήσει, τό εἶπε στὸν Κροῖσο καί τοῦ ἔσωσε τὴ ζωὴ.

** Ὁ Ἀμφιάραος εἶχε λάβει, παρὰ τὴ θέλησή του, μέρος στὸν ἀδελφοκτόνο πόλεμο τῶν Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας μαζί μέ ἄλλους ἥρωες. Ὁ Δίας, γιά νά τὸν σώσει ἀπὸ ἀτιμωτικό θάνατο, ἄνοιξε μπροστά του χάσμα σὴ γῆ καί τὸν κατάπιε. Καί μετὰ τὸν ἔκαμε ἀθάνατο.

ἂν πρέπει νά πάρει συμμαχικά στρατεύματα». Αὐτά ρώτησαν οἱ ἀπεσταλμένοι καί τά δυό μαντεῖα ἔδωσαν στόν Κροῖσο τήν ἴδια ἀκριβῶς ἀπάντησι. "Ὅτι ἂν ἐκστρατεύσει ἐναντίον τῶν Περσῶν θά καταστρέψει μιᾷ ἰσχυρῇ αὐτοκρατορίᾳ. Τοῦ ἔδωσαν συμβουλὴ νά ἐπιδιώξει νά βρεῖ ποιοί ἀπό τοὺς Ἕλληνες ἦταν οἱ ἰσχυρότεροι, γιά νά τοὺς κάμει συμμαχοὺς του.

54. "Ὅταν ὁ Κροῖσος ἔμαθε τοὺς χρησμούς ὑπερευχαριστήθηκε γι' αὐτά πού τοῦ ἔλεγαν, ἐλπίζοντας ὅτι θά καταλύσει τή βασιλεία τοῦ Κύρου. Ἔστειλε πάλι στοὺς Δελφούς ἀνθρώπους του καί, ἀφοῦ ἔμαθε προηγουμένως πόσος ἦταν ὁ πληθυσμός τους, δώρισε στόν κάθε κάτοικο τῶν Δελφῶν δύο στατῆρες* χρυσούς. Οἱ κάτοικοι τῶν Δελφῶν σ' ἐνδειξή εὐγνωμοσύνης ἔδωσαν στόν Κροῖσο καί στοὺς Λυδοὺς τό προβάδισμα γιά τήν ὑποβολή ἐρωτήσεων στήν Πυθία, φορολογική ἀτέλεια, πρωτοκαθεδρία στά θεάματα καί ἀπεριόριστο δικαίωμα νά γίνονται πολῖτες τῶν Δελφῶν.

55. Ἀφοῦ λοιπόν ἔκαμε τά δῶρα αὐτά στοὺς Δελφούς, ὁ Κροῖσος ζήτησε γιά τρίτη φορά χρησμό, ἐπειδὴ, ἀπό τότε πού ἔλαβε ἀπό τό μαντεῖο σωστή ἀπάντηση, τό ἐκτιμοῦσε πάρα πολύ. Ρώτησε λοιπόν τό μαντεῖο ἂν θά διατηρηθεῖ πολλὰ χρόνια ἡ δυναστεία του. Ἡ Πυθία ἀποκρίθηκε μέ τόν ἀκόλουθο χρησμό:

"Ὅταν βασιλιάς τῶν Μήδων γίνηι ἓνα μουλάρι,
τότε, Λυδὲ μέ τὰ ἄβρα πόδια, κοντά στόν Ἑρμῶ
μέ τὰ πολλὰ χαλίκια
φύγε' μή σταθεῖς καθόλου καί μήν ντραπεῖς
νά φανεῖς δειλός.

56. "Ὅταν τοῦ ἦρθε ὁ χρησμός αὐτός, ὁ Κροῖσος χάρηκε περισσότερο ἀπό κάθε ἄλλη φορά, βέβαιος ὅτι δέ θά ἦταν ποτέ δυνατό ἀντί ἀνθρώπου νά γίνηι βασιλιάς τῶν Μήδων ἓνα μουλάρι καί ἐπομένως οὔτε αὐτός οὔτε οἱ ἀπόγονοί του θά ἔπαυαν νά εἶναι στήν ἐξουσία. Μετά ἀπό αὐτά φρόντισε νά μάθει ποιοί ἀπό τοὺς Ἕλληνες ἦταν οἱ πιό δυνατοί, γιά νά τοὺς κάνει φίλους του. Ἀπό τήν ἔρευνά του πληροφορήθηκε ὅτι ξεχώριζαν οἱ Λακεδαιμόνιοι πού ἦταν Δωριεῖς καί οἱ Ἀθηναῖοι πού ἦταν Ἰωνες. Καί οἱ δύο ξεχώριζαν ἀπό τοὺς ἄλλους: οἱ Ἀθηναῖοι κρατοῦσαν ἀπό τό πελασγικό γένος καί οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀπό τό ἑλληνικό. Οἱ πρῶτοι δέν

* Νόμισμα ὀρισμένου βάρους, πού εἶχε ἀξία περίπου ἴση μέ 20 ἀττικές δραχμές.

μετακινήθηκαν ποτέ από τὰ μέρη τους, οἱ δεῦτεροι ὅμως εἶχαν πολύ περιπλανηθεῖ. "Όταν βασίλευε ὁ Δευκαλίων κατοικοῦσαν τή Φθιώτιδα καί ὅταν βασίλευε ὁ Δῶρος, γίος τοῦ "Ελληνα, εἶχαν κατοικήσει τή χώρα πού εἶναι γύρω ἀπό τήν "Όσσα καί τόν "Όλυμπο, ἡ ὁποία λέγεται Ἰστιαῖωτις. "Όταν οἱ Καδμεῖοι τούς ἐδιώξαν ἀπό ἐκεῖ, πῆγαν νά κατοικήσουν στήν Πίνδο, ὅπου ὀνομάστηκαν Μακεδνοί*. Ἀπό ἐκεῖ πάλι πῆγαν στή Δρυοπίδα καί ἀπό τή Δρυοπίδα, ὅταν ἤρθαν στήν Πελοπόννησο, ὀνομάστηκαν Δωριεῖς.

Κεφ. 57-81. Μερικές πληροφορίες γιά τούς "Ελληνες. Ὁ Κροῖσος ἐκστρατεύει στήν Καππαδοκία. Ὁ Πέρσης βασιλιάς Κύρος ἀντεπιτίθεται.

Κεφ. 82, 83, 85-88, 91. Ὁ Κύρος νικάει καί αἰχμαλωτίζει τόν Κροῖσο

82. Ὁ Κροῖσος ζήτησε λοιπόν τή βοήθεια τῶν συμμάχων καί ἰδίως τῶν Λακεδαιμονίων. Ἀλλ' ἀκριβῶς ἐκείνη τήν ἐποχή οἱ Σπαρτιάτες ἔτυχε νά βρίσκονται σέ διένεξη μέ τούς Ἀργεῖους, οἱ ὁποῖοι διεκδικοῦσαν τήν περιοχή τῆς Θυρέας. Οἱ Σπαρτιάτες εἶχαν ἀποσπάσει τή Θυρέα ἀπό τήν Ἀργολίδα, στήν ὁποία ἀνῆκε. Στούς Ἀργεῖους ἀκόμη ἀνῆκε ὅλη ἡ δυτική περιοχή ὡς τόν Μαλέα, τὰ Κύθηρα καί τὰ ἄλλα νησιά. Οἱ Ἀργεῖοι ἔτρεξαν νά ὑπερασπίσουν τό ἔδαφος πού ἤθελαν ν' ἀποσπάσουν οἱ Σπαρτιάτες. Ἀρχισαν διαπραγματεύσεις καί συμφώνησαν νά παρατάξουν τριακόσιους πολεμιστές ἀπό κάθε μεριά καί ὅποιοι νικοῦσε θά κρατοῦσε τήν ἀμφισβητούμενη περιοχή. Ὁ ὑπόλοιπος στρατός θά ἔφυγε καί θά γύριζε πίσω στή χώρα του, ὥστε οἱ ἀντίπαλοι νά μήν παρασυρθοῦν καί βοηθήσουν τούς δικούς τους, ἄν τούς ἐβλεπαν νά νικιοῦνται. Ἀφοῦ λοιπόν ἐγίνε αὕτη ἡ συμφωνία, οἱ κύριες δυνάμεις τῶν ἀντιπάλων ἔφυγαν καί οἱ ἐπίλεκτοι ἄρχισαν μεταξύ τους τή μάχη πού τελείωσε μέ ἰσοπαλία, γιατί ἀπό τούς ἐξακόσιους ἄνδρες ἔμειναν μόνο τρεῖς, ὁ Ἀλκίγνωρ καί ὁ Χρομῖος ἀπό τούς Ἀργεῖους καί ὁ Ὀθρυάδης ἀπό τούς Λακεδαιμονίους· αὐτοί εἶχαν μείνει ὅταν ἔπεσε ἡ νύχτα. Τότε οἱ δύο Ἀργεῖοι, μέ τήν πεποίθηση ὅτι νίκησαν, ἔφυγαν τρεχάτοι γιά τό Ἄργος, ἀλλά ὁ Λακεδαιμόνιος Ὀθρυάδης, ἀφοῦ σκύλεψε τούς νεκρούς τῶν Ἀργείων καί

* Τό ἐπίθ. μακεδνός-ή-όν σημαίνει μακρός ἢ ὑψηλός· πιθανότατα ἀπό αὐτό παράγεται καί τό τοπωνύμιο Μακεδονία.

μετέφερε τὰ ὅπλα τους στό στρατόπεδό του, γύρισε στό πεδίο τῆς μάχης. Τήν ἄλλη μέρα οἱ ἀντίπαλοι πῆγαν νά δοῦν τί εἶχε ἀπογίνει. Στήν ἀρχή ἐπέμεναν καί οἱ δύο ὅτι εἶχαν νικήσει. Οἱ Ἀργεῖοι, ἐπειδὴ εἶχαν ἐπιζήσει περισσότεροι δικοί τους, οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἐπειδὴ οἱ δύο αὐτοί, πού εἶχαν ἐπιζήσει, τό εἶχαν βάλει στά πόδια, ἐνῶ ὁ δικός τους στρατιώτης ἔμεινε στό πεδίο τῆς μάχης καί μάλιστα σκύλευσε τὰ πτώματα τῶν Ἀργείων. Τέλος ἡ φιλονικία ὁδήγησε σέ μάχη, στήν ὁποία ἔπεσαν πολλοί καί ἀπό τίς δύο μεριές, καί νίκησαν οἱ Σπαρτιάτες. Ἀπό τότε οἱ Ἀργεῖοι κουρεύτηκαν*, ἐνῶ πρὶν ἦταν ὑποχρεωμένοι νά ἔχουν μακριά μαλλιά κι ἔκαναν νόμο καί κατάρες κανένας Ἀργεῖος νά μήν ἀφήσει τὰ μαλλιά του νά μεγαλώσουν καί καμιὰ γυναίκα νά μὴ φορέσει χρυσαφικά πρὶν ξαναπάρουν τή Θυρέα. Οἱ Λακεδαιμόνιοι πάλι ἔκαναν τόν ἀντίθετο νόμο. Ἐνῶ πρὶν δέν ἄφηναν μακριά μαλλιά, ἀπό τότε πού ἔγινε ἡ μάχη τῆς Θυρέας ἄρχισαν ν' ἀφήνουν τὰ μαλλιά τους μακριά. Ὁ Ὀθρυάδης, ὁ ὁποῖος ἀπόμεινε ἀπό τοὺς τριακόσιους Σπαρτιάτες, αἰσθανόταν ντροπὴ νά γυρίσει πίσω στή Σπάρτη, ἐνῶ ὅλοι οἱ ἄλλοι στρατιῶτες του σκοτώθηκαν, καί αὐτοκτόνησε μέσα στή Θυρέα.

83. Ἐνῶ λοιπόν αὐτὰ συνέβαιναν στοὺς Σπαρτιάτες, ἔφτασε ὁ κήρυκας ἀπὸ τίς Σάρδεις, παρακαλώντας νά σταλεῖ βοήθεια στὸν πολιορκημένο Κροῖσο. Οἱ Λακεδαιμόνιοι, μόλις ἄκουσαν τὸν κήρυκα, ἐτοιμάστηκαν νά προσφέρουν τὴ βοήθειά τους. Ἀλλά, ἐνῶ εἶχαν προετοιμαστεῖ καί τὰ καράβια ἦταν ἐτοιμα, ἤρθε ἄλλη εἰδηση ὅτι ἔπεσε τό φρούριο τῶν Λυδῶν καί ὅτι ὁ Κροῖσος εἶχε πιαστεῖ αἰχμάλωτος. Οἱ Λακεδαιμόνιοι λυπήθηκαν πολὺ γιὰ τὴ μεγάλη συμφορὰ καί σταμάτησαν τίς προετοιμασίες.

85. Ὅσο γιὰ τὸν ἴδιο τὸν Κροῖσο, αὐτός ἔπαθε τὰ ἐξῆς: εἶχε ἓνα παιδί, γιὰ τό ὅποιο ἔχω κιόλας μιλήσει, πού κατὰ τὰ ἄλλα ἦταν προικισμένο, ἀλλὰ ἦταν ἀλαλο. Τὴν ἐποχὴ τῆς περασμένης εὐτυχίας του, ὁ Κροῖσος εἶχε κάνει τό πᾶν γιὰ τό παιδί αὐτό καί εἶχε μάλιστα στείλει νά ζητήσει χρησμό στοὺς Δελφούς. Ἡ Πυθία τοῦ εἶχε δώσει τὴν ἐξῆς ἀπάντηση:

Λυδέ, πού εἶσαι βασιλιάς πολλῶν ἀνθρώπων,

πολὺ ἀνόητε Κροῖσε,

νά μὴν εὐχέσαι ν' ἀκούσεις στὰ ἀνάκτορά σου

τὴν πολυπόθητη φωνὴ τοῦ γιοῦ σου.

Εἶναι καλὺτερο νά μείνει μακριὰ σου τό παιδί.

Γιὰτί θά μιλήσει τὴν ἡμέρα τῆς συμφορᾶς σου.

* Τό κούρεμα τῶν μαλλιῶν στήν ἀρχαία Ἑλλάδα ἦταν σημεῖο μεγάλου πένθους.

Ὅταν κυριεύτηκε τό φρούριο, ἕνας ἀπό τοὺς Πέρσες, πού δέν ἀναγνώρισε τό βασιλιά, ὥρμησε νά τόν σκοτώσει, ἀλλά ὁ Κροῖσος μέσα στή συμφορά του ἀδιαφοροῦσε ἂν θά πεθάνει ἀπό τὰ χτυπήματά του. Ὅταν τό ἄλλο παιδί του εἶδε τόν Πέρση στρατιώτη νά ὀρμάει ἐναντίον τοῦ πατέρα του, τό ἔπιασε φόβος μεγάλος καί θλίψη καί ἔβγαλε φωνή μεγάλη: «Ἐ, σὺ, μή σκοτώνεις τόν Κροῖσο!» Αὐτά ἦταν τὰ πρῶτα λόγια πού μπόρεσε ν' ἀρθρώσει καί ἀπὸ τότε μιλοῦσε ὡς τό τέλος τῆς ζωῆς του.

86. Οἱ Πέρσες λοιπόν κυρίεψαν τίς Σάρδεις καί αἰχμαλώτισαν τόν Κροῖσο, πού βασίλεψε δεκατέσσερα χρόνια καί πολιορκήθηκε δεκατέσσερις μέρες. Καί κατὰ τό χρησμό κατέλυσε μιά μεγάλη βασιλεία, τῇ δικῇ του. Οἱ Πέρσες ἀφοῦ ἔπιασαν τόν Κροῖσο τόν ὀδήγησαν στὸν Κύρο, ὁ ὁποῖος ἔδωσε διαταγή ν' ἀνάψουν μεγάλη φωτιά καί τόν ἀνέβασαν ἀπάνω δεμένο μέ χειροπέδες καί μαζί του δεκατέσσερις Λυδοὺς, θέλοντας νά τοὺς προσφέρει σέ κάποιον θεό σάν πρώτη προσφορά τῆς λείας, εἴτε ἐπειδὴ τό εἶχε τάμα, εἴτε ἐπειδὴ εἶχε πληροφορηθεῖ ὅτι ὁ Κροῖσος εἶναι θεοφοβούμενος καί ἤθελε νά δεῖ ἂν κανένας ἀπὸ τοὺς θεοὺς θά τόν ἔσωζε, ὥστε νά μὴν καεῖ ζωντανός. Αὐτοί, λένε, ἦταν οἱ σκοποὶ του. Ἐνῶ ὁ Κροῖσος στεκόταν ἀπάνω στή φωτιά, παρ' ὅλη τὴν τρομερὴ του θέση, θυμήθηκε τὰ λόγια πού τοῦ εἶχε πεῖ ὁ Σόλων, σάν νά τοῦ τὰ εἶχε πεῖ κάποιος θεός, ὅτι «κανένας ἄνθρωπος δέν εἶναι εὐτυχής». Τότε βόγγηξε καί ἀναστέναξε καί μετὰ, ἀφοῦ ἔμεινε σιωπηλὸς ἀρκετὴ ὥρα, φώναξε τρεῖς φορές: «Σόλων». Ὁ Κύρος τόν ἄκουσε καί κάλεσε τοὺς διερμηνεῖς του νά ρωτήσουν τόν Κροῖσο, ποιός ἦταν αὐτός πού φώναζε. Ἐκεῖνος, ἀφοῦ γιὰ ἀρκετές στιγμές δέν ἀπαντοῦσε, ὕστερα ἀναγκάστηκε νά πεῖ: «Εἶναι αὐτός μέ τόν ὁποῖο ἐγὼ θά προτιμοῦσα νά σινομιλοῦν ὅλοι οἱ βασιλιάδες κι ἂν γι' αὐτό πλήρωνα πολλά». Ἀλλὰ ἐπειδὴ αὐτά πού ἔλεγε ἦταν ἀκατανόητα γι' αὐτούς, πάλι τόν ρώτησαν τί ἐννοοῦσε. Καί ἐπειδὴ τόν πίεζαν πολὺ, τοὺς ἐξήγησε ὅτι στίς ἀρχές τῆς βασιλείας του τόν εἶχε ἐπισκεφτεῖ ὁ Σόλων, ἕνας Ἀθηναῖος, πού εἶχε περιφρονήσει ὅλα τὰ πλούτη πού εἶχε δεῖ, καί τοῦ εἶχε πεῖ πολλά, τὰ ὁποῖα τοῦ συνέβησαν ἀκριβῶς ὅπως τὰ εἶχε πεῖ ὁ Ἀθηναῖος, πού δέν εἶχε μιλήσει μόνο προσωπικά γιὰ τόν Κροῖσο, ἀλλὰ γιὰ ὅλο τό γένος τῶν ἀνθρώπων καί μάλιστα γιὰ κείνους πού φαντάζονται ὅτι εἶναι εὐτυχισμένοι. Ἐνῶ λοιπόν ὁ Κροῖσος τὰ διηγόταν αὐτά, ἡ φωτιά εἶχε ἀναφτεῖ καί εἶχε ἀρχίσει νά τόν κυκλώνει. Ὅταν ὁ Κύρος ἄκουσε ἀπὸ τοὺς διερμηνεῖς τί εἶχε πεῖ ὁ Κροῖσος, μετὰ-

νίωσε καί σκέφτηκε ὅτι καί αὐτός ὁ ἴδιος ἦταν ἄνθρωπος καί ὅτι θά παράδινε ζωντανό στή φωτιά ἄλλον ἄνθρωπο, τοῦ ὁποῖου ἄλλοτε ἡ εὐτυχία δέν ἦταν κατώτερη ἀπό τή δική του. Φοβήθηκε μήπως κάποτε τό πληρώσει καί σκέφτηκε ὅτι τίποτα γιά τοὺς ἀνθρώπους δέν εἶναι βέβαιο. Ἔδωσε διαταγή νά σβήσουν ἀμέσως τή φωτιά καί νά κατεβάσουν τόν Κροῖσο καί τοὺς ἄλλους πού ἦταν μαζί του. Ἀλλά δέν κατόρθωσαν νά σβήσουν τή φωτιά.

87. Τότε, λένε οἱ Λυδοί, ὁ Κροῖσος πού εἶχε καταλάβει ὅτι ὁ Κύρος εἶχε μετανιώσει, βλέποντας τοὺς ὑπηρέτες νά προσπαθοῦν νά σβήσουν τή φωτιά χωρίς νά τό κατορθώσουν, ἄρχισε νά ἱκετεύει μέ κραυγές τόν Ἀπόλλωνα, φωνάζοντάς του, ἂν ποτε τόν εἶχε εὐχαριστήσῃ μέ προσφορές, νά τόν σώσει ἀπό τό θάνατο. Ἐνῶ λοιπόν ἱκέτευε μέ δάκρυα τό θεό, ἐκεῖ πού ὁ οὐρανός ἦταν αἰθέριος καί δέ φυσοῦσε καθόλου, ἔξαφνα μαζεύτηκαν σύννεφα, σκοτείνιασε ὁ οὐρανός, ἔπιασε μεγάλη θύελλα μέ βροχή καί ἔσβησε ἡ φωτιά. Ἔτσι λοιπόν ὁ Κύρος, ὅταν εἶδε πόσο ὁ Κροῖσος ἦταν ἀγαπημένος τοῦ θεοῦ καί ἀγαθός ἄνθρωπος, ἀφοῦ τόν ἔσωσε ἀπό τή φωτιά, τοῦ εἶπε: «Κροῖσε, ποιός ἄνθρωπος σοῦ ἔβαλε τήν ἰδέα νά ἐκστρατεύσεις ἐναντίον τῆς χώρας μου καί ἀντί φίλος μου νά γίνεις ἐχθρός μου;» Ἐκεῖνος ἀποκρίθηκε: «Βασιλιά, ὅλα αὐτά τά ἔκανα γιά τήν εὐτυχία τή δική σου καί γιά τή δυστυχία τή δική μου. Αἴτιος ὅλων αὐτῶν εἶναι ὁ θεός τῶν Ἑλλήνων πού μέ παρέσυρε νά ἐκστρατεύσω ἐναντίον σου. Κανείς δέν εἶναι τόσο ἀνόητος ὥστε νά προτιμᾷ τόν πόλεμο ἀπό τήν εἰρήνην. Ὅσο ὑπάρχει εἰρήνη τά παιδιά κηδεύουν τοὺς γονεῖς τους, ἐνῶ ὅταν ξεσπάει ὁ πόλεμος οἱ γονεῖς κηδεύουν τά παιδιά τους. Ἀλλά ἔτσι θά τό ἔθελαν οἱ θεοί νά γίνουν τά πράγματα».

88. Αὐτά εἶπε ὁ Κροῖσος καί ὁ Κύρος, ἀφοῦ τόν ἔλυσε, τόν ἔβαλε νά καθῆσι πλάι του καί τοῦ φέρθηκε μέ μεγάλη εὐγένεια. Τόν κοίταζε μέ μεγάλη περιέργεια καί ὁ ἴδιος καί οἱ ἄλλοι πού ἦταν γύρω του. Ὁ Κροῖσος καθόταν σκεπτικός καί σιωπηλός. Μετά, καθώς γύρισε καί εἶδε τοὺς Πέρσες νά λεηλατοῦν τήν πρωτεύουσα τῆς Λυδίας, εἶπε: «Βασιλιά, τί πρέπει νά κάνω ἀπό τά δύο, νά σοῦ πῶ τί σκέπτομαι σ' αὐτή τήν περίσταση ἢ νά μή μιλήσω διόλου;» Ὁ Κύρος τόν ἐνθάρρυνε νά πεῖ ὅ,τι ἤθελε. Καί ὁ Κροῖσος τόν ρώτησε: «Ὅλο αὐτό τό πλῆθος τί κάνει ἐκεῖ πέρα τόσο βιαστικά;» Ὁ Κύρος τοῦ ἀποκρίθηκε: «Λεηλατεῖ τήν πόλη σου καί δια-

σκορπίζει τὰ πλοῦτή σου». Ὁ Κροῖσος τότε τοῦ εἶπε: «Οὐτε τὴν πόλῃ μου οὐτε τὰ χρήματά μου ἀρπάζει, ἀφοῦ τίποτα πιά ἀπὸ αὐτά δέ μοῦ ἀνήκει. Τώρα λεηλατοῦν τὰ ὅσα ἀνήκουν σέ σένα».

91. "Όταν οἱ Λυδοὶ ἔφτασαν στοὺς Δελφούς καὶ εἶπαν ὅσα εἶχαν διαταγὴ νὰ ποῦν, λέγεται ὅτι ἡ Πυθία τοὺς ἀποκρίθηκε τὰ ἑξῆς: «Τό πεπρωμένο οὐτε ὁ θεὸς ἀκόμα μπορεῖ νὰ τό ἀποφύγει. Ὁ Κροῖσος πληρώσε τὴν ἀμαρτία τοῦ πέμπτου προγόνου του, πού, ἀπλὸς στρατιώτης τῶν Ἡρακλειδῶν, δέχτηκε νὰ ἐκτελέσῃ γυναικεῖο δολερό σχέδιο, νὰ σκοτώσῃ τὸν κύριό του καὶ νὰ πάρῃ τὴν ἐξουσία χωρὶς νὰ ἔχει κανένα δικαίωμα. Ἄν καὶ ὁ Λοξίας* ἐπιθυμοῦσε ἡ καταστροφὴ τῶν Σάρδεων νὰ μὴ γίνῃ στὴ βασιλεία τοῦ Κροῖσου, ἀλλὰ ὅταν θὰ βασιλεύαν τὰ παιδιὰ του, δὲν μπόρεσε νὰ ξεγελάσῃ τίς μοῖρες. Καθετὶ στὸ ὅποιο αὐτὲς ὑποχώρησαν, ὁ Ἀπόλλων τό ἔκανε γιὰ χάρη τοῦ Κροῖσου· ἀνέβαλε τὴν ἄλωση τῶν Σάρδεων γιὰ τρία χρόνια· καὶ αὐτό ὁ Κροῖσος πρέπει νὰ τό ξέρῃ, ὅτι πιάστηκε αἰχμάλωτος τρία χρόνια ἀργότερα ἀπ' ὅ,τι εἶχαν ὀρίσει οἱ μοῖρες. Καὶ ἐκτός ἀπ' αὐτό, ὅταν καιγόταν ἀπάνω στὴ φωτιά, ὁ θεὸς ἤρθε καὶ τὸν βοήθησε. Ὅσο γι' αὐτὰ πού ἐγιναν, ἄδικα ὁ Κροῖσος κατηγορεῖ τό μαντεῖο. Ὁ Λοξίας τοῦ προεῖπε ὅτι, ἂν ἐκστρατεύσῃ ἐναντίον τῶν Περσῶν, θὰ καταστρέψῃ μιά μεγάλη δύναμη. Ὁ Κροῖσος ἂν ἤθελε νὰ πάρῃ μιά σωστὴ ἀπόφαση, ὅταν τοῦ δόθηκε αὐτός ὁ χρησμός, ἔπρεπε νὰ ξαναστείλῃ καὶ νὰ ρωτήσῃ γιὰ ποιά δύναμη ἐπρόκειτο, τὴν δική του ἢ τοῦ Κύρου; Ἀλλὰ ἀφοῦ οὐτε τὴν ἔννοια τοῦ χρησμοῦ κατάλαβε, οὐτε ζήτησε νὰ τοῦ δοθεῖ μιά νέα ξεκάθαρη ἀπάντηση, πρέπει νὰ θεωρεῖ ὑπεύθυνος τὸν ἑαυτό του. Καὶ ὅταν γιὰ τελευταία φορὰ ζήτησε χρησμό καὶ ὁ Λοξίας εἶπε ὅσα εἶπε γιὰ ἓνα μουλάρι, οὐτε αὐτὰ τὰ κατάλαβε. Ὁ Κύρος ἦταν τό μουλάρι γιὰ τό ὅποιο ἔκανε λόγο ὁ χρησμός, γιατί οἱ γονεῖς του ἦσαν ἀπὸ διαφορετικὲς ἐθνικότητες. Ἡ μητέρα του ἦταν ἀπὸ ἀνώτερη τάξη καὶ ὁ πατέρας του ἀπὸ κατώτερη. Ἡ μητέρα του ἦταν ἀπὸ τὴ Μήδία, κόρη τοῦ Ἀστυάγη, βασιλιᾷ τῶν Μήδων, ἐνῶ ὁ πατέρας του ἦταν Πέρσης, ὑπήκοος τῶν Μήδων. Ἐνῶ λοιπὸν ἦταν σ' ὅλα κατώτερος, πῆρε τὴν κόρη τοῦ κυρίου του». Αὐτὰ ἀποκρίθηκε ἡ Πυθία στοὺς Λυδοὺς. Κι αὐτοί, ὅταν γύρισαν στίς Σάρδεις, τὰ εἶπαν στὸν Κροῖσο κι ἐκεῖνος ὅταν τ' ἄκουσε, ἀναγνώρισε ὅτι δικό του ἦταν τό σφάλμα καὶ ὄχι τοῦ θεοῦ.

* Ὁ Ἀπόλλων συσχετίζεται συνήθως μὲ τό ἐπίθ. λοξός, ἀπὸ ὑπαινιγμό πρὸς τοὺς διαφοροῦμενους χρησμούς.

Κεφ. 89-130. Περιγραφή Λυδίας. Γενεαλογία καὶ παιδική ηλικία τοῦ Κύρου. Μὲ τὴν ἐνηλικίωσή του ὁργανώνει ἐπανάσταση ἐναντίον τοῦ Ἀστυάγη.

Κεφ. 131-139. Ἔθιμα Περσῶν

131. Γιά τούς Πέρσες ξέρω ὅτι ἔχουν τὰ ἐξῆς ἔθιμα: Ἀγάλματα καὶ ναοὺς καὶ βωμοὺς δὲ συνηθίζουν νά κάνουν. Καὶ ὅσους τὰ ἔχουν, τούς θεωροῦν ἀνόητους, ἐπειδὴ, καθὼς συμπεραίνω, οἱ Πέρσες δὲ νομίζουν, ὅπως νομίζουν οἱ Ἕλληνες, ὅτι οἱ θεοὶ ἔχουν ἀνθρώπινη μορφή. Οἱ Πέρσες συνηθίζουν νά προσφέρουν θυσίες στό Δία στίς ψηλότερες κορυφές τῶν βουνῶν καὶ ὀνομάζουν Δία ὅλο τό θόλο τοῦ οὐρανοῦ. Προσφέρουν ἐπίσης θυσίες στόν ἥλιο, στή σελήνη, στή γῆ, στή φωτιά, στό νερό καὶ στοὺς ἀνέμους. Στὴν ἀρχὴ ἔκαναν θυσίες μόνο σ' αὐτοὺς τούς θεοὺς, ἀλλὰ ἀργότερα ἔμαθαν ἀπὸ τούς Ἀσσυρίους καὶ τούς Ἀραβες νά προσφέρουν θυσίες καὶ στὴν Οὐρανία Ἀφροδίτη, τὴν ὁποία οἱ Ἀσσύριοι ὀνομάζουν Μύλιττα, οἱ Ἀραβες Ἀλιλάτ καὶ οἱ Πέρσες Μίτρα.

132. Οἱ Πέρσες κάνουν θυσίες στοὺς θεοὺς αὐτοὺς μέ τὸν ἐξῆς τρόπο: οὔτε βωμοὺς φτιάχνουν, οὔτε φωτιά ἀνάβουν, ὅταν πρόκειται νά κάνουν θυσία, οὔτε κάνουν σπονδές, οὔτε μεταχειρίζονται αὐλοὺς, οὔτε ταινίες, οὔτε κριθάρι. Ὅποιος θέλει νά προσφέρει θυσία ὁδηγεῖ τό ζῶο σ' ἕνα χῶρο πού ἔχει καθαρθεῖ καὶ βάζοντας ἀπάνω στὴν τιὰρα του στεφάνι ἀπὸ μυρσίνη προσεύχεται στό θεό. Δέν ἐπιτρέπεται ὅμως σ' ἐκεῖνον πού θυσιάζει νά προσεύχεται μόνο γιὰ τὴ δική του εὐτυχία, ἀλλὰ γιὰ τὴν εὐτυχία ὅλων τῶν Περσῶν καὶ τοῦ βασιλιᾶ, γιατί κι αὐτός περιλαμβάνεται σ' ὅλους τούς Πέρσες. Ἐπειτα, ἀφοῦ κόψει τό ζῶο σέ μικρά κομμάτια καὶ ψήσει τὰ κρέατα, κάνει ἕνα στρῶμα ἀπὸ τό τρυφερότερο χόρτο, συνήθως τριφύλλι, καὶ τοποθετεῖ ἀπάνω ὅλα τὰ κρέατα. Ἀφοῦ τὰ βάλει ἐκεῖ, ὁ μάγος* πού εἶναι παρών, ψέλνει μιὰ προσευχή, τὴν ὁποία οἱ Πέρσες ὀνομάζουν «θεογονία». Ἄν ὁ μάγος δέν εἶναι παρών, δὲ συνηθίζουν νά κάνουν θυσίες. Τέλος, ἀφοῦ μένει λίγο ἀκόμη στόν τόπο τῆς θυσίας, παίρνει τὰ κρέατα καὶ τὰ χρησιμοποιεῖ ὅπως θέλει.

133. Ἀπ' ὅλες τίς ἡμέρες τοῦ χρόνου οἱ Πέρσες θεωροῦν ὅτι πρέ-

* Μάγος ἐδῶ εἶναι συνώνυμο μέ τό ἱερέα.

πει νά γιορτάζει καθένας ἰδιαίτερα τήν ἡμέρα πού γεννήθηκε. Τήν ἡμέρα αὐτή θεωροῦν καθῆκον τους νά προσφέρουν πλούσιο γεῦμα. Οἱ πλούσιοι προσφέρουν ἓνα βόδι, ἓνα ἄλογο, μιὰ καμήλα καί ἓνα γάιδαρο, ψημένα ὀλόκληρα στό φούρνο. Οἱ φτωχοί προσφέρουν μικρά ζῶα. Φαγητά προσφέρουν λίγα, ἀλλά προσφέρουν πολλά γλυκά, τό ἓνα μετά τό ἄλλο. Γι' αὐτοὶ οἱ Πέρσες λένε ὅτι οἱ Ἕλληνες, ὅταν καθίσουν νά φᾶνε, σταματοῦν τό φαγητό τους ἐνῶ πεινοῦν ἀκόμα, γιατί μετά τό δεῖπνο δέν προσφέρεται τίποτα τό ἄξιό λόγου, ἐνῶ ἀσφαλῶς ἂν προσφερόταν τίποτα, δέ θά σταματοῦσαν νά τρῶνε. Στούς Πέρσες ἀρέσει πολύ τό κρασί. Αὐτά τά ἔθιμα τά τηροῦν. Ὅταν μεθύσουν, ἔχουν τή συνήθεια νά συζητοῦν τά σπουδαιότερα πράγματα. Τήν ἄλλη μέρα, ὅταν ἔχουν πιά ξεμεθύσει, ὁ οἰκοδεσπότης, στό σπίτι τοῦ ὁποίου ἐγινε ἡ συζήτηση, ὑποβάλλει στήν κρίση τους τά ὅσα ἀποφάσισαν. Ἄν τά βροῦν λογικά, τά ἐκτελοῦν. Ἄν ὅμως τά βροῦν παράλογα, τά ἀπορρίπτουν. Ἄν τύχει πάλι καί πάρουν καμιά ἀπόφαση ξεμέθυστοι, δέν τήν ἐκτελοῦν πρίν τήν ξανασυζητήσουν μεθυσμένοι.

134. Ἄν συναντηθοῦν δυό Πέρσες στό δρόμο, μπορεῖ κανεῖς νά καταλάβει ἂν εἶναι ἰσότιμοι μεταξύ τους ἀπό τό ἐξῆς: ἀντί νά μιλήσουν ὁ ἓνας στόν ἄλλο, θά φιληθοῦν στό στόμα· ἂν ὁ ἓνας εἶναι λίγο κατώτερος ἀπό τόν ἄλλο, τότε ὁ κατώτερος φιλεῖ τόν ἄλλο στό μάγουλα· ἂν τέλος εἶναι πολύ κατώτερης τάξης, τότε γονατίζει καί προσκυνάει τόν ἄλλο. Μετά τόν ἑαυτό τους, οἱ Πέρσες ἐκτιμοῦν περισσότερο τοὺς λαούς πού εἶναι πολύ κοντινοί γείτονές τους, ὕστερα ἐκείνους πού ἔρχονται ἀμέσως μετά ἀπ' αὐτούς καί τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους τοὺς τιμοῦν ἀνάλογα μέ τήν ἀπόσταση πού βρίσκονται. Λιγότερο ἐκτιμοῦν τοὺς λαούς ἐκείνους πού ζοῦν πολύ μακριά, γιατί νομίζουν ὅτι οἱ ἴδιοι εἶναι πολύ καλύτεροι σέ ὅλα καί ἐκτιμοῦν τήν ἀξία τῶν ἄλλων ἀνθρώπων σύμφωνα μέ τόν παραπάνω κανόνα. Ἔτσι θεωροῦν ὅτι ὅσο πὸ μακριά ζοῦν οἱ ἄλλοι λαοί, τόσο χειρότεροι εἶναι. Τήν ἐποχή τῆς μηδικῆς κυριαρχίας, οἱ λαοί τῆς αὐτοκρατορίας ἀσκοῦσαν τήν κυριαρχία ὁ ἓνας στόν ἄλλον: οἱ Μῆδοι εἶχαν τή γενική ἐξουσία σέ ὅλους καθῶς καί στοὺς κοντινοὺς τους γείτονες· αὐτοὶ στοὺς γείτονές τους καί οἱ τελευταῖοι στοὺς παρακάτω, πράγμα πού γινόταν σύμφωνα μέ τήν ἀρχή μέ τήν ὁποία τιμοῦν τοὺς λαούς οἱ Πέρσες. Ἔτσι, ὅσο ἄπλωναν τήν ἐξουσία τους, ἄφηναν τή διοίκηση στοὺς ὑποταγμένους λαούς.

135. Ἀπ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους οἱ Πέρσες εἶναι ἐκεῖνοι πού υἱοθετοῦν πῶς εὐκόλα ξένες συνήθειες. Θεώρησαν ὅτι ἡ ἐνδυμασία τῶν Μηδῶν ἦταν καλύτερη ἀπὸ τὴ δική τους καὶ τὴν υἱοθέτησαν. Γιά τὸν πόλεμο πῆραν τὸ θώρακα τῶν Αἰγυπτίων.

136. Ἡ μεγαλύτερη ἀντρική ἀρετή, μετὰ τὴν ἀντρεία στὴ μάχη, εἶναι νὰ ἔχει κανεὶς πολλὰ παιδιά. Κάθε χρόνο ὁ βασιλιάς στέλνει δῶρο σὲ κεῖνον πού ἔχει τὰ περισσότερα· θεωροῦν ὅτι ὁ μέγας ἀριθμὸς σημαίνει μεγάλη δύναμη. Φροντίζουν τὰ παιδιά τους ἀπὸ τὰ πέντε ὡς τὰ εἴκοσι χρόνια καὶ τοὺς μαθαίνουν τρία μόνο πράγματα: ἵππασία, τοξοβολία καὶ φιλαλήθεια. Προτοῦ γίνει πέντε χρονῶν δὲ δείχνουν τὸ παιδί στὸν πατέρα του, ἀλλὰ μένει μὲ τίς γυναῖκες. Καὶ αὐτὸ γίνεται γιὰ νὰ μὴ νιώσει ὁ πατέρας καμιά λύπη ἂν τὸ παιδί πεθάνει μωρό.

137. Ἐπαινῶ αὐτὴν τὴ συνήθεια καὶ ἐπαινῶ καὶ τὴν ἀκόλουθη: ὅτι γιὰ ἓνα μόνο φταίξιμο οὔτε ὁ ἴδιος ὁ βασιλιάς μπορεῖ νὰ καταδικάσει κάποιον σὲ θάνατο, οὔτε κανένας ἄλλος Πέρσης μπορεῖ νὰ ἐπιβάλλει ἀνεπανόρθωτη τιμωρία σὲ δούλο του γιὰ ἓνα μόνο ἀδίκημα, ἀλλὰ ἂν, κάνοντας λογαριασμό, βρεῖ ὅτι τὰ ἀδικήματα τοῦ δούλου εἶναι περισσότερα ἀπὸ τὴ δουλειά πού ἔχει προσφέρει, τότε μπορεῖ νὰ κάνει ὅ,τι θέλει.

138. Δὲν τοὺς ἐπιτρέπεται οὔτε καν νὰ μιλοῦν γιὰ τὰ ὅσα τοὺς ἀπαγορεύεται νὰ κάνουν. Ἡ μεγαλύτερη ἀπρέπεια γιὰ τοὺς Πέρσες εἶναι τὸ ψέμα, καὶ ἀμέσως ὕστερα τὸ νὰ ἔχει κανεὶς χρῆμη, γιὰ ἄλλους πολλοὺς λόγους καὶ κυρίως ἐπειδὴ ἀπὸ ἀνάγκη, λένε, ὁ ὀφειλέτης θὰ ὀδηγηθεῖ στό ψέμα. "Ὅποιος πάθει λέπρα ἢ λευκά ἐξανθήματα, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ μπεῖ σὲ πολιτεία οὔτε νὰ συναναστραφεῖ μὲ ἄλλους Πέρσες. Λένε ὅτι ἡ ἀρρώστια πιάνει ἐκεῖνον πού ἄσέβησε στὸν ἥλιο. "Ἀν πάθει κανένας ξένος τίς ἀρρώστιες αὐτές, τὸν διώχνουν ἀπὸ τὴ χώρα τους καθὼς καὶ τ' ἄσπρα περιστέρια γιὰ τὸν ἴδιο λόγο. Γιὰ τὰ ποτάμια ἔχουν μεγάλο σεβασμό.

139. Καὶ κάτι ἄλλο ὑπάρχει στοὺς Πέρσες πού οἱ ἴδιοι δὲν τὸ ἔχουν προσέξει, ἀλλὰ ἐμεῖς τὸ παρατηρήσαμε: τὰ ὀνόματά τους καὶ οἱ λέξεις πού σημαίνουν κάποιο ἀξίωμα τελειώνουν πάντα μὲ τὸ ἴδιο γράμμα, δηλαδὴ αὐτὸ πού οἱ Δωριεῖς ὀνομάζουν «σάν» καὶ οἱ Ἴωνες «σίγμα». "Ἀν ἐρευνήσεις θὰ βρεῖς ὅτι ὅλα τὰ ὀνόματα τῶν Περσῶν, χωρὶς καμιά ἐξαίρεση, τελειώνουν σὲ σίγμα.

Κεφ. 141-142, 152. Ἴωνες καὶ Αἰολεῖς ζητοῦν βοήθεια ἀπὸ τῆ Σπάρτης αὐτὴ ἀρνεῖται

141. Μόλις οἱ Λυδοὶ νικῆθηκαν ἀπὸ τοὺς Πέρσες, οἱ Ἴωνες καὶ οἱ Αἰολεῖς ἔστειλαν κήρυκες στὸν Κύρο, στίς Σάρδεις, καὶ ἤθελαν νὰ γίνουν ὑπήκοοι τοῦ μέ τοὺς ἔρους, πού ἄλλοτε τοὺς εἶχε παραχωρήσει καὶ ὁ Κροῖσος. Ὁ Κύρος, ἀφοῦ ἄκουσε αὐτὰ πού τοῦ πρότειναν, τοὺς ἀποκρίθηκε μέ μιὰ παραβολή: «Κάποιος αὐλητής, εἶπε, ἐνῶ ἔπαιζε αὐλό εἶδε ψάρια στή θάλασσα καὶ ἄρχισε νὰ παίζει, νομίζοντας ὅτι θὰ τὰ φέρει ἔξω στή στεριά. Ἀλλὰ καθὼς ἡ ἐλπίδα του διαψεύστηκε, πῆρε ἓνα δίχτυ, ἔπιασε πολλὰ ψάρια καὶ τὰ ἔσυρε στή στεριά, ὅπου, καθὼς τὰ ἔβλεπε νὰ σπαρταροῦν, τοὺς εἶπε: Ὑπάψτε νὰ μοῦ χορεύετε, ἀφοῦ οὔτε ὅταν σᾶς ἔπαιζα αὐλό δὲ θέλατε νὰ βγῆτε». Ὁ Κύρος μίλησε ἔτσι στοὺς Ἴωνες καὶ τοὺς Αἰολεῖς, ἐπεὶδὴ ὅταν τοὺς εἶχε στείλει κήρυκες καὶ τοὺς εἶχε ζητήσει ν' ἀποσπαστοῦν ἀπὸ τὸν Κροῖσο, δὲν τὸν εἶχαν ἀκούσει, ἐνῶ τώρα, πού εἶχαν πιά τελειώσει τὰ πράγματα, ἦταν ἔτοιμοι νὰ ὑπακούσουν στὸν Κύρο. Αὐτὰ τοὺς τὰ ἔλεγε θυμωμένος. Ὅταν αὐτὰ μαθεύτηκαν στίς πόλεις, ἄρχισαν νὰ χτίζουν τείχη καὶ νὰ συγκεντρώνονται ὅλοι στὸ Πανιώνιο ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς Μιλησίους, γιατί μόνο μ' αὐτοὺς ὁ Κύρος εἶχε ἀμει συνθήκη φιλίας, μέ ἔρους ὅμοιους μ' ἐκείνους τοῦ Κροίσου. Οἱ ὑπόλοιποι Ἴωνες ἀποφάσισαν ἀπὸ κοινοῦ νὰ στείλουν κήρυκες στή Σπάρτη καὶ νὰ ζητήσουν βοήθεια γιὰ τοὺς Ἴωνες.

142. Οἱ Ἴωνες αὐτοί, στοὺς ὁποίους ἀνήκει τό Πανιώνιο, ἔχουν χτισαί τίς πολιτεῖες τους στό μέρος ὅπου ὑπάρχει ὁ ὠραιότερος οὐρανός καὶ τό καλύτερο κλίμα, ἀπ' ὅσα ξέρω. Οὔτε οἱ χῶρες πού εἶναι βορινὰ τῆς Ἰωνίας, οὔτε ἐκεῖνες πού βρίσκονται στὰ νότια ἢ στ' ἀνατολικά ἢ στὰ δυτικά μποροῦν νὰ συγκριθοῦν μαζί της. Γιατί οἱ βορινές ὑποφέρουν ἀπὸ τό κρύο καὶ τὴν ὑγρασία, οἱ νότιες ἀπὸ τὴ ζέση καὶ τὴν ξηρασία. Οἱ Ἴωνες δὲ μιλοῦν ὅλοι τὴν ἴδια γλῶσσα, ἀλλὰ ἔχουν τέσσερις διαλέκτους. Πρώτη πολιτεία τους στό νότο εἶναι ἡ Μίλητος, ὕστερα ἔρχεται ἡ Μυοῦς καὶ ἡ Πριήνη. Αὐτές οἱ δύο βρίσκονται στήν Καρία καὶ μιλοῦν τὴν ἴδια διάλεκτο μέ τοὺς Ἴωνες. Οἱ ἀκλόουθες πολιτεῖες βρίσκονται στή Λυδία: ἡ Ἐφεσος, ἡ Κολοφῶν, ἡ Λέβεδος, ἡ Τέως, οἱ Κλαζομενές καὶ ἡ Φώκαια. Οἱ πολιτεῖες αὐτές μιλοῦν τὴν ἴδια γλῶσσα, πού δὲν ἔχει τίποτα τό κοινὸ μέ τὴ γλῶσσα τῶν τριῶν προηγούμενων. Ὑπάρχουν καὶ ἄλλες τρεῖς ἰω-

νικές πολιτεῖες. Οἱ δύο εἶναι σέ νησιά, στή Σάμο καί στή Χίο, καί ἡ ἄλλη στήν ἡπειρωτική χώρα, οἱ Ἐρυθρές. Οἱ Χίοι καί οἱ Ἐρυθραῖοι ἔχουν τήν ἴδια γλῶσσα, ἐνῶ οἱ Σάμιοι ἔχουν δική τους ξεχωριστή. Ἔτσι, ὑπάρχουν τέσσερις διάλεκτοι.

152. Ὄταν οἱ κήρυκες τῶν Ἰώνων καί τῶν Αἰολέων ἔφτασαν στή Σπάρτη (ὅλα ἔγιναν μέ μεγάλη βιασύνη), ὄρισαν τόν Πύθερμον ἀπό τή Φώκαια γιά νά μιλήσει ἀπό μέρους ὅλων. Ὁ Πύθερμος φόρεσε κόκκινη ἐνδυμασία, ὥστε νά τό μάθουν οἱ Σπαρτιάτες καί νά συγκεντρωθοῦν ὅσο τό δυνατόν περισσότεροι στή συνέλευση, παρουσιάσθηκε καί εἶπε πολλά, λέγοντας ὅτι ἔπρεπε οἱ Σπαρτιάτες νά τοὺς βοηθήσουν. Αὐτά πού εἶπε δέν ἤθελαν νά τ' ἀκούσουν οἱ Λακεδαιμόνιοι καί ἀρνήθηκαν νά βοηθήσουν τοὺς Ἴωνες. Οἱ Ἴωνες ἀπεσταλμένοι ἔφυγαν, ἀλλά οἱ Λακεδαιμόνιοι, μετὰ τήν ἄρνησή τους, ἔστειλαν ἀντιπροσώπους τους, μέ καράβι πεννητάκωπο, γιά νά πληροφορηθοῦν, καθώς ἐγώ τουλάχιστο νομίζω, γιά τόν Κύρο καί τήν κατάσταση τῆς Ἰωνίας. Ὄταν ἔφτασαν στή Φώκαια ἔστειλαν τόν καλύτερό τους στίς Σάρδεις, τόν Λακρίνη, γιά νά μεταφέρει στόν Κύρο τό μήνυμα τῶν Λακεδαιμονίων νά μήν καταστρέψει ἐλληνική γῆ, γιατί αὐτό δέ θά τό ἀνεχθοῦν.

Κεφ. 153-216. Οἱ Πέρσες ἐποτάσσουν τή Λυδία καί τήν Ἰωνία, καθώς καί τήν Καρία. Κυριεύουν τή Βαβυλώνα. Ὁ Κύρος ἐκστρατεύει ἐναντίον τῶν Μασσαγетῶν.

ΕΥΤΕΡΠΗ

2

Κεφ. 1-5. Βασιλεία του Ψαμμήτιχου

1. "Όταν ο Κύρος πέθανε, τόν διαδέχτηκε στο θρόνο ο Καμβύσης. Ήταν γιός του Κύρου και της Κασσανδάνης, κόρης του Φαρνάσπη, ή όποια είχε πεθάνει πριν από τόν Κύρο που τήν πένθησε βαριά κι έβγαλε διαταγή νά τήν πενθήσουν όλοι οί υπήκοοί του. 'Ο Καμβύσης λοιπόν, γιός του Κύρου και αὐτῆς τῆς γυναίκας, θεωροῦσε τούς 'Ιωνες και τούς Αιολεῖς δούλους του, κληρονομιά από τόν πατέρα του, και όταν έκανε τήν έκστρατεία εναντίον τῆς Αιγύπτου, πήρε μαζί του και άλλους από τούς λαούς, που εξουσίαζε, και 'Ελληνες.

2. Προτού γίνει βασιλιάς τους ο Ψαμμήτιχος, οί Αιγύπτιοι θεωροῦσαν ότι ήταν ο αρχαιότερος λαός του κόσμου. "Όταν ο Ψαμμήτιχος έγινε βασιλιάς, θέλησε νά εξετάσει ποιοί από τούς ανθρώπους είχαν δημιουργηθεῖ πρώτοι και από τότε και ύστερα οί Αιγύπτιοι πιστεύουν ότι οί Φρύγες δημιουργήθηκαν πριν απ' αὐτούς και ότι οί ἴδιοι ήταν οί αρχαιότεροι μετά τούς Φρύγες. "Όταν ο Ψαμμήτιχος κατάλαβε ότι δέν μπορούσε νά εξακριβώσει ποιοί από τούς ανθρώπους είχαν δημιουργηθεῖ πρώτοι, σοφίστηκε τό έξῆς. Πῆρε στήν τύχη δύο νεογέννητα παιδιά και τά έδωσε σ' ένα βοσκό γιά νά τά μεγαλώσει ανάμεσα στά κοπάδια του και τοῦ έδωσε διαταγή κανείς νά μήν πει μπροστά στα παιδιά ούτε λέξη. Έπρεπε ο βοσκός νά τά βάλει σέ μία καλύβα έρημική και νά τούς πηγαίνει πότε πότε κατσίκες, ώστε νά έχουν αρκετό γάλα, και νά τά φροντίζει, γιά ἑλα τ' άλλα. 'Ο Ψαμμήτιχος τά έκανε αὐτά και έδινε αὐτές τίς διαταγές, έπειδή ήθελε ν' άκούσει τί γλώσσα θά μιλήσουν πρώτη τά παιδιά,

ὅταν θά ἔπαυαν νά βγάζουν φωνές χωρίς νόημα. Αὐτό καί ἔγινε. "Ὅταν πέρασαν δύο χρόνια κι ὁ βοσκός τά φρόντιζε ὅπως εἶχε διαταγή, ἀνοίξε μιά μέρα τήν πόρτα τῆς καλύβας καί τά δύο παιδιά προχώρησαν πρὸς αὐτόν μέ τά χεράκια τους τεντωμένα καί φώναζαν «βεκός». Τήν πρώτη φορά πού τ' ἄκουσε ὁ βοσκός δέν ἔδωσε προσοχή, μά καθὼς πήγαινε συχνά καί τά φρόντιζε καί τοῦ ἔλεγαν συνεχῶς τήν ἴδια λέξη, τό μέγιστο τοῦ κυρίου του καί, μετὰ ἀπὸ διαταγή του, τοῦ τὰ πῆγε. "Ὅταν ὁ Φαμμήτιχος τ' ἄκουσε ὁ ἴδιος, ζήτησε νά μάθει σέ ποιά γλώσσα ὑπῆρχε ἡ λέξη «βεκός» κι ἔμαθε ὅτι οἱ Φρύγες λένε ἔτσι τό ψομί. "Ἐτσι ὑποχώρησαν οἱ Αἰγύπτιοι πού σκέφτηκαν τό πράγμα καί παραδέχτηκαν ὅτι οἱ Φρύγες ἦταν ἀρχαιότεροί τους. "Ὅτι ἔτσι ἔγιναν τά πράγματα τό ἄκουσα ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς τοῦ Ἡραίου στὴ Μέμφιδα*.

3. Γιά τήν ἀνατροφή τῶν παιδιῶν τόσα μοῦ εἶπαν, ἀλλὰ ἄκουσα καί ἄλλα πολλὰ στὴ Μέμφιδα, συζητώντας μέ τοὺς ἱερεῖς τοῦ Ἡραίου. Τά ἴδια μοῦ εἶπαν καί στὴ Θήβα** καί στὴν Ἡλιούπολη***, ὅπου πῆγα ἐπίτηδες γιά νά δῶ ἂν θά συμφωνοῦσαν τὰ ὅσα θά μοῦ ἔλεγαν μέ τὰ ὅσα μοῦ εἶχαν πεῖ στὴ Μέμφιδα, ἐπειδὴ λένε ὅτι οἱ Ἡλιουπολίτες ἱερεῖς εἶναι οἱ πρὸ πολυμαθεῖς ἀπὸ τοὺς Αἰγύπτιους. Δέν ἔχω τήν πρόθεση νά πῶ τὰ ὅσα ἄκουσα γιά τοὺς θεοὺς τους, ἐκτός ἀπὸ τὰ ὀνόματά τους, γιὰτί νομίζω ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι τὰ ἴδια πιστεύουν γι' αὐτούς. "Ὅσα ἀναφέρω γι' αὐτό τό θέμα, θά τὰ ἀναφέρω ἐπειδὴ θά μέ ἀνταρᾷζει ἡ διήγησή.

4. "Ὅσο γιά τὰ ἀνθρώπινα πράγματα, ὅλα ὅσα μοῦ εἶπαν οἱ ἱερεῖς συμφωνοῦσαν στό ὅτι πρῶτοι ἀπ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους οἱ Αἰγύπτιοι ἀνακάλυψαν τό ἡλιακό ἔτος καί τό διαίρεσαν σέ δώδεκα μέρη καί σ' ἐποχές. Μοῦ εἶπαν ὅτι κατέληξαν σ' αὐτό τό συμπέρασμα παρατηρώντας τὰ ἄστρα. Ἐγὼ νομίζω ὅτι σ' αὐτόν τόν ὑπολογισμό εἶναι σοφότεροι ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες, γιὰτί οἱ Ἕλληνες κάθε τρίτο χρόνο προσθέτουν ἓνα ἐμβόλιμο μήνα, ὥστε νά συμπίπτουν οἱ ἐποχές, ἐνῶ οἱ Αἰγύπτιοι ἔχουν δώδεκα μῆνες ἀπὸ τριάντα μέρες τόν καθένα, καί κάθε χρόνο προσθέτουν πέντε μέρες ἐπὶ πλέον καί ἔτσι ὁ κύκλος τῶν ἐποχῶν εἶναι γι' αὐτούς

* Πόλη τῆς κάτω Αἰγύπτου, κοντά στό σημερινό Κάιρο.

** Τό σημερινό Λουξορ.

*** Τό σημερινό Κάιρο.

πάντα ὁ ἴδιος. Μοῦ εἶπαν, ἐπίσης, πῶς πρῶτοι οἱ Αἰγύπτιοι ἔδωσαν τὰ δώδεκα ὀνόματα στοὺς θεοὺς καὶ οἱ Ἕλληνες τὰ πῆραν ἀπὸ αὐτοῦ καὶ ὅτι ἐκεῖνοι πρῶτοι ἀφιέρωσαν στοὺς θεοὺς βωμούς καὶ ἀγάλματα καὶ ναοὺς καὶ πρῶτοι σκάλισαν ζῶα σὲ πέτρα. Γιά τὰ περισσότερα ἀπ' αὐτά, τὰ ἴδια τὰ πράγματα μοῦ ἀπέδειξαν ὅτι ἔτσι ἦταν. Ἐλεγον ὅτι ὁ πρῶτος βασιλιάς τῆς Αἰγύπτου ἦταν ὁ Μῆν. Στόν καιρὸ του, ἐκτός ἀπὸ τὸ νομὸ τῆς Θήβας, ὁλόκληρη ἡ Αἴγυπτος ἦταν βάλτος καὶ ἀπὸ τῆ γῆ πού τώρα βρίσκεται νότια ἀπὸ τὴ λίμνη Μοίρη, ἑπτὰ μέρες ταξίδι ἀναπλέοντας τὸν ποταμὸ ἀπὸ τῆ θάλασσης, τίποτα δὲν φαινόταν ἐπάνω ἀπὸ τὸ νερό.

5. Νομίζω ὅτι μιλοῦσαν σωστά γιὰ τὴ χώρα τους. Γιατί εἶναι φανερό, γιὰ ὅποιον ἄνθρωπο ἔχει παρατηρητικότητα καὶ νοημοσύνη, ὅτι ἡ Αἴγυπτος, στὴν ὁποία οἱ Ἕλληνες ταξιδεύουν μὲ καράβια, εἶναι ἐπίκτητη γῆ γιὰ τοὺς Αἰγυπτίους καὶ δῶρο τοῦ ποταμοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἡ περιοχὴ ἀπὸ τὴ λίμνη Μοίρη μέχρι τριῶν ἡμερῶν ταξίδι στὸν ποταμὸ, γιὰ τὴν ὁποία οἱ ἱερεῖς δὲ μοῦ εἶπαν τίποτα, εἶναι ἴδια. Ἡ γεωφυσικὴ ὄψη τῆς Αἰγύπτου εἶναι ἡ ἀκόλουθη. Ἄν ἀπομακρυνθεῖς μὲ καράβι ἀπὸ τὴν ἀκτὴ σὲ ἀπόσταση μιᾶς ἡμέρας καὶ κάτι ταξίδι καὶ κατεβάσεις βολίδα, θ' ἀνεβάσεις ἀπὸ τὸ βυθὸ λάσπη σὲ ἔντεκα ὀργιές βάρους. Αὐτὸ εἶναι ἀπόδειξη ὡς ποῦ γίνεται ἡ πρόσχωση.

Κεφ. 6-30. Ὁ διάδοχος τοῦ Κύρου Καμβύσης ἐκστρατεύει ἐναντίον τῆς Αἰγύπτου. Μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτὴ ὁ Ἡρόδοτος ἀρχίζει τὴν περιγραφὴ τῆς Αἰγύπτου καὶ τῶν Αἰγυπτίων.

Κεφ. 31 - 33, 35, 36 - 47. Ἡθθ καὶ ἔθιμα τῶν Αἰγυπτίων

31. Λοιπὸν ὁ Νεῖλος εἶναι γνωστός, ἐκτός βέβαια τοῦ μέρους τοῦ πού εἶναι στὴν Αἴγυπτο, ὅσο μπορεῖ κανεὶς νὰ ταξιδέψει, μὲ πλοῖο ἢ πεζός, σὲ τέσσερις μῆνες. Τόσον καιρὸ χρειάζεται, ἂν κανεὶς λογαριάσει τοὺς μῆνες πού χρειάζεται, γιὰ νὰ πάει ἀπὸ τὴν Ἐλεφαντίνην στοὺς Αὐτομόλους, ἐκεῖ, ὅπου τὸ ποτάμι τρέχει ἀπὸ τὴ δύση πρὸς τὴν ἀνατολή. Ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ σημεῖο καὶ πέρα κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ πεῖ τίποτα τὸ βέβαιο, γιατί ἡ χώρα αὐτὴ εἶναι ἔρημη ἐξαιτίας τῆς μεγάλης ζέστης.

32. Ἄκουσα ὅμως τὰ ἀκόλουθα ἀπὸ μερικοὺς Κυρηναίους. Μοῦ εἶπαν πὺς εἶχαν πάει στό μαντεῖο τοῦ Ἄμμωνα καὶ μίλησαν μέ τό βασιλιά τῶν Ἀμμωνίων Ἐτέαρχο σάν ἤρθε ὁ λόγος γιά τίς πηγές τοῦ Νείλου, πού κανεῖς δέν ξέρεῖ γι' αὐτές. Ὁ Ἐτέαρχος τοὺς εἶπε ὅτι κάποτε εἶχαν ἔρθει κοντά του μερικοὶ Νασαμῶνες. Ἡ λιβυκὴ αὐτὴ φυλὴ κατοικεῖ στή Σύρτη καὶ λίγο ἀνατολικότερα. Ὅταν λοιπόν ἔφτασαν αὐτοὶ καὶ τοὺς ρώτησε ἂν εἶχαν νά ποὺν τίποτα περισσότερο γιά τίς ἔρημες περιοχές τῆς Λιβύης, τοῦ ἀποκρίθηκαν ὅτι μερικοὶ θρασεῖς νέοι, τὰ παιδιὰ φυλάρχων τους, ὅταν μεγάλωσαν καὶ ἀντρώθηκαν, μηχανεύτηκαν πολλὰ ἄλλα πράγματα, καθὼς καὶ νά βάλουν μεταξὺ τους κλῆρο γιά πέντε πού θά ἐρευνοῦσαν τίς ἔρημες περιοχές τῆς Λιβύης καὶ θά προσπαθοῦσαν νά φτάσουν πρὸς πέρα ἀπ' ὅ,τι εἶχε φτάσει ποτέ κανεῖς. Οἱ ἀκτές τῆς Λιβύης στή βόρεια θάλασσα, ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο ὡς τὸ ἀκρωτήριο Σολοεῖς, ὅπου τελειώνει ἡ Λιβύη, κατοικοῦνται ἀπὸ τοὺς Λίβυες καὶ ἀπὸ πολλές φυλές Λιβύων, ἐκτός ἀπὸ τίς περιοχές πού τίς κατέχουν οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Φοίνικες. Ἀλλὰ στὰ μεσόγεια τῆς Λιβύης, πέρα ἀπὸ τὴν περιοχὴ πού κατοικοῦν οἱ ἄνθρωποι, ζοῦν μόνο ἄγρια θηρία. Πιὸ βαθιὰ μέσα, ὑπάρχει ἄμμος καὶ ἡ χώρα εἶναι ἄνυδρη καὶ ἀπόλυτα ἔρημη. Ἀφοῦ λοιπόν οἱ φίλοι τους ἀποχαιρέτησαν τοὺς νέους, αὐτοὶ, καλὰ ἐφοδιασμένοι μέ νερό καὶ τροφίμα, διέσχισαν πρῶτα τὴν κατοικημένη Λιβύη καὶ ἀφοῦ τὴν πέρασαν μπῆκαν στὴν περιοχὴ μέ τὰ ἄγρια ζῶα καὶ ἀπὸ ἐκεῖ διέσχισαν τὴν ἔρημο βαδίζοντας μέ κατεύθυνση δυτικὴ. Ἀφοῦ περπάτησαν πολλές μέρες στὴν περιοχὴ πού ἦταν μόνο ἄμμος, εἶδαν κάποτε δέντρα φυτεμένα σέ ἴσιο μέρος. Καὶ καθὼς πλησίασαν καὶ ἄρχισαν νά κόβουν φροῦτα ἀπὸ τὰ δέντρα, τοὺς ἐπιτέθηκαν κάτι ἀνθρωπάκια κοντότερα ἀπὸ τὸ μέτριο ἀνίστημα*, τοὺς ἔπιασαν καὶ τοὺς πῆραν μαζί τους. Οὔτε οἱ Νασαμῶνες μποροῦσαν νά καταλάβουν αὐτοὺς, οὔτε καὶ αὐτοὶ μποροῦσαν νά καταλάβουν τοὺς Νασαμῶνες. Τοὺς ὁδήγησαν μέσα ἀπὸ πάρα πολὺ μεγάλους βάλτους καὶ ὅταν τοὺς πέρασαν, ἔφτασαν σέ μιά πολιτεία, ὅπου ὅλοι εἶχαν τὸ ἴδιο μπόι μ' αὐτοὺς πού τοὺς εἶχαν πιάσει καὶ ἦταν μαῦροι. Κοντὰ στὴν πολιτεία κυλοῦσε ἓνα μεγάλο ποτάμι, μέ κατεύθυνση ἀπὸ δύση πρὸς ἀνατολή καὶ εἶχε κροκόδειλους.

33. Ὡς ἐδῶ μοῦ ἀναφέρθηκαν ὅσα εἶπε ὁ Ἐτέαρχος τοῦ Ἀμμωνίου, ἐκτός ἀπὸ τὸ ὅτι πρόσθεσε, ὅπως εἶπαν οἱ Κυρηναῖοι, ὅτι οἱ πέντε

* Οἱ Πυγμαῖοι.

Νασιμῶνες γύρισαν πίσω στήν πατρίδα τους καί ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς περιο-
χῆς ὅπου εἶχαν πάει ἦταν ὅλοι μάγοι. Γιά τόν ποταμό πού κυλοῦσε κον-
τά στήν πολιτεία καί ὁ Ἐτέαρχος συμφωνοῦσε ὅτι ἔπρεπε νά εἶναι ὁ Νεῖ-
λος, καθὼς ἄλλωστε τό λέει καί ἡ λογική. Ὁ Νεῖλος ρέει ἀπό τή Λιβύη
καί τή χωρίζει στή μέση.

35. Ἐρχομαι τώρα νά πῶ περισσότερα γιά τήν Αἴγυπτο, γιατί
ἔχει πολύ περισσότερα ἀξιοθαύμαστα πράγματα καί πολύ περισσότερα
ἔργα ἄξια νά μνημονευτοῦν ἀπό κάθε ἄλλη χώρα. Ὅχι μόνο ὁ οὐρανός
τῆς Αἰγύπτου εἶναι διαφορετικός καί ὁ Νεῖλος συμπεριφέρεται διαφορε-
τικά ἀπό τοὺς ἄλλους ποταμούς, ἀλλά καί οἱ Αἰγύπτιοι ἔχουν ἀντίθετες
ἀπό τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους συνήθειες καί ἔθιμα. Στήν Αἴγυπτο οἱ γυ-
ναῖκες πηγαίνουν στήν ἀγορά καί κάνουν ἐμπόριο, ἐνῶ οἱ ἄντρες μένουν
στό σπίτι καί ὑφαίνουν. Ὑφαίνουν μέ τό ὑφάδι πρὸς τὰ κάτω, ἐνῶ οἱ ἄλ-
λοι λαοί τό βάζουν πρὸς τὰ πάνω. Τά φορτώματα οἱ ἄντρες τὰ σηκώνουν
ἀπάνω στό κεφάλι τους, ἐνῶ οἱ γυναῖκες τὰ βάζουν στοὺς ὤμους τους.

36. Στίς ἄλλες χώρες οἱ ἱερεῖς τῶν θεῶν ἔχουν μακριά μαλλιά, ἐνῶ
στήν Αἴγυπτο τὰ κόβουν. Οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι ἔχουν συνήθεια ὅταν πεν-
θοῦν νά κόβουν τὰ μαλλιά τους, ἐνῶ οἱ Αἰγύπτιοι, ὅταν πεθάνει δικός τους,
καί τὰ ἔχουν ἤδη κομμένα, ἀφήνουν τὰ γένια καί τὰ μαλλιά τους. Οἱ ἄλ-
λοι ἄνθρωποι ζοῦν ξεχωριστά ἀπό τὰ ζῶα τους· οἱ Αἰγύπτιοι ζοῦν μαζί
τους. Οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι τρῶνε σιτάρι καί κριθάρι· γιά ἓνα Αἰγύπτιο
εἶναι μεγάλη ντροπή νά τρέφεται μ' αὐτά, ἀλλά κάνουν τό ψωμί τους
ἀπό ἀσπροσίτι, πού τό λένε ζειά*. Μαλάζουν τό ζυμάρι μέ τὰ πόδια, ἄλ-
λά τή λάσπη μέ τὰ χέρια. Οἱ ἄντρες ἔχουν δύο ροῦχα, οἱ γυναῖκες ἓνα.
Οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι δένουν τοὺς κρίκους καί τὰ σχοινιά τοῦ πανιοῦ ἔξω
ἀπό τήν κουπαστή, ἐνῶ οἱ Αἰγύπτιοι τὰ δένουν ἀπό μέσα. Οἱ Ἕλληνες
γράφουν τὰ γράμματά τους καί τοὺς ἀριθμούς, ὅταν κάνουν λογαριασμό,
ἀπό τ' ἀριστερά πρὸς τὰ δεξιά, ἐνῶ οἱ Αἰγύπτιοι ἀπό τὰ δεξιά πρὸς τ' ἀρι-
στερά· καί ἐνῶ ἔτσι γράφουν, ἰσχυρίζονται ὅτι αὐτοὶ γράφουν σωστά καί
οἱ Ἕλληνες γράφουν παράξενα. Ἐχουν δύο εἰδῶν γράμματα: τὰ ἱερὰ
γράμματα καί τὰ κοινά.

* Εἶδος κριθαριοῦ.

37. Εἶναι ὑπερβολικά θρησκοί, περισσότερο ἀπ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἔχουν τ' ἀκόλουθα ἔθιμα. Πίνουν ἀπὸ χάλκινα ποτήρια ποῦ τὰ καθαρίζουν κάθε μέρα καὶ τοῦτο δέ γίνεται ἀπὸ τὸν ἕνα καὶ ὄχι ἀπὸ τὸν ἄλλο, ἀλλὰ ἀπ' ὅλους. Φοροῦν ροῦχα ἀπὸ λινὸ πάντα φρεσκοπλυμένα καὶ αὐτὸ τὸ προσέχουν πάρα πολὺ. Οἱ ἱερεῖς φοροῦν μόνο λινὰ ροῦχα καὶ παπούτσια καμωμένα ἀπὸ φύλλα παπύρου*. Δέν τοὺς ἐπιτρέπεται νὰ φοροῦν ἄλλα ροῦχα ἢ ἄλλα παπούτσια. Δυὸ φορές τὴν ἡμέρα καὶ δυὸ φορές τὴ νύχτα κάνουν κρῖο λουτρό καὶ ἔχουν ἄλλες τέτοιες θρησκευτικές συνήθειες χιλιάδες, ποῦ λέει ὁ λόγος. Ἀλλὰ ἔχουν καὶ πλεονεκτήματα πολλὰ, γιὰτὶ δέν ἀσχολοῦνται μὲ τὴν καθημερινὴ ζωὴ οὔτε ζοδεύουν τίποτα. Τὸ ψωμί τους γίνεται ἀπὸ τίς ἱερές ἐσοδεῖς καὶ ὁ καθένας ἔχει κάθε μέρα πολὺ κρέας βοδιοῦ καὶ χήνας. Τοὺς δίνουν καὶ κρασί ἀπὸ ἀμπέλι. Ψάρι δέν τοὺς ἐπιτρέπεται νὰ τρῶνε. Τὰ κουκιά δέν τὰ σπέρνουν στὴν Αἴγυπτο, ἀλλὰ ἂν τύχει καὶ φυτρώσουν δέν τὰ τρῶνε οὔτε ὠμά οὔτε ψημένα καὶ οἱ ἱερεῖς οὔτε νὰ τὰ βλέπουν δέ θέλουν, γιὰτὶ πιστεύουν ὅτι τὸ ὕσπριο αὐτὸ δέν εἶναι καθαρὸ. Δέν ὑπάρχει ἕνας μόνο ἱερέας γιὰ κάθε θεό, ἀλλὰ πολλοί, καὶ ἕνας τους εἶναι ἀρχιερέας. Κι ὅταν κανένας τους πεθάνει, τὸν ἀντικαθιστᾷ τὸ παιδί του.

38. Πιστεύουν ὅτι τὰ βόδια ἀνήκουν στὸ θεὸ Ἐπαφὸ καὶ γι' αὐτὸ τοὺς κάνουν τὴν ἀκόλουθη δοκιμασίᾳ. Κάποιος ἐξετάζει τὸ ζῶο κι ἂν βρεῖ ἔστω καὶ μιὰ μόνο μακρὴ τρίχα, χαρακτηρίζει τὸ ζῶο ὡς μὴ καθαρὸ. Τὸ ἐξετάζει πρῶτα ὄρθιο καὶ ὕστερα ξαπλωμένο ἕνας ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς, ἐπίτηδες ταγμένος γι' αὐτό, καὶ ὕστερα τοῦ τραβάει ἔξω τὴ γλώσσα γιὰ νὰ δεῖ ἂν εἶναι καὶ αὐτὴ καθαρή, σύμφωνα μὲ τὰ κριτήρια γιὰ τὰ ὅποια θὰ μιλήσω ἄλλοῦ. Ἐξετάζει καὶ τίς τρίχες τῆς οὐρᾶς, ἂν εἶναι φυσιολογικὰ φυτρωμένες. Ἄν ὅλη αὐτὴ ἡ ἐξέταση ἀποδείξει τὸ ζῶο καθαρὸ, τότε ὁ ἱερέας τὸ σημαδεύει τυλίγοντας φύλλο παπύρου γύρω ἀπὸ τὰ κέρατά του καὶ τὸ σφραγίζει. Ἡ βούλα εἶναι καμωμένη ἀπὸ εἰδικὸ πηλὸ ποῦ ἀπάνω του πατάει ὁ ἱερέας τὸ δαχτυλίδι του. Τότε μόνο παίρνουν τὸ ζῶο. Ἡ τιμωρία γιὰ ἱερέα, ποῦ θὰ θυσιάσει βόδι ἀσφράγιστο, εἶναι θάνατος. Ἐτσι λοιπὸν ἐξετάζεται τὸ ζῶο. Ἡ θυσίᾳ γίνεται μὲ τὸν παρκατάω τρόπο.

* Φυτὸ ἀπὸ τὸ ὅποιο οἱ ἀρχαῖοι Αἰγύπτιοι κατασκευάζαν τὸ χαρτί γραφῆς.

39. Φέρνουν τό σφραγισμένο ζῶο στό βωμό, ὅπου κάνουν τή θυσία καί ἀνάβουν φωτιά. Ὅστερα κάνουν ἀπάνω στή φωτιά σπονδή μέ κρασί καί τέλος, ἀφοῦ ἐπικαλεσθοῦν τό ὄνομα τοῦ θεοῦ, κόβουν τό κεφάλι τοῦ ζώου. Τό σῶμα του τό γδέρνουν καί τό κεφάλι, ἀφοῦ τό φορτώσουν κατάρες, τό παίρνουν καί ἄν τυχαίνει νά ὑπάρχει ἀγορά καί νά βρίσκονται ἐκεῖ περαστικοί "Ἕλληνες ἔμποροι, τοὺς τό πωλᾶνε. Ἄν ὄχι, τότε ρίχνουν τό κεφάλι στό ποτάμι. Καταριοῦνται τό κεφάλι λέγοντας ὅτι ἄν πρόκειται νά πέσει κανένα κακό σ' αὐτοὺς πού κάνουν τή θυσία ἢ καί σ' ὁλόκληρη τήν Αἴγυπτο, νά πέσει τό κακό ἐπάνω στό κεφάλι αὐτό. Ὅλοι οἱ Αἰγύπτιοι ἔχουν τίς ἴδιες συνήθειες γιά τή σπονδή καί γιά τό κεφάλι τοῦ ζώου πού θυσιάζεται καί τίς ἀκολουθοῦν σ' ὅλους τοὺς ναοὺς καί ἀπό αὐτὴν τή συνήθεια προέρχεται τό ὅτι κανεῖς Αἰγύπτιος δέν τρώει κανενός ζώου τό κεφάλι.

40. Ἀλλά ἡ ἐξαγωγή τῶν ἐντοσθίων καί τό ψήσιμο τοῦ ζώου γίνεται κατὰ διάφορους τρόπους, ἀνάλογα μέ τό θεό γιά τόν ὅποιο τό θυσιάζουν. Θά περιγράψω τώρα πῶς κάνουν τή θυσία στή θεά, πού τή θεωροῦν ὡς τή μεγαλύτερη καί γιά τήν ὁποία κάνουν τή μεγαλύτερη ἐορτή. Ἀφοῦ γδάρουν τό βόδι, προσεύχονται καί βγάζουν ὅλα τὰ ἐντόσθια τῆς κάτω κοιλιᾶς καί ἀφήνουν τὰ σπλάχνα του καί τό πάχος μέσα στό σῶμα. Κόβουν τὰ πόδια, τό ψαρονέφρι, τοὺς ὠμούς καί τόν τράχηλο. Ἀφοῦ τὰ κάμουν αὐτὰ παραγεμίζουν τό σῶμα τοῦ ζώου μέ ψωμί καθαρό, μέλι, σταφίδες, σύκα, λιβανωτό καί σμύρνα καί ἄλλα μυριστικά· στή συνέχεια καῖνε τό ζῶο ρίχνοντας ταυτόχρονα ἀπάνω του ἄφθονο λάδι. Προτοῦ κάμουν θυσία νηστεύουν καί ἐνῶ καίγεται τό σφαχτάρι, ὅλοι χτυποῦν τό στῆθος τους καί ὅταν τελειώσουν, τότε κάθονται καί τρῶνε τὰ μέρη τοῦ ζώου πού ἔχουν κρατήσει.

41. Ὅλοι οἱ Αἰγύπτιοι θυσιάζουν λοιπόν τὰ καθαρὰ βόδια καί τὰ μοσχάρια, ἀλλά δέν τοὺς ἐπιτρέπεται νά θυσιάζουν τίς ἀγελάδες, γιατί εἶναι ἀφιερωμένες στήν Ἰσιδα. Τό ἄγαλμά της εἶναι γυναικεῖο μέ κέρατα ἀγελάδας, ὅπως οἱ Ἕλληνες παριστάνουν τήν Ἰώ. Ὅλοι οἱ Αἰγύπτιοι σέβονται τό ἴδιο τίς ἀγελάδες, περισσότερο ἀπ' ὅλα τ' ἄλλα κατοικίδια ζῶα. Γι' αὐτό οὔτε Αἰγύπτιος οὔτε Αἰγυπτία θά φιλήσει ποτέ Ἕλληνα στό στόμα οὔτε θά χρησιμοποιοῦσε μαχαίρι Ἕλληνα, οὔτε σούβλα ἢ χύτρα, οὔτε θά φάει καθαρό κρέας κομμένο μέ ἐλληνικὸ μαχαίρι. Τὰ βόδια καί τίς ἀγελάδες πού πεθαίνουν τὰ θάβουν κατὰ τόν ἐξῆς τρόπο. Τίς ἀγε-

λάδες τίς ρίχνουν στό ποτάμι καί τά βόδια τά θάβουν στά προάστια μέ τό ἕνα ἢ καί μέ τά δύο κέρατα νά ἐξέχουν γιά σημάδι. Ὄταν τό πτώμα λιώσει καί ἔρθει ἡ στιγμή, πηγαίνει σέ κάθε πολιτεία μιά μεγάλη βάρκα ἀπό τό νησί πού ὀνομάζεται Προσωπίτιδα. Βρίσκεται στό Δέλτα κι ἔχει περίμετρο ἑννέα σχοίνους*. Στό νησί αὐτό ὑπάρχουν πολλές ἄλλες πολιτείες ἐκτός ἀπό ἐκείνην ἀπ' ὅπου ξεκινᾶνε οἱ βάρκες γιά νά πάρουν τά ὅστα τῶν ζώων. Τό ὄνομά της εἶναι Ἀτάρβρηχη καί ὑπάρχει ἐκεῖ ναός σπουδαῖος τῆς Ἀφροδίτης. Ἀπό τήν Ἀτάρβρηχη αὐτή φεύγουν καί πᾶνε σέ ἄλλες πολιτείες πολλοί καί ἀφοῦ ξεθάψουν τά ὅστα, τά παίρνουν καί τά θάβουν ὅλα σ' ἕνα μέρος. Ἐτσι θάβουν λοιπόν τά βόδια καί τ' ἄλλα κτήνη, γιατί αὐτοὺς εἶναι ὁ κανόνας, ἐπειδὴ δέ σκοτώνουν κανένα.

42. Ὅσοι Αἰγύπτιοι ἔχουν ναό ἀφιερωμένο στό Δία τό Θηβαῖκό ἢ ζοῦν στό νομό τῶν Θηβῶν, δέ θυσιάζουν ποτέ ἀρνιά, ἀλλά μόνο κατσίκες· γιατί ἐκτός ἀπό τήν Ἴσιδα καί τόν Ὅσιρη, πού λένε ὅτι εἶναι ὁ Διόνυσος, ὅλοι οἱ Αἰγύπτιοι δέ λατρεύουν τοὺς ἰδίους θεοὺς. Τοὺς δύο ὅμως αὐτοὺς θεοὺς ὅλοι τοὺς λατρεύουν. Ὅσοι ἔχουν ἱερό ἀφιερωμένο στό Μένδη ἢ κατοικοῦν στό νομό τοῦ Μενδησίου, δέν ἀγγίζουν τίς κατσίκες, καί θυσιάζουν μόνο ἀρνιά. Οἱ Θηβαῖοι καί ὅσοι δέν ἀγγίζουν τ' ἀρνιά, ἱστοροῦν τά ἐξῆς γιά νά ἐξηγήσουν τό ἔθιμο αὐτό. Ὁ Ἡρακλῆς ἤθελε ὅπωςδὴποτε νά δεῖ τό Δία πού δέν ἤθελε ὅμως νά τοῦ φανερωθεῖ. Καθώς τόν ἐκλιπαροῦσε ὁ Ἡρακλῆς, ὁ Δίας μηχανεύτηκε νά γδάρει ἕνα κριάρι καί νά τοῦ κόψει τό κεφάλι. Ντύθηκε τήν προβιά καί ἔτσι τοῦ φανερώθηκε. Καί γι' αὐτόν τό λόγο κάνουν οἱ Αἰγύπτιοι τά ἀγάλματα τοῦ Δία μέ πρόσωπο κριοῦ. Ἀπὸ αὐτοὺς τό πῆραν οἱ Ἀμμώνιοι, πού εἶναι ἄποικοι Αἰγυπτίων καί Αἰθίοπων καί μιλοῦν μιά γλώσσα πού μοιάζει καί στίς δύο. Θαρρῶ ὅτι καί τό ὄνομά τους Ἀμμώνιοι ἀπὸ αὐτό τό πῆραν, γιατί οἱ Ἀμμώνιοι ὀνομάζουν τό Δία Ἀμοῦν. Οἱ Θηβαῖοι δέ θυσιάζουν τά κριάρια, ἀλλά εἶναι γι' αὐτοὺς ἱερά· καί μάλιστα μιά μέρα τό χρόνο, ὅταν εἶναι ἡ ἑορτὴ τοῦ Δία, τότε σφάζουν ἕνα κριάρι, τό γδέρνουν καί φοροῦν τήν προβιά του στό ἄγαλμα τοῦ Δία καί ὕστερα φέρνουν ἕνα ἄλλο ἄγαλμα, τοῦ Ἡρακλῆ, μπροστά του. Ἀφοῦ τά κάνουν αὐτά, ὅλοι ὅσοι εἶναι γύρω ἀπὸ τό ναὸ πενθοῦν τό κριάρι καί ὕστερα τό θάβουν, βάζοντάς το μέσα σέ ξύλινο φέρετρο.

* Μέτρο μετρήσεως ἐδαφικῶν ἐκτάσεων, ἴσο μέ 2 περσικούς παρασάγγες ἢ 60 στάδια.

43. Γιά τόν Ἡρακλῆ αὐτόν ἤκουσα πώς ἦταν ἓνας ἀπό τοὺς δώδεκα θεούς. Γιά τόν ἄλλο Ἡρακλῆ, αὐτόν πού ξέρουν οἱ Ἕλληνες, πουθενά στήν Αἴγυπτο δέν μπόρεσα ν' ἀκούσω τίποτα. Τό ὅτι ὅμως δέν εἶναι οἱ Αἰγύπτιοι πού πῆραν ἀπό τοὺς Ἕλληνες τό ὄνομα Ἡρακλῆς, ἀλλά οἱ Ἕλληνες ἀπό τοὺς Αἰγυπτίους, δηλαδή ἐκεῖνοι ἀπό τοὺς Ἕλληνες πού ἔδωσαν τό ὄνομα Ἡρακλῆς στό γιό τοῦ Ἀμφιτρύωνα, ἀποδεικνύεται ἀπό πολλά ἄλλα στοιχεῖα, ἀλλά καί ἀπό τό ἐξῆς: ὅτι καί οἱ δύο γονεῖς τοῦ Ἡρακλῆ, ὁ Ἀμφιτρύων καί ἡ Ἀλκμήνη, ἦταν αἰγυπτιακῆς καταγωγῆς. Ὑπάρχει ὅμως καί ἓνα ἄλλο, ὅτι οἱ Αἰγύπτιοι λένε πώς δέν ξέρουν τά ὀνόματα οὔτε τοῦ Ποσειδῶνα οὔτε τῶν Διοσκούρων, οὔτε τοὺς συγκαταλέγουν ἀνάμεσα στοὺς θεούς τους. Ἀλλά ἐάν εἶχαν πάρει τό ὄνομα κανενός θεοῦ ἀπό τοὺς Ἕλληνες, εἶναι πολύ περισσότερο πιθανό παρὰ ἀπίθανο ὅτι αὐτῶν τά ὀνόματα θά μνημόνευαν, ἂν ἐκεῖνη τήν ἐποχὴ οἱ Αἰγύπτιοι ἦταν ναυτικοί, ὅπως καί μερικοὶ Ἕλληνες, ὅπως νομίζω ὅτι ἦταν πραγματικά. Αὐτῶν τῶν θεῶν τά ὀνόματα θά εἶχαν πάρει οἱ Αἰγύπτιοι περισσότερο παρὰ τοῦ Ἡρακλῆ. Ἀλλά ὁ Ἡρακλῆς εἶναι ἓνας ἀρχαῖος θεός τους. Ὅπως λένε οἱ ἴδιοι, δεκαεπτὰ χιλιάδες χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴ βασιλεία τοῦ Ἀμαση, οἱ ὀχτὼ θεοὶ ἔγιναν δώδεκα, καί ὁ ἓνας ἦταν ὁ Ἡρακλῆς.

44. Θέλοντας νὰ πληροφορηθῶ γι' αὐτό τό ζήτημα, ὅσο τό δυνατό καλύτερα, ταξίδεψα στήν Τύρο τῆς Φοινίκης, ὅπου εἶχα πληροφορηθεῖ ὅτι ὑπῆρχε ἓνας ναός τοῦ Ἡρακλῆ, πολύ σεβαστός. Τόν εἶδα καί ἦταν στολισμένος μέ πολλά καί πλούσια ἀφιερῶματα, ἀλλά θυμᾶμαι δύο στήλες, μιά ἀπὸ ἀτόφιο χρυσάφι καί ἄλλη ἀπὸ σμάραγδο πού ἔλαμπε πολύ τὴ νύχτα. Μιλώντας μέ τοὺς ἱερεῖς τοῦ θεοῦ, τοὺς ρώτησα πόσος καιρὸς ἦταν πού εἶχε χτιστεῖ ὁ ναός καί κατάλαβα ὅτι δέν συμφωνοῦσαν μέ τοὺς Ἕλληνες, γιὰτί μοῦ εἶπαν ὅτι ὁ ναός εἶχε ἱδρυθεῖ ὅταν χτιζόταν ἡ Τύρος καί ἀπὸ τότε εἶχαν περάσει δύο χιλιάδες τριακόσια χρόνια. Στήν Τύρο εἶδα καί ἄλλο ναὸ ἀφιερῶμένο στὸν Θάσιο Ἡρακλῆ. Πῆγα καί στὴ Θάσο ὅπου βρῆκα καί ἄλλο ναὸ τοῦ Ἡρακλῆ, τὸν ὁποῖο εἶχαν χτίσει Φοινίκες, πού εἶχαν ξεκινήσει ἀναζητώντας τὴν Εὐρώπη καί ἱδρυσαν ἀποικία στὴ Θάσο. Ἀλλά καί αὐτὰ συνέβησαν πέντε γενεές προτοῦ ἐμφανιστεῖ στήν Ἑλλάδα ὁ Ἡρακλῆς, γιὸς τοῦ Ἀμφιτρύωνα. Αὐτὴ λοιπὸν ἡ ἔρευνα ἀποδείχνει καθαρά ὅτι ὁ Ἡρακλῆς εἶναι παλιός θεός. Καί νομίζω ὅτι πολὺ καλὰ κάνουν ὅσοι ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες ἔχουν χτίσει δύο εἰδῶν ναούς, τόν

ἦσαν ἀφιερωμένοι στὸν ἀθάνατο Ἡρακλῆ πού τὸν λατρεύουν μέ τὴν ἐπωνυμία Ὀλύμπιος, τὸν ἄλλο στὸν Ἡρακλῆ πού τοῦ προσφέρουν θυσίες ὡς ἥρωα.

45. Οἱ Ἕλληνες εἶναι ἀπρόσεκτοι καὶ λένε καὶ ἄλλα πολλά, καὶ ὁ ἀκόλουθος μῦθος πού λένε γιὰ τὸν Ἡρακλῆ εἶναι κι αὐτός ἀνόητος. Δηλαδή, ὅτι ὅταν ἔφτασε στὴν Αἴγυπτο, οἱ Αἰγύπτιοι τὸν στεφάνωσαν καὶ τὸν πῆγαν μέ πομπή νά τὸν θυσιάσουν στὸν Δία. Στὴν ἀρχὴ ὁ Ἡρακλῆς ἦταν ἡσυχος, ἀλλὰ ὅταν τὸν ἔφεραν μπρὸς τὸ βωμό, μεταχειρίστηκε τὴ δύναμή του καὶ τοὺς σκότωσε ὅλους. "Ὅταν οἱ Ἕλληνες τὰ λένε αὐτά, μοῦ φαίνεται ὅτι ἀγνοοῦν ἐντελῶς καὶ τὴ φύση τῶν Αἰγυπτίων καὶ τοὺς νόμους τους. Ἀφοῦ ἐκτός ἀπὸ ἀρνιά, βόδια καὶ μοσχάρια, καὶ αὐτὰ καθαρά, καὶ χῆνες, ἀπαγορεύεται στοὺς Αἰγυπτίους νά θυσιάζουν ζῶα, πῶς θὰ θυσιάζαν ἀνθρώπους; Ἀλλὰ καὶ κάτι ἄλλο. Ἀφοῦ ἦταν ἓνας ὁ Ἡρακλῆς, καὶ μάλιστα ἄνθρωπος, ὅπως λένε οἱ Ἕλληνες, πῶς θὰ εἶχε τὴ δύναμη νά σκοτώσει πολλὰ δεκάδες χιλιάδες ἀνθρώπους; Γιὰ τὰ ὅσα εἶπα γι' αὐτά, ἂς μέ συγχωρήσουν οἱ θεοὶ καὶ οἱ ἥρωες.

46. Οἱ Αἰγύπτιοι, τοὺς ὁποίους ἀνέφερα πρωτότερα, δέν θυσιάζουν κατσίκες καὶ τράγους γιὰ τὸν ἀκόλουθο λόγο: Οἱ Μενδήσιοι θεωροῦν τὸν Πάνα ἕναν ἀπὸ τοὺς ὀχτῶ θεοὺς καὶ λένε ὅτι αὐτοὶ ὑπῆρχαν πρὶν ἀπὸ τοὺς δώδεκα. Οἱ ζωγράφοι καὶ οἱ ἀγαλματοποιοὶ στὴν Αἴγυπτο παριστάνουν τὸν Πάνα, ὅπως καὶ οἱ Ἕλληνες, τραγοπρόσωπο καὶ τραγοπόδαρο, ὅχι ἐπειδὴ φαντάζονται ὅτι εἶναι ἔτσι. Νομίζουν ὅτι εἶναι σὰν τοὺς ἄλλους θεοὺς. Τό γιὰ τὸν Πάνα παριστάνουν ἔτσι, δὲ θὰ μοῦ ἦταν εὐχάριστο νά τό πῶ. Πάντως, οἱ Μενδήσιοι σέβονται περισσότερο τοὺς τράγους ἀπὸ τίς κατσίκες. Στούς βοσκούς τους κάνουν ἰδιαίτερες τιμές καὶ πρὸ πολὺ σ' ἕναν, κι ὅταν αὐτός πεθαίνει, τότε πενθεῖ ὁλόκληρος ὁ νομὸς τοῦ Μενδησίου. Αἰγυπτιακὰ ὁ τράγος καὶ ὁ Πάν λέγεται Μένδης.

Κεφ. 48-53. Μερικὲς πληροφορίες γιὰ τοὺς Αἰγυπτίους καὶ τοὺς Ἕλληνες

Κεφ. 54-57. Μαντεῖα - Δωδώνη

54. Γιὰ τὸ μαντεῖο τῶν Ἑλλήνων καὶ τὸ μαντεῖο τῆς Λιβύης οἱ Αἰγύπτιοι διηγοῦνται τὰ ἀκόλουθα. Λένε οἱ ἱερεῖς τοῦ Θηβαϊκοῦ Δία ὅτι

οἱ Φοίνικες ἄρπαξαν δύο γυναῖκες ἱέρειες ἀπὸ τῆς Θῆβης καί, καθὼς πληροφορήθηκαν, ἡ μιά πουλήθηκε στὴ Λιβύη καὶ ἡ ἄλλη στοὺς Ἕλληνες. Αὐτὲς οἱ δύο γυναῖκες θὰ ἦταν πού ἱδρυσαν πρῶτες τὰ μαντεῖα στὴ Λιβύη καὶ στὴν Ἑλλάδα. Ὅταν τοὺς ρώτησα ἀπὸ ποῦ τὰ ξέρουν αὐτὰ καὶ μιᾶνε μὲ τόση βεβαιότητα, μοῦ εἶπαν ὅτι τὴν ἐποχὴ ἐκείνη εἶχαν κάμει μεγάλη ἔρευνα γιὰ τῆς γυναῖκες αὐτὲς καὶ δὲν μπόρεσαν νὰ τῆς βροῦν, ἀλλὰ ἀργότερα πληροφορήθηκαν τὰ ὅσα μοῦ εἶπαν γι' αὐτές.

55. Αὐτὰ ἄκουσα ἀπὸ τοὺς Θηβαίους ἱερεῖς. Οἱ ἱέρειες ὅμως τῆς Δωδώνης λένε τὰ ἀκόλουθα. Δύο μαῦρες περιστερές πέταξαν ἀπὸ τῆς Θῆβης τῆς Αἰγύπτου καὶ ἡ μιά πῆγε στὴ Λιβύη καὶ ἡ ἄλλη στὴ Δωδώνη· ἐκεῖ κάθισε ἀπάνω σὲ μιά βαλανιδιά καὶ τοὺς εἶπε, μὲ ἀνθρώπινη φωνή, ὅτι στὸ σημεῖο ἐκεῖνο ἀκριβῶς ἔπρεπε ὅπωςδὴποτε νὰ χτιστεῖ μαντεῖο τοῦ Δία. Αὐτοὶ πού τὸ ἄκουσαν θεώρησαν ὅτι ἦταν θεῖα προσταγὴ καὶ συμμορφώθηκαν. Τὸ περιστέρι πού ἔφθασε στὴ Λιβύη διέταξε τοὺς Λίβυες νὰ χτίσουν μαντεῖο τοῦ Ἀμμωνα. Καὶ αὐτὸ εἶναι ἀφιερωμένο στὸν Δία. Οἱ ἱέρειες τῆς Δωδώνης, πού μοῦ ἔδωσαν αὐτὲς τῆς πληροφορίες, ἦταν ἡ Προμένεια, ἡ πιὸ ἡλικιωμένη, ἡ Τιμαρέτη, ἡ μεσαία, καὶ ἡ Νικάνδρα, ἡ πιὸ νέα. Συμφωνοῦσαν μαζί τους καὶ οἱ ἄλλοι Δωδωναῖοι πού ἀσχολοῦνταν μὲ τὸ ἱερό*.

56. Ἡ γνώμη μου γι' αὐτὰ εἶναι ἡ ἀκόλουθη. Ἐάν εἶναι ἀλήθεια ὅτι οἱ Φοίνικες ἄρπαξαν τῆς δύο ἱέρειες καὶ πουλήσαν τὴ μιά ἀπ' αὐτὲς στὴ Λιβύη καὶ τὴν ἄλλη στὴν Ἑλλάδα, τότε νομίζω ὅτι ἐκείνη πού πῆγε στὴν τώρα ὀνομαζόμενη Ἑλλάδα, πού πρωτύτερα λεγόταν Πελασγία, πουλήθηκε στὴ Θεσπρωτία καὶ μετὰ, ὅταν ἐργαζόταν δούλη ἐκεῖ, ἱδρυσε ἕνα ἱερό τοῦ Δία κάτω ἀπὸ μιά βαλανιδιά, γιατί ἦταν φυσικὸ σάν ἱέρεια τοῦ Δία στίς Θῆβες νὰ τὸν θυμᾶται στὸν τόπο ὅπου εἶχε φτάσει. Ὅταν ἔμαθε τὰ ἑλληνικά, ἱδρυσε καὶ μαντεῖο. Καὶ τότε θὰ διηγῆθηκε ὅτι οἱ ἴδιοι Φοίνικες, πού εἶχαν πουλήσει αὐτήν, εἶχαν πουλήσει καὶ τὴν ἀδελφὴ της στὴ Λιβύη.

57. Νομίζω ὅτι οἱ Δωδωναῖοι ὀνόμασαν τῆς δύο γυναῖκες περιστερές, ἐπειδὴ ἦταν ξένες καὶ ἡ λαλιά τους τοὺς φαίνονταν σάν τοῦ πουλιοῦ.

* Τὸ πουλί πού ἐκφράζεται μὲ ἀνθρώπινη λαλιά θυμίζει τὰ λαϊκά μας τραγούδια..

Μετά ἀπό καιρό, λένε, ἡ περιστερὰ μίλησε μέ ἀνθρώπινη φωνή, δηλαδή ὅτι ἡ γυναίκα ἄρχισε νά μιλάει ἐλληνικά. "Ὅσο μιλοῦσε ξενικά τούς φαινόταν ὅτι μιλάει τό πουλί, γιατί πῶς μπορεῖ ἓνα περιστέρι νά μιλήσει μέ ἀνθρώπινη φωνή; "Ὅταν λένε ὅτι τό περιστέρι ἦταν μαῦρο, θέλουν νά πούν ὅτι ἡ γυναίκα ἦταν Αἰγύπτια. Ὁ τρόπος τῆς μαντείας τῆς αἰγυπτιακῆς Θήβας καί τῆς Δωδώνης εἶναι παραπλήσιος. Ἀλλά καί ἡ μαντική, πού γίνεται μέ τά ἱερά σφάγια, ἀπό τήν Αἴγυπτο ἦρθε*.

Κεφ. 58-67. Διάφορα στοιχεῖα πού πήραν οἱ "Ἕλληνες ἀπό τούς Αἰγυπτίους.

Κεφ. 68-70. Ὁ Κροκόδειλος

68. Καί τώρα πῶς εἶναι οἱ κροκόδειλοι. Τούς τέσσερις μῆνες τοῦ χειμῶνα δέν τρῶνε τίποτα. Παρ' ὅλο ὅτι εἶναι τετράποδα, ζοῦν στή στεριά καί στό νερό. Τά αὐγά τους τά γεννοῦν στή στεριά καί τά ἀφήνουν. Τόν περισσότερο καιρό τῆς ἡμέρας τόν περνοῦν στή στεριά καί τή νύχτα ὁλόκληρη μέσα στό ποτάμι· γιατί τό νερό εἶναι πιό ζεστό ἀπό τόν ἀέρα τῆς νύχτας καί ἀπό τή δροσιά τῆς αὐγῆς. Ἀπ' ὅσα ζῶα ξέρουμε, εἶναι ἐκεῖνο πού ἀπό πολύ μικρό γίνεται πολύ μεγάλο. Τά αὐγά πού γεννάει δέν εἶναι πολύ μεγαλύτερα ἀπό τά αὐγά τῆς χήνας καί ὁ νεοσσός εἶναι ἀνάλογος μέ τό μέγεθος τοῦ αὐγοῦ, ἀλλά μεγαλώνοντας φτάνει τίς δεκαεπτὰ πῆχες καί περισσότερο. Ἐχει μάτια σάν τοῦ χοίρου, δόντια πολύ μεγάλα καί εἶναι τό μόνο ἀπ' ὅλα τά ζῶα πού δέν ἔχει γλώσσα, καί μόνο αὐτό ἀπ' ὅλα τά ζῶα δέν κουνάει τήν κάτω σιαγόνα, ἀλλά τήν πάνω τή φέρνει στήν κάτω. Ἐχει νύχια δυνατά καί δέρμα λεπιδωτό στήν πλάτη, πού δέν τό περνάει τίποτα. Μέσα στό νερό δέν βλέπει τίποτα, ἀλλά ἔξω στή στεριά ἔχει πάρα πολύ δυνατό μάτι. Ἐπειδὴ μένει τόσο πολύ μέσα στό νερό, τό στόμα του εἶναι γεμάτο βδέλλες. "Ὅλα τά ἄλλα ζῶα καί τά πουλιά τόν ἀποφεύγουν, ἀλλά τό πουλί τροχίλος τά ἔχει καλὰ μαζί του ἐπειδὴ τόν ὠφελεῖ, γιατί ἔταν βγεῖ ὁ κροκόδειλος ἀπό τό νερό καί χάσκει (συνηθίζει νά στρέφει πρὸς τή δύση), τότε ὁ τροχίλος μπαίνει στό στόμα του καί τρώει τίς βδέλλες. Καί ὁ κροκόδειλος εὐχαριστιέται πού τόν ἀναισθητοποιεῖ καί δέν πειράζει τό πουλί.

* Ὁ Ἡρόδοτος προσπαθεῖ νά δώσει, ἐδῶ, καί ὀρθολογική ἐρμηνεία τοῦ μύθου.

69. Γιά μερικούς Αἰγυπτίους οἱ κροκόδειλοι εἶναι ἱεροί, ἀλλά γιά ἄλλους δέν εἶναι καί θεωροῦνται βλαβεροί. Οἱ Αἰγύπτιοι, πού ἀπ' ὅλους περισσότερο τούς θεωροῦν ἱερούς, εἶναι ἐκεῖνοι πού κατοικοῦν γύρω ἀπό τίς Θῆβες καί τή λίμνη Μοίρη. Ἐκεῖ ὅλοι ἐξημερώνουν καί τρέφουν ἕναν κροκόδειλο καί στολίζουν τ' αὐτιά του μέ λίθινα χυτά καί χρυσά στολίδια. Τούς βάζουν καί βραχιόλια στά μπροστινά τους πόδια. Τούς τρέφουν μέ ἰδιαίτερη τροφή καί τούς κάνουν ἱερές προσφορές καί τούς περιποιοῦνται, ὥστε νά ζοῦν πολύ εὐχάριστα. Ὅταν ψοφήσουν τούς βαλσχαμώνουν καί τούς θάβουν μέσα σέ ἱερὰ φέρετρα. Οἱ Αἰγύπτιοι πού ζοῦν στήν περιοχή τῆς Ἐλεφαντίνης ὄχι μόνο δέν τούς θεωροῦν ἱερούς, ἀλλά καί τούς τρῶνε. Ἐκεῖ δέ λέγονται κροκόδειλοι, ἀλλά χάμψες. Κροκόδειλους τούς ὀνόμασαν οἱ Ἴωνες, νομίζοντας ὅτι εἶναι τό ἴδιο εἶδος ζώου μέ τίς σαῦρες πού ἔχουν ἐκεῖνοι στούς φράχτες τους.

70. Οἱ Αἰγύπτιοι ἔχουν πολλούς καί διάφορους τρόπους νά πιάνουν τούς κροκόδειλους, ἀλλά θά περιγράψω ἐκεῖνον πού μοῦ φαίνεται ὁ πιό ἀξιοδιήγητος. Δολώνουν ἕνα ἀγκίστρι μέ κρέας πού κήβουν ἀπό τήν πλάτη τοῦ χοίρου καί τό ρίχνουν καταμεσῆς στόν ποταμό καί στέκονται στήν ὄχθη χτυπώντας ἕνα ζωντανό γουρουνάκι. Ὁ κροκόδειλος ἀκούει τά τσιρίσματά του, προχωρεῖ πρὸς τά ἐκεῖ, συναντᾷ τό κρέας καί τό καταπίνει. Ὅταν τόν τραβήξουν στή στεριά, τό πρῶτο πού κάνει ὁ ψαράς εἶναι νά τοῦ ρίξει λάσπη στά μάτια· ἄμα τό κάνει αὐτό, τόν καταφέρνει εὐκολά· ἂν δέν τό κάνει, δυσκολεύεται πολύ.

Κεφ. 78-80. Εἰδικό ἔθιμο τῶν Αἰγυπτίων

78. Στά συμπόσια τῶν πλουσίων, ἄμα τελειώσει τό δεῖπνο, ἕνας ὑπὲρτης περιφέρει ἕνα ξύλινο ὁμοίωμα νεκροῦ μέσα στό φέρετρό του, σκαλισμένο καί χρωματισμένο ὅσο τό δυνατό καλύτερα, ὥστε νά μοιάζει ἀληθινό. Εἶναι μία ὡς δύο πῆχες. Τό δείχνει στόν καθένα ἀπό τούς καλεσμένους λέγοντας: «Βλέπε τον αὐτόν καί τρῶγε καί γλέντα, γιατί ὅταν πεθάνεις θά εἶσαι σάν αὐτόν». Αὐτή τή συνήθεια ἔχουν στά συμπόσια.

79. Δικτηροῦν τίς πάτριες συνήθειές τους καί δέν προσθέτουν καινούργιες. Ἐχουν πολλές ἀξιομνημόνευτες συνήθειες καί ἰδιαίτερα ἕνα τραγού-

δι, τό Λίνο, πού ἔχει μεγάλη φήμη καί στή Φοινίκη καί στήν Κύπρο καί ἔχει διαφορετικό ὄνομα στά διάφορα ἔθνη. Φαίνεται ὅτι εἶναι ὁ ἴδιος, γιά τόν ὁποῖο καί οἱ Ἕλληνες ἔχουν τραγοῦδι καί τό ὀνομάζουν Λίνο. Καί γιά ἄλλα πολλά πού ὑπάρχουν στήν Αἴγυπτο ἔχω ἀπορήσει, ἀλλά καί γι' αὐτό ἀπορῶ, ἀπό πού πῆραν τό Λίνο. Τό Λίνο οἱ Αἰγύπτιοι τόν ὀνομάζουν Μανερῶ. Μοῦ εἶπαν στήν Αἴγυπτο, ὅτι ὁ πρῶτος βασιλιάς τῆς Αἰγύπτου εἶχε ἓνα μοναχογιό πού πέθανε ὅταν ἦταν ἀκόμα παιδί καί τιμήθηκε ἀπό τοὺς Αἰγυπτίους μέ θοῖνο, πού ἦταν τό πρῶτο καί ἔμεινε τό μόνο τραγοῦδι.

80. Οἱ Αἰγύπτιοι μοιάζουν καί στό ἐξῆς στούς Λακεδαιμονίους, μόνους ἀπ' ὅλους τοὺς ἄλλους Ἕλληνες: ὅταν οἱ νέοι συναντήσουν μεγαλύτερους τοὺς στό δρόμο, παρμερίζουν, καί ὅταν εἶναι καθισμένοι σηκώνονται. Ἀλλά σέ τίποτα ἄλλο δέ μοιάζουν στούς Ἕλληνες. Ἀντί νά χαιρετιοῦνται μέ τό ὄνομά τους, ὅταν συναντιοῦνται στό δρόμο, ὑποκλίνονται κατεβάζοντας τό χέρι ὡς τό γόνατο.

Κεφ. 81-123. Ποικίλες πληροφορίες γιά τήν Αἴγυπτο.

Κεφ. 124, 125, 127 - 130. Οἱ Πυραμίδες

124. Ὅσο βασιλεὺς ὁ Ραμφίνιτος ὑπῆρχε μεγάλη εὐνομία σ' ὅλη κληρῇ τήν Αἴγυπτο καί μεγάλη εὐημερία. Μετά ὅμως, ὅπως μοῦ εἶπαν οἱ ἱερεῖς, ὅταν βασιλεὺς ὁ Χέοψ, τοὺς προκάλεσε κάθε εἶδους δυστυχίες. Ἐκλείσε ὅλους τοὺς ναοὺς καί ἔτσι ἐμπόδισε τοὺς Αἰγυπτίους νά κάνουν τίς θυσίες τους. Ὑστερα ἔβαλε ὅλους τοὺς Αἰγυπτίους νά δουλεύουν γι' αὐτόν. Ἄλλοι ἐσερναν ὀγκόλιθους ἀπὸ τὰ λατομεῖα, πού βρισκόνταν στό ὄρος Ἀράβιο, μέχρι τό Νεῖλο. Οἱ ὀγκόλιθοι μεταφέρονταν στόν ποταμό πάνω σέ βάρκες. Ἀπὸ ἐκεῖ ἄλλοι τοὺς παραλάβαιναν καί τοὺς ἐσερναν πρὸς τό Λυβικό λεγόμενο ὄρος. Ἐργάζονταν ἑκατὸ χιλιάδες ἄνθρωποι σέ βάρδιες, τρεῖς μῆνες ἡ καθεμιά. Χρειάστηκαν δέκα χρόνια σκληρῆς δουλειᾶς τοῦ λαοῦ γιά νά κατασκευαστεῖ ὁ δρόμος πού πάνω του ἐσερναν τοὺς ὀγκόλιθους, ἔργο πού, κατὰ τὴ γνώμη μου, δέν εἶναι κατώτερο ἀπὸ τὴν πυραμίδα. (Τό μῆκος τοῦ δρόμου εἶναι πέντε στάδια, τό πλάτος του δέκα ὀργιές, τό ὕψος του, στό πιὸ ψηλὸ σημεῖο, ὀχτὼ ὀργιές. Εἶναι κατασκευασμένος ἀπὸ λαξευμένες πέτρες, μέ ἀνάγλυφες παραστάσεις ζώων). Δέκα

χρόνια χρειάστηκαν γιὰ νὰ γίνει ὁ δρόμος αὐτός, καί τὰ ὑπόγεια κτίσμα-
τα πού βρίσκονται στό λόφο ὅπου εἶναι ἡ πυραμίδα, καί ὅπου ὁ Χέοψ
ἔκανε τόν τάφο του ἓνα νησί, ἀνοίγοντας διώρυγα ἀπό τόν Νεῖλο. Τό χτί-
σιμο τῆς πυραμίδας κράτησε εἴκοσι χρόνια. Ἔχει τετράγωνη βάση καί
κάθε πλευρά ἔχει μῆκος ὀχτώ πλέθρα* καί ὕψος ἴσο. Εἶναι ἀπό λαξευμέ-
νες πέτρες ἄριστα συναρμοσμένες. Κανένas ὀγκόλιθος δέν ἔχει μῆκος
λιγότερο ἀπό τριάντα πόδια.

125. Τήν πυραμίδα αὐτή τήν κατασκεύασαν μέ τή μέθοδο τῶν ἀνα-
βαθμίδων, πού ἄλλοι τίς λένε ζωνάρια καί ἄλλοι σκαλοπάτια. Ὅταν ἔκα-
ναν τήν πρώτη σειρά στή βάση, σήκωναν τοὺς ἄλλους ὀγκόλιθους μέ μη-
χανές κατασκευασμένες μέ κοντά δοκάρια. Γιά τή δεύτερη σειρά σήκωναν
τοὺς ὀγκόλιθους ἀπό τό ἔδαφος. Μετά τοποθετοῦσαν τόν ὀγκόλιθο ἐπάνω
στήν πρώτη σειρά, τόν παραλάβαινε ἄλλη μηχανή, πού στηριζόταν ἀπά-
νω στή δεύτερη σειρά καί τόν τραβοῦσε ἄλλη μηχανή, γιὰ νὰ τόν τοπο-
θετήσει στήν τρίτη σειρά. Ὅσα σκαλοπάτια εἶχε ἡ πυραμίδα, τόσες ἦταν
καί οἱ μηχανές ἡ ἴσως μποροῦσε νὰ ἦταν καί μιά μόνο μηχανή πού μετα-
τοπιζόταν εὐκόλα καί τήν τοποθετοῦσαν στήν κάθε σειρά, γιὰ νὰ τραβή-
ξει ἀπάνω τοὺς ὀγκόλιθους τῆς ἐπόμενης. Μοῦ εἶπαν καί γιά τοὺς δύο
τρόπους, ὅπως τὰ λέω ἀκριβῶς. Τήν τελική ἐπεξεργασία τήν ἄρχισαν
ἀπό τήν κορυφή τῆς πυραμίδας, ὥστερα ἐξακολούθησαν πρὸς τὰ κάτω
καί τελευταῖα ἐπεξεργάστηκαν τήν βάση. Ὑπάρχει ἐπιγραφή ἀπάνω στήν
πυραμίδα μέ αἰγυπτιακά γράμματα, πού ἀναγράφει τὰ ποσά πού ξοδεύ-
τηκαν σέ ραπανάκια, σέ κρεμμύδια καί σέ σκόρδα γιά τοὺς ἐργάτες. Καί
θυμᾶμαι πολὺ καλὰ ὅτι, ὅπως μοῦ εἶπε ὁ διερμηνέας πού μοῦ διάβαζε τήν
ἐπιγραφή, ἀναφέρονταν χίλια ἐξακόσια τάλαντα ἀσήμε. Ἄν αὐτὰ εἶναι
ἀλήθεια, τότε πόσα πρέπει νὰ ξοδεύτηκαν γιά τό σίδερο μέ τό ὅποιο δού-
λευαν, γιά τήν τροφή, γιά τὰ ρούχα τῶν ἐργατῶν, ὅσο καιρὸ χρειάστηκε
γιὰ νὰ κατασκευαστοῦν τὰ ἔργα, καί ὅπως νομίζω ἐγώ, γιά νὰ κό-
ψουν καί νὰ λαξεύσουν τοὺς ὀγκόλιθους καί γιά νὰ τοὺς μετακινήσουν καί
ἐπίσης γιά νὰ κατασκευάσουν τό ὑπόγειο μέρος τῆς πυραμίδας, ὅλος
αὐτός ὁ χρόνος δέν εἶναι λίγος.

127. Οἱ Αἰγύπτιοι λένε ὅτι ὁ Χέοψ ἔμεινε στό θρόνο πενήντα χρόνια

* Τὸ πλέθρο ἰσοδυναμεῖ μέ 30,82 μέτρα.

καὶ ὅταν πέθανε τὸν διαδέχτηκε ὁ ἀδελφός του Χερρὴν, ὁ ὁποῖος κυβέρνησε τὸν τόπο μὲ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ ἔχτισε καὶ αὐτὸς πυραμίδα πού δὲν ἦταν τόσο μεγάλη, τὴ μέτρησα ὁ ἴδιος· οὔτε ὑπόγεια οἰκήματα ἔχει οὔτε ἔρχεται ὥς αὐτὴ διώρυγα ἀπὸ τὸ Νεῖλο, ὅπως στήν ἄλλη, ὅπου ἀπὸ χτισμένο αὐλάκι ἔρχεται τὸ νερό καὶ τὴν τριγυρίζει σάν νησί, καὶ ὅπου, λένε, κεῖται ὁ Χέοψ. Ἐφτίσας τὴν πρώτη βαθμίδα ἀπὸ ποικιλόχρωμη πέτρα τῆς Αἰθιοπίας κι ἔχτισε τὴν πυραμίδα κατὰ σαράντα πόδια μικρότερη ἀπὸ τὴ μεγάλη. Καὶ οἱ δύο βρίσκονται πάνω στὸν ἴδιο λόφο, σὲ ὕψος περίπου ἑκατὸ ποδῶν. Μοῦ εἶπαν ὅτι ὁ Χερρὴν ἔμεινε στὸ θρόνο πενήντα ἔξι χρόνια.

128. Αὐτὰ μᾶς κάνουν ἑκατὸν ἔξι χρόνια, κατὰ τὰ ὅποια οἱ Αἰγύπτιοι ὑπέφεραν πολὺ καὶ οἱ ναοὶ τους κλείστηκαν καὶ δὲν ἀνοίξαν. Τόσο εἶναι τὸ μῖσος τῶν Αἰγυπτίων γι' αὐτοὺς τοὺς δύο βασιλιάδες, ὥστε οὔτε τὸ ὄνομά τους δὲ θέλουν ν' ἀναφέρουν, καὶ τίς πυραμίδες τίς λένε τοῦ βοσκοῦ Φιλίτιου, πού ἐκείνη τὴν ἐποχὴ ἔβασκε τὰ ζῶα του στήν περιοχή.

129. Μετὰ ἀπ' αὐτόν, μοῦ εἶπαν, ἀνέβηκε στὸ θρόνο ὁ Μυκερίνος, γιὸς τοῦ Χέοπα. Αὐτοῦ δὲν τοῦ ἄρεσαν τὰ ἔργα τοῦ πατέρα του. Ἀνοίξε τοὺς ναοὺς καὶ ἄφησε τὸ λαό, πού εἶχε περιέλθει σὲ μεγάλη ἀθλιότητα, νὰ ἐργάζεται καὶ νὰ κάνει τίς θυσίες του· ἀπ' ὅλους τοὺς βασιλιάδες ἦταν ὁ δικαιότερος δικαστής. Κατὰ τοῦτο, ἀπ' ὅλους ὅσοι κάθισαν στὸ θρόνο τῆς Αἰγύπτου, αὐτόν ἐπαινοῦν περισσότερο. Ἐκτός ἀπὸ τὸ ὅτι ἔκρινε δίκαια, ὅταν κάποιος τὸν κατηγοροῦσε γιὰ τὴν ἀπόφαση πού εἶχε βγάλει, τὸν ἀποζημιώνει δίνοντάς του δικὰ του χρήματα, ὥστε νὰ τοῦ περάσει ὁ θυμός. Ὁ Μυκερίνος, λοιπόν, κυβερνοῦσε μὲ τὸν καλὸ αὐτὸ τρόπο καὶ εὐεργετοῦσε τὸ λαό του ὅταν ἄρχισαν τὰ βάσανά του μὲ τὸ θάνατο τῆς κόρης του, τοῦ μονάκριβου παιδιοῦ τοῦ σπιτιοῦ. Λυπήθηκε τόσο πολὺ γιὰ τὸ κακό πού τὸν βρῆκε καὶ, θέλοντας νὰ θάψει τὴν κόρη του μὲ περισσότερες τιμές ἀπ' ὅποιον ἄλλο, κατασκεύασε μιά ξύλινη κούφια ἀγελάδα, τὴ χρύσωσε καὶ μέσα στὸ κούφιο μέρος ἔβαλε τὴν πεθαμένη θυγατέρα του.

130. Αὐτὴ τὴν ἀγελάδα δὲν τὴν ἔθαψαν, ἀλλὰ τὴν εἶδα καὶ ἐγὼ στὴ Σάη, στὸ βασιλικὸ παλάτι σὲ μιά στολισμένη αἵθουσα. Κάθε μέρα καίνε γύρω της κάθε εἶδους λιβάνια καὶ ὅλη τὴ νύχτα ὑπάρχει κοντὰ της λύχνος ἀναμμένος.

Κεφ. 131-182. Διάφορες πληροφορίες γιὰ τὴν ἱστορία τῶν Αἰγυπτίων καὶ τὸν πολιτισμὸ τους.

Θ Α Λ Ε Ι Α

3

Κεφ. 1-6. Ὁ Καμβύσης, διάδοχος τοῦ Κύρου, αποφασίζει νά ἐκστρατεύσει ἐναντίον τῆς Αἰγύπτου.

Κεφ. 6-10, 12. Οἱ Ἀραβες βοηθοῦν τόν Καμβύση

6. Ἐδῶ θέλω νά σημειώσω κάτι πού λίγοι ἀπό κείνους πού πηγαίνουν στήν Αἴγυπτο ἀπό τή θάλασσα ἔχουν ἀναφέρει. Ἀπό ὅλη τήν Ἑλλάδα ἀλλά καί ἀπό τή Φοινίκη εἰσάγονται δυό φορές τό χρόνο μεγάλες στάμνες γεμάτες κρασί καί ἡμῶς δέν μπορεῖς, πού λέει ὁ λόγος, νά δεῖς στήν Αἴγυπτο οὔτε μιά στάμνα ἀδειανή. Καί θά ρωτήσῃ κανείς: «Τί γίνονται αὐτές οἱ στάμνες;» Ὁ ἀπαντήσω καί σ' αὐτό τό ἐρώτημα. Σέ κάθε πολιτεία ὁ δήμαρχος πρέπει νά συγκεντρώσῃ τίς στάμνες καί νά τίς στείλῃ στή Μέμφιδα. Οἱ κάτοικοι τῆς Μέμφιδας πρέπει νά τίς γεμίσουν νερό καί νά τίς μεταφέρουν ἀκριβῶς στά ἄνδρα αὐτά μέρη τῆς Συρίας. Ἐτσι, ἡ στάμνα πού εἰσάγεται στήν Αἴγυπτο καί ἀδειάζει, πάει στή Συρία καί βρίσκει τίς ἄλλες παλιές στάμνες.

7. Οἱ Πέρσες λοιπόν εἶναι ἐκεῖνοι πού ἀνοιξαν τό δρόμο αὐτό πρὸς τήν Αἴγυπτο, ὀργανώνοντας, μέ τόν τρόπο πού εἶπα, τόν ἀνεφοδιασμό σέ νερό μόλις τήν κυρίεψαν. Ἀλλά τότε, ἐπειδὴ δέν ὑπῆρχε ὀργανωμένος ἀνεφοδιασμός νεροῦ, ὁ Καμβύσης ἄκουσε τή συμβουλή τοῦ ξένου ἀπό τήν Ἀλικαρνασσό καί ἔστειλε κήρυκες στό βασιλεῖα τῶν Ἀράβων καί τοῦ ζήτησε νά μποροῦν νά περνοῦν μέ ἀσφάλεια, καί τότε ἀνταλλάξαν μετὰξὺ τους ὄρκους.

8. Ἀπό ὅλους τοὺς λαοὺς οἱ Ἀραβες σέβονται περισσότερο τὸ λόγον τοὺς. Δίνουν ὑπόσχεση μὲ τὸν ἐξῆς τρόπο: Ἀνάμεσα σ' ἐκείνους πού πρόκειται νά ανταλλάξουν ὑπόσχεση, στέκεται ἓνας τρίτος πού μὲ κοφτερή πέτρα χαρκίωνει τὴν παλάμη τῶν χειρῶν τοὺς κοντά στὸν ἀντίχειρα. Ὑστερὰ παίρνει λίγο μαλί ἀπὸ τὸ ροῦχο τοῦ καθένεκα καὶ ἀλείφει μὲ τὸ αἶμα ἐφτά πέτρες τοποθετημένες ἀνάμεσά τους, καὶ κἀνοντάς το αὐτὸ ἐπικαλεῖται τὸ Διόνυσο καὶ τὴν Οὐρανίαν. Ὅταν αὐτὸς τελειώσει, τότε ἐκεῖνος πού ὀρκίστηκε συνιστᾷ στοὺς φίλους του τὸν ξένο ἢ, ἂν εἶναι συμπολίτης ἐκεῖνος μὲ τὸν ὁποῖο ἔδωσε τοὺς ὅρκους, τὸ συμπολίτη του. Καὶ οἱ φίλοι θεωροῦν καὶ αὐτοὶ τότε ὑποχρέωσή τους νά σεβαστοῦν τοὺς ὅρκους. Οἱ Ἀραβες πιστεύουν ὅτι ὁ Διόνυσος καὶ ἡ Οὐρανία εἶναι οἱ μόνοι θεοὶ καὶ λένε ὅτι κουρεῖουν τὰ μαλλιά τους ὅπως τὰ κουρεῖει ὁ Διόνυσος. Κουρεῖουν τὰ μαλλιά τους στρογγυλά καὶ ξυρίζουν τοὺς κροτάφους τους. Τὸ Διόνυσο τὸν ὀνόμαζαν Ὀροτάλτ καὶ τὴν Οὐρανίαν Ἀλιλάτ.

9. Ὅταν ὁ ἀρχηγὸς τῶν Ἀράβων ἔδωσε τὸ λόγον τοὺς κήρυκες τοῦ Καμβύση, ἔκαμε τὸ ἐξῆς. Γέμισε μὲ νερὸ ἀσκήϊα ἀπὸ δέρμα καμῆλας καὶ τὰ μετέφερε μὲ καμῆλες στὴν ἄνυδρη περιοχὴ καὶ ἐκεῖ περίμενε τὸ στρατὸ τοῦ Καμβύση. Αὐτὸ εἶναι τὸ πιθανότερο πού ἐγινε, ἀλλὰ πρέπει ν' ἀναφέρω καὶ τὸ λιγότερο πιθανόν, ἀφοῦ καὶ αὐτὸ λέγεται. Ὑπάρχει στὴν Ἀραβίαν ἓνας μεγάλος ποταμὸς, ὁ Κόρης, πού χύνεται στὴ λεγόμενη Ἐρυθρὰ θάλασσα. Λέγεται λοιπὸν ὅτι ὁ βασιλιάς τῶν Ἀράβων ἔφερε τὸ νερὸ ἀπὸ τὸν ποταμὸ αὐτὸ μὲ ἓναν ἀγωγὸ πού κατασκεύασε ἀπὸ ἀκατέργαστα δέρματα βοδιῶν καὶ ἄλλων ζώων πού ἔβαλε νά ράψουν μαζί. Στὴν ἄνυδρη περιοχὴ ἔσκαψε μεγάλες δεξαμενές γιὰ νά δέχονται τὸ νερὸ καὶ νά τὸ διατηροῦν. Ἀπὸ τὸν ποταμὸ ὥς τὴν ἄνυδρη περιοχὴ ἡ ἀπόστασις εἶναι δώδεκα μέρες πορεία καὶ λέγεται ὅτι ἔφερε τὸ νερὸ μὲ τρεῖς ἀγωγούς σὲ τρεῖς διαφοροετικὰ σημεῖα.

10. Ὁ Ψαμμῆνιτος, ὁ γιὸς τοῦ Ἀμαση, στρατοπέδευσε στὸ ὀνομαζόμενο Πηλοῦσιο στόμιον τοῦ Νεῖλου καὶ περίμενε ἐκεῖ τὸν Καμβύση. Τὸν Ἀμαση δὲν τὸν πρόφτασε ζωντανὸ ὁ Καμβύσης, ὅταν κίνησε ἐναντίον τῆς Αἰγύπτου. Ὁ Ἀμασης εἶχε πεθάνει, ἀφοῦ ἔμεινε στὸ θρόνον σαράντα τέσσαρα χρόνια. Στὸ διάστημα αὐτὸ τίποτε δὲν τοῦ εἶχε συμβεῖ οὔτε εἶχε κάμει κάτι τὸ ἄξιον λόγου. Ὅταν πέθανε τὸν ταρίχεψαν καὶ τὸν ἐθαψάν στὸν τάφον πού εἶχε χτίσει ὁ ἴδιος μέσθον στὸν ἱερὸ περίβολον. Ὅταν βασι-

λευε ὁ Ψαμμήνιτος, ὁ γιός τοῦ Ἀμαση, ἔγινε ἓνα φαινόμενο πού γιά τούς Αἰγυπτίους ἦταν ἐξαιρετικά σπουδαῖο. Ἐβρέξε στίς Θῆβες, ὅπου δέν εἶχε βρέξει ποτέ πρὶν οὔτε μετά, ὡς τά χρόνια μου, ὅπως λένε οἱ ἴδιοι οἱ Θηβαῖοι. Πραγματικά δέν βρέχει ποτέ στήν ἄνω Αἴγυπτο. Τότε ὁμως ψιχάλισε στίς Θῆβες*.

12. Εἶδα ἐκεῖ κάτι πολὺ παράξενο, γιά τό ὅποιο μέ πληροφορήσαν οἱ ντόπιοι. Τά ὅσά ὅσων ἔπεσαν στή μάχη ἐκείνη εἶναι χωριστά (τῶν Περσῶν σέ μιὰ μεριά ὅπως τά εἶχαν συγκεντρώσει τότε καί τῶν Αἰγυπτίων σέ ἄλλη)· καί τά κρανία τῶν Περσῶν εἶναι τόσο λεπτά, ὥστε ἂν θέλεις τά τρυπᾷς ρίχνοντας ἀπάνω τους ἓνα μικρό βότσαλο, ἐνῶ τά κρανία τῶν Αἰγυπτίων εἶναι τόσο σκληρά, ὥστε μόλις πού μπορεῖς νά τά σπάσεις χτυπώντας τα μέ πέτρα. Μοῦ εἶπαν, καί τό πιστέψα πρόθυμα, ὅτι ὁ λόγος εἶναι ὁ ἀκόλουθος. Οἱ Αἰγύπτιοι ἀπό παιδιὰ ξυρίζουν τά κεφάλια τους καί μέ τόν ἥλιο τά ὅσά τοῦ κεφαλιοῦ γίνονται πιό χοντρά. Γιά τήν ἴδια αἰτία δέν φαλακραίνουν. Στήν Αἴγυπτο βλέπει κανεῖς τούς λιγότερους φαλακρούς ἀπό ὅποιαδήποτε ἄλλη χώρα. Αὕτη εἶναι ἡ αἰτία πού οἱ Αἰγύπτιοι ἔχουν σκληρά κεφάλια. Ἡ αἰτία πού οἱ Πέρσες ἔχουν λεπτά κεφάλια εἶναι ἡ ἐξῆς: Τό κεφάλι τους εἶναι πάντα στή σκιά, γιατί φοροῦν τιάρες. Ὅτι αὐτά εἶναι ἔτσι τό διαπίστωσα ὁ ἴδιος καί τό εἶδα καί ἄλλοῦ, στήν Πάπρημη, στά ὅσά τῶν Περσῶν πού ἔπεσαν μέ τό γιό τοῦ Δαρείου Ἀχαιμένη, σκοτωμένοι ἀπό τό Αἴβυο Ἰνάρο.

Κεφ. 13-38. Ἐκστρατεία τοῦ Καμβύση στήν Αἴγυπτο καί τή Λιβύη.

Κεφ. 39-44. Ἡ Σάμος καί ὁ τύραννος Πολυκράτης

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΣΑΜΟΥ

39. Τήν ἐποχή πού ὁ Καμβύσης ἐξεστράτευσε ἐναντίον τῆς Αἰγύπτου, ξεκίνησαν καί οἱ Λακεδαιμόνιοι σέ ἐκστρατεία ἐναντίον τῆς Σάμου καί τοῦ Πολυκράτη, τοῦ γιοῦ τοῦ Αἰάκη, πού εἶχε καταλάβει τήν ἐξουσία μέ ἐπα-

* Ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει στή συνέχεια ὅτι ἔγινε μάχη στό Πηλούσιο, ὅπου ὁ Καμβύσης νίκησε τόν Ψαμμήνιτο.

νάσταση. Στὴν ἀρχὴ εἶχε διαιρέσει τὴν Σάμο σὲ τρία μέρη καὶ τὰ μοιράστηκε μὲ τοὺς ἀδελφούς του Παντάγωντο καὶ Συλοσώντα, ἀλλὰ ἀργότερα σκότωσε τὸν Παντάγωντο, ἐξόρισε τὸ Συλοσώντα κι ἔμεινε μόνος στὴν ἐξουσία. Ἀφ’ οὗ κυριάρχησε, δημιούργησε φιλικές σχέσεις μὲ τὸν βασιλιά τῆς Αἰγύπτου Ἀμαση, στέλνοντάς του δῶρα καὶ παίρνοντας ἄλλα ἀπὸ κείνον. Σὲ λίγο καιρὸ ἡ δύναμη τοῦ Πολυκράτη μεγάλωσε καὶ φημίστηκε σ’ ὅλη τὴν Ἰωνία καὶ στὴν ἄλλη Ἑλλάδα, γιατί’ ὅπου κι ἂν ἐξεστράτευε νικοῦσε. Εἶχε ἑκατὸ καράβια μὲ πενήντα κουπιὰ, καὶ χίλιους τοξότες. Λήστευε ὅποιοδῆποτε, χωρὶς διάκριση, γιατί’ ἔλεγε ὅτι ἔκανε μεγαλύτερη εὐχαρίστηση σ’ ἓνα φίλο του ἀποδίδοντάς του κάτι πού τοῦ εἶχε πάρει παρά ἂν δέν τοῦ εἶχε πάρει τίποτε. Κυρίεψε πολλὰ ἀπὸ τὰ νησιά καὶ πολλές ἡπειρωτικές πολιτείες. Εἶχε μάλιστα νικήσει σὲ ναυμαχία τοὺς Λεσβίους, πού εἶχαν πάει μὲ ὅλο τὸ στρατό τους νὰ βοηθήσουν τοὺς Μιλησίους, καὶ τοὺς ἔβαλε δεμένους νὰ σκάψουν τὴν τάφρο γύρω ἀπὸ τὸ τεῖχος τῆς Σάμου.

40. Τοῦ Ἀμαση δέν τοῦ ξέφευγε ὅτι ὁ Πολυκράτης ἦταν ὁ εὐνοοῦμενος τῆς τύχης καὶ τὸν παρακολουθοῦσε μὲ προσοχή. Καὶ ὅταν τὸν εὐνόησε ἀκόμη πῶς πολὺ ἡ τύχη, ὁ Ἀμασης τοῦ ἔγραψε ἓνα μήνυμα καὶ τὸ ἔστειλε στὴ Σάμο: «Ὁ Ἀμασης μὴν αἶε στὸν Πολυκράτη τὰ ἀκόλουθα. Εἶναι χαρὰ νὰ ἀκούει κανεὶς ὅτι ἓνας φίλος εἶναι εὐτυχής, ἀλλὰ οἱ μεγάλες ἐπιτυχίες σου δέν μοῦ ἀρέσουν, γιατί’ ξέρω καλὰ πόσο φθονερός εἶναι ὁ θεός. Γι’ αὐτὸ καὶ εὐχομαι, καὶ γιὰ μένα καὶ γιὰ ὅσους νοιάζομαι, νὰ ἔχω ἐπιτυχίες, ἀλλὰ καὶ ἀποτυχίες, καὶ ἔτσι νὰ ζήσω μὲ τέτοιες ἐναλλαγές παρά νὰ ἔχω πάντα ἐπιτυχίες, γιατί’ δέν ἄκουσα ποτέ γιὰ κανέναν ἀπὸ ἐκείνους πού εἶχαν μόνο ἐπιτυχίες, ὅτι δέν πέθανε δυστυχισμένος καὶ ἐντελῶς καταστρεμμένος. Ἀκουσε λοιπὸν τὴ συμβουλὴ μου γιὰ νὰ φέρεις κάποια ἰσορροπία μὲ τὴν εὐτυχία σου. Σκέψου ποῖο πράγμα σοῦ εἶναι πολὺτιμο καὶ ποῖο θὰ λυπηθεῖς περισσότερο ἂν τὸ χάσεις καὶ πέταξέ το μακριά, ὥστε νὰ μὴν τὸ ξαναδεῖ ποτέ ἄνθρωπος. Ἄν μετὰ ἀπ’ αὐτὸ ἡ τύχη ἐξακολουθήσει νὰ σὲ εὖνοεῖ χωρὶς ἐναλλαγές, τότε ἀκολούθησε πάλι τὴν ἴδια συμβουλὴ μου».

41. Ὁ Πολυκράτης τὰ διάβασε αὐτά καὶ κατὰλαβε ὅτι ὁ Ἀμασης ἤθελε τὸ καλὸ του κι ἔφαχνε νὰ βρεῖ γιὰ ποῖο ἀπὸ ὅλα τὰ πολὺτιμα πράγματα πού εἶχε θὰ λυπόταν περισσότερο, ἂν τὸ ἔχανε, καὶ τὸ βρῆκε. Φο-

ροῦσε ἓνα χρυσοδεμένο σφραγιδόλιθο ἀπὸ σμαράγδι, ἔργο τοῦ Σάμιου Θεοδώρου, γιοῦ τοῦ Τηλεκλῆ. "Ὅταν ἀποφάσισε νὰ στερηθεῖ αὐτόν τὸ σφραγιδόλιθο, ἔκανε τὸ ἐξῆς. Ἐπάνδρωσε ἓνα καράβι μὲ πενήντα κουπιά καὶ ἀφοῦ ἐπιβιβάστηκε, ἔδωσε διαταγὴ νὰ ξανοιχτεῖ στό πέλαγος. "Ὅταν ἀπομακρύνθηκε πολὺ ἀπὸ τὸ νησί, ἐβγάλε τὸ δαχτυλίδι καί, ἐνῶ τὸν ἔβλεπαν ὅλοι ὅσοι ἦταν στό καράβι, τὸ ἔριξε στὴ θάλασσα.

42. Ἀλλὰ μετὰ ἀπὸ πέντε ἔξι μέρες ἔγινε τὸ ἐξῆς. "Ενας ψαράς ἔπιασε ἓνα πολὺ μεγάλο καὶ ὠραῖο ψάρι καὶ θέλησε νὰ τὸ χαρίσει στὸν Πολυκράτη. Τὸ πῆγε ὡς τίς πύλες τοῦ παλατιοῦ καὶ εἶπε ὅτι ἤθελε νὰ παρουσιαστεῖ στὸν Πολυκράτη καὶ προχώρησε, ἔδωσε τὸ ψάρι στὸν Πολυκράτη καὶ τοῦ εἶπε: «Βασιλιά μου, ἔπιασα τὸ ψάρι αὐτό, ἀλλὰ δέ μοῦ φάνηκε σωστό νὰ τὸ πάω στὴν ἀγορά, ἂν καὶ ζῶ ἀπὸ τοῦτα τὰ χέρια μου, καὶ νόμισα ὅτι ἦταν ἀντάξιο τῆς ἐξουσίας σου. Γι' αὐτὸ τὸ 'φερα νὰ σοῦ τὸ δώσω». Ὁ Πολυκράτης εὐχαριστήθηκε πολὺ μὲ τὰ λόγια αὐτά καὶ τοῦ ἀποκρίθηκε: «Ἐκανες πολὺ καλὰ καὶ σ' εὐχαριστῶ καὶ γιὰ τὰ λόγια σου καὶ γιὰ τὸ δῶρο καὶ σέ καλῶ νὰ δειπνήσεις μαζί μου». Ὁ ψαράς ὑπερφανεύτηκε πολὺ καὶ γύρισε σπίτι του. "Ὅταν οἱ ὑπηρετές καθάρισαν τὸ ψάρι, βρῆκαν μέσα στὴν κοιλιά του τὸ δαχτυλίδι τοῦ Πολυκράτη. Καὶ καθὼς τὸ εἶδαν τὸ πῆραν ἀμέσως καὶ τὸ πῆγαν, ὅλο χαρά, στὸν Πολυκράτη καὶ δίνοντάς του τὸ δαχτυλίδι τοῦ εἶπαν πῶς τὸ εἶχαν βρεῖ. Τότε τοῦ Πολυκράτη τοῦ φάνηκε σὰν κάποια θεῖα δύναμη νὰ εἶχε ἐνεργήσει, κι ἔγραψε σ' ἓνα γράμμα τί εἶχε κάνει καὶ τί τοῦ εἶχε συμβεῖ καὶ τὸ ἔστειλε στὴν Αἴγυπτο.

43. "Ὅταν ὁ Ἀμασης διάβασε τὸ γράμμα πού τοῦ εἶχε στείλει ὁ Πολυκράτης, κατάλαβε ὅτι εἶναι ἀδύνατον ἄνθρωπος νὰ ἐμποδίσαι ἄλλον ἄνθρωπο νὰ πάθει ὅ,τι τοῦ μέλλεται, καὶ ὅτι ὁ Πολυκράτης πού ἦταν σέ ὅλα εὐτυχής σέ σημεῖο νὰ βρίσκει τὰ ὅσα ἔχανε, δέ θὰ εἶχε καλὸ τέλος. "Ἔστειλε κήρυκα στὴ Σάμο καὶ διέλυσε τὴ συνθήκη φιλίας. Τὸ ἔκανε αὐτὸ ὥστε, ὅταν μεγάλα δεινὰ ἐβρισκαν τὸν Πολυκράτη, νὰ μὴν πονέσει ἡ ψυχὴ του γιὰ ἄνθρωπο πού ἦταν φίλος.

Κεφ. 44-79. Ἀναφέρονται διάφορα γεγονότα τῆς ἱστορίας τῆς Σάμου καί τῆς Σπάρτης πού συνδυάζονται μέ τήν ἱστορία τῆς περσικῆς αὐτοκρατορίας, ὅπου ὁ ψευτο-Σμέροδης σφετερίζεται τήν ἐξουσία. Οἱ Πέρσες ὁργανώνουν συνωμοσία ἐναντίον τῶν «μάγων», σκοτώνουν τό Σμέροδη καί πολλούς ἄλλους «μάγους».

Κεφ. 80-83. Οἱ Πέρσες ἀρχηγοί συζητοῦν γιά τό καλύτερο πολίτευμα

80. "Όταν καταλάγιασε ἡ ταραχή καί πέρασαν πέντε μέρες, οἱ ἐπαστάτες ἔκαμην συμβούλιο γιά τήν ὅλη κατάσταση καί εἶπαν πράγματα πού ἴσως μερικοί "Ελληνες δέν θά τά πιστέψουν, ἀλλά εἶναι βέβαιο ὅτι τά εἶπαν. Ὁ Ὀτάνης εἶπε ὅτι ἔπρεπε οἱ Πέρσες οἱ ἴδιοι ν' ἀποφασίζουσιν γιά τά πολιτικά ζητήματα. Εἶπε τά ἀκόλουθα: «Ἡ γνώμη μου εἶναι ὅτι δέν πρέπει νά ἔχουμε πιά ἕνα μόνο μονάρχη. Δέν εἶναι οὔτε εὐχάριστο οὔτε σωστό. Εἶδате σέ ποιά ἄκρα ἔσπρωξε τόν Κερμβύση ἡ ἀλαζονεία του καί ὑποφέρατε ἀπό τήν ἀλαζονεία τοῦ μάγου. Πῶς λοιπόν ἡ μοναρχία μπορεῖ νά εἶναι ἕνα πράγμα σωστό, ἀφοῦ ἐπιτρέπει στό μονάρχη νά κάνει ἀνεξέλεγκτα ὅ,τι θέλει; "Αν γίνεαι μονάρχης ὁ ἄριστος τῶν ἀνθρώπων, θά ἀλλάξει ἀμέσως συμπεριφορά. Ἡ θέση του αὐτή θά τόν γεμίσει ὑπεροψία καί ὁ φθόνος εἶναι μέσα στή φύση τοῦ ἀνθρώπου. Μέ τά δύο αὐτά εἶναι γεμάτος ἀπό κακία, καί πότε παραζαλισμένος ἀπό ὑπεροψία, πότε ἀπό φθόνο κάνει πολλά ἄδικα πράγματα, ἄν καί ἕνας τύραννος δέν θά ἔπρεπε νά νιώθει φθόνο, ἀφοῦ τά ἔχει ὅλα, ἀλλά εἶναι μέσα στή φύση του ν' ἀποδειχνεῖ στους ὑπηκόους του τό ἀντίθετο. Αἰσθάνεται φθόνο γιά τούς καλύτερους πολίτες πού βλέπει νά ζοῦν γύρω του καί χαίρεται γιά τούς χειρότερους, ἀλλά καί εἶναι πάρα πολύ πρόθυμος ν' ἀκούει διαβολές. Τό πιό ἀνάρμοστο ὅμως ἀπό ὅλα εἶναι ὅτι ἄν κανεῖς τόν κολακεύει μέ μέτρο, θυμώνει ἐπειδή δέν εἶναι ἀρκετή ἡ κολακεία. "Αν πάλι τόν κολακεύει κανεῖς πολύ, θυμώνει γιά τήν ὑπερβολή. Ἀλλά τώρα θά ἐξηγήσω τό χειρότερο. Ἀνατρέπει πατροπαράδοτα ἔθιμα καί σκοτώνει ἀνθρώπους χωρίς νά τοὺς δικάσει. Ἐνῶ ἄν τό πλῆθος ἔχει τήν ἐξουσία, τότε πρῶτ' ἀπ' ὅλα τό πολίτευμα ἔχει τό ὠραιότερο ὄνομα: ἰσονομία. Ὑστερα δέν μπορεῖ νά κάνει τίποτε ἀπό τά ὅσα κάνει ὁ τύραννος. Μέ κλῆρο ὀρίζονται οἱ ἄρχοντες καί αὐτοί πρέπει νά λογοδοτήσουν καί κάθε

ἀπόφασή τους πρέπει νά ἐγκριθεῖ ἀπό τό λαό. Ἡ γνώμη μου λοιπόν εἶναι νά καταργήσουμε τή μοναρχία καί νά δώσουμε τήν ἐξουσία στό πλῆθος, γιατί ἀπό τούς πολλούς πηγάζει κάθε ἐξουσία». Αὕτῃ ἦταν ἡ γνώμη τοῦ Ὀτάνη.

81. Ὁ Μεγάβυζος πρότεινε ὀλιγαρχία, λέγοντας τά ἀκόλουθα: «Τά ὅσα εἶπε ὁ Ὀτάνης γιά τήν κατάργηση τῆς τυραννίας, τά υἱοθετῶ κι ἐγώ, ἀλλά νομίζω ὅτι σφάλλει ὅταν σᾶς συμβουλευεῖ νά δώσετε τήν ἐξουσία στό λαό. Δέν εἶναι ἡ καλύτερη λύση. Δέν ὑπάρχει τίποτε πιό ἀσύνετο καί πιό ἀλαζονικό ἀπό ἕνα ἀπαίδευτο πλῆθος. Εἶναι ἀδύνατο νά ὑποστηριχτεῖ ὅτι γιά ν' ἀποφύγουμε τήν ἀλαζονεία ἐνός τυράννου πρέπει νά πέσουμε στήν ἀρχαίνωτη ἀλαζονεία τοῦ πλῆθους. Ὁ τύραννος ὅ,τι κάνει τό κάνει ἐνσυνείδητα, ἐνῶ τό πλῆθος οὔτε αὐτό δέν κάνει. Πῶς θά τό μπορούσε, ἀφοῦ δέν ἔμαθε τίποτε ποτέ του, οὔτε ξέρεי τίποτε τό σωστό ἀπ' τόν ἴδιο τόν ἑαυτό του καί ὅταν ἀναμιχτεῖ στά πράγματα, σπρώχνει ἀσυλλόγιστα σάν πλημμυρισμένος χεῖμαρρος. Ὅσοι λοιπόν θέλουν τό κακό τῶν Περσῶν ἄς προτιμοῦν τή δημοκρατία. Ἐμεῖς ἄς διαλέξουμε μιάν ὁμάδα ἀπό τούς καλύτερους πολίτες καί ἄς τούς παραδώσουμε τήν ἐξουσία. Θά εἴμαστε κι ἐμεῖς μεταξύ τους, καί εἶναι φυσικό οἱ καλύτεροι πολίτες νά παίρνουν τίς καλύτερες ἀποφάσεις». Αὕτην τή γνώμη εἶπε ὁ Μεγάβυζος. Τρίτος μίλησε ὁ Δαρεῖος καί εἶπε τά ἑξῆς:

82. «Τά ὅσα εἶπε ὁ Μεγάβυζος γιά τή δημοκρατία νομίζω ὅτι εἶναι σωστά, ἀλλά ὄχι καί τά ὅσα εἶπε γιά τήν ὀλιγαρχία. Ἐχομε τρία εἶδη πολιτεύματος καί ἄς πῶ ὅτι καί τά τρία εἶναι ἄριστα, δημοκρατία, ὀλιγαρχία καί μοναρχία. Λέω λοιπόν ὅτι τό τελευταῖο ὑπερέχει πολύ ἀπό τά ἄλλα. Ἄν ὁ ἄνθρωπος πού εἶναι μονάρχης εἶναι ἄριστος, τίποτε καλύτερο δέν μπορεῖ νά βρεθεῖ. Ἐχοντας τόσες ἀρετές, θά φροντίζει μέ τόν καλύτερο τρόπο γιά τά συμφέροντα τοῦ λαοῦ καί τά ὅσα θά σχεδιάζει ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ θά μένουν μυστικά. Στήν ὀλιγαρχία, ὅταν πολλοί προσφέρουν τίς ὑπηρεσίες τους στό κοινό, δημιουργοῦνται, συνήθως, μεταξύ τους μεγάλες ἐχθρες. Ὁ καθένας ἀπό τούς ὀλιγαρχικούς θέλει νά εἶναι ὁ ἡγέτης καί νά ἐπιβάλλει τή γνώμη του. Ἔτσι δημιουργοῦνται μεταξύ τους μεγάλες ἐχθρότητες, πού γεννοῦν ἐπαναστάσεις κι ἀπό τίς ἐπαναστάσεις ὁδηγοῦνται σέ φόνους κι ἀπό τούς φόνους ξεπηδάει ἡ μοναρχία καί αὐτό σημαίνει ὅτι αὕτῃ εἶναι τό καλύτερο πολίτευμα. Ἄν πάλι ὁ

δῆμος ἔχει τήν ἐξουσίαν, εἶναι ἀδύνατο νά μήν ἐξαχρειωθεῖ. Καί ἡ ἐξαχρείωση στή δημοκρατία δέν ὀδηγεῖ σέ ἔχθρες, ἀλλά σέ φιλικούς δεσμούς ἀνάμεσα στούς κακοὺς πολίτες, γιατί αὐτοί πρέπει νά συνεννοοῦνται, ὥστε νά μποροῦν νά δροῦν. Καί αὐτό ἐξακολουθεῖ ὡς τήν ἡμέρα πού θά ἐμφανισθεῖ κάποιος ἐπικεφαλῆς τοῦ δήμου καί θά τοὺς καταδιώξει. Γιά τήν ἐπιτυχία του αὐτή τόν θαυμάζει τό πλῆθος καί ὁ θαυμασμός αὐτός τόν ἀναδείχνει ἡγέτη. Εἶναι λοιπόν καί αὐτό ἀπόδειξη ὅτι ἡ μοναρχία εἶναι τό καλύτερο πολίτευμα. Ἀλλά γιά νά τά πεῖ κανεῖς ὅλα μέ μιά λέξη, πῶς μᾶς δόθηκε ἡ ἐλευθερία καί ποιός μᾶς τήν ἔδωσε; Ὁ δῆμος; Ἡ ὀλιγαρχία; Ἡ ἓνας μονάρχης; Πιστεύω, λοιπόν, ὅτι ἀφοῦ ἡ ἐλευθερία μᾶς δόθηκε ἀπό ἓναν ἄνθρωπο, πρέπει νά διατηρήσουμε τή μοναρχία καί, ἐκτός ἀπ' αὐτό, νά μήν καταργήσουμε τοὺς πατέριους νόμους ὅταν ἔχουν καλῶς. Δέ θά εἶναι καλύτερα».

83. Αὐτές οἱ τρεῖς γνώμες διατυπώθηκαν καί οἱ ἄλλοι τέσσερις συνωμότες ὑποστήριζαν τή γνώμη τοῦ Δαρείου. Ὅταν ὁ Ὀτάνης, πού ζητοῦσε δημοκρατία γιά τοὺς Πέρσες, εἶδε ὅτι ἀπορρίφθηκε ἡ γνώμη του, μίλησε πάλι καί εἶπε: «Σύντροφοι, εἶναι φανερό ὅτι ἓνας ἀπό ἐμᾶς πρέπει νά γίνει βασιλιάς, εἴτε μέ κλῆρο, εἴτε μέ τήν ψῆφο τοῦ περσικοῦ λαοῦ, εἴτε μέ ὅποιον ἄλλο τρόπο. Ὅσο γιά μένα δέ θά φιλοδοξήσω νά συναγωνιστῶ, γιατί δέ θέλω οὔτε νά ἐξουσιάζω οὔτε νά ἐξουσιάζομαι. Καί ἀποσύρομαι μέ αὐτό τόν ὅρο, νά μήν ἔχει ἐξουσία ἀπάνω μου κι ἀπάνω στούς ἀπογόνους μου ὅποιος ἀπό ᾧς γίνει βασιλιάς». Ὅταν τά εἶπε αὐτά καί οἱ ἄλλοι ἔξι δέχτηκαν, δέ συναγωνίστηκε μαζί τους καί παραμέρισε. Καί σήμερα ἀκόμα ἡ οἰκογένειά του εἶναι στήν Περσία ἡ μόνη ἐλεύθερη καί δέχεται μόνο ὅσες διαταγές θέλει, ἀλλά δέν πρέπει νά παραβαίνει τοὺς νόμους τῶν Περσῶν.

Κεφ. 84-160. Ἀρχίζει ἡ ἐξιστόρηση τῆς βασιλείας τοῦ Δαρείου, περιγράφεται ἡ ὁργάνωση τοῦ περσικοῦ κράτους καί ἀναφέρονται οἱ πρώτες ἐπεκτατικές βλέψεις τοῦ Δαρείου πρὸς τήν Ἑλλάδα.

ΜΕΛΠΟΜΕΝΗ

4

Κεφ. 1 - 19. Οί Σκύθες, καταγωγή και σκυθική μυθολογία.

Κεφ. 19 - 25, 27 - 29. Οί Σκύθες νομάδες

19. Πέρα από τόν ποταμό Παντικάπη, πρὸς τήν ἀνατολή καί μετὰ τοὺς Σκύθες γεωργούς, ζοῦν οἱ Σκύθες νομάδες. Αὐτοὶ οὔτε σπέρνουν οὔτε ὀργάνουν. Ἡ περιοχὴ δὲν ἔχει δέντρα ἐκτὸς ἀπὸ τήν Ὑλαία. Οἱ νομάδες αὐτοὶ κατοικοῦν μιά χώρα πού ἐκτείνεται ἀνατολικά δεκατέσσερις μέρες πορεία ὡς τὸ ποταμὸ Γέρρο.

20. Πέρα ἀπὸ τόν Γέρρο ποταμὸ ὑπάρχει ἡ περιοχὴ πού λέγεται βασιλικὴ καί ζοῦν ἐκεῖ οἱ καλύτεροι καί περισσότεροι Σκύθες, πού θεωροῦν τοὺς ἄλλους Σκύθες δούλους τους. Ἡ χώρα τους πρὸς τὸ νότο φτάνει ὡς τήν Ταυρικὴ, πρὸς τήν ἀνατολή ὡς τήν τάφρο ἐκεῖνη πού εἶχαν σκάψει οἱ γιοὶ τῶν τυφλῶν δούλων καί ὡς τὸ ἐμπορικὸ κέντρο πού ὀνομάζεται Κρημνοὶ τῆς Μαιώτιδας λίμνης. Ἡ χώρα τους ἐκτείνεται καί ὡς τόν ποταμὸ Τάναη. Πέρα ἀπὸ τοὺς βασιλικούς Σκύθες, στὴ βορρά, ζοῦνε οἱ Μελάγχλαινοι, πού εἶναι καὶ αὐτοὶ ξεχωριστὸ ἔθνος καί ὄχι Σκύθες. Πέρα ἀπὸ τοὺς Μελάγχλαινους ὑπάρχει, ὅσο τουλάχιστο ξέρουμε, χώρα ἀκατοίκητη ἀπὸ ἀνθρώπους, μὲ λίμνες.

21. Ὅταν διαβεῖ κανεὶς τόν Τάναη, στήν ἄλλη ὄχθη δὲν εἶναι πιά ἡ Σκυθία. Ἡ πρώτη χώρα εἶναι τῶν Σαυροματῶν πού ἀρχίζει ἀπὸ τὸ μυχὸ τῆς λίμνης Μαιώτιδας καί ἐκτείνεται πρὸς τὸ βορρὰ δεκαπέντε μέρες πορεία. Ἐκεῖ δὲν ὑπάρχουν οὔτε ἄγρια οὔτε ἡμερὰ δέντρα. Πέρα

ἀπ' αὐτούς, δεύτερη χώρα εἶναι ἐκείνη πού κατοικεῖται ἀπό τούς Βουδίνους, περιοχή σκεπασμένη ἀπό δάση μέ λογιῶν λογιῶν δέντρα.

22. Ἀπό τή χώρα τῶν Βουδίνων πρὸς τό βορρά πρῶτα ὑπάρχει μιά ἔρημη περιοχή, ἑφτά μέρες δρόμο. Μετά ἀπό τήν ἔρημο αὐτή, λοξοδρομώντας ἀνατολικά, βρίσκεται ἡ χώρα πού κατοικεῖται ἀπό τούς Θυσσάγες, πολυάριθμη καί χωριστή φυλή πού ζοῦν ἀπό τό κυνήγι τους. Γείτονές τους εἶναι οἱ ὀνομαζόμενοι Ἰόρκες, πού ζοῦν κι αὐτοί ἀπό τό κυνήγι τους. Κυνηγοῦν μέ τόν ἐξῆς τρόπο. Ὁ κυνηγός παρμονεύει ἀπάνω σ' ἓνα δέντρο, γιατί ἡ περιοχή εἶναι πυκνοφυτεμένη, ἐνῶ τό ἄλογό του, γυμνασμένο, κάθεται μέ τήν κοιλιά γιά νά μή φαίνεται, καθώς καί ὁ σκύλος του. Ὅταν δεῖ τό ζῶο, ἀπάνω ἀπό τό δέντρο, τοῦ ρίχνει ἓνα βέλος, καβαλικεύει τό ἄλογό του καί ἀρχίζει νά τό κυνηγάει, ἐνῶ ὁ σκύλος του ἀκολουθεῖ ἀπό κοντά τό λαβωμένο ζῶο. Πέρα ἀπ' αὐτούς, λοξοδρομώντας πρὸς τήν ἀνατολή, ζοῦν ἄλλοι Σκύθες πού ἐπαναστάτησαν ἐναντίον τῶν βασιλικῶν Σκυθῶν καί γι' αὐτόν τό λόγο πῆγαν κι ἐξῆσαν στήν περιοχή ἐκείνη.

23. Ὡς τή χώρα τῶν Σκυθῶν αὐτῶν ὅσοι τόποι ἀναφέρθηκαν εἶναι πεδινοί, μέ πλούσια γῆ. Ἀπό ἐκεῖ ὅμως καί πέρα εἶναι τραχιά καί ὅλο πέτρες. Ὅταν περάσει κανεῖς μεγάλη ἀπόσταση ἀπό τήν τραχιά αὐτή περιοχή, φτάνει στίς ὑπόρειες ψηλῶν βουνῶν, ὅπου ζοῦν ἄνθρωποι πού, καθώς λέγεται, εἶναι φαλαιοί ἀπό τότε πού γεννιοῦνται, ἄντρες καί γυναῖκες. Ἐχουν τή μύτη πλακουτσωτή καί μακρύ σαγόνι. Μιλοῦν γλώσσα δική τους. Φοροῦν τά ἴδια ροῦχα μέ τούς Σκύθες καί τρέφονται ἀπό δέντρα. Τό δέντρο αὐτό τό λένε ποντικό καί εἶναι μεγάλο σά μιά συκιά περίπου καί ὁ καρπός του εἶναι ὅσο ἓνα κουκί, καί ἔχει κουκούτσι. Ὅταν ὁ καρπός αὐτός ὀριμάσει, τόν βάζουν σέ πάνινες σακκοῦλες καί τόν λιώνουν καί τρέχει ἓνα πηχτό καί μαῦρο ζουμί πού τό λένε ἄσχν. Τό ζουμί αὐτό τό γλείφουν ἢ τό ἀνχατεύουν μέ γάλα καί τό πίνουν. Ἀπό τό κατακάθι κάνουν μιά πίτα καί τήν τρῶνε. Στά μέρη τους δέν ὑπάρχουν βοσχές. Ὁ καθένας ζεῖ κάτω ἀπό ἓνα δέντρο πού τό χειμῶνα τό σκεπάζουν μέ ἓνα περιχύλινμα λευκό, στεγανό καί τό καλοκαίρι τό βγάζουν. Κανεῖς δέν τούς βλάπτει, γιατί θεωροῦνται ἱεροί, δέν ἔχουν κανένα πολεμικό ὅπλο καί λύνουν τίς διαφορές τῶν γειτόνων τους. Ἄν ποτε καταφύγει σ' αὐτούς κανένας φυγάδης, κανεῖς δέν τόν καταδιώκει πιά. Ὀνομάζονται Ἀργιππαῖοι.

24. Ὡς τοὺς φαλακροὺς αὐτοὺς εἶναι πολὺ γνωστὴ ἡ περιοχὴ καὶ οἱ κάτοικοι ποὺ βρῖσκονται πρὶν ἂν αὐτοὺς, γιατί πολλοὶ Σκύθες ταξιδεύουν ἐκεῖ καὶ δέν εἶναι δύσκολο νά πάρει κανεὶς πληροφορίες ἀπ' αὐτοὺς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ Ἑλληνας ποὺ πηγαίνουν ἐκεῖ ἀπὸ τὸ ἐμπορικὸ λιμάνι τοῦ Βορουσθένης* καὶ ἀπὸ τὰ ἄλλα κέντρα τοῦ Πόντου. Ὅσοι Σκύθες πηγαίνουν σ' ἐκεῖνα τὰ μέρη, ἔχουν μαζί τους ἐφτά διερμηνεῖς γιὰ ἐφτά γλῶσσες, ὅταν διαπραγματεύονται.

25. Ὡς ἐκεῖ λοιπόν ἔχομε πληροφορίες, ἀλλὰ πέρα ἀπὸ τοὺς φαλακροὺς κανεὶς δέν ξέρεי νά πεῖ τί ἀκριβῶς ὑπάρχει, γιατί ὑπάρχουν ψηλά βουνά, ἀπάτητα, ποὺ φράζουν τὸ δρόμο καὶ κανεὶς δέν μπορεῖ νά τὰ περάσει. Οἱ ἴδιοι αὐτοὶ οἱ φαλακροὶ λένε, ἀλλὰ ἐγὼ δέν τοὺς πιστεύω, ὅτι στὰ βουνά ζοῦν κατσκοιποῦδαροι ἄνθρωποι καὶ ὅτι πέρα ἀπὸ αὐτοὺς ὑπάρχουν ἄλλοι ποὺ κοιμοῦνται ἔξι μῆνες τὸ χρόνο. Αὐτὰ ἐγὼ δέν τὰ παραδέχομαι. Ξέρουμε ἀκόμη ὅτι ἀνατολικά ἀπὸ τοὺς φαλακροὺς ζοῦν οἱ Ἰσηδόνες, ἀλλὰ στὰ βορινά κανεὶς δέν ξέρει τίποτε ἀκριβῶς οὔτε γιὰ τοὺς φαλακροὺς οὔτε γιὰ τοὺς Ἰσηδόνες, παρὰ μόνο τὰ ὅσα λένε αὐτοὶ οἱ ἴδιοι.

27. Αὐτοὺς λοιπόν τοὺς ξέρουμε. Πιὸ πέρα πρὸς τὸ βορρά, οἱ Ἰσηδόνες εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ λένε ὅτι ὑπάρχουν μονόφθαλμοι ἄνθρωποι καὶ γρύπες ποὺ φυλάγουν τὸ χρυσάφι. Ἀπὸ αὐτοὺς τὸ ἔχουν ἀκούσει οἱ Σκύθες καὶ ἀπὸ τοὺς Σκύθες ἐμεῖς οἱ ἄλλοι καὶ τοὺς ὀνομάζομε μὲ τὴ σκυθικὴ λέξη Ἀριμασπούς. «Ἀριμα» σημαίνει σκυθικά «ἕνα» καὶ «σποῦ» σημαίνει «μάτι».

28. Σ' ὅλη αὐτὴν τὴ χώρα ποὺ περιέγραψα, ὁ χειμώνας εἶναι πολὺ βαρὺς. Ὁκτὼ μῆνες στοὺς δώδεκα τὸ κρῦο εἶναι ἀφόρητο καὶ ἂν χύσεις νερὸ στὸ χῶμα δέ θά γίνηι λάσπη. Γιὰ νά κάνεις λάσπη πρέπει ν' ἀνάψεις φωτιά. Ἡ θάλασσα παγώνει καθὼς καὶ ὁ Κίμμέριος Βόσπορος ὁλόκληρος*. Ἔτσι, οἱ Σκύθες ποὺ ζοῦνε πέρα ἀπὸ τὴν τάφρο περνοῦν ἀπάνω στὸν πάγο μὲ τὰ ἄρματα τους καὶ εἰσβάλλουν στὴ χώρα ποὺ κατοικοῦν οἱ Σῖνδοι. Ἔτσι, λοιπόν τοὺς ὀκτὼ μῆνες εἶναι χειμώνας, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους τέσσερις μῆνες κάνει κρῦο. Στὰ μέρη αὐτὰ ὁ χειμώνας δέν εἶναι

* Ὁ Δνειπερος.

* Στὴν Ἀζοφικὴ θάλασσα.

ὅπως παντοῦ ἄλλοῦ. Διαφέρει ὁ χειμώνας στοὺς τόπους αὐτοὺς ἀπὸ τοὺς χειμῶνες ἄλλων τόπων σὸ ὅτι τὸ χειμῶνα δέ βρέχει σχεδὸν καθόλου, ἐνῶ τὸ καλοκαίρι ἢ βροχὴ δέ σταματάει. Καί τὴν ἐποχὴ πού ἄλλοῦ βροντάει καὶ ἀστράφτει, στήν περιοχὴ ἐκείνη δέ γίνονται αὐτά τὰ πράγματα, ἐνῶ τὸ καλοκαίρι γίνονται πολὺ συχνά. Ἄν ξεσπάσουν βροντές τὸ χειμῶνα, αὐτὸ θεωρεῖται θεῖο σημάδι. Τό ἴδιο καὶ ὅταν γίνεται σεισμός, εἴτε χειμῶνα εἴτε καλοκαίρι, στή Σκυθία τὸ θεωροῦν θεῖο σημάδι. Τὰ ἄλογα μποροῦν καὶ ἀντέχουν σὸ κρύο, ἐνῶ τὰ γαιδούρια καὶ τὰ μουλάρια δὲν τὸ ἀντέχουν καθόλου. Παντοῦ ἄλλοῦ τὰ ἄλογα ὅταν μένουν σὸ κρύο ξεπαγιάζουν, ἐνῶ τὰ γαιδούρια καὶ τὰ μουλάρια τὸ ἀντέχουν.

29. Ἐξαιτίας τοῦ ψύχους νομίζω ὅτι ἐκεῖ ὑπάρχουν βόδια δίχως κέρατα. Ἐρχεται νὰ τὸ μαρτυρήσει κι ἓνας στίχος τοῦ Ὀμήρου, ὁ ἐξῆς:

Καὶ ἡ Λιβύη, ὅπου τ' ἀρνιά γεννιοῦνται μέ κέρατα.

Καλὰ εἶπε ὅτι στὰ θερμὰ κλίματα τὰ κέρατα μεγαλώνουν γρήγορα, ἐνῶ στὰ ψυχρὰ κλίματα ἢ δὲν φυτρώνουν διόλου ἢ ἂν φυτρώσουν, μόλις πού βγαίνουν.

Κεφ. 30-58. Σκυθικὲς φυλές, χάρτες τοῦ Κόσμου, ποταμοὶ τῆς Σκυθίας.

Κεφ. 59-63, 67, 68, 71. Ἔθιμα Σκυθῶν

59. Οἱ Σκύθες λοιπὸν ἔχουν μεγάλο πλοῦτο. Ὅσο γιὰ τὰ ἥθη καὶ τὰ ἔθιμά τους θὰ τὰ περιγράψω τώρα. Οἱ μόνοι θεοὶ τοὺς ὁποίους λατρεύουν εἶναι ἡ Ἑστία κυρίως καὶ μετὰ ὁ Δίας καὶ ἡ Γῆ. Θεωροῦν ὅτι ἡ Γῆ εἶναι γυναίκα τοῦ Δία. Μετὰ εἶναι ὁ Ἀπόλλων, ἡ Οὐρανία Ἀφροδίτη, ὁ Ἡρακλῆς καὶ ὁ Ἄρης. Τοὺς θεοὺς αὐτοὺς τοὺς λατρεύουν ὅλοι οἱ Σκύθες, ἀλλὰ οἱ ὀνομαζόμενοι βασιλικοὶ Σκύθες κάνουν θυσίες καὶ στὸν Ποσειδῶνα. Στὴ σκυθικὴ γλῶσσα ἡ Ἑστία ὀνομάζεται Ταβιτή, ὁ Δίας λέγεται, πολὺ σωστά νομίζω, Παπαῖος, ἡ Γῆ λέγεται Ἀπή, ὁ Ἀπόλλων Γοιτόσυρος, ἡ Οὐρανία Ἀφροδίτη Ἀργίμπασα, ὁ Ποσειδῶν Θαγιμασάδας. Δέ χτίζουν ναοὺς ἢ βωμούς οὔτε κάνουν ἀγάλματα στοὺς θεοὺς τοὺς ἐκτός ἀπὸ τὸ θεὸ Ἄρη.

60. Κάνουν ὅλοι τίς ἴδιες θυσίες γιά ὅλους τοὺς θεοὺς καί μέ τόν ἐξῆς τρόπο. Τό σφαχτάρι μένει ὄρθιο μέ δεμένα τά δύο μπροστινά πόδια. Ἐκεῖνος πού κάνει τή θυσίαι καί στέκεται πίσω ἀπό τό ζῶο τραβάει ἀπὸ τομα τό σκοινί μέ τό ὁποῖο εἶναι δεμένα τά πόδια τοῦ ζώου καί, καθῶς τοῦτο πέφτει, ὁ θύτης κάνει ἐπικλήση στό θεό, στόν ὁποῖο γίνεται ἡ θυσίαι. Ὑστερα βάζει γύρω ἀπό τό λαιμό τοῦ ζώου μιὰ θηλιά, χώνει ἀνάμεσα στό σκοινί καί στό λαιμό τοῦ ζώου ἓνα ξύλο καί τό στρίβει ὥσπου νά πνίξει τό ζῶο. Οὔτε φωτιά ἀνάβει οὔτε προσφέρει τίποτα στό θεό οὔτε κάνει σπονδή. Ἀλλά ἀφοῦ πνίξει τό ζῶο, τό γδέρνει καί ἀρχίζει νά τό ψήνει.

61. Ἐπειδή στή Σκυθία δέν υπάρχουν διόλου ξύλα, ψήνουν τά κρέατα μέ τόν ἐξῆς τρόπο. Ὅταν γδάρουν τά σφαχτάρια, ἀφαιροῦν ὅλο τό κρέας καί ἀφήνουν μόνο τά κόκαλα. Ἐπειτα, ἂν ἔχουν, τά βάζουν σέ χύτρες ντόπιες πού μοιάζουν μέ τίς λεσβιακές χύτρες, μέ τή διαφορά ὅτι εἶναι ἀρκετά πιό μεγάλες. Βάζουν τά κρέατα μέσα, ἀνάβοντας φωτιά μέ τά κόκαλα τῶν ζώων. Ἀν πάλι δέν ἔχουν χύτρες, τότε γεμίζουν τήν κοιλιά τοῦ ζώου μέ κρέατα, τ' ἀνακατεύουν μέ νερό καί ἀνάβουν φωτιά μέ τά κόκαλα πού καίγονται πολύ καλά. Οἱ κοιλιές χωροῦν εὐκόλως ὅλο τό κρέας χωρίς τά κόκαλα. Ἐτσι καί τό βόδι καί τά ἄλλα ζῶα δίνουν τόν τρόπο νά ψηθοῦν τά ἴδια. Ὅταν τό κρέας ψηθεῖ, ὁ θύτης κόβει καί παίρνει γιά πρωτεῖα μέρος ἀπὸ τό κρέας καί τά σπλάχνα καί τά ρίχνει μπροστά του. Θυσιάζουν καί τ' ἄλλα ζῶα, ἀλλά κυρίως τά ἄλογα.

62. Στούς ἄλλους θεοὺς λοιπόν ἔτσι κάνουν θυσίαι καί αὐτά τά ζῶα θυσιάζουν. Γιά τόν Ἄρη κάνουν τά ἐξῆς. Σέ κάθε νομό διοικητικῆς περιοχῆς ἰδρύουν ἓνα ἱερό τοῦ Ἄρη πού τό φτιάχνουν μέ δεμάτια φρύγανα καί εἶναι τετράγωνο, μέ μήκος τρία στάδια καί ἄλλο τόσο φάρδος. Τό ὕψος του εἶναι μικρότερο. Ἀπάνω σ' αὐτά τά δεμάτια κατασκευάζουν ἓνα τετράγωνο δάπεδο, τοῦ ὁποῖου οἱ πλευρές εἶναι κάθετες καί μόνο ἀπό τή μιὰ πλευρά, πού εἶναι λοξή, μπορεῖ κανεῖς ν' ἀνέβει. Κάθε χρόνο φέρνουν καί ρίχνουν ἑκατόν πενήντα φορτώματα φρύγανα, γιατί μέ τό χειμῶνα φυραίνονται. Ἐπάνω στόν ὄγκο αὐτό βάζουν ἓνα ἀρχαῖο σιδερένιο μικρό ξίφος καί αὐτό εἶναι σύμβολο τοῦ Ἄρη. Σ' αὐτό τό ξίφος κάθε χρόνο θυσιάζουν καί ἄλλα ζῶα, ἀλλά καί ἄλογα.

63. Αὐτές λοιπόν εἶναι οἱ θυσίαι πού κάνουν. Χοίρους δέ συνηθίζουν νά ἔχουν, οὔτε καί τούς θέλουν κάν στόν τόπο τους.

67. Οἱ Σκύθες ἔχουν πολλούς μάντεις πού μεταχειρίζονται γιά τή μαντική τους πολλές βέργες ἀπό ἱτιά μέ τόν ἐξῆς τρόπο. Πιάνουν δεμάτια μεγάλα ἀπό τέτοιες βέργες, τά βάζουν χάμω καί τά λύνουν· ὕστερα παίρνουν μιὰ μιὰ τίς βέργες καί λένε τίς μαντεῖες τους κι ἐνῶ μιλάνε τίς συγκεντρώνουν πάλι ἀπάνω στό χῶμα. Αὐτός εἶναι ὁ πατροπαράδοτος τρόπος τῆς μαντικῆς τους. Οἱ Ἑνάρεις, οἱ ἀνδρόγυνοι, ἰσχυρίζονται πώς ἡ Ἰδία ἡ Ἀφροδίτη τοὺς ἔδωσε τή μαντική· αὐτοί κάνουν τίς μαντεῖες τους μέ τό φλοιό τῆς φιλόρας. Σκίζουν τό φλοιό τῆς φιλόρας σέ τρεῖς λουρίδες, τίς τυλίγουν στά δάχτυλά τους καί μετά τίς ξετυλίγουν, λέγοντας τίς μαντεῖες.

68. Ὅταν ἄρρωστήσει ὁ βασιλιάς τῶν Σκυθῶν, στέλνει καί φέρνουν τρεῖς ἀπό τοὺς μάντεις, τοὺς καλύτερους, πού κάνουν τίς μαντεῖες τους μέ τόν τρόπο πού εἶπα. Τίς περισσότερες φορές λένε ὅτι ὁ τάδε, καί ὀνομάζουν ἕναν ἀπό τοὺς πολῖτες, πῆρε ψεύτικο ὄρκο στή βασιλική ἐστία. Συνήθεια στοὺς Σκύθες, ὅταν θέλουν νά πάρουν φοβερό ὄρκο, εἶναι νά ὀρκιστοῦν στή βασιλική ἐστία. Φέρνουν ἀμέσως ἐκεῖνον πού κατὰγγειλαν οἱ μάντεις, τοῦ λένε πώς ἡ μαντική τόν δείχνει ἐπιόρκο, πού ὀρκίστηκε στή βασιλική ἐστία καί γι' αὐτό εἶναι ἄρρωστος ὁ βασιλιάς. Ἐκεῖνος ἀρνιέται καί λέει ὅτι δέν πῆρε ψεύτικο ὄρκο καί φωνάζει. Ὅταν αὐτός ἀρνηθεῖ, τότε ὁ βασιλιάς καλεῖ διπλάσιους μάντεις καί ἂν αὐτοί, κάνοντας τήν ἴδια μαντική, ποῦν ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐπιόρκος, τοῦ κόβουν ἀμέσως τό κεφάλι καί ἡ περιουσία του μοιράζεται μέ κληρο στοὺς πρώτους μάντεις. Ἄν ὅμως οἱ δεῦτεροι μάντεις τόν κηρύξουν ἄθῳ, τότε φωνάζουν ἄλλους μάντεις καί ὕστερα ἄλλους. Ἄν οἱ περισσότεροι ἀπό τοὺς μάντεις τόν βροῦν ἄθῳ, τότε πρέπει νά τιμωρηθοῦν οἱ πρώτοι μάντεις.

71. Οἱ τάφοι τῶν βασιλιάδων τους βρίσκονται στοὺς Γέρρους, ὡς ἐκεῖ πού ὁ Βορυσθένης εἶναι ἀκόμη πλωτός. Ἐκεῖ, ὅταν πεθάνει ὁ βασιλιάς τους, σκάβουν ἕναν πολύ μεγάλο λάκκο τετράγωνο καί, ὅταν τόν ἐτοιμάσουν, παίρνουν τό νεκρό καί τόν ἀλείφουν μέ κερί, ἀφοῦ πρὶν τοῦ ἂνοιξαν τήν κοιλιά, τήν καθάρισαν καί τή γέμισαν μέ κομμένο κύπερο*, μέ θυ-

* Κύπερο ἢ κύπειρος· ἀρωματικό φυτό πού χρησιμοποιόταν γιά ταρίχευση (βαλσάμωμα).

μάρι καί μέ σπόρο ἀπό σέλινο καί ἄνηθο καί τήν ἔραψαν πάλι, καί τόν μεταφέρουν μέ ἀμάξι σέ ἄλλη φυλή. Ἐκεῖνοι πού παίρνουν τό νεκρό, κάνουν τά ἴδια, ὅπως καί οἱ βασιλικοὶ Σκύθες. Κόβουν ἓνα κομμάτι ἀπό τό αὐτί τους, κουρεύονται, σκίζουν τίς σάρκες τους στά χέρια, πληγώνουν τή μύτη καί τό μέτωπό τους καί τρυποῦν τό ἀριστερό τους χέρι μέ βέλος. Ἐπειτα μεταφέρουν τό νεκρό ἀπάνω στό ἀμάξι σέ μιάν ἄλλη φυλή τους. Τόν ὁδηγοῦν ἐκεῖνοι πού τόν παρέλαβαν. Ὄταν γυρίσουν ὅλες τίς φυλές ὁδηγώντας τό νεκρό, φτάνουν στούς Γέρρους, πού εἶναι τό τελευταῖο ὑπῆκοο ἔθνος, ὅπου βρίσκονται οἱ τάφοι. Ἐκεῖ τοποθετοῦν τό νεκρό στόν τάφο του, ἀπάνω σ' ἓνα στρῶμα ἀπό φύλλα, καρφώνουν στό χῶμα κοντάρια δεξιά καί ἀριστερά ἀπό τό νεκρό, τά συνδέουν μέ ζύλα ἀπό πάνω καί τά σκεπάζουν μέ καλαμιές. Ἀφοῦ τά κάνουν αὐτά ρίχνουν ὅλοι χῶμα πολύ καί συναγωνίζονται πρόθυμα σ' αὐτό γιά νά ὑψώσουν ὅσο τό δυνατό μεγαλύτερο τύμβο.

Κεφ. 72-129. Ὁ Δαρεῖος περνάει στήν Εὐρώπη καί κατασκευάζει γέφυρα στόν Ἰστρο (Δούναβη). Ἐκταση Σκυθίας καί σύμμαχοι Σκυθῶν. Ὁ Δαρεῖος ἐκστρατεύει ἐναντίον τους.

Κεφ. 129-132. Οἱ Σκύθες καταπονοῦν τόν Δαρεῖο μέ τήν πολεμική τους. — Τοῦ στέλνουν συμβολικά δῶρα

129. Ὄταν οἱ Σκύθες ἔκαναν ἐπιθέσεις ἐναντίον τοῦ στρατοπέδου τοῦ Δαρείου, συναντοῦσαν ἓνα ἐμπόδιο πού ὠφελοῦσε τοὺς Πέρσες καί πού εἶναι πολύ παράξενο, καί θά τό ἀναφέρω. Ἦταν ἡ φωνή τῶν γαῖδουριῶν κι ἡ θέα τῶν μουλαριῶν· γιατί στή Σκυθία δέν υπάρχουν οὔτε γαῖδουρία οὔτε μουλάρια, ὅπως τό ἔχω κιόλας πεῖ. Σ' ὁλόκληρη τή σκυθική γῇ δέν ὑπάρχει οὔτε γαῖδουρί· οὔτε μουλάρι ἐξαιτίας τοῦ κρύου. Τά γαῖδουρία, γκαρίζοντας, ἔφερναν σύγχυση στό ἵππικό τῶν Σκυθῶν· καί καθὼς πολλές φορές ἔκαναν ἐπίθεση ἐναντίον τῶν Περσῶν, ὅταν τά ἄλογα ἄκουγαν τό γκάρισμα τῶν γαῖδουριῶν, ταράζονταν, ἔκαναν πίσω τρομαγμένα μέ τά αὐτιά στητά, γιατί ποτέ δέν εἶχαν ἀκούσει τέτοια φωνή ζῶου καί ποτέ δέν τό εἶχαν δεῖ. Οἱ Πέρσες κατὰ τοῦτο εἶχαν μιὰ μικρή ἐπιτυχία στόν πόλεμο.

130. "Όταν οἱ Σκύθες ἔβλεπαν τοὺς Πέρσες σέ μεγάλη σύγχυση, θέλοντας νά τοὺς κάνουν νά μείνουν στή σκυθική γῆ ὅσο τό δυνατό περισσό-
τερο καί ἔτσι νά φτάσουν στή χειρότερη κατάντια, ἔκκνχαν τό ἐξῆς: ἄφην-
ναν μερικά ζῶα τους μέ τοὺς βοσκούς τους κι ἐκεῖνοι πήγαιναν σ' ἄλλη
περιοχή. Τότε οἱ Πέρσες ἔφταναν καί ἐπιαναν τά ζῶα, καί ἔτσι ἐπαιρ-
ναν πάλι θάρρος μέ τήν ἐπιτυχία τους.

131. Αὐτό γινόταν πολλές φορές, ὥσπου στό τέλος ὁ Δαρεῖος βρέ-
θηκε σέ δύσκολη θέση. "Όταν οἱ Σκύθες βασιλιάδες τό πληροφορήθηκαν,
ἔστειλαν στό Δαρεῖο κήρυκα μέ δῶρα ἓνα πουλί, ἓνα ποντίκι, ἓνα βάτρα-
χο καί πέντε βέλη. Οἱ Πέρσες ρώτησαν τόν κήρυκα τί σήμαιναν τά δῶ-
ρα αὐτά καί ἐκεῖνος τοὺς ἀποκρίθηκε πῶς μόνη ἐντολή εἶχε νά τοὺς φέρεי
τά δῶρα καί νά φύγει ἀμέσως: καί πρόσθεσε ὅτι ἂν οἱ Πέρσες ἦταν ἐξυ-
πνοι, θά μπορούσαν νά καταλάβουν τί σημασία εἶχαν τά δῶρα. Τό ἄκου-
σαν οἱ Πέρσες κι ἔκκνχαν συμβούλιο.

132. Ἡ γνώμη τοῦ Δαρείου ἦταν ὅτι οἱ Σκύθες τοῦ παραδίνονταν,
προσφέροντας (αἴην καί ὕδωρ). Τό συμπέρανε ἀπό τό ὅτι τό ποντίκι ζεῖ
μέσα στή γῆ καί τρώει ὅ,τι καί ὁ ἄνθρωπος, ὁ βάτραχος ζεῖ μέσα στό νε-
ρό, τό πουλί μοιάζει πολύ μέ ἄλογο στό σχῆμα, καί τά πέντε βέλη σή-
μαιναν πῶς τοῦ παραδίνουν τή δύναμή τους. Αὐτή ἦταν ἡ γνώμη τοῦ Δα-
ρείου, ἀλλά ὁ Γωβρύας, ἓνας ἀπό τοὺς ἐφτά πού εἶχαν ἀνατρέψει τοὺς μά-
γους, ἔδωσε ἐρμηνεῖα διαφορετική: «"Αν, Πέρσες, δέ γίνετε πουλιά
νά πετάξετε στόν οὐρανό ἢ ποντίκια γιά νά ἐξαφανιστεῖτε κάτω ἀπό τή
γῆ ἢ βάτραχοι γιά νά πηδήξετε μέσα στίς λίμνες, δέ θά γυρίσετε στά
σπίτια σας, γιατί θά σᾶς χτυπήσουν τά βέλη αὐτά».

Κεφ. 133-205. Ὑποχώρηση τοῦ Δαρείου πού βoίσκει ἀνέλαφη τή
γῆντρα τοῦ Ἰστρον, χάση στοὺς Ἴωνες καί ἰδίως στόν τύραννο τῆς Μιλή-
τον Ἰστιαῖο. Στοιχεῖα γιά τή Λιβύη καί λαοί της. Περσική ἐκστρατεία
στί Λιβύη.

ΤΕΡΨΙΧΟΡΗ

5

Κεφ. 1-34. Ὁ Δαρεῖος πληροφορεῖται ὅτι ὁ τύραννος τῆς Μιλήτου Ἰστιαῖος ὀχνῶναι τὴν τοποθεσίαν Μύρκινο, στή Θράκην. Ἀπὸ φόβο μήπως ὁ Ἰστιαῖος στραφεῖ ἐναντίον του, ὁ Δαρεῖος τὸν καλεῖ κοντά του, στά Σοῦσα, καὶ τὸν κρατεῖ ἐκεῖ μέ πρόφαση ὅτι χρειάζεται τις συμβουλές του. Ἐσωτερικὲς ταραχές στή Νάξο δίνουν λαβὴ στὸν Ἀρισταγόρα — τοποτηρητὴ τοῦ Ἰστιαίου στή Μίλητο — νά ζητήσῃ περσικὴ βοήθεια ἐναντίον τῆς Νάξου. Τὸ ἐγγέγραμμά τοῦ Ἀρισταγόρα ἀποτυχαίνει.

Κεφ. 35-36. Ὁ Ἰστιαῖος στέλνει ἀπὸ τὰ Σοῦσα μήνυμα στὸν Ἀρισταγόρα, πού ἀποφασίζει νά ἐπαναστατήσῃ ἐναντίον τῶν Περσῶν

35. Ὁ Ἀρισταγόρας* δὲν μπορούσε νά ἐκπληρώσῃ τὴν ὑπόσχεση πού εἶχε δώσει στὸν Ἀρταφέρνη. Τὸν πίεζαν πολὺ τὰ χρεὴ γιὰ τὴν ἐκστρατεία πού ἔπρεπε νά ἐξοφλήσῃ καὶ φοβόταν μήπως μέ τὴν ἀποτυχία τῆς ἐκστρατείας καὶ τίς διαβολές τοῦ Μεγαβάτη χάσῃ τὴν ἐξουσία του στή Μίλητο. Ἐνεκὰ λοιπὸν αὐτοῦ τοῦ φόβου σκεπτόταν νά ἐπαναστατήσῃ. Συνέπεσε νά φτάσῃ κοντά του ὁ ἀγγελιαφόρος τοῦ Ἰστιαίου**, πού εἶχε δερματόστικτο στό κεφάλι τὸ μήνυμά τοῦ Ἰστιαίου, πού τοῦ ἔλεγε νά ἐπαναστατήσῃ ἐναντίον τοῦ βασιλιᾶ. Ὁ Ἰστιαῖος, θέλοντας νά στείλῃ μήνυμά στὸν Ἀρισταγόρα νά ἐπαναστατήσῃ, δὲν εἶχε κανένα ἄλλο μέσο νά τὸ στείλῃ, γιατί ὁ δρόμος εἶχε φρουρές. Πῆρε τὸν πιὸ πιστό του

* Γαμπρός καὶ τοποτηρητὴς τοῦ Ἰστιαίου.

** Τύραννος τῆς Μιλήτου πού εἶχε ἀναγκαστῇ ἀπὸ τὸ Δαρεῖο νά μένῃ κοντά του μόνιμα, στά Σοῦσα.

δοῦλο, τοῦ ξύρισε τό κεφάλι, δερματόστιξε στό κρανίον τοῦ τό μήνυμα καί περίμενε νά φυτρώσουν οἱ τρίχες. Μόλις φύτρωσαν, τόν ἔστειλε γρήγορα στή Μίλητο. Δέν τοῦ ἔδωσε καμιάν ἄλλη ἐντολή παρά, ὅταν φτάσει στή Μίλητο, νά πεῖ τοῦ Ἀρισταγόρα νά τοῦ ξυρίσει τό κεφάλι καί νά τό ἐξετάσει. Τά δερματοστίγματα ὑπέδειχναν, ὅπως εἶπα καί πρίν, ἐπανάστασι. Αὐτό τό ἔκαμε ὁ Ἰστιαῖος ἐπειδή θεωροῦσε μεγάλη δυστυχία νά εἶναι ἀναγκασμένος νά μένει στά Σοῦσα καί εἶχε τήν ἐλπίδα ὅτι, ἂν γινόταν καμιά ἐπανάσταση, θά τόν ἔστελναν στά παράλια, ἀλλά, σκεπτόταν, ἂν δέν ἐπιχειροῦσε τίποτε ἡ Μίλητος, δέν ὑπῆρχε πιθανότητα νά πάει ποτέ ἐκεῖ.

36. Αὐτές οἱ σκέψεις ἔκαμαν τόν Ἰστιαῖο νά στείλει τό μήνυμα αὐτό στόν Ἀρισταγόρα, πού τά σχέδιά τους συνέπιπταν. Ὁ Ἀρισταγόρας συσκέφτηκε μέ τούς μελλοντικούς στασιαστές του, ἐκθέτοντας τίς σκέψεις του καί τό μήνυμα τοῦ Ἰστιαίου. Ὅλοι συμφώνησαν μέ τή γνώμη του ὅτι ἔπρεπε νά γίνει ἐπανάσταση, ἐκτός ἀπό τόν ἱστορικό Ἑκαταῖο, πού δέν ἄφηγε νά ξεκινήσουν τόν πόλεμο ἐναντίον τοῦ βασιλιᾶ τῶν Περσῶν. Τούς εἶπε πόσα ἔθνη ἐξουσίαζε ὁ Δαρεῖος καί πόση δύναμη εἶχε. Ἀλλά ἐπειδή δέν μπορούσε νά τούς πείσει, δευτερολόγησε καί τούς συμβούλεψε νά προσπαθήσουν πρῶτα νά ἐπικρατήσουν στή θάλασσα. Εἶπε ὅτι δέν ἔβλεπε ποιός ἄλλος τρόπος ὑπῆρχε νά γίνει τέτοιο πράγμα (ἤξερε πόσο ἀδύνατη ἦταν ἡ Μίλητος) παρά νά μπορούσαν νά οἰκαιοποιηθοῦν τό θησαυρό τοῦ μαντείου τῶν Βραγχιδῶν*, πού εἶχε ἀφιερώσει ὁ Λυδός Κροῖσος. Μέ τά χρήματα αὐτά θ' ἀποκοτοῦσαν τήν ὑπεροχή στή θάλασσα, θά εἶχαν αὐτοί τά χρήματα καί δέ θά προλάβαιναν ἔτσι οἱ ἐχθροί τους νά τά πάρουν. Τά χρήματα αὐτά ἦταν πάρα πολλά, ὅπως τό εἶπα καί πρίν. Δέν ἄκουσαν τή συμβουλή τοῦ Ἑκαταίου, ἀλλά ἀποφάσισαν νά ἐπαναστατήσουν καί ἔστειλαν ἀνθρώπο τους στή Μυσούντα, στό στρατό πού γύριζε ἀπό τή Νάξο καί βρισκόταν ἐκεῖ, γιά νά προσπαθήσουν νά πιάσουν τούς ἀρχηγούς τοῦ στόλου.

Κεφ. 37-48. Ὁ Ἀρισταγόρας πηγαίνει στή Σπάρτη γιά νά ζητήσει βοήθεια γιά τήν ἐπαναστατημένη Ἰωνία.

* Οἱ Βραγχίδες ἦταν ἱερεῖς καί μάντιες πού διατηροῦσαν ἕνα περίφημο Μαντεῖο, ὅπου εἶχαν προσφερθεῖ πολλά καί πολύτιμα ἀφιερώματα.

Κεφ. 49-51. Ἡ Σπάρτη ἀρνεῖται νά στείλει βοήθεια

49. Ὁ Ἀρισταγόρας λοιπόν ὁ Μιλήσιος ἔφτασε στή Σπάρτη, ἐνῶ βασιλιάς ἦταν ὁ Κλεομένης. "Ὅταν, ὅπως λένε οἱ Λακεδαιμόνιοι, συναντήθηκε μέ τό βασιλιά, εἶχε μιὰ χάλκινη πλάκα μέ χαραγμένο ἀπάνω της τό χάρτη ὅλης τῆς γῆς μέ ὅλες τίς θάλασσες καί ὅλους τοὺς ποταμούς. Ὁ Ἀρισταγόρας εἶπε τά ἐξῆς στόν Κλεομένη: «Κλεομένη, μήν ἀπορήσεις μέ τή βιαιότητά μου νά ἔρθω ἐδῶ. Συμβαίνουν τά ἐξῆς. Οἱ ἀπόγονοι τῶν Ἰώνων εἶναι δοῦλοι ἀντί νά εἶναι ἐλεύθεροι, καί αὐτό εἶναι πόνος καί ντροπή μεγάλη γιά μᾶς, ἀλλά καί γιά σᾶς πού εἴσαυτε οἱ πρῶτοι στήν Ἑλλάδα. Τώρα λοιπόν στό ὄνομα τῶν θεῶν τῶν Ἑλλήνων ἀπαλλάξετε ἀπό τή δουλεία τοὺς Ἴωνες, πού εἶναι ἀπό τό ἴδιο αἷμα μέ σᾶς. Σᾶς εἶναι εὐκόλο νά τό κατορθώσετε, γιὰτί οἱ βάρβαροι δέν εἶναι γενναῖοι, ἐνῶ ἐσεῖς ἔχετε φτάσει στήν ψηλότερη κορυφή τῆς πολεμικῆς ἀρετῆς. Τά ὅπλα τους εἶναι τά ἐξῆς: ἔχουν τόξα καί κοντάρια μικρά. "Ὅταν πᾶνε στή μάχη φοροῦν φαριδιές βράκες καί μυτεροὺς σκούφους στό κεφάλι. "Εἴτσι, εἶναι εὐκόλο νά τοὺς νικήσει κανεῖς. Τά πλούτη τῆς περιοχῆς, τήν ὁποία ἐξουσιάζουν, εἶναι περισσότερα ἀπό τά πλούτη ὅλων τῶν ἄλλων περιοχῶν τοῦ κόσμου, ἀρχίζοντας ἀπό τό χρυσάφι, τό ἀσήμι καί τό χαλκό, τά κεντητά ὑφάσματα, τά ὑποζύγια καί τοὺς δούλους. "Αν τό θελήσετε, ὅλα αὐτά θά εἶναι δικά σας. Γειτονεύουν μεταξὺ τους, ὅπως ἐγώ θά δείξω. Γείτονες τῶν Ἰώνων εἶναι οἱ Λυδοί, πού κατοικοῦν πλούσια χώρα καί ἔχουν πολλὰ χρήματα (καί λέγοντάς τα ἔδειχνε τίς περιοχές στό χάρτη πού ἦταν χαραγμένος στήν πλάκα) καί κοντά στοὺς Λυδοὺς αὐτοὺς, ἔλεγε ὁ Ἀρισταγόρας, εἶναι οἱ γείτονές τους Φρύγες, στ' ἀνατολικά, πού ἔχουν τά περισσότερα ζῶα καί τήν πιό εὐφορή γῆ, ὅσο ἐγώ τουλάχιστο ξέρω. Γείτονες τῶν Φρυγῶν εἶναι οἱ Καππαδόκες, πού ἐμεῖς τοὺς ὀνομάζουμε Συρίους. Μ' αὐτοὺς γειτονεύουν οἱ Κίλικες πού φτάνουν ὥς τή θάλασσα αὐτήν, ὅπου βρίσκεται τό νησί Κύπρος. Οἱ Κίλικες πληρώνουν πεντακόσια τάλαντα ἐτήσιο φόρο στό βασιλιά. Μέ τοὺς Κίλικες αὐτοὺς συνορεύουν οἱ Ἀρμένιοι, πού ἔχουν καί αὐτοί πολλὰ κοπάδια. Μέ τοὺς Ἀρμένιους οἱ Μακεδόνες, πού ἔχουν τήν περιοχή αὐτή. Γειτονεύει μ' αὐτοὺς ἡ Κισσία, ὅπου κοντά στόν ποταμό Χοάσπη εἶναι τά Σοῦσα πού κατοικεῖ ὁ μεγάλος βασιλιάς καί ἔχει ἐκεῖ τοὺς θησαυροὺς του*. "Αν κυριέψετε τά Σοῦσα,

* Ἡ ἀπαρίθμηση τῶν περιοχῶν αὐτῶν εἶναι γεωγραφικά σωστή.

θά μπορεῖτε νά παραβάλλετε τὰ πλούτη σας μέ τὰ πλούτη τοῦ Δία. Γιατί γιά μιά περιοχὴ μικρή, φτωχή καί μέ σύνορα στενά νά ὑποχρεώνεστε ν' ἀντιμετωπίζετε σέ μάχες καί τοὺς Μεσσηνίους, πού ἔχουν τήν ἴδια μέ σᾶς δύναμη, καί τοὺς Ἀρκάδες καί τοὺς Ἀργεῖους, πού δέν ἔχουν τίποτε πού νά μπορεῖ νά συγκριθεῖ μέ τό χρυσάφι ἢ τό ἀσήμι, δηλαδή πράγματα γιά τὰ ὁποῖα εἶναι κανεῖς πρόθυμος ν' ἀγωνιστεῖ καί νά πεθάνει; "Όταν λοιπόν σᾶς δίνεται ἡ εὐκαιρία νά κατακτήσετε εὐκολα τήν Ἀσίαν, τί ἄλλο θά προτιμήσετε;» Ὁ Κλεομένης τοῦ ἀποκρίθηκε: «Ξένε, Μιλήσιε, θά σοῦ ἀπαντήσω σέ δύο μέρες».

50. Τόσα εἶπαν τότε, ἀλλά ὅταν ἦρθε ἡ μέρα πού ἔπρεπε ὁ Κλεομένης νά δώσει ἀπάντηση καί ὅταν βρέθηκαν στόν τόπο πού εἶχαν ὀρίσει, ὁ Κλεομένης ρώτησε τόν Ἀρισταγόρα πόσων ἡμερῶν ἀπόσταση ἦταν ἀπό τήν παραλία τῆς Ἰωνίας ὡς τήν ἔδρα τοῦ βασιλιᾶ. Καί ὁ Ἀρισταγόρας πού ἦταν ἐξυπνος καί τόν εἶχε ὡς τότε ξεγελάσει, σ' αὐτό ἔκαμε λάθος. Γιατί ἐνῶ δέν ἔπρεπε νά πεῖ τήν ἀλήθεια, ἀφοῦ ἤθελε νά παρασύρει τοὺς Σπαρτιάτες στήν Ἀσίαν, τήν εἶπε, λέγοντας ὅτι ἡ ἀπόσταση ἦταν τριῶν μηνῶν. Τότε, ἐνῶ ὁ Ἀρισταγόρας ἤθελε νά τοῦ περιγράψει τήν πορεία, ὁ Κλεομένης, διακόπτοντάς τον, τοῦ εἶπε: «Ξένε Μιλήσιε, νά βρίσκεσαι ἔξω ἀπό τὰ σύνορα τῆς Σπάρτης προτοῦ δύσει ὁ ἥλιος. Τά ὅσα λές δέν θά τ' ἀκούσουν εὐχάριστα οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἀφοῦ θέλεις νά τοὺς ὀδηγήσεις σέ ἀπόσταση τριῶν μηνῶν πορεία ἀπό τή θάλασσαν».

51. Αὐτά εἶπε ὁ Κλεομένης καί γύρισε στό σπίτι του. Ὁ Ἀρισταγόρας πῆρε κλαδί ἐλιάς καί πῆγε ἐκέτης στό σπίτι τοῦ Κλεομένη. Ὅταν μπῆκε παρακαλοῦσε τόν Κλεομένη νά τόν ἀκούσει σάν ἐκέτη, ἀφοῦ διώξει τό παιδί του, γιατί ἦταν μαζί του ἡ κόρη του ἡ Γοργώ. Ἦταν τό μόνο του παιδί, ὁχτώ ἢ ἐννέα ἐτῶν. Ὁ Κλεομένης τοῦ εἶπε νά μιλήσει ἐλεύθερα χωρίς νά ἐμποδίζεται ἀπό τό παιδί. Τότε ὁ Ἀρισταγόρας ἄρχισε μέ τήν ὑπόσχεση νά τοῦ δώσει δέκα τάλαντα, ἂν ἔκανε ὅ,τι τοῦ ζητοῦσε. Ὁ Κλεομένης ἀρνήθηκε καί ὁ Ἀρισταγόρας αὔξησε τό ποσό ὡς τὰ πενήντα τάλαντα, καί τότε τό παιδί φώναζε: «Πατέρα, ἂν δέ φύγεις ἀπό κοντά του, ὁ ξένος θά σέ διαφθείρει». Ὁ Κλεομένης εὐχαριστήθηκε μέ τή συμβουλή τοῦ παιδιοῦ του καί πῆγε σέ ἄλλο διαμέρισμα καί ἔτσι ὁ Ἀρισταγόρας ἀναγκάστηκε νά φύγει ἀπό τή Σπάρτη, χωρίς νά μπορέσει νά πεῖ περισσότερα γιά τήν πορεία πού θά τοὺς ὀδηγοῦσε ὡς τό βασιλιά.

Κεφ. 52 - 54. Ἡ βασιλική ὁδὸς ἀπὸ τῆς Σάρδεις πρὸς Σοῦσα.

Κεφ. 55 - 64. Ὁ Ἀρισταγόρας πηγαίνει στὴν Ἀθήνα πού ἔχει ἀπελευθερωθεῖ ἀπὸ τὴν τυραννία τῶν Πεισιστρατιδῶν

55. Διωγμένος ἀπὸ τὴ Σπάρτη ὁ Ἀρισταγόρας πῆγε στὴν Ἀθήνα
πού ἔχει ἐλευθερωθεῖ ἀπὸ τοὺς τυράννους τῆς ὥς ἐξῆς: Ὅταν ὁ γιὸς τοῦ
Πεισίστρατου καὶ ἀδελφὸς τοῦ Ἰππία, Ἰππαρχος, πού εἶχε δεῖ πολὺ κα-
θαρά στὸν ὕπνο τοῦ ποιά τύχη τὸν περίμενε, δολοφονήθηκε ἀπὸ τὸν Ἀρι-
στογείτονα καὶ τὸν Ἀρμόδιο, πού ἦταν Γεφυραῖοι* τὴν καταγωγὴ, οἱ
Ἀθηναῖοι ἐξῆσαν ὑπὸ τυραννία ἄλλα τέσσερα χρόνια καὶ ἡ τυραννία ἦταν
πιὸ σκληρή, ἀπ' ὅ,τι πρὶν.

56. Τό ὄνειρο πού εἶχε δεῖ ὁ Ἰππαρχος ἦταν τό ἐξῆς: τὴ νύχτα τῆς
παραμονῆς τῶν Παναθηναίων ὁ Ἰππαρχος εἶδε στὸν ὕπνο του νὰ στέκε-
ται πλάι του ἓνας ψηλὸς καὶ ὠραῖος ἄντρας καὶ νὰ τοῦ λέει αὐτὰ τὰ
αἰνιγματικά:

Ὑπόφερε, λιοντάρι, τ' ἀνυπόφορα πού θά πάθεις

μέ καρτερικὴ ψυχή.

Κανεῖς ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους πού ἀδικοῦν,

τὴν τιμωρία δέ θά ξεφύγει.

Μόλις ξημέρωσε, παρουσιάστηκε καὶ ρώτησε τοὺς ὄνειροκρίτες· ἀλλὰ
μετὰ ξεχνώντας τ' ὄνειρό του, πῆγε νὰ ἐτοιμάσει τὴν πομπή, ὅπου καὶ
τὸν σκότωσαν.

57. Οἱ Γεφυραῖοι, οἰκογένεια ἀπὸ τὴν ὁποία κατάγονταν οἱ φονεῖς
τοῦ Ἰππαρχοῦ, ὅπως λένε οἱ ἴδιοι, κατάγονται ἀπὸ τὴν Ἐρέτρια, ἀλλὰ ὅ-
πως τό ἐξακρίβωσα μετὰ ἀπὸ ἐρευνες, ἦταν Φοίνικες ἀπὸ ἐκείνους πού
εἶχαν ἔρθει μέ τὸν Κάδμο στὴν περιοχὴ πού σήμερα λέγεται Βοιωτία.
Ἐγκαταστάθηκαν ἐκεῖ καὶ τοὺς δόθηκε ἡ περιοχὴ τῆς Τανάγρας. Ἀπὸ
τὴ Βοιωτία πρῶτοι διώχτηκαν ἀπὸ τοὺς Ἀργεῖους οἱ Καδμεῖοι καὶ μετὰ
οἱ Βοιωτοὶ ἔδιωξαν τοὺς Γεφυραῖους, πού κατέφυγαν στὴν Ἀθήνα. Οἱ
Ἀθηναῖοι δέχτηκαν νὰ γίνουν οἱ Γεφυραῖοι πολῖτες, ἀλλὰ μέ τὸν ὅρο νὰ
ἀποκλείονται ἀπὸ ὀρισμένα ἀνάξια λόγου ἀξιώματα.

* Γέφυρα· ἀρχαῖο ὄνομα τῆς Τανάγρας.

58. Οἱ Φοίνικες αὐτοὶ ποὺ εἶχαν ἔρθει μέ τόν Κάδμο καί ποὺ ἀνά-
μεσά τους ἦταν καί οἱ Γεφυραῖοι, ἀφοῦ ἐγκαταστάθηκαν στή χώρα αὐτή,
δίδαξαν τοὺς Ἕλληνας πολλά καί μάλιστα καί τὰ γράμματα ποὺ, ὅπως
πιστεύω, δέν τὰ ἤξεραν πρὶν. Στὴν ἀρχὴ ἦταν τὰ γράμματα ποὺ χρησι-
μοποιοῦν ὅλοι οἱ Φοίνικες, ἀλλὰ μέ τόν καιρὸ ἄλλαξε ἡ προφορά καί μαζί
ἡ μορφή τῶν γραμμάτων. Γείτονες τῶν Φοινίκων στὰ περισσότερα μέρη
ἦταν Ἕλληνες Ἴωνες· αὐτοὶ διδάχτηκαν ἀπὸ τοὺς Φοίνικες τὰ γράμματα
καί ἀφοῦ τὰ ἄλλαξαν λίγο, τὰ μεταχειρίζονταν. Τὰ ὀνόμασαν, καί τοῦτο
ἦταν σωστό ἀφοῦ τὰ εἶχαν φέρει στὴν Ἑλλάδα οἱ Φοίνικες, φοινικικά
γράμματα. Καί τὰ βιβλία οἱ Ἴωνες ἀπὸ τὰ παλιὰ τὰ χρόνια τὰ ὀνομάζουν
διφθέρες, γιατί ἄλλοτε ὁ πάπυρος ἦταν σπάνιος καί μεταχειρίζονταν δέρ-
ματα ἀπὸ κατσίκι ἢ ἀπὸ πρόβατο. Ἀκόμα, ὅσο ξέρω, πολλοὶ ἀπὸ τοὺς
βαρβάρους γράφουν σέ τέτοιες διφθέρες.

59. Ὁ ἴδιος ἔχω δεῖ κάδμεια γράμματα στό ἱερό τοῦ Ἰσμηνίου
Ἀπόλλωνα στή βοιωτικὴ Θήβα, γραμμένα ἀπάνω σέ τρεῖς τρίποδες.
Μοιάζουν πολὺ μέ τὰ ἰωνικά γράμματα. Στόν ἕνα ἀπὸ τοὺς τρίποδες ὑ-
πάρχει τό ἀκόλουθο ἐπίγραμμα:

Μ' ἀφιέρωσε ὁ Ἀμφιτρώων, λάφυρο ἀπὸ τοὺς
Τηλεβοεῖς.

Αὐτό εἶναι ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Λαῖου, γιοῦ τοῦ Λαβδάκου, ἐγγόνου τοῦ
Πολύδωρου καί δισεγγόνου τοῦ Κάδμου.

60. Στόν ἄλλο τρίποδα ὑπάρχει σέ ἐξάμετρο τό ἀκόλουθο ἐπίγραμ-
μα:

Ὁ πυγμάχος Σκαῖος, μετὰ τῇ νίκῃ του μ' ἀφιέρωσε
σ' ἐσένα Ἀπόλλωνα τοξότῃ, ἀτίμητῃ προσφορά.

Αὐτὸς ὁ Σκαῖος θά εἶναι ὁ γιὸς τοῦ Ἱπποκόωντα, ἂν εἶναι αὐτός ποὺ
πρόσφερε τό ἀφιέρωμα καί ὄχι ἄλλος συνονόματός του, ποὺ θά ἦταν συ-
νομήλικος τοῦ Οἰδίποδα τοῦ Λαῖου.

61. Στόν τρίτο τρίποδα ὑπάρχει, ἐπίσης σέ ἐξάμετρο, τό ἀκόλουθο:

Ὁ ἴδιος ὁ μονάρχης Λαοδάμας μ' ἀφιέρωσε στόν
τοξότῃ Ἀπόλλωνα, ἀτίμητῃ προσφορά.

Ὅσο βασίλευε αὐτός ὁ Λαοδάμας τοῦ Ἐτεοκλῆ, οἱ Ἀργεῖοι ἔδιωξαν

τούς Καδμείους κι αὐτοὶ πῆγαν στοὺς Ἑγγελεῖς. Οἱ Γεφυραῖοι πού ἔμειναν, ἀργότερα ἀναγκάστηκαν ἀπὸ τοὺς Βοιωτοὺς νὰ φύγουν καὶ πῆγαν στὴν Ἀθήνα. Στὴν Ἀθήνα ἔχουν ναοὺς ἐντελῶς χωριστά ἀπὸ τοὺς ἄλλους Ἀθηναίους καὶ ἐκτός ἀπὸ ἄλλους ναοὺς καὶ τὸ ναὸ τῆς Ἀρχαίας Δήμητρας, ὅπου γίνονται καὶ μυστικὲς τελετές.

62. Διηγῆθηκα λοιπὸν ποῖο ἦταν τὸ ὄνειρο τοῦ Ἱππάρχου καὶ ποιὰ ἡ καταγωγὴ τῶν Γεφυραίων, τῶν δολοφόνων τοῦ Ἱππάρχου. Πρέπει τώρα μετὰ ἀπ' αὐτά, νὰ συνεχίσω τὴ διήγησή μου ἀπὸ ἐκεῖ πού τὴν ἄφησα, πῶς ἐλευθερώθηκε ἡ Ἀθήνα ἀπὸ τοὺς τυράννους. Τύραννος ἦταν ὁ Ἱππίας πού ἦταν σκληρὸς πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ἐξαιτίας τοῦ φόνου τοῦ Ἱππάρχου. Οἱ Ἀλκμεωνίδες, Ἀθηναῖοι τὸ γένος, εἶχαν φύγει ἀπὸ τὴν πολιτεία, γιὰ νὰ γλιτώσουν ἀπὸ τοὺς Πεισιστρατίδες. Ὅταν μαζί με ἄλλους Ἀθηναίους φυγάδες ἐπιχείρησαν νὰ ἐπιστρέψουν, δὲν μπόρεσαν νικηθῆκαν ὅταν προσπάθησαν νὰ κατέβουν νὰ ἐλευθερώσουν τὴν Ἀθήνα· τότε ὀχύρωσαν τὸ Λειψύδριο* πάνω ἀπὸ τὴν Παιονία. Ἐδῶ οἱ Ἀλκμεωνίδες μηχανεύονταν καθετὶ ἐναντίον τῶν Πεισιστρατιδῶν καὶ πῆραν ἐργολαβικά ἀπὸ τοὺς Ἀμφικτίονες τὴν οἰκοδόμησι τοῦ ναοῦ τῶν Δελφῶν, αὐτοῦ πού ὑπάρχει τώρα καὶ πού τότε δὲν ὑπῆρχε ἀκόμα. Καθὼς ἀπὸ πάντα ἦταν πλούσιοι καὶ σπουδαῖοι ἄνθρωποι, ἔχτισαν ἓνα ναὸ καθ' ὅλα ὠραιότερο ἀπὸ τὸ πρόπλασμά του καὶ ἐνῶ μπορούσαν νὰ τὸν χτίσουν ἀπὸ πῶρινο λίθο, ἔκαμαν τὴν πρόσοψη ἀπὸ μάρμαρο τῆς Πάρου.

63. Ὅπως διηγοῦνται οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ Ἀλκμεωνίδες αὐτοὶ ὅσο ἔμειναν στοὺς Δελφοὺς δωροδόκησαν τὴν Πυθίαν καὶ τὴν ἔπεισαν κάθε φορὰ πού θὰ ἔρχονταν Σπαρτιάτες, εἴτε ἰδιῶτες εἴτε ἐπίσημοι ἀπεσταλμένοι, νὰ ζητήσουν χρησμό, νὰ τοὺς λέει ὅτι πρέπει νὰ ἐλευθερώσουν τὴν Ἀθήνα. Οἱ Λακεδαιμόνιοι, καθὼς τοὺς δινόταν πάντα ἡ ἴδια ἀπόκριση, ἔστειλαν τὸν Ἀγχιμόλιο τοῦ Ἀστέρα, ἀπὸ τοὺς καλότερους πολίτες, μὲ στρατὸ νὰ διώξει τοὺς Πεισιστρατίδες ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, μόλο πού εἶχαν μὲ τοὺς Πεισιστρατίδες δεσμούς φιλίας στενοὺς. Ἀλλὰ θεωροῦσαν σπουδαιότερη τὴν ὑπακοή τους στοῦ θεοῦ παρὰ τίς σχέσεις τους μὲ τοὺς ἀνθρώπους. Ἐστειλαν τὸν Ἀγχιμόλιο καὶ τὸ στρατὸ του μὲ καράβια. Ὁ Ἀγχιμόλιος ἔφτασε στοῦ Φάληρο κι ἀποβίβασε τὸ στρατὸ του. Οἱ Πεισιστρατίδες τὸ εἶχαν πληροφορηθεῖ ἀπὸ πρὶν καὶ εἶχαν καλέσει βοήθεια ἀπὸ τὴν

* Βρισκόταν στὴν Πάριον.

Θεσσαλία, γιατί εἶχαν κάμει συμμαχία μέ τούς Θεσσαλοὺς πού ἀνταποκρίθηκαν στό αἶτημα καί ἀποφάσισαν νά στείλουν χίλιους ἵππεῖς μέ τόν ἴδιο τό βασιλιά τους Κινέα ἀπό τούς Γόννους. "Όταν οἱ Πεισιστρατίδες ἐξασφάλισαν τή συμμαχία τους, μηχανεύτηκαν τό ἐξῆς: ἔκοψαν τά δέντρα σέ ὅλη τήν πεδιάδα τοῦ Φαλῆρου γιά νά μπορεῖ νά τή διατρέξει ἵππικό καί ἔκαναν ἐπίθεση μέ τό Θεσσαλικό ἵππικό ἐναντίον τοῦ στρατοπέδου τοῦ ἐχθροῦ. Τό ἵππικό σκότώσε πολλούς Λακεδαιμονίους, μεταξὺ τους καί τόν Ἀγχιμόλιο, ἐνῶ τούς ἄλλους πού σώθηκαν τούς ἀνάγκασαν νά ξαναμποῦν στό πλοῖα τους. Ἔτσι τελείωσε ἡ πρώτη ἐκστρατεία τῶν Λακεδαιμονίων. Ὁ τάφος τοῦ Ἀγχιμολίου βρίσκεται στήν Ἀλωπεκή* τῆς Ἀττικῆς κοντά στό νάο τοῦ Ἡρακλῆ, στό Κυνόσαργες.

64. Μετά ἀπ' αὐτά οἱ Λακεδαιμόνιοι ἔκαναν δεύτερη ἐκστρατεία μέ μεγαλύτερες δυνάμεις καί ὄρισαν στρατηγό τῆς ἐκστρατείας τό βασιλιά τους Κλεομένη τοῦ Ἀναξανδρίδη. Δέν τούς ἔστειλαν ἀπό θάλασσα ἀλλά ἀπό στεριά. "Όταν ἔκαναν εἰσβολή στήν Ἀττική, πρῶτα τούς χτύπησε τό Θεσσαλικό ἵππικό, τό ὁποῖο ὁμως σέ λίγο τράπηκε σέ φυγή, χάνοντας σαράντα πολεμιστές. Οἱ ὑπόλοιποι, ὅσοι σώθηκαν, ἔφυγαν ὅπως ἦταν πίσω στή Θεσσαλία. Ὁ Κλεομένης ἔφτασε στήν Ἀθήνα καί μέ ὅσους Ἀθηναίους ἤθελαν νά ἀπελευθερωθοῦν, πολιορκήσε τούς τυράννους πού εἶχαν ὀχυρωθεῖ στό Πελασγικό τεῖχος**.

Κεφ. 65 - 77. Μεταρρύθμιση τοῦ Κλεισθένη στήν Ἀθήνα, πού ἀρχίζει ν' ἀποκτᾶ δύναμη.

Κεφ. 78. Ἀνάπτυξη τῆς Ἀθήνας χάρις στό φιλελεύθερο καθεστῶς της

78. Τότε οἱ Ἀθηναῖοι ἄρχισαν ν' ἀποκτοῦν δύναμη. Εἶναι φανερό ὅχι μόνο μέ τό παράδειγμα αὐτό, ἀλλά γενικά ὅτι ἡ ἐλευθερία τοῦ λόγου εἶναι πράγμα πολὺ σπουδαῖο, γιατί οἱ Ἀθηναῖοι ὅσο εἶχαν τήν τυραννία, δέν ἦταν διόλου καλύτεροι ἀπό τούς γείτονές τους στό πολεμικά ἔργα· ἀλλά ὅταν ἐλευθερώθηκαν ἀπό τούς τυράννους, γρήγορα ἔγιναν πολὺ

* Δῆμος τῆς Ἀθήνας.

** Μέρος τοῦ τεῖχους τῆς ἀκροπόλεως.

καλύτεροι ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ὅσο ἦταν σκλαβωμένοι, δέν ἐνδιαφέρονταν νά εἶναι γενναῖοι, γιατί μόνο ὁ ἀφέντης τους θά ὤφε-
λιόταν, ἐνῶ μόλις ἐλευθερώθηκαν, ὁ καθένας προσπαθοῦσε νά κάμει ὅ,τι
καλύτερο μποροῦσε γιά τόν ἑαυτό του.

Κεφ. 79-96. Ἡ Σπάρτη προτείνει στοὺς συμμάχους νά ἐπιβληθεῖ
πάλι τυραννία στήν Ἀθήνα. Λιαμαρτύρεται ἡ Κόρινθος.

Κεφ. 97-103. Ἡ Ἀθήνα βοηθεῖ τοὺς Ἴωνες. Στέλνει ἐκστρατευτικό σῶμα καί πυρπολεῖ τίς Σάρδεις

97. Τήν ἐποχή ἀκριβῶς πού πῆραν αὐτή τήν ἀπόφαση,* ἡ ὁποία τοὺς
καθιστοῦσε ὑποπίτους στοὺς Πέρσες, ὁ Ἀρισταγόρας ἀπὸ τή Μίλητο,
πού τόν εἶχε διώξει ἀπὸ τή Σπάρτη ὁ Λακεδαιμόνιος Κλεομένης, ἔφτασε
στήν Ἀθήνα, πού ἦταν ἀπὸ τίς ἄλλες πολιτεῖες ἡ πιό δυνατή. Ὁ Ἀριστα-
γόρας ἐμφανίστηκε στό δῆμο καί εἶπε τά ἴδια μέ τά ὅσα εἶχε πεῖ στή
Σπάρτη γιά τά ἀγαθὰ πού βρίσκονταν στήν Ἀσία καί γιά τόν τρόπο πού
πολεμοῦσαν οἱ Πέρσες, πού δέν εἶχαν οὔτε ἀσπίδα οὔτε δόρυ καί ἦταν
εὐκόλο νά τοὺς νικήσει κανεῖς. Αὐτά ἔλεγε καί πρόσθετε ὅτι οἱ Μιλήσιοι
ἦταν ἄποικοι τῶν Ἀθηναίων καί ἦταν φυσικό, αὐτοὶ πού εἶχαν τόση δύ-
ναμη, νά πᾶνε νά τοὺς βοηθήσουν. Δέν παρέλειψε καμιά ὑπόσχεση, ἐπι-
μένοντας πάρα πολύ, ὥσπου τοὺς ἔπεισε. Εἶναι εὐκολότερο νά παραπλα-
νῆσεις πολλοὺς παρά ἕναν, ἀφοῦ ὁ Ἀρισταγόρας δέν μπόρεσε νά πείσει
τόν Κλεομένη, πού ἦταν ἕνας, ἀλλά τό κατάφερε σέ τριάντα χιλιάδες Ἀ-
θηναίους. Οἱ Ἀθηναῖοι λοιπόν πείστηκαν καί ψήφισαν νά στείλουν εἴκο-
σι καράβια βοήθεια στοὺς Ἴωνες. Ὅρισαν στρατηγὸ τῆς ἀποστολῆς τόν
Μελάνθιο, ἕναν ἀπὸ τοὺς πιό σημαίνοντες πολῖτες. Μέ τά καράβια αὐτά
ἄρχισαν πολλὰ δεινὰ καί γιά τοὺς Ἕλληνες καί γιά τοὺς βαρβάρους.

98. Ὁ Ἀρισταγόρας ξεκίνησε πιό πρὶν κι ἔφτασε στή Μίλητο.
Σκέφτηκε ἕνα σχέδιο πού δέ θά ὤφελοῦσε διόλου τοὺς Ἴωνες (τό ἤθελε
ὄχι τόσο γιά νά τοὺς ὠφελῇσει, ἀλλά κυρίως γιά νά βλάψει τόν Δαρεῖο).

* Οἱ Ἀθηναῖοι.

Ἔστειλε ἕναν ἄνθρωπό του στούς Παίονες στή Φρυγία, πού τοὺς εἶχε αἰχμαλωτίσει ὁ Μεγάβαζος στὸν ποταμὸ Στρυμόνα καὶ τοὺς εἶχε μεταφέρει στή Φρυγία καὶ κατοικοῦσαν σέ χωριστὸ χωριό. Ὁ ἀπεσταλμένος ὅταν ἔφτασε ἐκεῖ στοὺς Παίονες, τοὺς εἶπε: «Παίονες, μέ ἔστειλε ὁ τύραννος τῆς Μιλήτου Ἀρισταγόρας γιὰ νά σᾶς σώσει, ἂν ἀκούσετε τὰ ὅσα σᾶς συμβουλεῦει. Ἡ Ἰωνία ὁλόκληρη εἶναι τώρα ἐπαναστατημένη ἐναντίον τοῦ βασιλιᾶ καὶ τοῦτο εἶναι εὐκαιρία γιὰ νά σωθεῖτε κι ἐσεῖς καὶ νά γυρίσετε στήν πατρίδα σας. Ὡς τὴ θάλασσα θά φροντίσετε ἐσεῖς πῶς θά φτάσετε. Ἀπὸ τὴ θάλασσα καὶ πέρα εἶναι δική μας δουλειά». Τὰ ἄκουσαν αὐτά οἱ Παίονες, τὰ δέχτηκαν μέ πολὺ μεγάλη προθυμία καί, παίρνοντας τίς γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά, ἔφυγαν πρὸς τὴ θάλασσα. Μερικοὶ ὅμως δείλιασαν καὶ δέν ξεκίνησαν. Ὅταν οἱ Παίονες ἔφτασαν στή θάλασσα, πέρασαν στή Χίο καὶ ἐνῶ ἦταν ἐκεῖ, πολυάριθμο περσικὸ ἱππικὸ πού τοὺς καταδίωκε ἔφτασε στήν παραλία. Ἐπειδὴ δέν τοὺς εἶχαν προλάβει οἱ Πέρσες, μήνυσαν στοὺς Παίονες στή Χίο νά γυρίσουν πίσω. Οἱ Παίονες δέ δέχτηκαν νά ὑπακούσουν, ἀλλὰ ἀπὸ τὴ Χίο οἱ Χίοι τοὺς πέρασαν στή Λέσβο καὶ οἱ Λέσβιοι τοὺς πῆγαν στό Δορίσκο*. Ἀπὸ ἐκεῖ πεζοπορώντας ἔφτασαν στήν Παιονία.

99. Ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι ἔφτασαν μέ εἴκοσι καράβια καὶ μέ πέντε τριήρεις τῶν Ἐρετριέων, οἱ ὁποῖοι δέν ἐκστρατεύανε γιὰ χάρη τῶν Ἀθηναίων, ἀλλὰ γιατί ἤθελαν ν' ἀνταποδώσουν στοὺς Μιλησίους τὴ βοήθεια πού ἐκεῖνοι τοὺς εἶχαν δώσει (οἱ Μιλήσιοι τοὺς εἶχαν βοηθήσει στὸν πόλεμο πού ἔκαναν ἐναντίον τῶν Χαλκιδέων, ἐνῶ οἱ Σάμιοι εἶχαν βοηθήσει τοὺς Χαλκιδεῖς ἐναντίον τῶν Ἐρετριέων καὶ τῶν Μιλησίων) καὶ ἔφτασαν κι ἄλλοι σύμμαχοι, ὁ Ἀρισταγόρας ὀργάνωσε ἐκστρατεία γιὰ νά χτυπήσει τίς Σάρδεις. Ὁ ἴδιος δέν ἀκολούθησε τὴν ἐκστρατεία. Ἐμεινε στή Μίλητο ἀλλὰ ὄρισε στρατηγούς τὸν ἀδελφὸ του Χαροπῖνο καὶ ἕναν ἀπὸ τοὺς ἄλλους πολῖτες, τὸν Ἑρμόφαντο.

100. Ὅταν ἔφτασαν στήν Ἐφεσο μέ τίς δυνάμεις αὐτές, ἄφησαν τὰ καράβια στήν τοποθεσία Κορησσό τῆς Ἐφέσου καὶ προχώρησαν μέ πολλές δυνάμεις στό ἐσωτερικὸ, ὀδηγημένοι ἀπὸ τοὺς Ἐφεσίους. Πορεύονταν ἀκολουθώντας τὸν ποταμὸ Καῦστριο καὶ κατόπι διάβηκαν τὸ βουνό

* Ἀρχαία πόλη τῆς Θράκης στίς ἐκβολές τοῦ Ἑβρου.

Τρωῖλο, ἔφτασαν στίς Σάρδεις καί τίς κυρίεψαν ἐκτός ἀπό τήν ἀκρόπολη, πού τήν ὑπερασπιζόταν ὁ ἴδιος ὁ Ἀρταφέρνης μέ ἀρκετό στρατό.

101. Ὁ λόγος γιά τόν ὁποῖο δέν ἐλεηλάτησαν τήν πολιτεία, ὅταν τήν κυρίεψαν, ἦταν ὁ ἐξῆς. Τά περισσότερα ἀπό τά σπίτια στίς Σάρδεις ἦταν ἀπό καλάμια καί ὅσα ἦταν χτισμένα μέ τοῦβλα, εἶχαν κι αὐτά στέγες καλαμένες. Ἔτσι, ὅταν ἕνας στρατιώτης ἔβαλε φωτιά σέ ἕνα ἀπό τά σπίτια, ἀμέσως ἀπό σπίτι σέ σπίτι ἡ φωτιά ἀπλώθηκε σ' ὅλη τήν πολιτεία. Καθώς καίγόταν ἡ πολιτεία, οἱ Λυδοί καί ὅσοι Πέρσες ἦταν στήν πολιτεία, ἐπειδὴ εἶχαν περικυκλωθεῖ ἀπό τή φωτιά πού εἶχε ἀρχίσει ἀπό τίς μακρινές συνοικίες καί δέν εἶχαν ἀπό ποῦ νά φύγουν, ἀρχισαν νά συγκεντρώνονται στήν ἀγορά καί κοντά στόν ποταμό Πακτωλό*, πού ἔρχεται ἀπό τό βουνό Τρωῖλο καί κατεβάζει ψήγματα χρυσοῦ. Ὅστερα χύνεται στόν ποταμό Ἑρμιο πού ἐκβάλλει στή θάλασσα. Στίς ὄχθες τοῦ ποταμοῦ αὐτοῦ καί στήν ἀγορά συναθροίστηκαν νά ἀμυνθοῦν. Οἱ Ἴωνες, βλέποντας ἕνα μέρος τοῦ ἐχθροῦ ἔτοιμο ν' ἀμυνθεῖ καί ἄλλο ἰσχυρότερο ἔτοιμο νά τοὺς ἐπιτεθεῖ, φοβήθηκαν καί ὑποχώρησαν στόν Τρωῖλο καί, ὅταν νύχτωσε, γύρισαν πίσω στά καράβια τους.

102. Ἔτσι πυρπολήθηκαν οἱ Σάρδεις καί ὁ ναός μιᾶς τοπικῆς θεᾶς, τῆς Κυβήβης, κι αὐτό εἶχαν στό νοῦ τους οἱ Πέρσες ἀργότερα, ὅταν γιά ἀντεκδίκηση ἔκαψαν τοὺς ναοὺς τῶν Ἑλλήνων. Ὅταν ἔγιναν αὐτά καί τά πληροφορήθηκαν οἱ Πέρσες, πού ἦταν πέρα ἀπό τόν ποταμό Ἀλη, συγκεντρώθηκαν καί πῆγαν νά βοηθήσουν τοὺς Λυδοὺς. Τοὺς Ἴωνες δέν τοὺς βρῆκαν πιά στίς Σάρδεις, ἀλλά τοὺς κυνήγησαν κατὰ πόδι καί τοὺς ἔφτασαν στήν Ἐφεσο. Οἱ Ἴωνες τοὺς ἀντιτάχθηκαν καί πολέμησαν, ἀλλά νικήθηκαν οἰκτρά. Οἱ Πέρσες σκότωσαν πολλοὺς καί ὀνομαστούς καί μεταξύ τους καί τόν Εὐαλκίδη, στρατηγὸ τῶν Ἑρετριέων πού εἶχε κερδίσει πολλά στεφάνια σέ ἀγῶνες καί τόν εἶχε ἐξυμνήσει πολὺ ὁ Σιμωνίδης ὁ Κεῖτος**. Ὅσοι Ἴωνες γλίτωσαν ἀπό τή μάχη, σκορπίστηκαν στίς διάφορες πολιτείες.

* Τό ὄνομα Πακτωλὸς ἔγινε παροιμιακό καί σημαίνει ἀφθονία σέ πλοῦτη (χρυσό).

** Περύφημος ποιητής πού ἔγραψε τό ἐπιτάφιο ἐπίγραμμα γιά τοὺς Σπαρτιάτες στίς Θερμοπύλες.

103. Ἐτσι λοιπόν πολέμησαν τότε, ἀλλὰ ὕστερα οἱ Ἀθηναῖοι ἐγκατέλειψαν ἐντελῶς τοὺς Ἴωνες καὶ ἐνῶ ὁ Ἀρισταγόρας τοὺς παρκαλλοῦσε κι ἔστειλε πολλοὺς ἀπεσταλμένους, τοῦ ἀποκρίθησαν ὅτι δὲ θά τοὺς βοηθήσουν. Οἱ Ἴωνες, παρ' ὅλο πού στερήθηκαν τῇ συμμαχίᾳ τῶν Ἀθηναίων, δὲ σταμάτησαν τίς προετοιμασίες τους γιὰ νά πολεμήσουν τὸ βασιλιά· σέ τέτοιο σημεῖο εἶχαν φτάσει οἱ σχέσεις τους μέ τόν Δαρεῖο. Πῆγαν μέ στόλο στόν Ἑλλάσποντο καὶ μπόρεσαν νά πάρουν μέ τὸ μέρος τους τὸ Βυζάντιο καὶ ἄλλες τίς ἄλλες πόλεις τῆς περιοχῆς. Ἐπειτα βγήκαν ἀπό τόν Ἑλλάσποντο καὶ κατάφεραν νά προσεταιριστοῦν τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς Καρίας. Ἀκόμη καὶ ἡ Κιῶνος, πού πρῶτα δέν ἤθελε νά γίνει σύμμαχος τους, δέχτηκε, ὅταν ἔκαψαν τίς Σάρδεις.

Κεφ. 105. Θυμὸς τοῦ Δαρείου

105. Ὄταν ὁ Δαρεῖος ἔμαθε ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Ἴωνες εἶχαν κυριέψει καὶ εἶχαν κάψει τίς Σάρδεις καὶ ὅτι ψυχὴ ὅλης αὐτῆς τῆς ἐκστρατείας καὶ τῆς συνεργασίας ἦταν ὁ Μιλήσιος Ἀρισταγόρας, λένε ὅτι δέν ἔκανε κανένα λόγο γιὰ τοὺς Ἴωνες, γιὰτί ἤξερε καλὰ ὅτι δὲ θά ἔμεναν ἀτιμώρητοι γιὰ τὴν ἐκδίκησή τους, ἀλλὰ ρώτησε ποιοὶ εἶναι οἱ Ἀθηναῖοι. Ὄταν τὸν πληροφόρησαν, ζήτησε τὸ τόξο του, πέρασε ἓνα βέλος καὶ τόξεψε πρὸς τὸν οὐρανό, λέγοντας, καθὼς πετοῦσε τὸ βέλος στόν ἀέρα: «Δία, ἅς μοῦ δοθεῖ χάρις νά ἐκδικηθῶ τοὺς Ἀθηναίους». Καὶ ἀφοῦ τὸ εἶπε διέταξε ἓναν ὑπηρέτη του νά τοῦ λείε τρεῖς φορές πρὶν ἀπὸ τὸ δεῖπνο: «Δέσποτα, μὴ λησμονεῖς τοὺς Ἀθηναίους».

Κεφ. 106 - 126. Ἡ ἐπανάσταση τῆς Ἰωνίας ἀποτυχαίνει. Ὑποτάσσεται καὶ ἡ Κύπρος.

ΕΡΑΤΩ

6

Κεφ. 1-42. Συνέπειες τῆς ὑποταγῆς τῆς Ἰωνίας. Ὑποτάσσονται τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου καὶ οἱ πόλεις τοῦ Ἑλλησπόντου.

Κεφ. 43-45. Πρώτη περσικὴ ἐκστρατεία στὴν Ἑλλάδα μέ ἀρχηγό τόν Μαρδόνιο. — Καταστροφή τοῦ στό- λου στὸν Ἄθωνα

43. Μὲ τὴν ἄνοιξη, ἐνῶ οἱ ἄλλοι στρατηγοὶ εἶχαν ἀπολυθεῖ ἀπὸ τὸ βασιλιά, ὁ Μαρδόνιος τοῦ Γωβρύα κατέβαινε στὴν παρά-
λια περιοχὴ, ἔχοντας στὶς διαταγές του πάρα πολὺ μεγάλο στρατό
καὶ πολὺ μεγάλο στόλο. Ὁ Μαρδόνιος ἦταν νέος καὶ μόλις εἶχε
παντρευεῖ τὴν κόρη τοῦ Δαρείου Ἀρτοζώστρα. Ὅταν ὁ Μαρδόνιος
ἔφτασε στὴν Κιλικία, μπῆκε σ' ἓνα καράβι καὶ ξεκίνησε μέ τόν ὑπό-
λοιπο στόλο, ἐνῶ ἄλλοι ἀξιωματικοὶ ὁδηγοῦσαν τὸ πεζικὸ στὸν Ἑλλη-
σποντο. Καθὼς παρέπλεε τίς ἀσιατικὰς ἀκτές, ὁ Μαρδόνιος ἔφτασε στὴν
Ἰωνία. Ἐδῶ θ' ἀναφέρω κάτι πολὺ σπουδαῖο γιὰ ὅσους Ἕλληνες δὲν
πιστεύουν ὅτι ὁ Ὀτάνης στό συμβούλιο τῶν ἐφτά Περσῶν εἶπε ὅτι ἔπρε-
πε νὰ ἐγκαθιδρυθεῖ δημοκρατία στὴν Περσία. Ὁ Μαρδόνιος ἐδιώξε ὅλους
τούς τυράννους καὶ ἐγκατέστησε δημοκρατίες σ' ὅλες τίς πολιτεῖες. Μετὰ
πῆγε στὸν Ἑλλησποντο. Ὅταν συγκεντρώθηκαν πολλὰ καράβια καὶ πάρα
πολὺς στρατός, πέρασαν μέ τὰ καράβια τὸν Ἑλλησποντο καὶ διασχίζον-
τας τὴν Εὐρώπη πορεύονταν ἐναντίον τῆς Ἐρέτριας καὶ τῆς Ἀθήνας.

44. Οἱ δύο αὐτές πολιτεῖες ἦταν τὸ πρόσχημα τῆς ἐκστρατείας,

ἐνῶ σκοπός τους ἦταν νά ὑποτάξουν ὅσο περισσότερες ἐλληνικές πολιτείες μπορούσαν. Μὲ τὸ στόλο τους ὑπέταξαν τὴ Θάσσο, πού δὲν ἀντιστάθηκε καί μὲ τὸ πεζικό τους πρόσθεσαν καί τοὺς Μακεδόνες στοὺς ἄλλους ὑπόδουλους λαούς πού εἶχαν κιόλας κατακτήσει. Ὅλες τίς φυλές πού βρίσκονται πρὶν ἀπὸ τὴ Μακεδονία τίς εἶχαν κιόλας ὑποδουλώσει. Ἀπὸ τὴ Θάσσο ὁ στόλος ξεκίνησε ἀκολουθώντας τίς ἀκτές ὡς τὴν πολιτεία Ἀκανθο καί ἀπὸ ἐκεῖ προχώρησαν πρὸς τὸν Ἀθῶνα. Ἐνῶ τὸν παρέπλεαν, ἄρχισε νά φυσάει βοριάς ἐξαιρετικά δυνατός καί σκόρπισε τὸ στόλο τους, ρίχνοντας πολλὰ καράβια στὰ βράχια τοῦ Ἀθῶνα. Λέγεται ὅτι τὰ καράβια πού καταστράφηκαν ἦταν τριακόσια καί ὅτι χάθηκαν περισσότεροι ἀπὸ εἴκοσι χιλιάδες ἄνθρωποι. Ἐπειδὴ γύρω ἀπὸ τὸν Ἀθῶνα ἡ θάλασσα εἶναι γεμάτη ἀπὸ θαλάσσια θηρία, ἄλλους τοὺς κομματιάσαν τὰ θηρία αὐτά, ἄλλοι σκοτώθηκαν ἀπάνω στὰ βράχια, ἄλλοι δὲν ἤξεραν νά κολυμπήσουν καί πνίγηκαν καί ἄλλοι πέθαναν ἀπὸ τὸ κρύο.

45. Αὐτὰ ἔπαθε ὁ στόλος τους. Ὁ Μαρδόνιος καί ὁ στρατός στρατοπέδευαν στὴ Μακεδονία καί ἐκεῖ νύχτα τοὺς ἔκαναν ἐπιθεση οἱ Βρύγοι Θράκες. Οἱ Βρύγοι σκότωσαν πολλούς καί τὸν ἴδιο τὸν Μαρδόνιο τὸν τραυμάτισαν, δὲν μπόρεσαν ὅμως ν' ἀποφύγουν τὴν ὑποδούλωση, γιατί ὁ Μαρδόνιος δὲν ἐγκατέλειψε τὰ μέρη αὐτά, παρὰ ἀφοῦ τοὺς ὑποδούλωσε. Ἀφοῦ τοὺς ὑπέταξε, πῆρε τὸ στρατό του καί γύριζε πίσω, ὕστερα ἀπὸ τὸ πάθημα τοῦ πεζικοῦ του ἀπὸ τοὺς Βρύγους καί τὴν καταστροφή τοῦ στόλου του στὸν Ἀθῶνα. Ἔτσι, μετὰ τὴν ἀποτυχία τῆς ἐκστρατείας τὸ ἐκστρατευτικό σῶμα γύρισε πίσω στὴν Ἀσία.

Κεφ. 46 - 93. Διάφορα γεγονότα στὴν Ἑλλάδα. Ἐριδες μεταξὺ ἐλληνικῶν πόλεων. Προετοιμασίες δεύτερης περσικῆς ἐκστρατείας στὴν Ἑλλάδα.

Κεφ. 94-97, 99-103. Δεύτερη ἐκστρατεία τῶν Περσῶν στὴν Ἑλλάδα. Οἱ Πέρσες ἀποβιβάζονται στὸ Μαράθωνα

94. Οἱ Ἀθηναῖοι βρίσκονταν σὲ πόλεμο μὲ τοὺς Αἰγινῆτες, ἐνῶ ὁ βασιλιάς τῶν Περσῶν προετοιμαζόταν, ἀφοῦ μάλιστα εἶχε τὸν ὑπηρέτη

πού τοῦ θύμιζε πάντα νά μὴν ξεχνᾷ τοὺς Ἀθηναίους, καὶ τοὺς Πεισι-
στρατίδες πού ἦταν κοντά του καὶ τοῦ κακολογοῦσαν τοὺς Ἀθηναίους.
Ἐκτός ἀπ' αὐτό ὁ Δαρεῖος εἶχε σκοπὸ νά ὑποδουλώσει τὴν Ἑλλάδα μέ
πρόφαση ὅτι ἐπιτίθεται ἐναντίον ἐκείνων πού δέν εἶχαν δώσει ἀγῆν καὶ
ὕδωρ». Τὸν Μαρδόνιο, πού εἶχε ἀποτύχει στὴν πρώτη ἐκστρατεία, τὸν
ἔπαψε ἀπὸ στρατηγὸ καὶ ὄρισε ἄλλους στρατηγούς γιὰ τὴν ἐκστρατεία
ἐναντίον τῆς Ἑρέτριας καὶ τῆς Ἀθήνας. Ἦταν ὁ Μῆδος Δάτης καὶ ὁ
Ἀρταφέρνης, γιὸς τοῦ Ἀρταφέρνη, ἀνιψιὸς του. Τοὺς ἔδωσε ἐντολὴ νά
ἐξανδραποδίσουν τὴν Ἀθήνα καὶ τὴν Ἑρέτρια καὶ νά τοῦ φέρουν μπρο-
στά του τὰ ἀνδράποδα.

95. Οἱ διορισμένοι ἀπὸ τὸ βασιλεῖα στρατηγοὶ πορεύονταν καὶ ἔφτα-
σαν στὴν πεδιάδα τῶν Ἀλῶν, στὴν Κιλικία μέ στρατὸ πολὺ καὶ καλὰ
ἐφοδιασμένο. Ἐνῶ στρατοπέδευαν ἐκεῖ, ἔφτασε καὶ ἐνώθηκε μαζί τους
ὁ στόλος ὁλόκληρος, πού εἶχε διαταχτεῖ κάθε πόλη νά ἐτοιμάσει, καθὼς
καὶ τὰ καράβια γιὰ τὴ μεταφορὰ τῶν ἵππων, πού ὁ Δαρεῖος εἶχε δώσει
ἐντολὴ στοὺς φόρου ὑποτελεῖς του νά τὰ ἐτοιμάσουν ἕνα χρόνο πρὶν. Ἐπι-
βίβασαν τὰ ἄλογα στὰ τελευταῖα καὶ τὸ πεζικὸ στὰ ἄλλα πλοῖα καὶ ξεκί-
νησαν μέ ἐξακόσιες τριήρεις γιὰ τὴν Ἰωνία. Δέν τράβηξαν παραλιακά,
μέ κατεύθυνση τὸν Ἑλλήσποντο καὶ τὴ Θράκη, ἀλλὰ ξεκινώντας ἀπὸ τὴ
Σάμο ἔπλεαν ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ νησιά πού βρίσκονται κοντὰ στὴν Ἰκαρία.
Φοβόνταν, νομίζω, νά περιπλεύσουν τὸν Ἀθῶνα, ἐπειδὴ τὸν προηγούμενο
χρόνο, πού τὸ ἐπιχειρήσαν, ἔπαθαν μεγάλη συμφορὰ. Ἀλλὰ καὶ ἡ Νάξος
τοὺς ἀνάγκηζε σ' αὐτόν τὸ δρόμο, γιατί δέν τὴν εἶχαν ἀκόμα κυριέψει.

96. Ὅταν πέρασαν τὸ Ἰκάριο πέλαγος καὶ ἔφτασαν στὴ Νάξο (ἦταν
ὁ πρῶτος ἀντικειμενικὸς σκοπὸς τῆς ἐκστρατείας τῶν Περσῶν), οἱ Νά-
ξιοι, οἱ ὁποῖοι δέν εἶχαν ξεχάσει τί εἶχαν πάθει τὴν πρώτη φορά, ἔφυγαν
στά βουνὰ καὶ οὔτε ἀντιστάθηκαν. Οἱ Πέρσες ὑποδούλωσαν ὅσους ἐπια-
σαν κι ἔβαλαν φωτιά καὶ στοὺς ναοὺς καὶ στὴν πολιτεία. Ὑστερὰ ἔφυ-
γαν γιὰ τ' ἄλλα νησιά.

97. Ἐνῶ οἱ Πέρσες τὰ ἔκαναν αὐτά, οἱ Δῆλιοι ἐγκατέλειψαν τὴ
Δῆλο καὶ κατέφυγαν στὴν Τήνο. Ὅταν ὁ στόλος πλησίασε στὴ Δῆλο, ὁ
Δάτης πού προπορευόταν, δέν ἄφησε τὰ καράβια νά πιάσουν στό νησί,
ἀλλὰ τὰ ἔστειλε στὴ Ρήγεια. Ὅταν πληροφορήθηκε ποῦ ἦταν οἱ Δῆλιοι,

τούς ἔστειλε κήρυκα καὶ τούς μῆνυσε τά ἑξῆς: «Ἄνθρωποι ἱεροί, γιὰτὶ φύγατε ἀφοῦ δὲν ξέρετε κἀν τούς σκοπούς μου; Ἐγὼ ὁ ἴδιος ἔχω ἀρκετὴ φρόνηση καὶ οἱ ἐντολές τοῦ βασιλιᾶ μου εἶναι, νὰ μὴν πάθει τίποτε ὁ τόπος ὅπου γεννήθηκαν οὗο θεοί, οὔτε ὁ τόπος οὔτε οἱ κάτοικοι. Λοιπόν, γυρίστε τώρα στὰ σπίτια σας καὶ μείνετε στὸ νησί σας». Αὐτὰ μῆνυσε μὲ κήρυκα στοὺς Δηλίους καὶ μετὰ διέταξε κι ἔβαλαν τριακόσια τάλαντα λιβανωτὸ ἀπάνω στὸ βωμὸ καὶ θυμίασε.

98. Ἀφοῦ τὰ ἔκανε αὐτὰ ὁ Δάτης, ἔφυγε μὲ τὸν στόλο πρῶτα γιὰ τὴν Ἑρέτρια, ἔχοντας μαζί του καὶ Ἴωνες καὶ Αἰολεῖς. Μετὰ τὴν ἀναχώρησή του ἔγινε σεισμὸς στὴ Δῆλο γιὰ πρώτη φορά, ὅπως ἔλεγαν οἱ Δῆλιοι, καὶ τελευταία ὡς σήμερα. Ἴσως αὐτὸ νὰ ἦταν ἓνα σημεῖο μὲ τὸ ὁποῖο ὁ θεὸς ἔδειχνε στοὺς ἀνθρώπους τὰ μελλούμενα κακὰ. Ὅσο βασιλευν ὁ Δαρεῖος τοῦ Ὑστάσπης καὶ ὁ γιὸς του Ξέρξης καὶ ὁ ἐγγονὸς του Ἀρταξέρξης, στίς τρεῖς αὐτές γενεές, ἡ Ἑλλάδα ἔπαθε περισσότερα κακὰ παρὰ στίς εἴκοσι γενεές πρὶν ἀπὸ τὸ Δαρεῖο. Πολλὰ ἀπὸ τὰ κακὰ αὐτὰ εἶχαν αἰτίαι τοὺς Πέρσες καὶ ἄλλα εἶχαν αἰτίαι τοὺς πολέμους πού ἔκαναν μεταξύ τους οἱ κορυφαῖες πολιτεῖες τῆς Ἑλλάδος. Ἐτοῖ δὲν εἶναι διόλου περιέργο πού σείστηκε ἡ Δῆλος, ἡ ὁποία ποτὲ πρὶν δὲν εἶχε σειστεῖ. Σ' ἓνα χρησμὸ λεγόταν γιὰ τὴ Δῆλο:

Θὰ σείσω τὴν Δῆλο πού δέ σείστηκε ποτέ.

Στὴ γλώσσα μας τὰ ὀνόματα τῶν βασιλιάδων αὐτῶν σημαίνουν, Δαρεῖος: ὁ δραστήριος, Ξέρξης: ὁ πολεμιστής, Ἀρταξέρξης: ὁ μεγάλος πολεμιστής· καὶ καλὰ θὰ ἔκαναν οἱ Ἕλληνες νὰ τοὺς ὀνομάζουν ἔτσι στὴ γλώσσα τους.

99. Ὅταν οἱ βάρβαροι ἔφυγαν ἀπὸ τὴ Δῆλο, ἔπιασαν στ' ἄλλα νησιά, ὅπου πῆραν στρατὸ καὶ ὁμήρους, παιδιὰ νησιωτῶν. Ὅταν, περιπλέοντας τὰ νησιά, ἔφτασαν στὴν Κάρυστο (ἐπειδὴ οἱ Καρύστιοι δὲν ἔδωσαν ὁμήρους καὶ ἔλεγαν ὅτι ἡ πολιτεία τους δὲν θὰ ἔπαιρνε μέρος σὲ ἐκστρατεία ἐναντίον τῶν γειτόνων της, ἐννοώντας τὴν Ἑρέτρια καὶ τὴν Ἀθήνα), οἱ Πέρσες τοὺς πολιορκῆσαν καὶ ρήμαξαν τὴ γῆ τους, ὥσπου καὶ οἱ Καρύστιοι ἀναγκάστηκαν ν' ἀσπαστοῦν τὴ θέληση τῶν Περσῶν.

100. Ὅταν οἱ Ἑρετριεῖς πληροφορήθηκαν ὅτι ἡ ἐκστρατεία στρε-

φόταν ἐναντίον τους, ζήτησαν ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους νὰ τοὺς βοηθήσουν. Οἱ Ἀθηναῖοι δὲν τοὺς ἀρνήθηκαν βοήθεια καὶ τοὺς ἔστειλαν τοὺς τέσσερις χιλιάδες κληρούχους, οἱ ὅποιοι εἶχαν ἐγκατασταθεῖ στὰ χωράφια τῶν «ἵπποβοτῶν»* Χαλκιδέων. Οἱ Ἑρετριεῖς ὅμως δὲν εἶχαν σταθερὴ ἀπόφαση, γιατί ἐνῶ ζητοῦσαν βοήθεια ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, μελετοῦσαν δύο διαφορετικὰ σχέδια. Μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἤθελαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν πόλη καὶ νὰ καταφύγουν στὰ βουνὰ τῆς Εὐβοίας. Ἄλλοι, λογαριάζοντας ὅτι θὰ εἶχαν νὰ ὠφεληθοῦν ἀπὸ τοὺς Πέρσες, σχεδιάζαν προδοσίαν. Τὰ ἔμαθε αὐτὰ ἕνας ἀπὸ τοὺς πῖο σπουδαίους Ἑρετριεῖς, ὁ Αἰσχίνης τοῦ Νόθωνα, τὰ εἶπε ὅλα στοὺς Ἀθηναίους πού εἶχαν ἔρθει καὶ τοὺς συμβούλεψε νὰ γυρίσουν στὸν τόπο τους γιὰ νὰ μὴν καταστραφοῦν κι αὐτοί. Καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἄκουσαν τὴ συμβουλὴ τοῦ Αἰσχίνη.

101. Οἱ Ἀθηναῖοι λοιπὸν πέρασαν στὸν Ὠρωπὸ κι ἔτσι σώθηκαν. Οἱ Πέρσες ἤρθαν ἀπὸ θάλασσα καὶ ἄραξαν στὴν Ἑρετρικὴ γῆ, στὶς τοποθεσίαις Ταμύνες, Χοιρέες καὶ Αἰγίλια. Μόλις κατέλαβαν αὐτὰ τὰ μέρη, ἀποβίβασαν ἀμέσως ἵππικὸ κι ἐτοιμάζονταν νὰ κάνουν ἐπίθεση ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ. Ἀλλὰ οἱ Ἑρετριεῖς δὲν εἶχαν σκοπὸ νὰ βγοῦν καὶ νὰ δώσουν μάχη. Ἡ κύρια φροντίδα τους ἦταν πῶς νὰ προστατέψουν τὰ τεῖχη τους, γιατί εἶχε ὑπερνηκίσει ἡ γνώμη νὰ μὴν ἐγκαταλείψουν τὴν πόλη. Ἐγιναν πολλὰς ἐπιθέσεις ἐναντίον τοῦ τεύχους καὶ ἐπὶ ἑξὶ μέρες σκοτώνονταν πολλοὶ κι ἀπὸ τίς δύο μεριές· ἀλλὰ τὴν ἑβδομὴ μέρα ὁ Εὐφορβὸς τοῦ Ἀλκιμάχου καὶ ὁ Φίλαγρος τοῦ Κυνέα, ἀπὸ τοὺς πῖο σπουδαίους πολῖτες, πρόδωκαν τὴν πόλη στοὺς Πέρσες. Ἐκεῖνοι τότε μπῆκαν μέσα, σύλησαν τοὺς ναοὺς καὶ τοὺς ἔκαψαν, ἐκδικούμενοι γιὰ τοὺς ναοὺς πού εἶχαν καεῖ στὶς Σάρδεες, καὶ ὑποδούλωσαν τὸν πληθυσμὸ κατὰ τίς ἐντολὰς τοῦ Δαρείου.

102. Ἀφοῦ κυρίεψαν τὴν Ἑρέτρια, ἔμειναν ἐκεῖ λίγες μέρες καὶ ὕστερα ξεκίνησαν γιὰ τὴν Ἀττικὴ, γεμάτοι ἐνθουσιασμὸ, νομίζοντας ὅτι θὰ κάμουν καὶ στοὺς Ἀθηναίους τὰ ὅσα εἶχαν κάμει στοὺς Ἑρετριεῖς. Ἐπειδὴ ὁ Μαραθὼν εἶναι τό καλύτερο μέρος τῆς Ἀττικῆς γιὰ νὰ κινηθεῖ ἵππικὸ καὶ βρίσκεται πολὺ κοντὰ στὴν Ἑρέτρια, ἐκεῖ ὁδήγησε τοὺς Πέρσες ὁ Ἱππίας τοῦ Πεισιστράτου.

* Ἱπποβότες (=ἵπποτρόφοι)· τάξη εὐγενῶν στὴ Χαλκίδα, πού ἦταν πολὺ πλούσιοι καὶ σέ θέση νὰ τρέφουν (βόσκουν) πολλὰ ἄλογα.

103. "Όταν τό πληροφορήθηκαν οἱ Ἀθηναῖοι, ἔστειλαν κι αὐτοὶ στρατό στόν Μαραθώνα. Ἀρχηγοὶ τοῦ στρατοῦ ἦταν δέκα στρατηγοί. Ὁ δέκατος ἦταν ὁ Μιλτιάδης, γιός τοῦ Κίμωνα τοῦ Στησαγόρα, πού ἀναγκάστηκε νά φύγει ἀπό τήν Ἀθήνα γιά νά σωθεῖ ἀπό τόν Πεισίστρατο τοῦ Ἱπποκράτη. Κι ἐνῶ ὁ Κίμων ἦταν ἐξόριστος, συνέβηκε νά νικήσει στούς Ὀλυμπιακοὺς στό τέθριππο. Τήν ἴδια νίκη εἶχε ἐπιτύχει καί ὁ ὁμομήτριος ἀδελφός του Μιλτιάδης. Στήν ἐπόμενη Ὀλυμπιάδα εἶχε πάλι νικήσει μέ τά ἴδια ἄλογα, ἀλλά δέχτηκε ν' ἀνακηρυχθεῖ νικητής ὁ Πεισίστρατος, καί χαρίζοντάς του τή νίκη μπόρεσε νά γυρίσει στήν Ἀθήνα μέ ἐγγύηση γιά τή ζωή του. Ἀφοῦ νίκησε καί ἄλλη φορά στήν ἐπόμενη Ὀλυμπιάδα μέ τά ἴδια ἄλογα, τόν σκότωσαν οἱ γιοί τοῦ Πεισίστρατου, ὅταν ὁ Πεισίστρατος δέν ὑπῆρχε πιά. Ἔβαλαν ἀνθρώπους τους καί τόν παραφύλαξαν τή νύχτα κοντά στό πρυτανεῖο. Ὁ τάφος τοῦ Κίμωνα βρίσκεται μπροστά στήν πόλη, πέρα ἀπό τήν ὁδὸ πού περνάει ἀπό τό προάστιο πού ὀνομάζεται Κοίλη*. Τά ἄλογα πού τοῦ ἔδωσαν τρεῖς Ὀλυμπιακές νίκες τὰ ἔθαψαν ἀπέναντί του. Καί τὰ ἄλογα τοῦ Εὐαγόρα τοῦ Λακεδαιμόνιου νίκησαν τρεῖς φορές, ἀλλά περισσότερες νίκες δέ νίκησαν ἄλλα ἄλογα. Ὁ μεγαλύτερος γιός τοῦ Κίμωνα, ὁ Στησαγόρας, ἦταν τότε στή Χερσόνησο κοντά στό θεῖο του Μιλτιάδη, ὁ νεώτερος ἦταν μέ τόν Κίμωνα στήν Ἀθήνα καί εἶχε τό ὄνομα τοῦ Μιλτιάδη, πού εἶχε ἰδρύσει τήν ἀποικία στή Χερσόνησο.

Κεφ. 105-117. Ἡ Μάχη στό Μαραθώνα

105. Πρίν φύγουν οἱ στρατηγοὶ ἀπό τήν Ἀθήνα γιά τό Μαραθώνα, ἔστειλαν στή Σπάρτη ἕναν κήρυκα, τόν Φειδιππίδη, πού ἦταν ταχυδρόμος στό ἐπάγγελμα. Καθὼς εἶπε ὁ ἴδιος ὁ Φειδιππίδης στούς Ἀθηναίους, ὅταν βρισκόταν στό ὄρος Παρθένιο, πάνω ἀπό τήν Τεγέα, συναντήθηκε μέ τό θεό Πάνα, πού τόν φώναζε μέ τό ὄνομά του καί τοῦ παράγγειλε νά ρωτήσῃ τοὺς Ἀθηναίους γιατί δέν τόν τιμοῦν καθόλου, ἐνῶ αὐτός ἦταν εὐνοϊκός μαζί τους καί τοὺς εἶχε φανεῖ πολλές φορές χρήσιμος καί θά τοὺς φαινόταν καί στό μέλλον. Καί ὅλα αὐτά, ὅταν ἀποκαταστάθηκαν πιά τὰ πράγματα, οἱ Ἀθηναῖοι τὰ πίστεψαν καί ἔδρυσαν ναό στόν Πάνα κάτω ἀπό τήν ἀκρόπολη. Ἀπὸ τήν παραγγελία αὐτὴ καί ὕστερα τόν τιμοῦν κάθε χρόνο μέ θυσία καί λαμπαδηφορία.

* Νοτιανατολική συνοικία τῆς ἀρχαίας Ἀθήνας.

106. Ὁ Φειδιππίδης, αὐτός πού στάλθηκε ἀπό τούς στρατηγούς, τότε πού εἶπε ὅτι συναντήθηκε μέ τόν Πάνα, τήν ἐπόμενη τῆς ἀναχώρησής του ἔφτασε στή Σπάρτη. Πῆγε καί βρῆκε τούς ἄρχοντες καί τούς εἶπε: «Λακεδαιμόνιοι, οἱ Ἀθηναῖοι σᾶς ζητοῦν βοήθεια. Μήν ἀνεχθεῖτε μιᾷ πόλει ἀρχαιοτάτη στήν Ἑλλάδα νά ὑποδουλωθεῖ στούς βαρβάρους. Ἡ Ἑρέτρια ἔχει κιόλας ὑποδουλωθεῖ καί ἡ Ἑλλάδα ἔγινε ἀσθενέστερη κατὰ μιᾷ σπουδαία πολιτεία». Ὁ Φειδιππίδης τούς εἶπε τά ὅσα εἶχε ἐντολή νά πεῖ καί οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀποφάσισαν νά βοηθήσουν τούς Ἀθηναίους, ἀλλά δέν τούς ἦταν δυνατό νά στείλουν ἀμέσως βοήθεια, γιά νά μήν παραβοῦν τό ἔθιμο. Ἦταν ἡ ἑνάτη μέρα τοῦ μήνα καί εἶπαν ὅτι δέ θά ξεκινούσαν σ' ἐκστρατεία τήν ἑνάτη τοῦ μήνα, γιατί δέν ἦταν πανσέληνος.

107. Οἱ Σπαρτιάτες λοιπόν περίμεναν τήν πανσέληνο, ἐνῶ ὁ Ἰππίας ὁδηγοῦσε τούς βαρβάρους στόν Μαραθώνα. Τήν προηγούμενη νύχτα εἶχε δεῖ σ' ὄνειρό του ὅτι κοιμόταν μέ τή μάνα του. Συμπέρανε ἀπό τό ὄνειρο ὅτι, ὅταν πάει στήν Ἀθήνα, θά πάρει τήν ἐξουσία καί ὅτι θά τελιώσει ὑπέργηρος πιά ἐκεῖ τῇ ζωῇ του. Αὐτό τό συμπέρασμα ἔβγαλε ἀπό τό ὄνειρο. Ἐδῶσε ὁδηγίες στούς Πέρσες ν' ἀφήσουν τούς Ἑρετριεῖς δούλους στό νησί πού ὀνομάζεται Αἰγίλια καί ἀνήκει στούς Στυρεῖς καί νά πᾶνε ν' ἀγκυροβολήσουν τά καράβια τους στόν Μαραθώνα. Ὅταν βγῆκαν στή στεριά οἱ βάρβαροι, τούς παρέταξε. Ἐνῶ τούς παρέτασσε ἄρχισε νά φταρνίζεται καί νά βήχει πολύ πιό δυνατά ἀπό ὅ,τι συνήθως· κι ἐπειδὴ ἦταν κιόλας πολύ γέρος καί τά περισσότερα ἀπό τά δόντια του κουνιόνταν, ἀπό τό δυνατό βήχα ἓνα δόντι του ἔπεσε στήν ἄμμο. Προσπάθησε ἐπίμονα νά τό βρεῖ. Ἀλλά καθὼς δέν ἔβρισκε τό δόντι, ἀναστέναξε καί εἶπε στούς γύρω του. «Ἡ γῆ αὐτή δέν εἶναι δική μας, οὔτε καί θά μπορέσουμε νά τήν ὑποτάξουμε. Ὅσος τόπος μοῦ ἀναλογεῖ, τόν πῆρε τό δόντι μου».

108. Ἐτσι θεώρησε ὁ Ἰππίας ὅτι ἐπαληθεύτηκε τ' ὄνειρό του. Οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν παραταχθεῖ στό τέμενος τοῦ Ἡρακλῆ καί ἐκεῖ πῆγαν νά τούς βοηθήσουν μέ ὅλες τους τίς δυνάμεις οἱ Πλαταιεῖς, πού εἶχαν κιόλας στενές φιλικές σχέσεις μέ τούς Ἀθηναίους, οἱ ὁποῖοι πάλι εἶχαν κάνει πολλά γι' αὐτούς. Πιεζόμενοι πολύ ἀπό τούς Θηβαίους, οἱ Πλαταιεῖς εἶχαν πρῶτα προσφερθεῖ στούς Λακεδαιμονίους καί στόν Κλεομένη τοῦ Ἀναξανδρίδη, πού ἔτυχε νά βρίσκονται στήν περιοχή· ἀλλά οἱ Λακεδαι-

μόνιοι ἀπορρίποντας τήν προσφορά τοῦς εἶπαν: «Ἐμεῖς κατοικοῦμε μακριά ἀπό σᾶς καί ἡ βοήθειά μας θά σᾶς ἔρχεται ἄκαιρα. Θά ὑπάρχει καιρός νά σᾶς ὑποδουλώσουν πολλές φορές, προτοῦ κάν ἑμεῖς τό πληροφορηθοῦμε. Σᾶς συμβουλευόουμε λοιπόν νά προσφερθεῖτε στούς Ἀθηναίους, πού εἶναι γείτονές σας καί θά μποροῦν νά σᾶς βοηθήσουν». Αὐτά συμβούλευαν οἱ Λακεδαιμόνιοι τοῦς Πλαταιεῖς ὄχι ἀπό ἀγαθά αἰσθήματα, ἀλλά ἐπειδὴ ἤθελαν νά ἔχουν οἱ Ἀθηναῖοι προστριβές μέ τοῦς Βοιωτούς. Αὐτά τοῦς συμβούλεψαν λοιπόν οἱ Λακεδαιμόνιοι καί οἱ Πλαταιεῖς ἀκολούθησαν τή συμβουλή. Ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι ἔκαναν θυσίες στούς δώδεκα θεούς, οἱ Πλαταιεῖς κάθισαν ἱκέτες στό βωμό καί προσφέρθηκαν στούς Ἀθηναίους. Ὅταν τά πληροφορήθηκαν οἱ Θηβαῖοι, ἐξεστράτευσαν ἐναντίον τῶν Πλαταιέων, τοῦς ὁποίους οἱ Ἀθηναῖοι βοήθησαν. Κι ἐνῶ ἐπρόκειτο νά γίνει σύγκρουση, μερικοί Κορίνθιοι πού ἔτυχε νά εἶναι ἐκεῖ, μπήκαν στή μέση καί τοῦς συμφιλίωσαν, ὀρίζοντας τά σύνορα τῆς περιοχῆς, μέ τόν ὄρο οἱ Θηβαῖοι ν' ἀφήσουν ἀνενόχλητους ὅσους Βοιωτούς δέν ἤθελαν νά μετέχουν στό κοινό τῶν Βοιωτῶν. Αὐτά ἀποφάσισαν οἱ Κορίνθιοι κι ἔφυγαν. Ἀλλά οἱ Βοιωτοί τή στιγμή πού ἀποσύρονταν οἱ Ἀθηναῖοι, τοῦς ἔκαμαν ἐπίθεση, μά νικήθηκαν στή μάχη. Τότε οἱ Ἀθηναῖοι πέρασαν τά σύνορα πού οἱ Κορίνθιοι εἶχαν ὀρίσει γιά τοῦς Πλαταιεῖς καί ὄρισαν τόν Ἀσωπό ποταμό καί τίς Ὑσιές ὡς σύνορο τῶν Θηβαίων πρὸς τοῦς Πλαταιεῖς. Ἔτσι λοιπόν προσφέρθηκαν οἱ Πλαταιεῖς στούς Ἀθηναίους καί πῆγαν τότε νά τοῦς βοηθήσουν στόν Μαραθῶνα.

109. Οἱ γνῶμες τῶν Ἀθηναίων στρατηγῶν διχάζονταν, γιατί μερικοί δέν ἤθελαν νά δώσουν μάχη, ἐπειδὴ ὁ στρατός τους ἦταν μικρός γιά ν' ἀντιπαραταχτεῖ στή στρατιά τῶν Μήδων, ἐνῶ ἄλλοι, μέ τό Μιλτιάδη, ἤθελαν νά δώσουν τή μάχη. Καθὼς διχάστηκαν, νικούσε ἡ χειρότερη γνώμη. Τότε ἦταν κι ἓνας ἐνδέκατος ψηφοφόρος πού ἐκλεγόταν ἀπό τοῦς Ἀθηναίους γιά νά εἶναι πολέμαρχος (ἄλλοτε οἱ Ἀθηναῖοι ἔδιναν στόν πολέμαρχο ἴση ψῆφο μέ τοῦς στρατηγούς). Τότε πολέμαρχος ἦταν ὁ Καλλίμαχος ἀπό τίς Ἀφίδνες*. Πῆγε καί τόν βρῆκε ὁ Μιλτιάδης καί τοῦ εἶπε τά ἑξῆς: «Ἀπό σένα, Καλλίμαχε, ἐξαρτᾶται ἡ νά ὑποδουλώσεις τήν Ἀθήνα ἢ νά τήν κάμεις ἐλεύθερη πολιτεία καί νά ἀφήσεις ἔτσι μνήμη δοξαμένη, τέτοια πού οὔτε ὁ Ἀρμόδιος καί ὁ Ἀριστογείτων δέν ἄφησαν.

* Τό σημερινό Μπογιάτι.

Γιατί ἀπό τότε πού υπάρχουν οἱ Ἀθηναῖοι, τώρα διατρέχουν τόν μεγαλύτερο κίνδυνο. Ἄν ὑποκύψουν στούς Μήδους εἶναι φανερό τί θά πάθουν, ὅταν παραδοθοῦν στόν Ἰππία. Ἄν ὅμως ἡ πόλη νικήσει, τότε μπορεῖ νά γίνει ἡ πρώτη ἀπό τίς ἑλληνικές πόλεις. Καί τώρα θά σοῦ πῶ πῶς εἶναι δυνατά αὐτά καί πῶς ἐσύ μπορεῖς ν' ἀποφασίσεις. Εἴμαστε δέκα στρατηγοί καί οἱ γνώμες μας ἔχουν διχαστεῖ καί οἱ μισοί λένε νά δώσουμε μάχη, οἱ ἄλλοι λένε ὄχι. Ἄν δέ δώσουμε μάχη, φοβᾶμαι ὅτι θά πέσει μεγάλη διχόνοια, πού θά κλονίσει τό φρόνημα τῶν Ἀθηναίων καί θά μηδίσουν. Ἄν δώσουμε μάχη προτοῦ πέσει τέτοια διχοστασία ἀνάμεσα στούς Ἀθηναίους, τότε, ἂν οἱ θεοί δέ μεροληπτήσουν, θά νικήσουμε στή σύγκρουση αὐτή. Αὐτά ὅλα εἶναι τώρα δική σου εὐθύνη καί ἀπό σένα ἐξαρτιοῦνται. Ἄν δεχτεῖς τή γνώμη μου, τότε ἡ πατρίδα σου θά εἶναι ἐλεύθερη καί θά γίνει πρώτη πόλη στήν Ἑλλάδα· ἂν πάλι δεχτεῖς τή γνώμη τῶν ἀντιθέτων, τότε θά σοῦ συμβοῦν τά ἐνάντια ἀπό τά ἀγαθά πού σοῦ ἀπαρίθμησα».

110. Μέ αὐτά τά λόγια προσεταιρίστηκε ὁ Μιλτιάδης τόν Καλλίμαχο· καί ὅταν προστέθηκε ἡ γνώμη τοῦ πολέμαρχου, ἀποφασίστηκε νά πολεμήσουν. Μετά, οἱ στρατηγοί πού εἶχαν τή γνώμη ὅτι ἔπρεπε νά δοθεῖ μάχη, ὅταν ἐρχόταν ἡ ἡμέρα πού εἶχαν τήν ἀρχιστρατηγία, παρῶντες τή θέση τους στόν Μιλτιάδη. Ὁ Μιλτιάδης τό δεχόταν, ἀλλά δέν θέλησε νά δώσει μάχη προτοῦ ἔρθει κανονικά ἡ ἡμέρα τῆς δικῆς του ἀρχιστρατηγίας*.

111. Ὅταν λοιπόν ἦρθε ἡ σειρά του, τότε οἱ Ἀθηναῖοι παρατάχθηκαν γιά μάχη ὡς ἐξῆς: Στή δεξιὰ πτέρυγα ἀρχηγός ἦταν ὁ πολέμαρχος Καλλίμαχος. Τέτοιος ἦταν τότε ὁ νόμος τῶν Ἀθηναίων, νά εἶναι ὁ πολέμαρχος στή δεξιὰ πτέρυγα. Ἀρχίζοντας ἀπ' αὐτόν ἀκολουθοῦσαν οἱ φυλές κατὰ τήν ἀριθμητική σειρά τους, ἡ μιὰ μετὰ τήν ἄλλη. Τελευταῖοι παρατάχθηκαν οἱ Πλαταιεῖς, στήν ἀριστερή πτέρυγα. Ἀπό τή μάχη αὐτή καί ὕστερα, ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι κάνουν τίς μεγάλες γιορτές τους κάθε πέντε χρόνια, ὁ Ἀθηναῖος κήρυκας εὐχεταί οἱ θεοί νά δίνουν τά ἴδια ἀγαθά καί στούς Ἀθηναίους καί στούς Πλαταιεῖς. Ὅταν παρατάχθηκαν οἱ Ἀθηναῖοι στό Μαραθῶνα συνέβηκε τό ἐξῆς: ἐπειδὴ τό μέτωπό τους εἶχε τό

* Ὅταν ἦταν καί οἱ δέκα στρατηγοί μαζί, καθένας μέ τή σειρά στρατηγοῦσε μιὰ μέρα.

ἴδιο μῆκος μέ τή μηδική παρατάξει, στή μέση εἶχε μικρό βάθος καί στό σημεῖο αὐτό τό μέτωπο ἦταν πολὺ ἀδύνατο, ἐνῶ οἱ δύο πτέρυγες εἶχαν βάθος καί ἦταν ἰσχυρές.

112. Ὄταν λοιπόν παρατάχτηκαν καί οἱ θυσιές φάνηκαν εὐνοϊκές, τότε οἱ Ἀθηναῖοι ξεκίνησαν τρέχοντας ἐναντίον τῶν βαρβάρων. Ἡ ἀπόσταση πού χώριζε τίς δύο παρατάξεις δέν ἦταν λιγότερη ἀπὸ ὀκτώ στάδια*. Οἱ Πέρσες, βλέποντάς τους νά ὁρμοῦν τρέχοντας, ἐτοιμάσθηκαν ν' ἀντισταθοῦν. Νόμιζαν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν τρελαθεῖ κι ὅδευαν στόν ὄλεθρο, καθὼς τοὺς ἐβλεπαν λίγους νά τρέχουν χωρὶς νά ἔχουν οὔτε ἱππικό οὔτε τοξότες. Αὐτὰ σκέπτονταν οἱ βάρβαροι. Ἀλλά οἱ Ἀθηναῖοι ὁρμήσαν σέ πυκνὴ τάξη καί ὅταν συγκρούστηκαν μέ τοὺς βαρβάρους πολέμησαν ὑπέροχα. Πρῶτοι ἀπ' ὅλους τοὺς Ἕλληνες, ὅσο ἐγὼ ξέρω, ἐπέπεσαν τρέχοντας ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ, καί πρῶτοι ἀναχαίτισαν τήν μηδική στολή καί τοὺς ἄνδρες πού τή φοροῦσαν. Πρὶν οἱ Ἕλληνες καί μόνο τό ὄνομα τῶν Μήδων ὅταν ἀκουγαν, τοὺς ἐπιανε τρόμος.

113. Ἡ μάχη τοῦ Μαραθῶνα κράτησε πολὺ. Στή μέση τῆς παρατάξεως νικοῦσαν οἱ βάρβαροι, ἐκεῖ ὅπου ἦταν παραταγμένοι οἱ ἴδιοι οἱ Πέρσες καί οἱ Σάκες. Σέ ἐκεῖνο τό σημεῖο νικοῦσαν οἱ βάρβαροι καί ἀφοῦ ἀνοιξαν ρῆγμα, τοὺς καταδιώξαν στό ἐσωτερικό. Ἀλλά στίς δύο πτέρυγες νικοῦσαν οἱ Ἀθηναῖοι καί οἱ Πλαταιεῖς. Αὐτοὶ νικοῦσαν καί ἀφήνοντας τοὺς βαρβάρους νά φεύγουν, οἱ δύο πτέρυγες ἐνώθηκαν καί στράφηκαν ἐναντίον ἐκείνων πού εἶχαν νικήσει στή μέση, καί νίκησαν οἱ Ἀθηναῖοι. Ἐνῶ οἱ Πέρσες ἐφευγαν, τοὺς ἀκολούθησαν σφάζοντάς τους ὥσπου ἐφτασαν στή θάλασσα, ὅπου ἀναζητοῦσαν φωτιά γιὰ νά κάψουν τὰ καράβια πού ἐπιαναν.

114. Στή μάχη αὐτὴ σκοτώθηκε ὁ πολέμαρχος Καλλίμαχος, ἀφοῦ πολέμησε γενναῖα. Ἀπὸ τοὺς στρατηγούς σκοτώθηκε ὁ Στγσίλαος τοῦ Θρασύλου. Ἐπίσης σκοτώθηκε ὁ Κυνέγειρος τοῦ Εὐφορίωνα**, ἐνῶ κρατοῦσε ἀπὸ τήν πρὺμνη ἓνα καράβι· τοῦ ἔκοψαν τὰ χέρια του μέ τσεκούρι. Σκοτώθηκαν κι ἄλλοι Ἀθηναῖοι, πολλοὶ καί ὀνομαστοί.

* Περίπου 1480 μέτρα.

** Ἀδελφός τοῦ ποιητῆ Αἰσχύλου.

115. Ἐπτά ἀπό τὰ καράβια μπόρεσαν νά κυριέψουν οἱ Ἀθηναῖοι. Μέ τὰ ὑπόλοιπα οἱ βάρβαροι ἀνέκρουσαν πρύμνη καί ἀφοῦ πῆραν ἀπό τό νησί, ὅπου τοὺς εἶχαν ἀφήσει, τοὺς δούλους τῆς Ἑρέτριας, περιέπλευσαν τό Σούνιο, μέ σκοπό νά προλάβουν νά φτάσουν στήν Ἀθήνα πρὶν ἀπό τοὺς Ἀθηναίους. Στήν Ἀθήνα διατυπώθηκε ἡ κατηγορία ὅτι οἱ Ἀλκμεωνίδες τό μηχανεύτηκαν αὐτό καί τοὺς τό εἶπαν. Αὐτοὶ θά εἶχαν συνεννοηθεῖ μέ τοὺς Πέρσες νά τοὺς κάμουν σημάδι, ὑψώνοντας ἀσπίδα, ὅταν οἱ Πέρσες θά ἦταν κιόλας στά καράβια τους.

116. Οἱ Πέρσες λοιπόν περιέπλεαν τό Σούνιο, ἀλλά οἱ Ἀθηναῖοι, ὅσο πιό γρήγορα κρατοῦσαν τὰ πόδια τους, ἔτρεξαν στήν πολιτεία καί μπόρεσαν νά φτάσουν πρὶν ἀπό τοὺς βαρβάρους. Ξεκινώντας ἀπό τό ἱερό τοῦ Ἡρακλῆ στό Μαραθώνα, ἔφτασαν σέ ἄλλο ἱερό τοῦ Ἡρακλῆ στό Κυνόσαρκες. Οἱ βάρβαροι ἔφτασαν ὡς τό Φάληρο (αὐτό ἦταν τότε τό λιμάνι τῆς Ἀθήνας), σταμάτησαν λίγο ἐκεῖ καί ξεκίνησαν πίσω γιά τήν Ἀσία.

117. Στή μάχη τοῦ Μαραθώνα σκοτώθηκαν ἑξὶ χιλιάδες τετρακόσιοι περίπου βάρβαροι καί ἑκατὸν ἐνενήντα δύο Ἀθηναῖοι. Τόσοι σκοτώθηκαν ἀπό τίς δύο παρτάξεις. Συνέβηκε κι ἓνα παράξενο περιστατικό. Ὁ Ἀθηναῖος Ἐπίζηλος τοῦ Κουφαγόρα, ἐνῶ πολεμοῦσε γενναῖα, ἀπό κοντινὴ ἀπόσταση, ἔχασε τό φῶς του χωρὶς νά χτυπηθεῖ πουθενά στό σῶμα, οὔτε ἀπό κοντά οὔτε ἀπό μακριά, καί ἀπό τότε ἔμεινε σ' ὅλη του τὴ ζωὴ τυφλός. Ἀκουσα νά λέγεται τό ἐξῆς γι' αὐτό πού ἔπαθε. Τοῦ φάνηκε πῶς εἶδε ἀντίκρου του ἓναν ὀπλίτη πολὺ μεγάλοςωμα, πού τό γένι του σκέπαζε τὴν ἀσπίδα του. Τό φάντασμα αὐτό πέρασε κοντά του χωρὶς νά τόν ἀγγίξει τόν ἴδιο, ἀλλά σκότωσε τόν πλαινό του. Αὐτὰ ἔμαθα ὅτι ἔλεγε ὁ Ἐπίζηλος.

Κεφ. 119-120. Ἐπιστροφή τοῦ Δάτη καί τοῦ Ἀρταφέρνη στή Μικρὰ Ἀσία. — Καθυστερημένη ἄφιξη τῶν Σπαρτιατῶν στό πεδίο τῆς μάχης

119. Ὁ Δάτης καί ὁ Ἀρταφέρνης, ὅταν ἔφτασαν στήν Ἀσία μέ τό στόλο, πῆραν τοὺς ὑπόδουλους Ἑρετρίεῖς καί τοὺς ὀδηγήσαν στά Σοῦσα. Πρὸ τοῦ αἰχμαλωτισθοῦν, ὁ βασιλιάς Δαρεῖος τοὺς εἶχε μεγάλο θυμό, ἐπει-

δὴ πρῶτοι τὸν ἀδίκησαν, ἀλλὰ ὅταν τοὺς εἶδε νὰ ὀδηγοῦνται μπροστὰ του, ὑποχείριους του, δὲν τοὺς πείραξε· τοὺς ἔστειλε μόνο στὴν περιοχὴ τῆς Κισσίας, στὰ κτήματά του ποὺ ὀνομάζονται Ἀρδέρικκα κι ἀπέχουν ἀπὸ τὰ Σοῦσα διακόσια δέκα στάδια καὶ σαράντα στάδια ἀπὸ τὸ πηγάδι ποὺ βγάζει τρία διαφορετικὰ εἶδη: ἄσφαλτο, ἀλάτι καὶ λάδι, ποὺ τὰ παίρνουν μέ τὸν ἐξῆς τρόπο: Γιὰ τὴν ἀντλήση μεταχειρίζονται ἓνα γεράνι, στοῦ ὁποίου τὴν ἄκρῃ ἀντὶ γιὰ κουβά δένουν μισό ἀσκή. Τὸ βουτοῦν γιὰ νὰ γεμίσει καὶ ὕστερα τὸ ἀδειάζουν σὲ μιά δεξαμενὴ. Ἀπὸ αὐτὴ χύνεται ἀλλοῦ, ὅπου παίρνει τρεῖς μορφές. Ἡ ἄσφαλτος καὶ τὸ ἀλάτι πῆζουν ἀμέσως καὶ τὸ λάδι τὸ βάζουν σὲ ἀγγεῖα. Εἶναι μαῦρο κι ἔχει βαριά μυρωδιά* καὶ οἱ Πέρσες τὸ ὀνομάζουν ραδινάκη. Ἐκεῖ ἐγκατέστηκε ὁ βασιλιάς Δαρεῖος τοὺς Ἑρετριεῖς, ποὺ ὡς τὴν ἐποχὴ μου κατοικοῦσαν τὴ χώρα αὐτὴ καὶ διατρουῶσαν τὴ γλῶσσα τους. Αὐτὰ ἐγίναν μέ τοὺς Ἑρετριεῖς.

120. Οἱ Λακεδαιμόνιοι μετὰ τὴν πανσέληνο ἔστειλαν δύο χιλιάδες στρατὸ στὴν Ἀθῆνα καὶ βιάζονταν τόσο πολὺ νὰ φτάσουν, ὥστε τοὺς χρειάστηκαν μόνο δύο μέρες πορεία ἀπὸ τὴ Σπάρτη στὴν Ἀττικὴ. Ἐφτασαν ὅμως μετὰ τὴ μάχη καὶ ζήτησαν νὰ δοῦν Μήδους. Τοὺς πῆγαν στὸν Μαραθῶνα καὶ τοὺς εἶδαν. Μετὰ ἐπαίνεσαν τοὺς Ἀθηναίους γιὰ τὸ κατόρθωμά τους καὶ γύρισαν πίσω.

Κεφ. 121-140. Ἀλκμεωνίδες. Ἐκστρατεία τοῦ Μιλτιάδη στὴν Πάρο.

1. Πρὸκειται γιὰ πετρέλαιο, ποὺ ἀφθονεῖ στὰ μέρη αὐτά.

ΠΟΛΥΜΝΙΑ

7

Κεφ. 1-11. Έτοιμασίες για νέα εκστρατεία στην Ελλάδα. Ο Ξέρξης διαδέχεται τον Δαρείο.

Κεφ. 12-23. Όνειρο του Ξέρξη. Προετοιμασίες στον Αθωνα

12. Καί μετά ἤρθε ἡ νύχτα καί τά ὅσα εἶχε πεῖ ὁ Ἀρτάβανος* δέν ἄφηναν τόν Ξέρξη νά ἡσυχάσει. Τή νύχτα σκέφτηκε τό πράγμα καί βρῆκε πώς δέν εἶχε κανένα συμφέρον νά ἐκστρατεύσει ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων. "Όταν πῆρε αὐτή τήν ἀπόφαση ἀποκοιμήθηκε. Κάποια στιγμή τῆς νύχτας εἶδε αὐτό τό ὄνειρο, καθώς λένε οἱ Πέρσες. Τοῦ φάνηκε ὅτι στάθηκε ἀπό πάνω του ἄνθρωπος ὥραϊος καί ψηλός καί τοῦ εἶπε: «Ἀλλάξεις γνώμη, Πέρση, νά μὴν ὀδηγήσεις τό στράτευμά σου ἐναντίον τῆς Ἑλλάδας, ἐνῶ ἔδωσες κιόλας διαταγή στους Πέρσες νά συγκεντρώσουν στρατό; Δέν κάνεις καλά ν' ἀλλάξεις γνώμη καί δέ θά ἔχεις κανένα νά σέ ἐπιδοκιμάσει. Ἀκολουθήσε τό δρόμο πού διάλεξες, ὅταν ἀποφάσιζες μέ τό φῶς τῆς ἡμέρας». "Όταν ὁ ἄνθρωπος τά εἶπε αὐτά, φάνηκε στόν Ξέρξη ὅτι πέταξε μακριά.

13. "Όταν φώτισε ἡ μέρα ὁ Ξέρξης δέν ἔκανε κανένα λόγο γιά τό ὄνειρό του αὐτό. Συγκέντρωσε σέ συμβούλιο τούς Πέρσες πού εἶχε συγκαλέσει καί πρὶν καί εἶπε τά ἀκόλουθα: «Πέρσες, συμπαθᾶτε με πού ἀλ-

* Ἀδελφός τοῦ Δαρείου, θεῖος τοῦ Ξέρξη.

λάζω γνώμη. Δέν ἔχω ἀκόμα φτάσει στήν ἀπαιτούμενη ὥριμότητα καί ὅσοι μέ παρωθοῦν νά ἐπιχειρήσω τά ὅσα θέλουν νά ἐπιχειρήσω, δέ μοῦ ἀφήνουν οὔτε στιγμή ἡσυχία. Ὅταν ἄκουσα τά λόγια τοῦ Ἀρτάβανου ἀμέσως τά νιάτα μου κόχλασαν σέ βαθμό, ὥστε νά ἐκστομίσω λόγια ἀνάρμοστα ἐναντίον ἀνθρώπου μεγαλύτερου μου. Τώρα ὅμως σκέφτηκα καλύτερα καί θά ἀκολουθήσω τή συμβουλή του. Ἀφοῦ λοιπόν ἄλλαξα γνώμη καί δέν θά ἐκστρατεύσω ἐναντίον τῆς Ἑλλάδας, μήν ἐτοιμάσετε τίποτε». Ὅταν οἱ Πέρσες τ' ἄκουσαν αὐτά χάρηκαν πολύ καί τόν προσκύνησαν.

14. Ἀλλά ὅταν ξανανύχτωσε, τό ἴδιο ὄραμα ἤρθε στόν Ξέρξη, ἐνῶ κοιμόταν, καί τοῦ εἶπε: «Γιέ τοῦ Δαρείου, ἔτσι παρουσιάζεσαι στούς Πέρσες νά ἐγκαταλείπεις τήν ἐκστρατεία καί νά περιφρονεῖς τά λόγια μου σάν νά μήν τά ἄκουσες; Τώρα μάθε τοῦτο: Ἄν δέν ξεκινήσεις ἀμέσως, τότε θά πάθεις τά ἐξῆς: ὅπως ἔγινες μέγας καί πολὺς σέ λίγο χρονικό διάστημα, ἔτσι καί θά ταπεινωθεῖς πολὺ σύντομα».

15. Ὁ Ξέρξης καταφοβισμένος πετάχτηκε ἀπό τό κρεβάτι του καί ἔστειλε ἄνθρωπο νά καλέσει εὐθύς τόν Ἀρτάβανο. Καί ὅταν αὐτός ἔφτασε τοῦ εἶπε: «Ἀρτάβανε, τή στιγμή ἐκείνη δέ μίλησα φρόνιμα, ὅταν ἀποκρίθηκα μέ ἀνόητα λόγια στίς καλές σου συμβουλές. Ὑστερα ἀπό λίγον καιρό ἄλλαξα γνώμη καί κατάλαβα ὅτι δέν ἔπρεπε ν' ἀναλάβω τέτοιο ἐγχείρημα, ὅπως τό εἶπες. Ἀλλά δέ μοῦ εἶναι πιά δυνατό νά κρατήσω τήν ἀπόφασή μου, γιατί μόλις ἄλλαξα γνώμη καί μετάνιωσα, ἔρχεται καί μέ ταράζει ἓνα ὄνειρο πού δέν εἶναι διόλου σύμφωνο μέ τήν ἀπόφασή μου. Τώρα μάλιστα ἄρχισε καί τίς ἀπειλές. Ἄν τό ὄνειρο μοῦ τό στέλνει κανένας θεός πού τό θέλημά του εἶναι νά γίνει ἡ ἐκστρατεία ἐναντίον τῆς Ἑλλάδας, τότε θά παρουσιαστεῖ καί σ' ἐσένα τό ἴδιο ὄνειρο καί θά σοῦ δώσει τίς ἴδιες διαταγές. Νομίζω ὅτι αὐτά θά γίνουν ἄν πάρεις ὅλα μου τά ἐμβλήματα καί, ἀφοῦ τά ντυθεῖς, ἀνεβεῖς στό θρόνο μου καί ὕστερα κοιμηθεῖς στό κρεβάτι μου».

16. Αὐτά εἶπε ὁ Ξέρξης καί ὁ Ἀρτάβανος δέν πείστηκε μέ τό πρῶτο στή διαταγή αὐτή, ἐπειδὴ δέ θεωροῦσε τόν ἑαυτό του ἄξιο νά καθίσει στό βασιλικό θρόνο. Τέλος ὅμως ἀναγκάστηκε νά κάνει τά ὅσα ᾔθελε ὁ Ξέρξης, ἀλλά τοῦ εἶπε τά ἀκόλουθα: «Κρίνω, βασιλιά μου, ὅτι εἶναι ἐξίσου καλὸ νά σκέπτεται κανεὶς ὀρθά καί νά εἶναι πρόθυμος νά ἀκολουθήσει

σωστές συμβουλές. Κι ἐσένα, ἐνῶ ἔχεις καί τά δυό, σέ παρυσύρουν τά λόγια ἀνθρώπων κακῶν, ὅπως γίνεται μέ τή θάλασσα, πού ἐνῶ εἶναι χρησιμότητα σέ ὅλους τούς ἀνθρώπους, ἀνέμοι φυσοῦνε πάνω της καί δέν τήν ἀφήνουν νά δείχνει τήν πραγματική της φύση. Ἐγώ δέ λυπήθηκα τόσο ὅταν ἄκουσα τά πικρά σου λόγια, ὅσο ὅταν, ἐνῶ οἱ Πέρσες εἶχαν νά διαλέξουν ἀνάμεσα σέ δύο γνῶμες, μία πού θά μεγάλωνε τήν περηφάνειά τους καί μία πού θά τήν κατέστρεφε καί ἐννοοῦσε πώς εἶναι κακό νά μαθαίνει ἡ ψυχὴ διαρκῶς νά ζητάει περισσότερα ἀπ' ὅσα ἔχει, ἐσύ προτίμησες τή χειρότερη καί γιά σένα καί γιά τούς Πέρσες. Καί τώρα πού προτίμησες τήν καλύτερη γνώμη καί ἀκύρωσες τήν ἐκστρατεία ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων, λές ὅτι ἓνα ὄνειρο, σταλμένο ἀπό θεό, δέ σ' ἀφήνει νά παρᾶτῃς τήν ἐκστρατεία. Ἀλλά τίποτε, παιδί μου, τό θεϊκό δέν ὑπάρχει σ' αὐτό. Τά ὄνειρα πού ἔρχονται στούς ἀνθρώπους θά σοῦ πῶ ἐγώ τί εἶναι, πού εἰμαι στά χρόνια πολύ μεγαλύτερος ἀπό σένα. Τά ὄνειρα πού βλέπουμε εἶναι συνήθως τά ὅσα μᾶς ἀπασχολοῦν τήν ἡμέρα* καί ἐμεῖς τίς προηγούμενες μέρες μ' αὐτή τήν ἐκστρατεία εἶχαμε διαρκῶς νά κάνουμε. Ἄν τό πράγμα δέν εἶναι ὅπως ἐγώ σοῦ τό λέω, ἀλλά εἶναι κάτι σταλμένο ἀπό τό θεό, τότε μ' αὐτά πού εἶπες βρῆκες τήν καλύτερη λύση. Ἄς μοῦ παρουσιαστεῖ, ὅπως σοῦ παρουσιάστηκε καί ἐσένα, καί ἄς μέ διατάξει. Καί δέ θά μοῦ παρουσιαστεῖ καλύτερα ἢν φορῶ τά ροῦχα σου καί ὄχι τά δικά μου ἢν βρίσκουμαι στό δικό σου κρεβάτι καί ὄχι στό δικό μου, ἢν θέλει νά μοῦ παρουσιαστεῖ. Δέν μπορεῖ ὅ,τι εἶναι αὐτό πού σοῦ παρουσιάζεται νά εἶναι τόσο ἀνόητο, ὥστε βλέποντας ἐμένα νά νομίσαι ὅτι εἶσαι ἐσύ, ἐπειδὴ θά φορῶ τά ροῦχα σου. Ἄν ἐμένα δέν μοῦ πεῖ τίποτα οὔτε μέ ἀξιῶσαι μέ τήν παρουσία του, οὔτε ἢν τά δικά μου ροῦχα φορῶ οὔτε ἢν τά δικά σου, καί παρουσιαστεῖ σέ σένα, αὐτό πρέπει νά μάθουμε. Ἐάν παρουσιάζεται συνεχῶς, τότε καί ἐγώ ὁ ἴδιος θά παρᾶδεχτῶ ὅτι εἶναι κάτι θεϊκό. Ἄλλ' ἢν σοῦ φαίνεται ὅτι πρέπει νά γίνουν τά πράγματᾶ ἔτσι καί δέν ὑπάρχει τρόπος νά τά ἀποφύγω καί πρέπει νά κοιμηθῶ στό κρεβάτι σου, τότε θά τό κάμω καί ἄς ἔρθαι τό ὄνειρο νά μοῦ παρουσιαστεῖ. Ὡς τότε θά πιστεύω στή γνώμη μου».

17. Ἀφοῦ τά εἶπε ὅλα αὐτά ὁ Ἀρτάβανος, μέ τήν ἐλπίδα ὅτι Ὁ' ἀποδείξει στόν Ξέρξη ὅτι τά ὅσα ἔλεγε δέν ἦταν τίποτε, ἔκανε ὅ,τι τὸν

* Προσπάθειαι ὀρθολογικῆς ἐξηγήσεως τῶν ὁνείρων.

εἶχε διατάζει ὁ βασιλιάς. Φόρεσε τὰ ροῦχα τοῦ Ξέρξη, κάθισε στό βασιλικό θρόνο καί καθῶς μετὰ ἀπ' αὐτά ἔπασσε στό κρεβάτι, τοῦ ἦρθε στὸν ὕπνο του τὸ ἴδιο ὄνειρο πού εἶχε δεῖ καί ὁ Ξέρξης· στάθηκε ἀπὸ πάνω ἀπὸ τὸν Ἀρτάβανο καί τοῦ εἶπε τὰ ἑξῆς: «Εὖ εἶσαι λοιπὸν ἐκεῖνος πού ἀπὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὸν Ξέρξη τὸν ἀποτρέπεις νὰ ἐκστρατεύσει στήν Ἑλλάδα; Ἀλλά οὔτε ἀργότερα οὔτε καί τώρα θά μπορέσεις νὰ ἀποτρέψεις ἐκεῖνο πού πρέπει νὰ γίνει. Ὁ Ξέρξης ξέρεי κιόλας τί μέλλει νὰ πάθει, ἂν δέν ὑπακούσει».

18. Αὐτὰ φάνηκε τοῦ Ἀρτάβανου ὅτι τοῦ ἔλεγε τὸ φάντασμα καί ὅτι ἐπρόκειτο νὰ τοῦ κάψει τὰ μάτια μέ πυρωμένα σίδηρα. Τότε ὁ Ἀρτάβανος ἔβγαλε φωνὴ μεγάλη, πετάχτηκε ἀπὸ τὸ κρεβάτι, ἔτρεξε καί κάθισε κοντὰ στὸν Ξέρξη καί τοῦ διηγήθηκε μέ ὅλες τίς λεπτομέρειες τὸ ὄνειρο πού εἶχε δεῖ καί τοῦ εἶπε μετὰ τὰ ἑξῆς: «Βασιλιά μου, ἐγὼ σὰν ἄνθρωπος πού εἶδα πολλοὺς καί μεγάλους νὰ πέφτουν ἐξαίτιας πρὸ μικρῶν, δέν σ' ἄφηνα ν' ἀκολουθήσεις τὴν ὁρμὴ τῆς νιότης σου, γιατί ξέρω ὅτι εἶναι κακὸ νὰ ἐπιθυμεῖ κανεὶς πολλά. Καί τοῦτο γιατί θυμόμουν ποιά ἦταν ἡ τύχη τῆς ἐκστρατείας τοῦ Κύρου ἐναντίον τῶν Μασσαγετῶν, τί ἔγινε μέ τὴν ἐκστρατεία τοῦ Καμβύση ἐναντίον τῶν Αἰθιόπων καί ὅτι εἶχα ἐκστρατεύσει μαζί μέ τὸν Δαρεῖο ἐναντίον τῶν Σκυθῶν. Ξέροντάς τα αὐτά, εἶχα τὴ γνώμη ὅτι ἂν ἔμενες ἥσυχος θά ἦσουν ὁ πρὸ εὐτυχησμένος ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους. Ἀλλὰ ἀφοῦ ἐκδηλώνεται κάποια θεϊκὴ παρόρμηση καί, καθὼς φαίνεται, εἶναι γραφτὸ ἀπὸ θεῖα δύναμη νὰ πάθουν κάποια καταστροφή οἱ Ἕλληνες, ἀλλάζω κι ἐγὼ τὴ γνώμη μου. Πές στοὺς Πέρσες τὰ ὅσα σοῦ μνηαίνει ὁ θεὸς καί διάταξέ τους νὰ ἐκτελέσουν τίς πρῶτες ὁδηγίες σου καί κάνε ὥστε, ἂν τὸ θέλει ὁ θεός, νὰ μὴ γίνει καμιά ἀπὸ μέρους σου παράλειψη». Ὅταν εἰπώθηκαν αὐτά, εἶχαν πάρει θάρρος καί οἱ δύο ἀπὸ τ' ὄνειρο, ἦρθε γρήγορα ἡ μέρα καί ὁ Ξέρξης τὰ εἶπε ὅλα στοὺς Πέρσες, καί ὁ Ἀρτάβανος, πού πρὶν ἦταν ὁ μόνος ἀντίθετος, τώρα ἔδειχνε τὴ μεγαλύτερη προθυμία.

19. Καθὼς ὁ Ξέρξης εἶχε ἀποφασίσει τὴν ἐκστρατεία, εἶδε τρίτο ὄνειρο, πού οἱ μάγοι ὅταν τὸ ἄκουσαν ἔκριναν ὅτι ἀφοροῦσε ὀλόκληρη τὴ γῆ, ὅτι θά ὑποδουλώσει ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Τὸ ὄνειρο ἦταν τὸ ἑξῆς: Φάνηκε στὸν Ξέρξη ὅτι ἦταν στεφανωμένος μέ κλαρί ἐλιᾶς καί ὅτι τὰ κλαράκια πού ξεκινοῦσαν ἀπὸ τὸ στεφάνι σκέπαζαν τὴ γῆ ὀλόκληρη.

"Ὑστερα τό στεφάνι ἐξαφανίστηκε. "Ὅταν οἱ μάγοι ἐρμήνεψαν τό ὄνειρο, ὅλοι οἱ Πέρσες πού εἶχαν συγκεντρωθεῖ ἔφυγαν ἀμέσως ὁ καθένας στήν ἐπαρχία του, γιά νά ἐκτελέσει μέ προθυμία τίς διαταγές τοῦ Ξέρξη, θέλοντας ὁ καθένας νά πάρει τά δῶρα πού εἶχε ὑποσχεθεῖ ὁ βασιλιάς. "Ἐτσι ἔκανε ὁ Ξέρξης τή μεγάλη ἐπιστράτευση ἀπό ὅλες τίς ἐπαρχίες τῆς ἡπείρου.

20. Ἀπό τήν ἐποχή πού ὑπέταξε τήν Αἴγυπτο, ὁ Ξέρξης ἐτοίμαζε τέσσερα χρόνια τό στρατό του καί φρόντιζε ὅλη τήν προετοιμασία καί στό τέλος τοῦ πέμπτου χρόνου ξεκίνησε μέ πλῆθος στρατό. Ἀπό ὅσες ἐκστρατεῖες ξέρω ἐγώ, αὐτή ἦταν πολύ μεγαλύτερη, τόσο ὥστε μπροστά της καί ἡ ἐκστρατεία τοῦ Δαρείου ἐναντίον τῶν Σκυθῶν νά φαίνεται μηδαμινή, καθώς καί ἐκείνη τῶν Σκυθῶν ὅταν, καταδιώκοντας τοὺς Κιμμέριους ὡς τή Μηδική, κατέκτησαν καί κατοίκησαν τά περισσότερα μέρη τῆς ἄνω Ἀσίας, πράγμα γιά τό ὁποῖο θέλησε ἀργότερα ὁ Δαρεῖος νά τοὺς τιμωρήσει τό ἴδιο, καθώς λένε, καί ἡ ἐκστρατεία πού, κατὰ τήν παράδοση, ἔκαναν οἱ Ἀτρεΐδες στό Ἴλιο, ἀλλά καί ἡ ἐκστρατεία πού ἔκαναν, πρὶν ἀπό τά Τρωικά, οἱ Μυσοί καί οἱ Τευκροί πού διάβηκαν στήν Εὐρώπη, περνώντας τό Βόσπορο, καί κατέκτησαν ὅλους τοὺς Θράκες καί προχώρησαν ὡς τό Ἴόνιο πέλαγος, φτάνοντας πρὸς τό νότο ὡς τόν ποταμό Πηνειό.

21. "Ὅλες αὐτές οἱ ἐκστρατεῖες καί ἄλλες πού ἔγιναν πρὶν ἀπό αὐτές, δέν εἶναι ἄξιες νά συγκριθοῦν μέ τούτη τή μιά. Γιατί, ποιό ἀπό τά ἔθνη τῆς Ἀσίας δέν πῆρε μαζί του ὁ Ξέρξης; Καί ποιό πόσιμο νερό ἄφησε ὁ στρατός του, ἐκτός ἀπό τοὺς μεγάλους ποταμούς; "Ἄλλοι λαοί τοῦ προμήθεψαν καράβια, ἄλλοι πεζικό, ἄλλοι ἵππικό, ἄλλοι ἐκτός ἀπό τό στρατό τοῦ προμήθεψαν ἵππαγωγά καράβια, ἄλλοι καράβια μακρόστενα γιά τίς γέφυρες, ἄλλοι τρόφιμα καί πλοῖα.

22. Ἀλλά καί κάτι ἄλλο ἐτοίμαζε ἐπὶ τρία χρόνια ὁ Ξέρξης στόν Ἀθωνα, ἐξαίτιας τῆς συμφορᾶς κατὰ τήν πρώτη ἐκστρατεία, ὅταν προσπάθησαν νά περιπλεύσουν τό ἀκρωτήριο. Στήν Ἐλαιούντα τῆς Χερσονήσου ναυλοχοῦσαν καράβια πού ξεκινοῦσαν ἀπό ἐκεῖ μέ ἀνθρώπους ἀπό τά διάφορα ἔθνη καί κάτω ἀπό τό μαστίγιο ἐσκαβαν διώρυγα. Αὐτοὺς διαδέχονταν ἄλλοι. Ἐσκαβαν καί οἱ κάτοικοι γύρω ἀπό τόν Ἀθωνα. Στό ἔργο

ἐπιστατοῦσαν οἱ Πέρσες Βουβάρης τοῦ Μεγαβάχου καί Ἀρταχίης τοῦ Ἀρταίου.

23. Ὁ Ἄθωνας εἶναι βουνό μεγάλο καί ὀνομαστό, πού φτάνει ὡς τή θάλασσα καί εἶναι κατοικημένο. Τό βουνό σχηματίζει ἓνα εἶδος χερσονήσου μέ ἰσθμό, πού ἔχει πλάτος ὡς δώδεκα στάδια. Ὁ ἰσθμός εἶναι ἐπίπεδος μέ χαμηλοῦς λόφους καί χωρίζει τή θάλασσα τῆς Ἀκάνθου ἀπό τή θάλασσα τῆς Τορώνης. Στόν ἰσθμό αὐτό, πού καταλήγει ὁ Ἄθωνας, ὑπάρχει ἡ ἐλληνική πολιτεία Σάνη. Οἱ πολιτεῖες πού βρίσκονται πέρα ἀπό τή Σάνη, ἐπάνω στόν Ἄθωνα, αὐτές πού οἱ Πέρσες ἤθελαν νά μεταβάλουν ἀπό ἡπειρωτικές σέ νησιωτικές, εἶναι οἱ ἀκόλουθες: τό Δίο, ἡ Ὀλόφυζος, τό Ἀκρόθωο, ἡ Θύσσοις καί οἱ Κλεωνές. Αὐτές εἶναι οἱ πολιτεῖες τοῦ Ἄθωνα. Οἱ βάρβαροι ἔσκαβαν ἐκεῖ, ἀφοῦ μοίρασαν τή δουλειά κατὰ ἔθνη. Ὅταν ἐφθασαν στήν πόλη Σάνη εὐθυγράμμισαν τή διώρυγα καί ὅταν βάθυνε πολύ, ἐκεῖνοι πού ἦταν στό βάθος ἔσκαβαν, ἐνῶ ἄλλοι παράδιναν τό ἐξορυσσόμενο χῶμα σέ ἄλλους πού στέκονταν ψηλότερα, σέ πλατύσκαλα, καί αὐτοί πάλι ἔπαιρναν τό χῶμα καί τό ἔδιναν σέ ἄλλους, ὡς ὅτου τό χῶμα ἔφτανε στούς πιό ψηλά· αὐτοί τό ἔπαιρναν καί τό πετοῦσαν. Ὅλοι ὅσοι δούλευαν, ἐκτός ἀπό τοὺς Φοίνικες, εἶχαν διπλή δουλειά, γιὰτί οἱ κατωφέρεις τῆς διώρυγας γκρεμίζονταν. Αὐτό τοὺς συνέβαινε γιὰτί ἔσκαβαν στό ἴδιο πλάτος καί ἀπάνω καί στό βάθος. Οἱ Φοίνικες ὅμως, ὅπως σέ ὅλα τους τά ἔργα ἀποδείχθηκαν πιό ἐπιτήδειοι, ἔτσι καί σ' αὐτό τό ἔργο. Τό τμήμα τῆς διώρυγας πού τοὺς ἔλαχε νά σκάψουν, ἄρχισαν νά τό σκάβουν σέ διπλάσιο πλάτος ἀπό ὅσο χρειαζόταν νά γίνει ἡ διώρυγα καί ὅσο προχωροῦσαν στό βάθος τόσο στένευαν τό πλάτος, ἔτσι ὥστε στό κάτω μέρος νά ἔχει τό ἴδιο πλάτος μέ τό ὑπόλοιπο ἔργο. Ὑπάρχει ἐκεῖ ἓνα λιβάδι καί ἐκεῖ γινόταν ἀγορά. Τοὺς ἐρχόταν ἀπό τήν Ἀσία σιτάρι ἀφθονο καί ἀλεσμένο.

24. Ὅπως τουλάχιστον ἐγώ νομίζω, ὁ Ξέρξης διέταξε νά σκάψουν τή διώρυγα μόνο καί μόνο ἀπό ὑπεροψία, θέλοντας νά ἐπιδειξοῖ τή δύναμή του καί ν' ἀφήσει στή μνήμη τῶν ἀνθρώπων ἓνα μεγάλο ἔργο. Μποροῦσαν χωρίς κόπο οἱ Πέρσες νά σύρουν τά καράβια τους ἐπάνω ἀπό τόν ἰσθμό. Ἐδωσε ὅμως διαταγή νά σκάψουν διώρυγα ἀπό θάλασσα σέ θάλασσα, τόσο πλατιά, ὥστε νά χωροῦν μαζί δυό καράβια τό ἓνα πλάι στό ἄλλο. Αὐτοί πού εἶχαν διαταγή νά σκάψουν τή διώρυγα, εἶχαν ἐπίσης

διαταγή νά κατασκευάσουν γέφυρα πάνω στὸν ποταμὸ Στρυμόνα*.

25. Αὐτὰ εἶχε διατάζει γιὰ ἐκεῖ. Γιὰ τίς γέφυρες ἔβαλε νά ἐτοιμάσουν σκοινιά ἀπὸ πάπυρο κι ἀπὸ λινάρι καὶ γι' αὐτὴ τὴ δουλειὰ ἀγγάρεψε τοὺς Φοῖνικες καὶ τοὺς Αἰγυπτίους. Ἔδωσε διαταγή ν' ἀποθηκεύσουν καὶ τρόφιμα ὥστε νά μὴν πεινάσει ὁ στρατός οὔτε τὰ ὑποζύγια καθὼς θὰ βádιζαν ἐναντίον τῆς Ἑλλάδας. Μετὰ ἀπὸ μελέτη διάλεξε τίς πιὸ κατάλληλες τοποθεσίες καὶ ἀπ' ὅλα τὰ μέρη τῆς Ἀσίας, μὲ βάρκες καὶ πλωτὰ μέσα, μετέφεραν τρόφιμα σ' ἐκεῖνα τὰ σημεῖα. Τὰ περισσότερα τρόφιμα τὰ ἀποθήκευσε στὴν τοποθεσία τῆς Θράκης ποὺ ὀνομάζεται Λευκὴ Ἀκτὴ. Ἄλλοι πῆραν διαταγή νά κάνουν ἀποθῆκες στὴν Τυρόδιχα τῆς Περίθου, ἄλλοι στὸν Δορίσκο, ἄλλοι στὴν Ἡϊόνα τοῦ Στρυμόνος καὶ ἄλλοι στὴ Μακεδονία.

Κεφ. 24-200. Μεγάλες προετοιμασίες τοῦ Ξέρξη ποὺ διαρκοῦν τρία χρόνια. Ὁ στρατός του συγκεντρώνεται στίς Σάρδεις καὶ περνάει στὴν Εὐρώπη διαβαίνοντας τὸ Βόσπορο ἐπάνω σὲ δύο γέφυρες. Στρατός καὶ στόλος τοῦ Ξέρξη προχωροῦν ἀπὸ τὴ Θράκη καὶ τὴ Μακεδονία στὴ Θεσσαλία καὶ φθάνουν στὰ ὄρια τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδας. Οἱ Θερμοπύλες φρουροῦνται ἀπὸ 300 Σπαρτιάτες μὲ ἀρχηγό τὸν Λεωνίδα καὶ ἄλλους 7 000 Ἕλληνες. Ὁ ἐλληνικὸς στόλος πηγαίνει στὸ ἀκρωτήριο τῆς Εὐβοίας Ἀρτεμίσιο, γιὰ νά ἐμποδίσει τὴν κάθοδο τοῦ στόλου τοῦ Ξέρξη.

Κεφ. 201-228. Ἡ μάχη τῶν Θερμοπυλῶν

201. Ὁ βασιλιάς Ξέρξης λοιπὸν εἶχε στρατοπεδέψει στὴν Τραχινία τῆς Μαλίδας καὶ οἱ Ἕλληνες ἦταν στὰ στενά. Ὁ τόπος αὐτὸς ὀνομάζεται ἀπὸ ὅλους τοὺς Ἕλληνες Θερμοπύλες, ἀλλὰ οἱ ντόπιοι καὶ οἱ γείτονες τὸν ὀνομάζουν Πύλες. Εἶχαν λοιπὸν στρατοπεδέψει οἱ δύο στρατοὶ στὴν περιοχή αὐτή. Ὁ Ξέρξης κατεῖχε τὰ βορινὰ ὥς τὴν Τραχινία καὶ οἱ Ἕλληνες τὴ στεριά πρὸς τὰ νοτιοδυτικά.

202. Στὸ χῶρο αὐτὸν εἶχαν συγκεντρωθεῖ γιὰ ν' ἀντισταθοῦν στὸν

* Στὴ χερσόνησο τοῦ Ἀθῶνα φαίνονται καὶ σήμερα ἔχνη τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ἔργου.

Πέρσῃ οἱ ἀκόλουθοι Ἕλληνες. Τριακόσιοι Σπαρτιάτες ὀπλίτες. Χίλιοι Τεγεάτες καί Μαντινεῖς, μισοί καί μισοί. Ἐκατόν εἴκοσι πολεμιστές ἀπό τόν Ὅρχομενό τῆς Ἀρκαδίας καί χίλιοι ἀπό τήν ὑπόλοιπῃ Ἀρκαδία. Τόσοι ἦταν οἱ Ἀρκάδες. Ἀπό τήν Κόρινθο ἦταν τετρακόσιοι, ἀπό τή Φλειούντα διακόσιοι καί ἀπό τίς Μυκῆνες ὀγδόντα. Αὐτοί ὅλοι ἦταν ἀπό τήν Πελοπόννησο. Ἀπό τή Βοιωτία ἦταν ἑφτακόσιοι Θεσπιεῖς καί τετρακόσιοι Θηβαῖοι.

203. Εἶχαν ζητήσῃ βοήθεια ἀπό τοὺς Ὀπούντιους Λοκρούς, πού εἶχαν ἔρθῃ μέ ὅλο τους τό στρατό, καί ἀπό τοὺς Φωκεῖς, πού εἶχαν στείλει χίλιους πολεμιστές. Οἱ ἴδιοι οἱ Ἕλληνες τοὺς εἶχαν μέ κήρυκες καλέσει νά ἔρθουν, λέγοντάς τους ὅτι ἦταν ἡ προφυλακὴ τοῦ ὑπόλοιπου στρατοῦ, ὅτι ὁ ὑπόλοιπος στρατός ἔρχεται ἀπό μέρα σέ μέρα, ὅτι ἡ θάλασσα εἶναι δική τους καί φρουρεῖται ἀπό τοὺς Ἀθηναίους καί τοὺς Αἰγινῆτες καί τοὺς ἄλλους πού ἀνῆκαν στίς ναυτικές δυνάμεις καί ὅτι δέν ὑπάρχει κανένας κίνδυνος. Δέν ἦταν θεός αὐτός πού ἐρχόταν ἐνάντια στήν Ἑλλάδα, ἀλλά ἄνθρωπος, ἔλεγαν, καί οὔτε ὑπάρχει οὔτε θά ὑπάρξῃ θνητός πού μαζί μέ τά καλά νά μήν ἔχει ἀπό τότε πού γεννήθηκε καί τήν κακὴ του μοῖρα. Καί ὅσο πῖο μεγάλος εἶναι, τόσο πῖο μεγάλες οἱ δυστυχίες. Πρέπει λοιπόν κι ὁ ἐπιδρομέας, σάν θνητός, νά πέσει μιά μέρα ἀπό τή δόξα του. Οἱ Λοκροὶ καί οἱ Φωκεῖς πείστηκαν καί ἔστειλαν βοήθεια στήν Τραχίνα.

204. Ὑπῆρχαν στό ἑλληνικό στρατόπεδο καί ἄλλοι στρατηγοί, ἓνας ἀπό τήν κάθε πολιτεία, ἐκεῖνος ὅμως πού ἦταν ἀπ' ὅλους σεβαστός καί εἶχε τή γενική ἀρχηγία ἦταν ὁ Λακεδαιμόνιος Λεωνίδας, γιός τοῦ Ἀναξανδρίδῃ, πού χωρίς νά τό περιμένει εἶχε γίνῃ βασιλιάς τῆς Σπάρτης.

205. Εἶχε δύο μεγαλύτερους ἀδελφούς, τόν Κλεομένη καί τόν Δωριέα καί οὔτε τοῦ εἶχε περάσει ἀπό τό μυαλό ἡ βασιλεία. Ὅταν ὅμως πέθανε ὁ Κλεομένης χωρίς ν' ἀφήσῃ ἀρσενικό κληρονόμο καί δέν ὑπῆρχε πιά ὁ Δωριεύς, γιατί εἶχε καί αὐτός πεθάνῃ στή Σικελία, ἡ βασιλεία περιῆλθε στόν Λεωνίδα, τόσο ἐπειδὴ εἶχε γεννηθεῖ πρὶν ἀπό τόν Κλεόμβροτο (πού ἦταν ὁ νεώτερος γιός τοῦ Ἀναξανδρίδῃ), ὅσο κι ἐπειδὴ εἶχε πάρῃ γυναῖκα τήν κόρη τοῦ Κλεομένη. Αὐτός λοιπόν πῆγε στίς Θερμοπύλες μέ τοὺς

τριακόσιους πού διάλεξε, οἱ ὅποιοι εἶχαν ὅλοι γιούς. Εἶχε παραλάβει μαζί του καί Θηβαίους, τοὺς ὁποίους ἀνέφερα ὅταν ἀπαρίθμησα τίς δυνάμεις τῶν Ἑλλήνων καί ἀρχηγός τους ἦταν ὁ Λεωντιάδης, γιός τοῦ Εὐρύμαχου. Ὁ λόγος γιὰ τόν ὁποῖο ἐπέμεινε νά πάρει μαζί του, ἀπό ὅλους τοὺς ἄλλους Ἕλληνες, Θηβαίους, ἦταν ὅτι τοὺς κατηγοροῦσαν πολύ ὅτι θά μῆδιζαν. Τοὺς ζήτησε λοιπόν νά στείλουν στρατό, θέλοντας νά δεῖ ἂν θά συμπολεμήσουν ἢ ἂν θά ἀποσχιστοῦν φανερά ἀπὸ τῆ συμμαχία τῶν Ἑλλήνων. Οἱ Θηβαῖοι ἔστειλαν στρατό, ἀλλὰ οἱ σκοποὶ τους ἦταν ἄλλοι.

206. Αὐτοὺς λοιπόν μέ τόν Λεωνίδα, ἔστειλαν πρώτους οἱ Σπαρτιάτες, ὥστε βλέποντάς τους νά στείλουν στρατό καί οἱ ἄλλοι σύμμαχοι καί νά μὴν περάσουν μέ τό μέρος τοῦ ἐχθροῦ, ἂν πληροφοριόνταν ὅτι οἱ Σπαρτιάτες δίσταζαν. Μετά ἀπ' αὐτὴ τὴν πρώτη ἀποστολὴ οἱ Σπαρτιάτες, πού γιόρταζαν τὰ Κάρνεια* καί τοὺς ἦταν αὐτὸ ἐμπόδιο, λογάριαζαν, ἀφοῦ τελειώσουν τίς γιορτές, ν' ἀφήσουν μιὰ φρουρά στὴ Σπάρτη καί νά πᾶνε ὅλοι μαζί στίς Θερμοπύλες. Καί οἱ ἄλλοι σύμμαχοι λογάριαζαν τό ἴδιο νά κάνουν, γιατί εἶχε συμπέσει νά ἐορτάζουν καί αὐτοὶ τὴν Ὀλυμπιάδα. Νομίζοντας ὅτι ἡ ἐξέλιξη τῶν ἐπιχειρήσεων στίς Θερμοπύλες δέ θά ἦταν τόσο γρήγορη, εἶχαν στείλει προφυλακές.

207. Αὐτὰ εἶχαν στό νοῦ τους νά κάνουν. Στίς Θερμοπύλες ὅμως οἱ Ἕλληνες, ὅταν ὁ Πέρσης πλησίασε στά στενά, κατατρόμαξαν κι ἄρχισαν νά σκέπτονται νά φύγουν. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς Πελοποννησίους εἶχαν τὴ γνώμη νά πᾶνε στὴν Πελοπόννησο καί νά φρουρήσουν τόν Ἴσθμό, ἀλλὰ ὁ Λεωνίδας, ἐπειδὴ ἀγανάκτησαν οἱ Φωκεῖς καί οἱ Λοκροὶ μέ αὐτὴν τὴ γνώμη, ἀποφάσισε νά μείνουν ἐκεῖ καί νά στείλουν ἀπεσταλμένους στίς διάφορες πόλεις νά ζητήσουν βοήθεια, γιατί ἦταν λίγοι γιὰ νά ἀποκρούσουν τό στρατό τῶν Μήδων.

208. Ἐνῶ συσκέπτονταν, ὁ Ξέρξης ἔστειλε ἕναν καβαλάρη νά δεῖ πόσοι εἶναι καί τί κάνουν. Εἶχε ἀκούσει, ὅσο βρισκόταν ἀκόμα στὴ Θεσσαλία, ὅτι στό σημεῖο ἐκεῖνο εἶχε συγκεντρωθεῖ λίγος στρατός μέ ἐπικεφαλῆς Λακεδαιμονίους καί ἀρχηγὸ τὸ Λεωνίδα, ἀπόγονο τοῦ Ἡρακλῆ.

* Γιορτὴ στίς δωρικές πολιτείες καί κυρίως στὴ Σπάρτη πρὸς τιμὴ τοῦ Καρνείου Ἀπόλλωνα· διαρκοῦσε 9 ἡμέρες τό μήνα πού, γι' αὐτό, λεγόταν Καρνεῖος (15 Αὐγούστου - 15 Σεπτεμβρίου).

Καθὼς πλησίαζε ὁ καβαλάρης στό στρατόπεδο, δέν μπορούσε νά δεῖ ὅλον τό στρατό, γιατί δέν τοῦ ἦταν δυνατό νά βλέπει ἐκείνους πού ἦταν πίσω ἀπό τό τεῖχος πού εἶχαν χτίσει. Μόνο ἐκείνους πού ἦταν ἔξω ἀπό τό τεῖχος μπορούσε νά δεῖ καί τά ὄπλα τους, πού εἶχαν ἐναποθέσει μπροστά στό τεῖχος. Ἐκείνη τήν ἡμέρα ἔτυχε νά φρουροῦν ἔξω ἀπό τό τεῖχος οἱ Λακεδαιμόνιοι. Ἄλλους ἔβλεπε νά γυμνάζονται καί ἄλλους νά χτενίζουν τά μαλλιά τους. Αὐτά βλέποντας ὁ καβαλάρης ἀπόρησε καί μετροῦσε πόσοι ἦταν. Ἀφοῦ τά παρατήρησε ὅλα προσεχτικά, γύρισε πίσω ἀνενόχλητος. Κανείς δέν τόν κυνήγησε καί κανείς δέν τοῦ ἔδωσε προσοχή. Γύρισε πίσω καί εἶπε στόν Ξέρξην ὅλα ὅσα εἶδε.

209. Τά ἄκουγε ὁ Ξέρξης καί δέν μπορούσε νά καταλάβει τί συνέβαινε, ὅτι δηλαδή οἱ Σπαρτιάτες ἐτοιμάζονταν νά σκοτωθοῦν καί νά σκοτώσουν ὅσους μπορούσαν. Αὐτά πού ἔκαναν τοῦ φαίνονταν γελοῖα καί ζήτησε τό Δημάρατο*, τό γιό τοῦ Ἀρίστωνα, πού ἦταν στό στρατόπεδο. Ὅταν ὁ Δημάρατος παρουσιάστηκε, ὁ Ξέρξης τόν ρώτησε γιά ὅλα αὐτά, θέλοντας νά καταλάβει τί ἔκαναν οἱ Λακεδαιμόνιοι. Καί ὁ Δημάρατος τοῦ εἶπε: «Σοῦ μίλησα καί πρωτύτερα, ὅταν ξεκινήσαμε γιά τήν Ἑλλάδα, γιά τούς ἄντρες αὐτούς καί γέλασες ὅταν σοῦ εἶπα ὅτι ἔβλεπα πῶς θά ἐξελιχτοῦν τά πράγματα. Μοῦ εἶναι πολύ δύσκολο, βασιλιά μου, νά σοῦ λέω τήν ἀλήθεια. Ἀλλά ἄκουσέ την καί τώρα. Οἱ ἄντρες αὐτοί πῆραν θέσεις γιά νά μᾶς ἐμποδίσουν νά περάσουμε ἀπό τή στενωπό καί γι' αὐτό ἐτοιμάζονται. Ἐχουν τή συνήθεια, ὅταν πρόκειται νά ριψοκινδυνέψουν τή ζωή τους, νά χτενίζουν τά μαλλιά τους. Μάθε καί τοῦτο, βασιλιά. Ἄν τούς νικήσεις αὐτούς καί ὅσους ἄλλους ἔχουν μείνει στή Σπάρτη, καμιά ἄλλη φυλή ἀνθρώπων δέ θά μπορεῖ νά σοῦ ἀντισταθεῖ. Τώρα βρίσκεσαι μπροστά στήν πολιτεία πού εἶναι ἡ καλύτερη τῶν Ἑλλήνων καί μπροστά στούς γενναϊότερους ἄντρες». Τά λεγόμενα τοῦ Δημάρατου ὁ Ξέρξης δέν μπορούσε νά τά πιστέψει καί τόν ρώτησε γιά δεύτερη φορά πῶς, ἐνῶ ἦταν τόσο λίγοι, θά πολεμοῦσαν ἐναντίον τῆς στρατιᾶς του. Καί ὁ Δημάρατος εἶπε: «Βασιλιά, μεταχειρίσου με σάν ψεύτη, ἂν τά πράγματα δέ γίνουν ὅπως τά λέω».

210. Τά εἶπε αὐτά, ἀλλά δέν ἔπεισε τόν Ξέρξην πού περίμενε τέσσε-

* Βασιλιάς τῆς Σπάρτης πού αὐτοεξορίστηκε καί κατέφυγε στά Σοῦσα. Ὅταν ὁ Ξέρξης ξεκίνησε γιά τήν ἐκστρατεία του πῆρε τόν Δημάρατο μαζί του, ὡς σύμβουλο.

ρις μέρες, ἐλπίζοντας πάντα ὅτι οἱ Ἕλληνες θά τραποῦν σέ φυγή. Τήν πέμπτη μέρα, καθώς δέν ἔφευγαν, τοῦ φάνηκαν ἀναιδέστατα παράτολμοι. Θύμωσε κι ἔστειλε ἐναντίον τους τοὺς Μῆδους καί Κισσίους, μέ ἐντολή νά τοὺς πιάσουν ζωντανούς καί νά τοὺς φέρουν μπροστά του. Καθώς οἱ Μῆδοι ἔκαναν ἔφοδο ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων, σκοτώθηκαν πολλοί, ἀλλά δέν ὑποχωροῦσαν παρ' ὅλο ὅτι κακοπάθαιναν. Ἐτσι ἔγινε φανερό σέ ὅλους καί πρό πάντων στό βασιλιά, ὅτι μαζί του βρίσκονταν πολλοί ἄνθρωποι ἀλλά λίγοι ἄντρες. Ἡ συμπλοκή κράτησε ὅλη τή μέρα.

211. Οἱ Μῆδοι, πού εἶχαν κακοπαθήσει, ὑποχώρησαν καί τότε οἱ Πέρσες, αὐτοί τοὺς ὁποίους ὁ βασιλιάς ἀποκαλοῦσε ἀθάνατους καί εἶχαν ἀρχηγό τόν Ὑδάρνη, τοὺς ἀντικατέστησαν καί ἔκαναν ἐπίθεση, νομίζοντας ὅτι εὐκολα θά νικήσουν. Ἀλλά ὅταν ἤρθαν στά χέρια μέ τοὺς Ἕλληνες, δέν μπόρεσαν νά κατορθώσουν τίποτε περισσότερο ἀπό τοὺς Μῆδους, γιατί πολεμοῦσαν σέ στενωπό, εἶχαν δόρατα κοντύτερα ἀπό τά δόρατα τῶν Ἑλλήνων καί δέν μπορούσαν νά χρησιμοποιήσουν τήν ἀριθμητική τους ὑπεροχή. Οἱ Λακεδαιμόνιοι πολεμοῦσαν λαμπρά, δείχνοντας ὅλη τους τήν πολεμική τέχνη ἐναντίον ἐκείνων πού δέν ἤξεραν νά πολεμοῦν. Ἐστρεφαν τίς πλάτες σάν νά ἐπρόκειτο δῆθεν νά φύγουν καί ὅταν οἱ βάρβαροι, βλέποντάς τους νά φεύγουν, ἔκαναν ἔφοδο μέ φωνές καί θόρυβο, τότε ἐκεῖνοι, τή στιγμή πού πλησίαζε ὁ ἐχθρός, ἔκαναν μεταβολή, ἀντιμετώπιζαν τοὺς βαρβάρους, τοὺς ἔκαναν ἐπίθεση καί σκότωναν ἀναρίθμητο πλῆθος ἀπ' αὐτούς. Σκοτώνονταν καί Σπαρτιάτες ἀλλά λίγοι. Ἐπειδὴ οἱ Πέρσες δέν μπορούσαν νά κυριέψουν τό στενό, εἴτε κáνοντας ἐπίθεση κατὰ τάγματα εἴτε διαφορετικά, ὑποχώρησαν.

212. Λέγεται ὅτι ἐνῶ διεξαγόταν ἡ μάχη καί τήν παρακολουθοῦσε ὁ βασιλιάς, τρεῖς φορές ἀναπήδησε ἀπὸ τό θρόνο του ἀπὸ φόβο γιὰ τό στρατό του. Ἐτσι πολέμησαν ἐκείνη τήν ἡμέρα καί τήν ἐπόμενη οἱ βάρβαροι δέν μπόρεσαν νά κατορθώσουν τίποτε περισσότερο. Μέ τήν ἐλπίδα ὅτι οἱ ἀντίπαλοί τους ἦταν λίγοι καί ὅτι, καταπληγωμένοι, δέ θά ἦταν σέ θέση νά ἀνισταθοῦν, ἐξακολουθοῦσαν τίς ἐπιθέσεις. Οἱ Ἕλληνες παραταγμένοι κατὰ τάγματα καί συγκροτημένοι κατὰ πόλεις, ἔμπαιναν ὁ καθένας μέ τή σειρά του στή μάχη, ἐκτός ἀπὸ τοὺς Φωκεῖς. Αὐτοὺς τοὺς εἶχαν παρατάξει στό βουνό γιὰ νά φρουροῦν τό μονοπάτι. Ὅταν οἱ Πέρσες εἶδαν ὅτι δέν ἔκαναν τίποτε καλύτερο ἀπὸ τήν προηγούμενη, ὑποχώρησαν.

213. Ἀλλά ἐνῶ ὁ βασιλιάς δέν ἤξερε τί νά κάνει μ' αὐτή τήν κατάσταση, ὁ Ἐφιάλτης, γιός τοῦ Εὐρύδημου, Μαλιεύς, παρουσιάστηκε μπροστά του, ἐλπίζοντας πώς θά πάρει σπουδαία ἀμοιβή ἀπό τό βασιλιά, καί τοῦ ἀποκάλυψε ὅτι ὑπῆρχε μονοπάτι, πού περνοῦσε ἀπό τό βουνό κι ὁδηγοῦσε στίς Θερμοπύλες, μονοπάτι πού ἔγινε αἰτία νά σκοτωθοῦν οἱ Ἑλληγες πού ἔμειναν ἐκεῖ. Ἀργότερα ὁ Ἐφιάλτης φοβήθηκε τοὺς Λακεδαιμόνιους καί ἔφυγε στή Θεσσαλία. Ἀλλά παρ' ὅλο τοῦτο ἐπικηρύχθηκε ἀπό τοὺς Πυλαγόρους* καί τοὺς Ἀμφικτιόνες πού συγκεντρώθηκαν στίς Θερμοπύλες. Χρόνια ἀργότερα γύρισε στήν Ἀντίκυρα, ὅπου τόν σκότωσε ὁ Τραχίνιος Ἀθηνάδης. Ὁ Ἀθηνάδης αὐτός σκότωσε τόν Ἐφιάλτη γιά ἄλλο λόγο, τόν ὅποιο θ' ἀναφέρω παρακάτω, ἀλλά οἱ Λακεδαιμόνιοι τόν τίμησαν παρ' ὅλα αὐτά. Ἐτσι πέθανε ἀργότερα ὁ Ἐφιάλτης.

214. Ὑπάρχει καί μιὰ ἄλλη ἐκδοχή, ὅτι ὁ Ὀνήτης, γιός τοῦ Φαναγόρα ἀπό τήν Κάρυστο, καί ὁ Κορυδαλλός ἀπό τήν Ἀντίκυρα εἶναι ἐκεῖνοι πού ἀποκάλυψαν στό βασιλιά τό μονοπάτι καί ὁδήγησαν τοὺς Πέρσες ἀπό τό βουνό, ἀλλά ἐγώ δέν τήν πιστεύω. Πρέπει νά λάβει ὑπόψη του κανεῖς τό ἑξῆς: ὅτι οἱ Πυλαγόροι τῶν Ἑλλήνων δέν ἐπικηρύζαν οὔτε τόν Ὀνήτη οὔτε τόν Κορυδαλλό, ἀλλά τόν Ἐφιάλτη τόν Τραχίνιο καί ὅπως δῆποτε θά εἶχαν σωστές πληροφορίες. Καί ξέρουμε ὅτι ὁ Ἐφιάλτης ἔφυγε στή Θεσσαλία γι' αὐτόν τό λόγο. Ὁ Ὀνήτης βέβαια καί χωρίς νά εἶναι ἀπό τή Μαλία μποροῦσε νά ξέρεي τό μονοπάτι, ἂν εἶχε ζήσει στήν περιοχή. Ἀλλά ὁ Ἐφιάλτης εἶναι ἐκεῖνος πού τοὺς ὁδήγησε ἀπό τό βουνό στό μονοπάτι καί αὐτόν κατηγοροῦ.

215. Τοῦ Ξέρξη τοῦ ἄρσαν πολὺ τά ὅσα ὑποσχόταν νά κάνει ὁ Ἐφιάλτης. Χάρηκε εὐθύς πολὺ κι ἔστειλε τόν Ὑδάρνη μέ τή μονάδα πού διοικοῦσε. Ἐφυγαν ἀπό τό στρατόπεδο τήν ὥρα πού βράδιαζε. Τό μονοπάτι αὐτό τό εἶχαν βρεῖ οἱ ντόπιοι Μαλιεῖς καί ὅταν τό βρῆκαν τό ἔδειξαν στοὺς Θεσσαλοὺς γιά νά ἐπιτεθοῦν αὐτοὶ ἐναντίον τῶν Φωκέων, ὅταν οἱ Φωκεῖς ἔφραζαν μέ τεῖχος τή στενωπό καί προστατεύονταν ἔτσι ἀπὸ τίς ἐπιδρομές τους. Ἀλλ' ἀπὸ ἐκεῖνο τόν καιρό εἶχε καταδειχθεῖ ὅτι τό μονοπάτι δέν εἶχε καμιά χρησιμότητα γιά τοὺς Μαλιεῖς.

* Πυλαγόρας· ὁ ἀντιπρόσωπος μιᾶς ἐλληνικῆς πόλης στό Ἀμφικτυονικό Συνέδριο.

216. Τό μονοπάτι λοιπόν αὐτό ἀρχίζει ἀπό τόν ποταμό Ἀσωπό πού περνάει ἀπό τό φαράγγι. Τό ὄνομα τοῦ βουνοῦ καί τοῦ μονοπατιοῦ εἶναι τό ἴδιο, Ἀνόπαια. Αὐτή λοιπόν ἡ Ἀνόπαια, πηγαίνει ράχη ράχη στό βουνό καί φτάνει στήν πολιτεία Ἀλτηνό, πού εἶναι ἡ πρώτη πολιτεία τῶν Λοκρῶν πρὸς τή Μαλίδα, περνώντας ἀπό τό βράχο πού ὀνομάζεται Μελάμπυγος κι ἀπό τήν κατοικία τῶν Κερκώπων, ὅπου εἶναι καί τό πιό στενό της τμήμα.

217. Ἀπ' αὐτό τό μονοπάτι οἱ Πέρσες, ἀφοῦ διάβηκαν τόν Ἀσωπό, πορεύτηκαν ὅλη νύχτα, ἔχοντας δεξιὰ τά βουνά τῶν Οἰταίων καί ἀριστερά τά βουνά τῶν Τραχινίων. Εἶχε κιόλας φέξει ὅταν ἔφτασαν στήν κορυφή τοῦ βουνοῦ. Στό σημεῖο αὐτό τοῦ βουνοῦ φρουροῦσαν, ὅπως εἶπα καί πρωτύτερα, χίλιοι Φωκεῖς ὀπλίτες πού φύλαγαν τό ἔδαφός τους καί τό μονοπάτι. Τή στενωπό κάτω ἀπό τό βουνό τή φρουροῦσαν οἱ Ἕλληνες πού εἶπα, τό μονοπάτι τοῦ βουνοῦ τό φρουροῦσαν οἱ Φωκεῖς πού εἶχαν ἐθελοντικά προσφερθεῖ στό Λεωνίδα.

218. Οἱ Φωκεῖς τοὺς ἔνωσαν ν' ἀνεβαίνουν ἀπό τό ἐξῆς: τοὺς Πέρσες τοὺς ἔκρυβε τό δάσος ἀπό βαλκανιδιές πού σκεπάζει τό βουνό· ἦταν ἀπόλυτη ἡσυχία κι ὅμως γινόταν θόρυβος πολὺς ἀπό τὰ φύλλα πού πατοῦσαν. Οἱ Φωκεῖς ἔτρεξαν στά ὅπλα καί ἀμέσως παρουσιάστηκαν μπροστά τους οἱ βάρβαροι, πού σάστισαν βλέποντας ἄντρες μέ τὰ ὅπλα τους. Ἐλπίζαν ὅτι δέ θά βροῦν ἐμπόδιο καί ἔβρισκαν μπροστά τους στρατό. Ὁ Ὑδάρνης φοβήθηκε μήπως οἱ Φωκεῖς ἦταν Λακεδαιμόνιοι καί ρώτησε τόν Ἐφιάλτη πόσος ἦταν ὁ στρατός αὐτός καί, ὅταν τό πληροφορήθηκε, παρέταξε τοὺς Πέρσες γιά μάχη. Οἱ Φωκεῖς, κάτω ἀπό τὰ πολλὰ καί πυκνά βέλη, ἔφυγαν καί πῆγαν στήν κορυφή τοῦ βουνοῦ, νομίζοντας ὅτι ἡ ἐπίθεση γινόταν εἰδικὰ ἐναντίον τους κι ἐτοιμάστηκαν γιά θάνατο. Οἱ Φωκεῖς τό εἶχαν ἀποφασίσει, ἀλλά οἱ Πέρσες, τοὺς ὁποίους ὁδηγοῦσε ὁ Ἐφιάλτης καί ὁ Ὑδάρνης, δέν τοὺς λογάριασαν καί ἄρχισαν νά κάτεβαινουν γρήγορα τό βουνό.

219. Στούς Ἕλληνες πού ἦταν στίς Θερμοπύλες ὁ μάντης Μεγιστίας, ἐξετάζοντας τὰ ἐντόσθια ἑνός ζώου, εἶπε ὅτι μαζί μέ τήν αὐγή θά ἐρχόταν ὁ θάνατός τους. Ὑστερα μερικοὶ αὐτόμολοι τοὺς εἶπαν πὼς οἱ Πέρσες τοὺς περικύκλωναν. Τούς τό εἶπαν ὅταν ἦταν ἀκόμα νύχτα καί

τρίτοι ἤρθαν νά τοὺς τό ποῦν στρατιῶτες, πού ἦταν σκοποὶ στά ὑψώματα τήν ὥρα πού χάραξε ἡ μέρα. Τότε οἱ Ἕλληνες ἔκαναν σύσκεψη καί οἱ γνώμες διχάστηκαν. Ἄλλοι δέν ἤθελαν νά ἐγκαταλείβουν τή θέση τους καί ἄλλοι εἶχαν τήν ἀντίθετη γνώμη. Μετά τή σύσκεψη χωρίστηκαν. Ἄλλοι ἔφυγαν καί πῆγαν ὁ καθένας στήν πολιτεία του καί ἄλλοι μέ τόν Λεωνίδα ἐτοιμάστηκαν νά μείνουν.

220. Λένε ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Λεωνίδας τοὺς ἐδιώξε γιά νά μή σκοτωθοῦν, ἀλλά γι' αὐτόν καί τοὺς ἄλλους Σπαρτιάτες πού ἦταν ἐκεῖ θά ἦταν ἀτιμωτικό νά ἐγκαταλείβουν τή θέση πού εἶχαν ἔρθει νά φρουρήσουν. Ἡ γνώμη τήν ὁποία ἐγώ ἀσπάζομαι εἶναι ἡ ἀκόλουθη: ὁ Λεωνίδας, ὅταν εἶδε πόσο ἀπρόθυμοι ἦταν οἱ σύμμαχοι καί πόσο δέν ἤθελαν νά ριψοκινδυνέουν μαζί του, ἔδωσε διαταγή νά φύγουν, ἔκρινε ὅμως πώς θά ἦταν ἀτιμωτικό νά φύγει ὁ ἴδιος. Μένοντας ἐξασφάλιζε μεγάλη δόξα γιά τόν ἑαυτό του καί δέν προκαλοῦσε καμιά βλάβη στήν τύχη τῆς Σπάρτης. Καί πράγματι, ὅταν οἱ Σπαρτιάτες εἶχαν ζητήσει χρησμό γιά τόν πόλεμο αὐτόν, μόλις εἶχε ἀρχίσει, ἡ Πυθία τοὺς εἶχε πεῖ ὅτι ἡ ἡ πολιτεία τους θά κυριευόταν ἀπό τοὺς βαρβάρους ἢ θά σκοτωνόταν ὁ βασιλιάς τους. Αὐτά τοὺς εἶχε πεῖ σέ ἐξάμετρο. Ὁ χρησμός ἦταν ὁ ἀκόλουθος:

Σεῖς πού κατοικεῖτε στήν εὐρύχωρη Σπάρτη,
ἢ στά χέρια τῶν Περσῶν ἡ πολιτεία σας θά πέσει,
ἢ, ἂν δέν πέσει, ἡ Λακεδαίμων θά πενθήσει
τό θάνατο τοῦ βασιλιά της πού κατάγεται ἀπό τόν Ἡρακλῆ.
Οὔτε ταύρων οὔτε λιονταριῶν μανία θά μporέσει
νά τόν συγκρατήσει τόν ἐχθρό, γιατί ἔχει τή δύναμη τοῦ Δία.
Καί, σοῦ τό λέω, ὁ Δίας δέν θά σταματήσει προτοῦ κοιμηταιεῖται
τόν ἕναν ἀπό τοὺς δύο.

Αὐτά θά θυμόταν ὁ Λεωνίδας καί θέλοντας νά ἐξασφαλίσει τή δόξα μόνο γιά τοὺς Σπαρτιάτες, μᾶλλον ἐδιώξε τοὺς συμμάχους παρὰ ἔφυγαν ἐκεῖνοι ἄπρεπα.

221. Ἀπόδειξη πολὺ σοβαρή ὅτι ἔτσι ἔγιναν τά πράγματα εἶναι καί τό ἐξῆς. Ὁ Λεωνίδας εἶναι βέβαιο ὅτι ἐδιώξε καί τό μάντη Μεγιστία ἀπό τήν Ἀκαρνανία πού λέγεται ὅτι ἦταν ἀπόγονος τοῦ Μελάμποδα, αὐτόν πού εἶχε δεῖ στό σφαχτάρι τί ἐπρόκειτο νά τοὺς συμβεῖ, καί αὐτό τό ἔκανε γιά νά μή σκοτωθεῖ κι αὐτός μαζί τους. Ἐκεῖνος ὅμως παρ' ὅλο

πού τόν ἔδιωξε δέν ἔφυγε, ἀλλά ἔδιωξε τό γιό του, πού ἦταν τό μοναδικό του παιδί.

222. Οἱ σύμμαχοι λοιπόν τοὺς ὁποίους ἔδιωξε ὁ Λεωνίδας ὑπάκουσαν καί ἔφυγαν καί μόνοι οἱ Θεσπιεῖς καί οἱ Θηβαῖοι ἔμειναν μέ τοὺς Λακεδαιμονίους. Ἀπ' αὐτοὺς οἱ Θηβαῖοι ἔμειναν παρά τή θέλησή τους (τοὺς κρατοῦσε ὁ Λεωνίδας σάν ὁμήρους), ἀλλά οἱ Θεσπιεῖς ἔμειναν ἐπειδὴ τό ἤθελαν πολύ. Εἶπαν πὼς δέ θά ἔφευγαν καί δέ θ' ἄφηναν τόν Λεωνίδα καί τοὺς ὀπλίτες του πίσω. Ἐμειναν καί σκοτώθηκαν μαζί τους. Ἀρχηγός τους ἦταν ὁ Δημόφιλος τοῦ Διαδρόμου.

223. Ὁ Ξέρξης, ἀφοῦ ἔκαμε σπονδές ὅταν ἀνέτειλε ὁ ἥλιος, περίμενε ὡς τήν ὥρα πού γερμίζει ἡ ἀγορά καί τότε νά ἐξαπολύσει τήν ἐπίθεσή του. Αὐτό τόν εἶχε συμβουλέψει ὁ Ἐφιάλτης, γιατί ἡ ἀθροδοσ ἀπό τό βουνό εἶναι συντομότερη καί πολύ λιγότερος ὁ δρόμος παρά ἂν ἀνέβει κανεῖς κἀνοντας γύρο. Οἱ βάρβαροι πού ἦταν μέ τόν Ξέρξη ἔκαναν ἐπίθεση καί οἱ Ἕλληνες μέ τό Λεωνίδα ἔκαναν ἐξοδο θανάτου καί προχώρησαν πολύ πιό ἔξω ἀπό τή στενωπό, πρὸς τό φαρδύτερο μέρος τοῦ αὐχένα. Τίς προηγούμενες μέρες φύλαγαν τό τεῖχος καί πολεμοῦσαν μέσα στά στενά, ἀλλά τώρα πολεμοῦσαν ἔξω ἀπό τά στενά καί ἐπεφτε ἀμέτρητο πλῆθος βαρβάρων, γιατί πίσω τους οἱ ἀρχηγοὶ τῶν μονάδων τοὺς ἀνάγκαζαν μέ μαστίγια νά προχωροῦν ὅλο καί πιό μπροστά. Πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἐπεφταν στή θάλασσα καί πνίγονταν καί πολλοὶ περισσότεροι καταπατιόνταν ζωντανοὶ ἀπό τοὺς ἄλλους. Κανεῖς δέν νοιαζόταν γιά ὅποιον σκοτωνόταν. Ξέροντας πὼς τοὺς περιμένει ὁ θάνατος ἀπὸ ἐκείνους πού τοὺς εἶχαν κυκλώσει ἀπὸ τό βουνό, οἱ Ἕλληνες πολεμοῦσαν μέ τή μεγαλύτερη παλικάριά ἐναντίον τῶν βαρβάρων, μὴ λογαριάζοντας τόν κίνδυνο.

224. Τῶν περισσότερων γρήγορα ἔσπασαν τά δόρατά τους, ἀλλά πολεμοῦσαν τοὺς Πέρσες μέ τά σπαθιά. Στή μάχη ἀπάνω ἔπεσε ὁ Λεωνίδας πού πολέμησε πάρα πολύ γενναῖα καί μαζί του πολλοὶ ὀνομαστοὶ Σπαρτιάτες πού τά ὀνόματά τους, ἐπειδὴ φάνηκαν ἄξιοι, τά ἔμαθα, καθὼς καί τά ὀνόματα τῶν τριακοσίων. Καί ἀπὸ τοὺς Πέρσες ἔπεσαν πολλοὶ καί ὀνομαστοί. Ἀνάμεσά τους δύο γιοὶ τοῦ Δαρείου, ὁ Ἀβροκόμης καί ὁ Ὑπεράνθης πού τοὺς εἶχε γεννήσει ἡ Φραταγούνη, κόρη τοῦ Ἀρτάκη. Ὁ Ἀρτάνης ἦταν ἀδελφός τοῦ Δαρείου καί γιός τοῦ Ὑστάσπη, γιου

τοῦ Ἀρσάμη. Εἶχε δώσει τῇ θυγατέρα του στό Δαρεῖο μέ ὅλη του τήν περιουσία, γιατί δέν εἶχε ἄλλο παιδί.

225. Δύο ἀδελφοί τοῦ Ξέρξη σκοτώθηκαν λοιπόν πολεμώντας γύρω ἀπό τό νεκρό τοῦ Λεωνίδα. Γινόταν πεισματική μάχη ἀνάμεσα σέ Πέρσες καί Ἕλληνες πού μπόρεσαν, ἀφοῦ ἀπώθηκαν τέσσερις φορές τοὺς βαρβάρους, νά πάρουν τό νεκρό τοῦ Λεωνίδα. Ἡ μάχη ἐξακολούθησε ὥσπου ἔφτασαν οἱ Πέρσες πού ἦταν μέ τόν Ἐφιάλτη. Ὅταν τό ἐνιωσαν οἱ Ἕλληνες, ἄλλαξε ἡ ὄψη τῆς μάχης. Ὑποχώρησαν στό πιο στενό μέρος, πέρασαν μέσα στό τεῖχος καί πῆγαν καί πῆραν θέση ὅλοι, ἐκτός ἀπό τοὺς Θηβαίους, στόν μικρό λόφο πού βρίσκεται στήν εἴσοδο, ὅπου σήμερα εἶναι τό πέτρινο λιοντάρι, μνημεῖο τοῦ Λεωνίδα. Σ' ἐκεῖνο τό μέρος πολεμώντας μέ τά μαχαίρια τους, πού τοὺς εἶχαν μείνει, καί μέ τά χέρια καί μέ τά δόντια, τοὺς σκότωσαν οἱ βάρβαροι ρίχνοντας βέλη, ἄλλοι καθὼς ἔρχονταν ἀπό τό τεῖχος πού γκρέμισαν καί ἄλλοι καθὼς τοὺς εἶχαν κυκλώσει ἀπό παντοῦ.

226. Οἱ Λακεδαιμόνιοι καί οἱ Θεσπιεῖς πολέμησαν πολύ γενναῖα, ἀλλά πιο παλικάρῖσια ἀπ' ὅλους πολέμησε ὁ Σπαρτιάτης Διηνέκης, πού, καθὼς λένε, εἶπε τό ἐξῆς προτοῦ ἀρχίσει ἡ μάχη μέ τοὺς Μήδους. Πληροφορήθηκε ἀπό ἕναν Τραχίνιο ὅτι, ὅταν οἱ βάρβαροι ρίξουν τά βέλη τους, θά εἶναι τόσο πολλά πού θά σκιάσουν τόν ἥλιο. Τότε ὁ Διηνέκης περιφρονώντας τό πλῆθος τῶν Μήδων εἶπε ὅτι ὁ Τραχίνιος τοῦ ἔφερε καλὰ νέα, γιατί ἂν οἱ Μῆδοι ἔκρυσαν τόν ἥλιο, τότε θά πολεμοῦσαν στή σκιά καί ὄχι κάτω ἀπό τόν καυτερό ἥλιο. Αὐτά τά λόγια καί ἄλλα παρόμοια λένε ὅτι ἄφησε ὁ Λακεδαιμόνιος Διηνέκης, γιά νά θυμοῦνται οἱ ἐπερχόμενες γενεές.

227. Μετά τό Διηνέκη λένε ὅτι πολέμησαν πολύ γενναῖα δύο ἀδελφοί Λακεδαιμόνιοι, ὁ Ἀλφεός καί ὁ Μάρων, παιδιά τοῦ Ὀρσιφάντη. Ἀπό τοὺς Θεσπιεῖς ἐκεῖνος πού πολέμησε καλύτερα ἦταν ὁ Διθύραμβος τοῦ Ἀρματίδη.

228. Τοὺς ἔθαψαν ἐπὶ τόπου, ἐκεῖ πού ἔπεσαν αὐτοί καί ὅσοι εἶχαν σκοτωθεῖ προτοῦ διώξει ὁ Λεωνίδας τόν υπόλοιπο στρατό. Στόν τάφο τους ὑπάρχει τό ἐπίγραμμα:

Ἐναντίον τριῶν ἑκατομμυρίων πολέμησαν κάποτε
τέσσερις χιλιάδες ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο.

Αὐτό τό ἐπίγραμμα εἶναι γιά ὅλους ὅσους σκοτώθηκαν. Γιά τοὺς Σπαρτιάτες ὑπάρχει τό ἀκόλουθο ἐπίγραμμα:

Ξένε, μῆνυσε στοὺς Σπαρτιάτες πῶς ἐδῶ εἵμαστε θαμμένοι
ὑπακούοντας στίς προσταγές τους.

Ὡ ξεῖν', ἀγγέλλειν Λακεδαιμονίοις, ὅτι τῇδε
κείμεθα τοῖς κείνων ρήμασι πειθόμενοι.

Αὐτό εἶναι τό ἐπίγραμμα γιά τοὺς Λακεδαιμονίους. Γιά τό μάντη Μεγιστία ὑπάρχει τό ἀκόλουθ ἐπίγραμμα:

Τό μῆμα αὐτό εἶναι τοῦ δοξασμένου Μεγιστία
πού σκότωσαν οἱ Μῆδοι σάν πέρασαν τό Σπερχεῖό,
τοῦ μάντη πού ἤξερε καλά πῶς ἔρχεται ὁ θάνατος,
ἀλλά δέν θέλησε νά ἐγκαταλείψει μόνο τό βασιλιά τῆς Σπάρτης.

Τά ἐπιγράμματα καί οἱ στῆλες, ἐκτός ἀπό τό ἐπίγραμμα γιά τόν Μεγιστία, εἶναι ἀφιερῶματα τῶν Ἀμφικτιόνων γιά τοὺς νεκρούς. Τό ἐπίγραμμα γιά τόν Μεγιστία τὸ ἔγραψε ὁ Σιμωνίδης*, γιὸς τοῦ Λεωπρέπη, πού εἶχε δεσμό φιλίας μαζί του.

Κεφ. 234 - 238. Διάλογος μεταξύ Ξέρξη, Δημαράτου καί Ἀχαιμένη

234. Ἔτσι πολέμησαν οἱ Ἕλληνες στίς Θερμοπύλες. Ὁ Ξέρξης φώναζε τό Δημάρατο καί τοῦ ἔκανε ἐρωτήσεις ἀρχίζοντας ἀπ' αὐτή: «Δημάρατε, εἶσαι τίμιος ἄνθρωπος καί τό βλέπω, γιατί ὅσα εἶχες πεῖ συνέβηκαν. Ἀλλά τώρα πές μου· πόσοι εἶναι οἱ ὑπόλοιποι Λακεδαιμόνιοι καί πόσοι ἀπ' αὐτοὺς εἶναι τόσο καλοὶ πολεμιστές, ἢ εἶναι ὅλοι τους;» Ὁ Δημάρατος ἀποκρίθηκε: «Βασιλιά, οἱ Λακεδαιμόνιοι εἶναι πολλοὶ καί οἱ πολιτεῖες τους πολλές. Θά σοῦ πῶ αὐτό πού θέλεις νά μάθεις. Στή Λακεδαίμονα ὑπάρχει μιὰ πολιτεία, ἡ Σπάρτη, πού ἔχει γύρω στίς ὀχτὼ χιλιάδες ἄντρες· ὅλοι τους εἶναι ἰσάζιοι μέ αὐτοὺς πού πολέμησαν ἐδῶ. Οἱ ἄλλοι Λακεδαιμόνιοι δέν εἶναι σάν αὐτοὺς ἐδῶ, πάντως εἶναι ἀντρεῖοι». Σ' αὐτά εἶπε ὁ Ξέρξης: «Δημάρατε, μέ ποιό τρόπο θά καταβάλουμε τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς μέ τό λιγότερο κόπο; Λέγε μου, ἐσύ πού ἔχουν βασιλιάς, τους ξέρεις ποιὰ εἶναι ἡ νοοτροπία τους».

* Καί τά τρία ἐπιγράμματα εἶναι τοῦ Σιμωνίδη τοῦ Κείου.

235. Στήν ἐρώτηση τοῦ Ξέρξη ὁ Δημάρατος ἀποκρίθηκε: «Βασιλιά μου, ἂν θέλεις νά σοῦ δώσω συμβουλή, πρέπει ἐγώ νά σοῦ δώσω τήν καλύτερη. Στεῖλε τριακόσια καράβια τοῦ στόλου σου στή Λακωνική. Ὑπάρχει κοντά στίς ἀκτές τῆς Λακωνικῆς ἓνα νησί πού τό ὄνομά του εἶναι Κύθηρα, γιά τό ὅποιο ὁ σοφότερος ἀπό τοὺς Λακεδαιμονίους, ὁ Χίλων*, εἶπε ὅτι θά ἦταν κέρδος μεγάλο γιά τοὺς Σπαρτιάτες ἂν τό νησί αὐτό βρισκόταν στό βυθό τῆς θάλασσας παρά στήν ἐπιφάνειά της, γιὰτί φοβόταν μήπως ἀπό τό νησί αὐτό ξεκινήσει κάτι ὅμοιο μ' ἐκεῖνο πού ἐγώ θά σοῦ προτείνω. Δέν εἶχε προβλέψει τή δική σου ἐκστρατεία, ἀλλά φοβόταν κάθε ἐκστρατεία. Μέ ὀρμητήριο αὐτό τό νησί ν' ἀπειλεῖς τοὺς Λακεδαιμονίους. Ὅταν ὁ πόλεμος γίνει γείτονάς τους, δέ θά σταθοῦν ἐμπόδιο καί οὔτε θά στείλουν πεζικό νά βοηθήσει τήν ὑπόλοιπη Ἑλλάδα, ὅταν θά τήν ὑποδουλώνεις. Καί ὅταν ὑποδουλωθεῖ ἡ ὑπόλοιπη Ἑλλάδα, θά μείνει μόνο ἡ Λακωνική πού θά εἶναι ἀδύνατη. Ἄν δέν κάνεις αὐτά πού σοῦ λέω, πρέπει νά περιμένεις ὅτι θά συμβοῦν τά ἐξῆς: Ἡ Πελοπόννησος ἔχει ἓναν ἰσθμό πολύ στενό· ἐκεῖ ὅλοι οἱ Πελοποννήσιοι θά συμπολεμήσουν ἐναντίον σου καί θά γίνουν μάχες πολύ πιό σκληρές ἀπ' αὐτές πού ἔγιναν. Ἄν ὅμως κάνεις αὐτό πού σέ συμβουλεύω, τότε χωρίς μάχη θά καταληφθεῖ ὁ ἰσθμός καί οἱ ἄλλες πολιτεῖες θά προσχωρήσουν».

236. Μετά τόν Δημάρατο μίλησε ὁ Ἀχαιμένης, ἀδελφός τοῦ Ξέρξη καί ἀρχηγός τοῦ στόλου, πού ἔτυχε νά εἶναι ἐκεῖ καί φοβήθηκε μήπως ὁ Ξέρξης πειστεῖ καί κάμει αὐτά. «Βασιλιά, βλέπω πώς ἀκοῦς ἓναν ἄνθρωπο πού φθονεῖ τίς ἐπιτυχίες σου καί ἴσως εἶναι προδότης. Ὁ τρόπος αὐτός εἶναι ἀγαπητός στοὺς Ἕλληνες. Φθονοῦν ὅποιον εὐτυχεῖ καί μισοῦν τόν καλύτερο. Ἐάν μετὰ τά ὅσα μᾶς ἔτυχαν καί χάσαμε τετρακόσια καράβια, πάρεις ἄλλα τριακόσια καί τά στείλεις νά περιπλεύσουν τήν Πελοπόννησο, τότε οἱ ἀντίπαλοί σου γίνονται ἰσόπαλοι μαζί σου. Ἐνωμένος, ὁ στόλος μας εἶναι μεγάλη ἀπειλή γι' αὐτούς καί δέν μποροῦν νά τοῦ ἀντισταθοῦν. Ὅλος ὁ στόλος θά στηρίζει τό πεζικό καί τό πεζικό θά στηρίζει τό στόλο, ἂν προχωρήσουν μαζί. Ἄν ὅμως διασπᾶσαι τίς δυνάμεις σου, οὔτε ἐσύ θά μπορεῖς νά εἶσαι χρήσιμος στό στόλο σου οὔτε ὁ στόλος σου σ' ἐσένα. Σκέψου καλὰ τή δική σου θέση καί μήν ἀσχολεῖσαι μέ τήν κατάσταση τῶν ἐχθρῶν, πού θά σοῦ ἀντισταθοῦν, τί θά κάνουν

* Ἐνας ἀπό τοὺς ἑπτὰ σοφοὺς, καταγόμενος ἀπὸ τῆ Σπάρτης.

καί πόσοι εἶναι. Ἐκεῖνοι εἶναι ἱκανοί νά φροντίζουν γιά τόν ἑαυτό τους καθώς κι ἐμεῖς γιά τούς ἑαυτούς μας. Ἄν οἱ Λακεδαιμόνιοι παραταχτοῦν ἐναντίον τῶν Περσῶν σέ μάχη, δέ θά μπορέσουν νά ἐπανορθώσουν τό πάθημά τους».

237. Ὁ Ξέρξης τοῦ ἀποκρίθηκε: «Ἀχαιμένη, θαρρῶ πώς εἶναι σωστά αὐτά πού λές καί αὐτό θά κάμω. Ὁ Δημάρατος δίνει τή συμβουλή πού θεωρεῖ καλύτερη γιά μένα, ἡ δική σου ὅμως εἶναι καλύτερη. Δέ δέχομαι ὅμως ὅτι ἐπειδή μοῦ δίνει τέτοια συμβουλή δέν εὐνοεῖ τήν ἐκστρατεία μου, καί τοῦτο τό συμπεραίνω ἀπό τά ὅσα μοῦ ἔχει ὡς τώρα πεῖ, ἀλλά καί ἀπό τό ἐξῆς: ἓνας πολίτης πράγματι μπορεῖ νά φθονήσει ἄλλο συμπολίτη του πού εὐτυχεῖ καί μπορεῖ νά τηρεῖ δυσμενὴ σιγή· οὔτε κι ἂν ὁ συμπολίτης του τοῦ ζητήσῃ συμβουλή θά θελήσῃ νά τοῦ πεῖ τήν καλύτερη γνώμη, ἐκτός ἂν εἶναι ἄνθρωπος μέ ἐξαιρετικές ἀρετές, ἀλλά τέτοιος ἄνθρωπος εἶναι σπάνιος. Ὅμως ἓνας ξένος πού συνδέεται μέ δεσμούς φιλίας μέ ἄλλον ξένο, χαίρεται πολὺ μέ τήν ἐπιτυχία τοῦ φίλου του κι ἂν τοῦ ζητηθεῖ συμβουλή, θά δώσει τήν καλύτερη. Ἔτσι λοιπόν διατάζω ἀπό ἐδῶ κι ἐμπρός νά μήν κατηγορεῖ κανεὶς τόν Δημάρατο πού εἶναι ξένος μου».

238. Ἀφοῦ τά εἶπε αὐτά ὁ Ξέρξης, πέρασε ἀνάμεσα στοὺς νεκροὺς καί ἐπειδὴ εἶχε ἀκούσει ὅτι ὁ Λεωνίδας ἦταν βασιλιάς καί στρατηγὸς τῶν Λακεδαιμονίων, ἔδωσε διαταγή νά τοῦ κόψουν τό κεφάλι καί νά τό στήσουν πάνω σ' ἓνα κοντάρι. Εἶναι φανερό καί ἀπό ἄλλες ἐνδείξεις ἀλλά καί ἀπό αὐτὴ τήν πράξη ὅτι ἀπ' ὅλους τοὺς ἐχθροὺς του ὁ Λεωνίδας, ὅταν ζοῦσε, εἶχε προκαλέσει τό θυμὸ τοῦ Ξέρξη, γιὰτί ἀλλιῶς ὁ βασιλιάς ποτέ δέν θά ἔκανε τέτοια ἱεροσυλία στό νεκρό, γιὰτί ἀπ' ὅσο ξέρω, οἱ Πέρσες τιμοῦν ἰδιαίτερα τήν παλικαριά στόν πόλεμο. Ἐγίνε λοιπόν ἐκεῖνο πού εἶχε διατάξει ὁ Ξέρξης*.

* Τό σχόλιο τοῦ Ἡροδότου εἶναι ὑποτιμητικό γιά τόν Ξέρξη.

ΟΥΡΑΝΙΑ

8

Κεφ. 1-48. Μετά τή μάχη τῶν Θερμοπυλῶν καί ἐνῶ ὁ Ξέρξης κατεβαίνει ἀπό τή Βοιωτία πρὸς τήν Ἀττική, ὁ ἑλληνικός στόλος φεύγει ἀπό τό Ἀρτεμίσιο, ὅπου ναυμαχῆσε μέ ἐπιτυχία ἐναντίον τῶν Περσῶν, καί συγκεντρώνεται στή Σαλαμίνα. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐγκαταλείπουν τήν πολιτεία τους καί μεταφέρουν τά γυναικόπαιδά τους στή Σαλαμίνα, τήν Αἴγινα καί τήν Τροιζήνα. Στό μεταξύ οἱ Σπαρτιάτες, μέ ἄλλους Πελοποννησίους, χτίζουν τεῖχος στόν Ἰσθμό. Στή Σαλαμίνα οἱ Ἕλληνες ἀρχηγοί τοῦ στόλου διχάζονται. Ἄλλοι λένε ὅτι πρέπει ὁ στόλος νά πάει στόν Ἰσθμό, ἄλλοι — καί κυρίως ὁ Θεμιστοκλῆς — ἐπιμένουν νά μείνει ὁ στόλος στή Σαλαμίνα, ὥστε ν' ἀντιμετωπίσει τοὺς Πέρσες στή στενή θάλασσα τοῦ νησιοῦ, ὅπου ὁ μέγας ἀριθμός τῶν πλοίων τοῦ Ξέρξη θά εἶναι, γι' αὐτόν, μειονέκτημα καί ὄχι πλεονέκτημα. Ἡ πρόβλεψη τοῦ Θεμιστοκλῆ ἐπαληθεύεται μέ τή λαμπρὴ νίκη τῶν Ἑλλήνων.

Κεφ. 49-64. Κατάληψη τῆς Ἀθήνας ἀπό τόν Ξέρξη. Συμβούλιο Ἑλλήνων στρατηγῶν, παρέμβαση Θεμιστοκλῆ

49. Ὃταν ἔφτασαν στή Σαλαμίνα οἱ στρατηγοί τῶν πολιτειῶν αὐτῶν*, ἔκαμαν συμβούλιο. Ὁ Εὐρυβιάδης** τοὺς πρότεινε ὅποιος θέλει νά μιλήσει καί νά προτείνει ποιοῦ μέρος, ἀπό ὅσα κρατοῦσαν ἀκόμη, θεωροῦσε τό καλύτερο γιὰ νά γίνει ναυμαχία. Τήν Ἀττική τήν εἶχαν κιόλας ἐγκαταλείψει καί θά συζητοῦσαν γιὰ ἄλλες περιοχές. Οἱ περισσότεροι πού

* Κατάλογος τῶν διαφόρων αὐτῶν ἐλληνικῶν πόλεων ἀναφέρεται στίς παραγρ. 42-48.

** Σπαρτιάτης στρατηγός, ἀρχηγός ὄλου τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου.

μίλησαν συμφώνησαν νά πλεύσουν στόν Ἴσθμό καί νά ναυμαχήσουν κοντά στίς ἀκτές τῆς Πελοποννήσου γιά τόν ἀκόλουθο λόγο: ἂν νικηθοῦν στή Σαλαμίνα θά τοὺς πολιορκήσουν στό νησί, ὅπου καμιά βοήθεια δέν μποροῦσε νά τοὺς ἔρθει, ἐνῶ ἂν νικηθοῦν στόν Ἴσθμό, θά κατεύφευγαν στοὺς δικούς τους.

50. Αὐτά ἔλεγαν οἱ στρατηγοί ἀπό τήν Πελοπόννησο, ὅταν ἔφτασε ἓνας Ἀθηναῖος πού ἀνάγγειλε ὅτι οἱ βάρβαροι μπῆκαν στήν Ἀττική καί ὅτι τήν πυρπολοῦν ὁλόκληρη. Πραγματικά ὁ στρατός μέ τόν Ξέρξη, πού εἶχε πάει στή Βοιωτία, εἶχε βάλει φωτιά στίς Θεσπιές, πού οἱ κάτοικοί της εἶχαν φύγει στήν Πελοπόννησο, καί στίς Πλαταιές καί εἶχε φτάσει στήν Ἀθήνα καί κατέστρεφε τά πάντα. Ἐκαψαν τίς Θεσπιές καί τίς Πλαταιές, γιατί πληροφορήθηκαν ἀπό τοὺς Θηβαίους ὅτι οἱ δύο αὐτές πολιτεῖες δέν εἶχαν μὴδίσαι.

51. Ἀπό τότε πού οἱ βάρβαροι διάβηκαν τόν Ἑλλήσποντο ἀπό ὅπου ξεκίνησαν καί ὅπου ἔμειναν ἓνα μῆνα, ὥσπου νά περάσουν ἀπό τήν Ἀσία στήν Εὐρώπη, χρειάστηκαν ἄλλους τρεῖς μῆνες γιά νά φτάσουν στήν Ἀττική, τήν ἐποχή πού ἄρχοντας στήν Ἀθήνα ἦταν ὁ Καλλιάρχης. Κυρίεψαν ἔρημη τήν πολιτεία καί βρῆκαν λίγους Ἀθηναίους, διαχειριστές τοῦ ναοῦ, καί μερικούς φτωχοὺς πού εἶχαν κάνει φράχτη στήν ἀκρόπολη μέ σανίδες καί ξύλα καί προσπαθοῦσαν νά ἀμυνθοῦν ἐναντίον τῶν εἰσβολέων. Δέν εἶχαν φύγει γιά τή Σαλαμίνα, ἐπειδὴ ἦταν φτωχοί, ἀλλὰ καί γιατί νόμιζαν πῶς εἶχαν καταλάβει τὸ χρησμὸ πού εἶχε δώσει ἡ Πυθία, ὅτι τὸ ξύλινο τεῖχος δέ θά κυριευτεῖ καί ὅτι αὐτὸ ἦταν τὸ ἀσφαλές καταφύγιο καί ὄχι τὰ καράβια.

52. Οἱ Πέρσες ἐγκαταστάθηκαν στό λόφο πού εἶναι ἀντίκρου ἀπὸ τήν ἀκρόπολη, πού οἱ Ἀθηναῖοι τὸν ὀνομάζουν Ἄρειο πάγο, καί τήν πολιορκήσαν μέ τὸν ἐξῆς τρόπο: Ἐδεναν στουτιά στά βέλη τους, τοὺς ἔβαζαν φωτιά καί τὰ ἔριχναν ἀπάνω στό φράχτη. Ἀλλὰ οἱ πολιορκημένοι Ἀθηναῖοι ἀμύνονταν, ἂν καί ἡ κατάστασή τους ἦταν ἀπελπιστική καί τὸ φράγμα τους εἶχε ὑποχωρήσει. Οὔτε δέχτηκαν προτάσεις τῶν Πεισιστρατιδῶν γιά νά συνθηκολογήσουν, ἀλλὰ ἀντιστέκονταν βρίσκοντας διάφορους τρόπους· καί ὅταν οἱ βάρβαροι ζύγωναν στίς πύλες, κυλοῦσαν ἀπάνω τους μεγάλες πέτρες. Γιά ἀρκετὸ χρονικὸ διάστημα ὁ Ξέρξης δέν ἤξερε τί νά κάνει γιά νά τοὺς ὑποτάξει.

53. Ἀλλά μέ τόν καιρό οἱ βάρβαροι βρῆκαν τρόπο νά μποῦν ἀπό μέρος ἀπάτητο. Ἐπρεπε νά βγεῖ ἀληθινός ὁ χρησμός ὅτι ὀλόκληρη ἡ ἡπειρωτική Ἀττική θά ἔπεφτε στά χέρια τῶν Περσῶν. Μπροστά στήν ἀκρόπολη, ἀλλά πίσω ἀπό τίς πύλες κι ἀπό τά скаλιά τῆς ἀνόδου, σ' ἓνα σημεῖο πού δέν τό φύλαγαν οὔτε θεωροῦσαν ὅτι θά μπορούσε ν' ἀνεβεῖ ἄνθρωπος ἀπό ἐκεῖ, ἀνέβηκαν μερικοί κοντά στό ἱερό τῆς Ἀγλαύρου, κόρης τοῦ Κέκροπα, παρ' ὅλο πού τό μέρος ἦταν ἀπόκρημνο. Καθώς οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς εἶδαν ἀνεβασμένους στήν ἀκρόπολη, ἄλλοι ἄρχισαν νά ρίχνονται ἀπό τό τεῖχος καί νά σκοτώνονται καί ἄλλοι κατέφυγαν στό ναό. Οἱ Πέρσες πού εἶχαν ἀνεβεῖ, πρῶτα πῆγαν στίς πύλες καί τίς ἄνοιξαν καί σκότωναν τοὺς ἱκέτες. Ὅταν τοὺς σκότωσαν ὅλους, σύλησαν τό ναό καί ἔβαλαν φωτιά στήν ἀκρόπολη.

54. Ὅταν κυρίεψε ὀλόκληρη τήν Ἀθήνα, ὁ Ξέρξης ἔστειλε στά Σοῦσα, στόν Ἀρτάβανο, ἓναν ἱππέα νά τοῦ ἀναγγεῖλει τήν ἐπιτυχία του. Τήν ἄλλη μέρα ὁ Ξέρξης κάλεσε κοντά του τοὺς φυγάδες Ἀθηναίους πού τόν ἀκολουθοῦσαν καί τοὺς διέταξε ν' ἀνεβοῦν στήν ἀκρόπολη καί νά κάμουν θυσία κατὰ τά δικά τους ἔθιμα. Ἴσως ἔδωσε τέτοια διαταγή, ἐπειδὴ εἶχε δεῖ κάποιο ὄνειρο, ἴσως πάλι ἐπειδὴ εἶχε μετανοήσει πού ἔκαψε τό ναό. Οἱ Ἀθηναῖοι φυγάδες συμμορφώθηκαν μέ τή διαταγή.

55. Ἐδῶ θά πῶ τό λόγο γιά τόν ὁποῖο τά ἀνέφερα αὐτά. Στήν ἀκρόπολη ὑπάρχει ναός τοῦ Ἐρεχθέα, πού καθὼς λέγεται τόν γέννησε ἡ γῆ. Στό ναό ὑπάρχει μιὰ ἐλιά καί μιὰ ἄρμυρή πηγὴ. Κατὰ τά ὅσα λένε οἱ Ἀθηναῖοι, αὐτά εἶναι μαρτύρια ἀπὸ τὴν ἔριδα τοῦ Ποσειδῶνα καί τῆς Ἀθηνᾶς, ὅταν διεκδικοῦσαν τὴ χώρα. Ἐτυχε ἡ ἐλιά αὐτὴ νά καεῖ μέ τόν ὑπόλοιπο ναό ἀπὸ τοὺς βαρβάρους· ἀλλὰ τὴν ἐπόμενη τῆς πυρκαϊᾶς, ὅταν κατὰ διαταγὴ τοῦ βασιλεῖ ἀνέβηκαν οἱ Ἀθηναῖοι στό ἱερό γιὰ νά κάμουν θυσία, εἶδαν ἓνα χλωρὸ βλαστάρει ὡς μιὰ πῆχη νά ἔχει ξεπεταχτεῖ ἀπὸ τόν κορμό. Αὐτά εἶπαν.

56. Ὅταν τὰ ἔμαθαν αὐτά οἱ Ἕλληνες στὴ Σαλαμίνα, ὅτι κυριεύτηκε καί ἡ ἀκρόπολη τῆς Ἀθήνας, θορυβήθηκαν τόσο πολὺ, ὥστε μερικοὶ ἀπὸ τοὺς στρατηγούς οὔτε περίμεναν νά τελειώσει ἡ σύσκεψη, ἀλλὰ ἔτρεχαν στά καράβια καί ὕψωναν τά πανιά γιὰ νά εἶναι ἔτοιμοι νά φύγουν. Οἱ ἄλλοι πού εἶχαν μείνει, ἀποφάσισαν νά ναυμαχήσουν ἐμπρὸς ἀπὸ τόν

Ἰσθμό. Ἐπесе ἡ νύχτα, διαλύθηκε τό συμβούλιο καί ὁ καθένας γύρισε στό καράβι του.

57. Ὄταν ὁ Θεμιστοκλῆς γύρισε στό καράβι του, ἓνας Ἀθηναῖος, ὁ Μνησίφιλος, τόν ρώτησε τί εἶχε ἀποφασιστεῖ. Ὄταν πληροφορήθηκε ὅτι εἶχε ἀποφασιστεῖ νά μεταφερθεῖ ὁ στόλος στόν Ἰσθμό καί νά ναυμαχήσει κοντά στήν Πελοπόννησο, τοῦ εἶπε: «Ἄν φύγουν τά καράβια ἀπό τή Σαλαμίνα, τότε δέ θά ἔχεις νά πολεμήσεις γιά καμιά πατρίδα. Ὅλοι θά φύγουν ὁ καθένας γιά τήν πολιτεία του καί οὔτε ὁ Εὐρυβιάδης θά μπορέσει νά τοὺς συγκατῇ οὔτε ἄλλος κανεῖς ἄνθρωπος, ὥστε νά μή σκορπίσουν καί χαθεῖ ἡ Ἑλλάδα ἀπό κακή ἀπόφαση. Ἄν ὑπάρχει κανένας τρόπος πῆγγαινε καί προσπάθησε ν' ἀλλάξεις τήν ἀπόφαση, κι ἂν μπορεῖς μετάπεισε τόν Εὐρυβιάδη, ὥστε ν' ἀλλάξει γνώμη καί νά μείνουμε ἐδῶ».

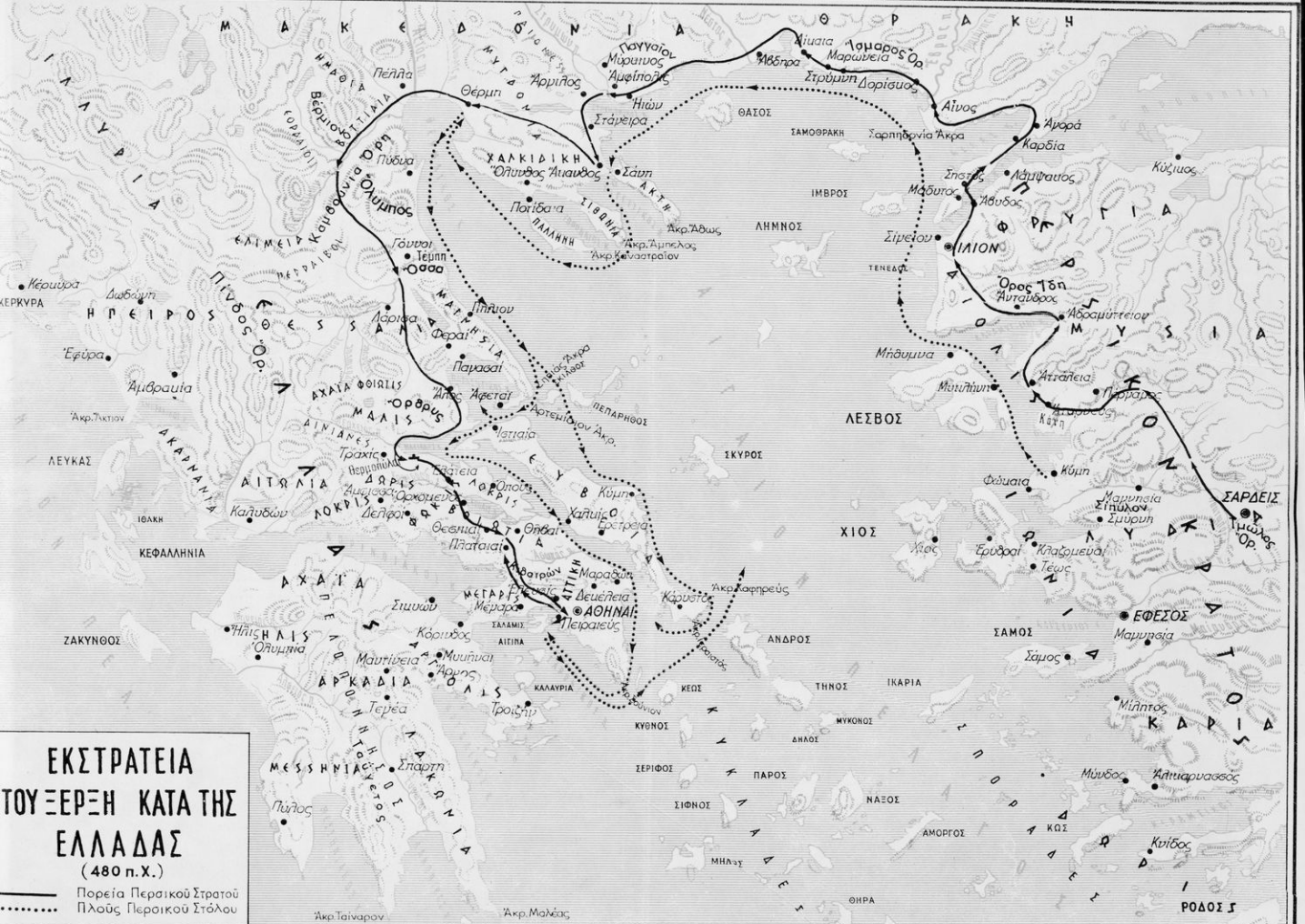
58. Ὁ Θεμιστοκλῆς βρῆκε τή συμβουλή πολὺ σωστή, δέν ἀποκρίθηκε τίποτε καί πῆγε στό καράβι τοῦ Εὐρυβιάδου. Ὄταν ἔφτασε, εἶπε ὅτι θέλει νά συζητήσει μαζί του ἓνα κοινὸ ζήτημα. Τότε ὁ Εὐρυβιάδης τόν κάλεσε νά μπεῖ στό καράβι καί νά τοῦ πεῖ ὅ,τι ἤθελε. Ὁ Θεμιστοκλῆς κάθισε κοντά του καί τοῦ εἶπε, σάν νά ἦταν δικές του σκέψεις, τά ὅσα εἶχε ἀκούσει ἀπὸ τόν Μνησίφιλο. Πρόσθεσε καί ἄλλα πολλὰ ὥσπου τόν ἔπεισε πῶς ἔπρεπε νά βγεῖ ἀπὸ τό καράβι του καί νά συγκεντρώσει τοὺς στρατηγούς σέ συμβούλιο.

59. Ὄταν συγκεντρώθηκαν καί προτοῦ ὁ Εὐρυβιάδης τοὺς ἐξηγήσει γιά ποιὸ λόγο εἶχε συγκαλέσει τό συμβούλιο, ὁ Θεμιστοκλῆς εἶπε πολλὰ, ἐπιθυμώντας ζωηρά νά τοὺς πείσει. Ἐνῶ μιλοῦσε, ὁ Κορίνθιος στρατηγός Ἀδείμαντος τοῦ Ὠκύτου τοῦ εἶπε: «Θεμιστοκλῆ, στοὺς δημόσιους ἀγῶνες ὅσοι ξεκινοῦν πρὶν ἀπὸ τὴν ὥρα, δέρνονται». Ὁ Θεμιστοκλῆς γιὰ νά δικαιολογηθεῖ ἀποκρίθηκε: «Ἀλλὰ καί ὅσοι ἀργοποροῦν δέν βραβεύονται».

60. Ἐτσι ἀποκρίθηκε μαλακά στόν Κορίνθιο. Στόν Εὐρυβιάδου δέν ἐπανελάβε τίποτε ἀπὸ τά ὅσα τοῦ εἶχε πεῖ πρὶν, ὅτι δηλαδή ἂν φύγουν ἀπὸ τή Σαλαμίνα θά σκορπίσουν. Δέ θά ἦταν σωστό νά κατηγορήσει τοὺς συμμάχους μπροστά τους. Μεταχειρίστηκε ἄλλα ἐπιχειρήματα καί εἶπε τά ἑξῆς: «Στό χέρι σου εἶναι τώρα νά σώσεις τήν Ἑλλάδα, ἂν πεισθεῖς σ' ἐκεί-

Πορεία Περσικού Στρατού
Πλούς Περσικού Στόλου

Πορεία Περσικού Στρατού
Πλούς Περσικού Στόλου





ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ
ΤΟΥ ΕΡΕΘΝΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗΝ
ΕΛΛΑΔΑ

νοὺς πού θέλουν νά σέ πείσουν νά πᾶς τό στόλο στὸν Ἴσθμό. Ἀκουσε καί σύγκρινε. Ἄν ναυμαχήσεις στὸν Ἴσθμό, τότε θά συγκρουσθεῖς σέ ἀνοιχτό πέλαγος, πράγμα πού πολὺ λίγο μᾶς συμφέρει, ἀφοῦ ἔχουμε βαρύτερα ἀλλὰ καί λιγότερα καράβια. Θά χάσεις τή Σαλαμίνα καί τὰ Μέγαρα καί τήν Αἴγινα, ἀκόμα κι ἂν ὑπερτερήσουμε σέ ἄλλο σημεῖο. Ἐκτός ἀπὸ αὐτό, μαζὶ μέ τό ναυτικό τους θ' ἀκολουθήσει καί ὁ πεζὸς στρατός καί ἔτσι σὺ ὁ ἴδιος θά τοὺς ἔχεις ὁδηγήσει πρὸς τήν Πελοπόννησο καί θά ριψοκινδυνέψεις ὁλόκληρη τήν Ἑλλάδα. Ἄν κάνεις αὐτό πού ἐγὼ λέω, τότε θά ἔχεις πολλὰ πλεονεκτήματα. Πρῶτ' ἀπ' ὅλα ναυμαχώντας σέ στενὸ μέρος μέ λίγα καράβια ἐναντίον πολλῶν καί ἂν τὰ πράγματα ἐξελιχθοῦν, ὅπως γίνονται συνήθως στὸν πόλεμο, θά νικήσουμε. Πλεονέκτημα γιὰ μᾶς εἶναι ἡ ναυμαχία σέ στενὸ μέρος, ἐνῶ πλεονέκτημα γιὰ κείνους εἶναι ὁ ἀγώνας στὰ ἀνοιχτά. Θά σώσουμε τή Σαλαμίνα ὅπου ἔχουν καταφύγει οἱ γυναῖκες καί τὰ παιδιὰ μας. Ἀλλὰ σκέψου καί τοῦτο πού σᾶς ἀφορᾷ περισσότερο ἀπ' ὅλα. Τό ἴδιο θά προστατέψεις τήν Πελοπόννησο ναυμαχώντας ἐδῶ, ὅπως θά τήν προστατεύεις ἂν ναυμαχοῦσες στὸν Ἴσθμό, καί ἂν πάρεις τή σωστή ἀπόφαση δέ θά ὁδηγήσεις τοὺς βαρβάρους στήν Πελοπόννησο. Ἄν, ὅπως τό ἐλπίζω, νικήσουμε μέ τὰ καράβια μας, οἱ βάρβαροι δέ θά πορευτοῦν πρὸς τὸν Ἴσθμό οὔτε θά προχωρήσουν πέρα ἀπὸ τήν Ἀττική. Θά φύγουν ἄτακτα κι ἔτσι θά ὠφεληθοῦμε, γιατί θά κρατήσουμε τὰ Μέγαρα καί τήν Αἴγινα καί τή Σαλαμίνα ὅπου, κατὰ ἓνα χρησμό*, θά νικήσουμε τοὺς ἐχθρούς μας. Ὅσοι παίρνουν σωστές ἀποφάσεις συνήθως πετυχαίνουν, ὅσοι ὅμως δέν παίρνουν, συνήθως οὔτε καί τό θεό δέν ἔχουν συμπαραστάτη τους.

61. Ὅταν ὁ Θεμιστοκλῆς τὰ εἶπε αὐτά, πάλι μίλησε ὁ Κορίνθιος Ἀδείμαντος, λέγοντάς του νά σωπάσει, ἀφοῦ δέν εἶχε πιά πατρίδα, καί θέλοντας νά ἐμποδίσει τὸν Εὐρυβιάδῃ νά βάλει σέ ψηφοφορία πρόταση ἀνθρώπου πού δέν εἶχε πατρίδα. Εἶπε ὅτι προτοῦ νά ἐκφράσει μιὰ γνώμη, ἔπρεπε ὁ Θεμιστοκλῆς νά πεῖ ποιά πολιτεία ἀντιπροσωπεύει. Τὰ ἔλεγε αὐτά ἐπειδὴ οἱ Πέρσες εἶχαν κυριέψει καί κατεῖχαν τήν Ἀθήνα. Ἀλλὰ τότε ὁ Θεμιστοκλῆς ἀποκρίθηκε σ' αὐτόν καί στοὺς Κορινθίους μέ πολλὰ καί αὐστηρὰ λόγια, λέγοντας ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν πολὺ μεγαλύτερη πολιτεία καί γῆ ἀπὸ τοὺς Κορινθίους, ὅσο θά εἶχαν διακόσια καράβια

* Πρόκειται γιὰ τό χρησμό πού ἀναφέρεται στό ἔβδομο βιβλίο (141).

ἀρματωμένα, πού ἐναντίον τους καμιά ἐλληνική πολιτεία δέ θά μπορούσε ν' ἀντισταθεῖ.

62. Ἀφοῦ τά εἶπε αὐτά γύρισε στόν Εὐρυβιάδην καί τοῦ μίλησε πολὺ αὐστηρά: «Ἐσύ, ἂν μείνεις ἐδῶ, θά εἶσαι ἄντρας γενναῖος, ἂν ὄχι, τότε θά καταστρέψεις τήν Ἑλλάδα, γιατί ἀπό τά καράβια μας καί μόνο ἐξαρτᾶται ὁλόκληρος ὁ πόλεμος. Ἀλλ' ἄκουσέ με. Καί ἂν δέ θελήσεις νά πάρεις τέτοια ἀπόφαση, τότε ἐμεῖς, ὅπως εἴμαστε, θά πάρουμε τίς οἰκογένειές μας καί θά πᾶμε στή Σίρην τῆς Ἰταλίας, πού ἀπό τόν παλιό καιρό εἶναι δική μας καί ὑπάρχει χρησμός πού λέει ὅτι πρέπει νά ἱδρῶσουμε ἐκεῖ ἀποικία. Καί τότε σεῖς, ἀπομονωμένοι ἀπό συμμαχούς σάν κι ἐμᾶς, θά θυμηθεῖτε τά λόγια μου».

63. Μέ τά λόγια αὐτά τοῦ Θεμιστοκλῆ μεταπείστηκε ὁ Εὐρυβιάδης. Ἐχῶ τή γνώμη πῶς μεταπείστηκε ἀπό φόβο μήπως τόν ἐγκαταλείψουν οἱ Ἀθηναῖοι, ἂν μετέφερε τόν πόλεμο στόν Ἴσθμό. Γιατί ἂν ἔφευγαν οἱ Ἀθηναῖοι, τότε οἱ ὑπόλοιποι δέ θά ἦταν ἀξιόμαχοι. Προτίμησε λοιπόν νά μείνει ἐκεῖ καί ἐκεῖ νά ναυμαχήσει.

64. Ἔτσι οἱ Ἕλληνες πού ἦταν στή Σαλαμίνα, μετά ἀπ' αὐτήν τή λογομαχία καί μετά τήν ἀπόφαση τοῦ Εὐρυβιάδου, ἄρχισαν νά ἐτοιμάζονται γιά νά ναυμαχήσουν. Ἦρθε ἡ μέρα καί καθώς πρόβαινε ὁ ἥλιος, ἐγίνε σεισμός καί στή γῆ καί στή θάλασσα. Τότε ἀποφάσισαν νά παρακαλέσουν ὅλους τοὺς θεοὺς καί νά ἐπικαλεστοῦν τή συμμαχία τῶν Αἰακιδῶν*. Ἔτσι σκέφτηκαν καί ἐκτέλεσαν τήν ἀπόφασή τους. Ἐκῆσαν εὐχές σ' ὅλους τοὺς θεοὺς καί κάλεσαν σέ βοήθεια τόν Αἴαντα καί τόν Τελαμῶνα καί ἔστειλαν καράβι στήν Αἴγινα νά φέρεי τά ἀγάλματα τοῦ Αἰακοῦ καί τῶν ἄλλων Αἰακιδῶν.

Κεφ. 70-82. Οἱ Σπαρτιάτες ὀχυρώνουν τόν Ἴσθμό.—Ὁ Θεμιστοκλῆς στέλνει παραπλανητικό μήνυμα στόν Ξέρξη

70. Ὄταν δόθηκε ἡ σχετική διαταγή, ὁ στόλος πῆγε καί παρατάχθηκε μπροστά στή Σαλαμίνα καί τά καράβια μπῆκαν στή σειρά μέ κάθε ἄνεση. Δέν πρόφτασαν τότε ν' ἀρχίσουν ναυμαχία, γιατί τέλειωνε ἡ μέρα

* Ἀπόγονοι τοῦ μυθικοῦ ἥρωα Αἰακοῦ πού ἦταν μέ τό Μίνωα καί τό Ραδάμανθη δικαστῆς στόν Ἀδην.

κι ἔπεφτε νύχτα καί γι' αὐτό προετοιμάστηκαν γιά τήν ἐπομένη. Τούς Ἕλληνες τούς ἐπίασε φόβος καί ἀμηχανία καί περισσότερο τούς Πελοποννήσιους. Αὐτοί ἐνιωθαν ἀμηχανία ἐπειδή, συγκεντρωμένοι στή Σαλαμίνα, θά ναυμαχοῦσαν γιά τή γῆ τῶν Ἀθηναίων κι ἂν τούς νικοῦσαν οἱ Πέρσες, τότε θά βρίσκονταν ἀποκλεισμένοι καί πολιορκημένοι στή Σαλαμίνα, ἀφήνοντας τήν πατρίδα τους ἀνυπεράσπιστη.

71. Ἐκείνη τή νύχτα τό πεζικό τῶν βαρβάρων κινήθηκε πρὸς τήν Πελοπόννησο. Εἶχε ὥστόσο γίνει καθετί τό δυνατό, ὥστε νά ἐμποδιστεῖ ὁ βάρος νά εἰσβάλει ἀπό στεριά στήν Πελοπόννησο. Μόλις ἔμαθαν οἱ Πελοποννήσιοι τό θάνατο τοῦ Λεωνίδα καί ὅσων ἦταν μαζί του στίς Θερμοπύλες, ἔτρεξαν ἀπ' ὅλες τίς πολιτεῖες καί συγκεντρώθηκαν στὸν Ἰσθμό. Ἀρχηγός τους ἦταν ὁ Κλεόμβροτος τοῦ Ἀναξανδρίδη, ἀδελφός τοῦ Λεωνίδα. Ἐγκαταστάθηκαν στὸν Ἰσθμό καί ἔφραξαν τή Σκειρωνίδα ὁδὸ* καί μετὰ ἀπὸ αὐτό, καθὼς ἀποφάσισαν σέ συμβούλιο, ἄρχισαν νά χτίζουν τεῖχος στὸν Ἰσθμό. Καθὼς ἦταν πολλές δεκάδες χιλιάδες ἄνθρωποι καί ὅλοι δούλευαν, ἡ δουλειὰ προχωροῦσε. Ἐφερναν πέτρες καί τοῦβλα καί ξύλα καί καλάθια μέ ἄμμο καί δέν σταματοῦσαν στιγμὴ, οὔτε νύχτα οὔτε μέρα.

72. Οἱ Ἕλληνες πού πῆγαν μέ ὅλο τό στρατό τους στὸν Ἰσθμό ἦταν οἱ ἐξῆς: οἱ Λακεδαιμόνιοι καί οἱ Ἀρκάδες ὅλοι, οἱ Ἡλεῖοι, οἱ Κορίνθιοι, οἱ Σικυώνιοι, οἱ Ἐπιδαῦριοι, οἱ Φλειάσιοι, οἱ Τροιζήνιοι καί οἱ Ἐρμιονεῖς. Αὐτοί ἦταν ὅσοι βοήθησαν καί ἀνησύχησαν πολὺ γιά τήν Ἑλλάδα πού κινδύνευε. Οἱ ἄλλοι Πελοποννήσιοι δέν νοιάζονταν, μόλο πού οἱ Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες καί τὰ Κάρνεια εἶχαν τελειώσει.

73. Τήν Πελοπόννησο τήν κατοικοῦν ἑφτά ἔθνη. Δύο εἶναι γηγενή καί κατοικοῦν στό ἔδαφος πού καί παλαιότερα κατοικοῦσαν, οἱ Ἀρκάδες καί οἱ Κυνοῦριοι. Ἐνα ἀπὸ τὰ ἔθνη, οἱ Ἀχαιοί, δέ βγῆκε ἀπὸ τήν Πελοπόννησο, ἀλλὰ ἔφυγε ἀπὸ τήν περιοχή πού κατοικοῦσε, γιά νά ἐγκατασταθεῖ σέ ἄλλη. Τὰ τέσσερα ἄλλα ἔθνη, ἀπὸ τὰ ἑφτά, ἔχουν ἔρθει ἀπ' ἔξω· εἶναι οἱ Δωριεῖς, οἱ Αἰτωλοί, οἱ Δρύορες καί οἱ Λήμνιοι. Οἱ Δωριεῖς ἔχουν πολλές καί σπουδαῖες πολιτεῖες, οἱ Αἰτωλοὶ ἔχουν μόνο τήν

* Τή σημερινή Κακιά Σκάλα.

Ἡλιδας, οἱ Δρύοπες ἔχουν τήν Ἑρμιόνη καί τήν Ἀσίνη, πού εἶναι κοντά στήν Καρδαμύλη τῆς Λακωνικῆς. Οἱ Λήμνιοι ἔχουν ὅλη τήν περιοχή τῶν Παρωρεατῶν. Οἱ Κυνοῦριοι εἶναι αὐτόχθονες καί, ὡς φαίνεται, οἱ μόνοι Ἴωνες, ἀλλά ἔχουν ἐκδωριστεῖ καί ἀφομοιωθεῖ μέ τόν καιρό, ἐπειδὴ ἐξουσιάζονταν ἀπό τοὺς Ἀργεῖους, ὅταν λέγονταν Ὀρνεάτες καί ἦταν περίοικοί τους. Οἱ ὑπόλοιπες πόλεις τῶν ἐφτά αὐτῶν ἐθνῶν, πού δέν ἀνέφερα, εἶχαν διαλέξει τήν οὐδετερότητα. Κι ἂν πρέπει κανεῖς νά πεῖ τήν ἀλήθεια, μένοντας οὐδέτερες ἐπαιρναν τό μέρος τοῦ ἐχθροῦ.

74. Οἱ Ἕλληνες πού εἶχαν συγκεντρωθεῖ στόν Ἴσθμό, σ' αὐτό τό ἔργο καταπιάστηκαν. Ἦταν ὁ ὑπέρ πάντων ἀγώνας καί δέν εἶχαν ἐλπίδα ὅτι θά νικήσει ὁ στόλος τους. Ὅταν οἱ Ἕλληνες τῆς Σαλαμίνας τά πληροφορήθηκαν αὐτά, φοβήθηκαν πολύ ὄχι τόσο γιά τόν ἑαυτό τους ὅσο γιά τήν Πελοπόννησο. Στήν ἀρχή μιλοῦσαν ψιθυριστά ὁ ἓνας στόν ἄλλο καί ἀποροῦσαν μέ τήν ἀβουλία τοῦ Εὐρυβιάδη, ἀλλά τέλος τό πράγμα ξέσπασε ἀνοιχτά. Ἐγινε ξανά συμβούλιο καί εἰπώθηκαν πάλι πολλὰ γιά τό ἴδιο θέμα. Ἄλλοι ἔλεγαν ὅτι ἔπρεπε νά πᾶνε στήν Πελοπόννησο καί ἐκεῖ νά πολεμήσουν γιά νά τήν ὑπερασπίσουν καί νά μήν κινδυνέψουν γιά χώρα πού τήν εἶχε κιόλας κυριέψει ὁ ἐχθρός, ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ Αἰγινῆτες καί οἱ Μεγαρεῖς ἔλεγαν ὅτι ἔπρεπε νά μείνουν ἐκεῖ πού ἦταν καί νά πολεμήσουν.

75. Ὅταν ὁ Θεμιστοκλῆς εἶδε πώς νικοῦσε ἡ γνώμη τῶν Πελοποννησίων, βγῆκε χωρίς νά τόν νιώσουν ἀπό τό συνέδριο κι ἔστειλε μέ βάρκα στό στρατόπεδο τῶν Μήδων ἕναν ἄνθρωπο, ἀφοῦ τοῦ εἶπε τί ἔπρεπε ἀκριβῶς νά μηνύσει στοὺς βαρβάρους. Τό ὄνομά του ἦταν Σίκιννος· ἦταν ὑπηρέτης τοῦ Θεμιστοκλῆ καί παιδαγωγός τῶν παιδιῶν του. Ἀργότερα ὁ Θεμιστοκλῆς τόν ἔκαμε πολίτη τῶν Θεσπιῶν, ἐπειδὴ ἡ πολιτεία αὐτή δεχόταν πολίτες, καί τοῦ ἔδωσε πολλὰ χρήματα. Ὁ Σίκιννος ἔφτασε μέ βάρκα καί εἶπε τά ἀκόλουθα στοὺς στρατηγούς τῶν βαρβάρων: «Μέ στέλνει ὁ στρατηγός τῶν Ἀθηναίων κρυφά ἀπό τοὺς ἄλλους Ἕλληνες (εἶναι εὐνοϊκά διατεθειμένος γιά τό βασιλιά σας κι ἐπιθυμεῖ περισσότερο τῇ δικῇ σας ἐπιτυχίᾳ παρά τῇ δικῇ τους) νά σᾶς πῶ ὅτι οἱ Ἕλληνες ἔχουν πολύ φοβηθεῖ καί εἶναι ἀποφασισμένοι νά σηκωθοῦν νά φύγουν. Τώρα σᾶς παρουσιάζεται εὐκαιρία νά κάνετε ἕνα πολύ σπουδαῖο κατόρθωμα, ἂν δέν τοὺς ἀφήσετε νά ξεφύγουν. Δέν ὁμονοοῦν καί δέ θά σᾶς ἀντισταθοῦν.

θά τοὺς δεῖτε νά πιαστοῦν σέ ναυμαχία μεταξὺ τους, ὅσοι εἶναι μέ τό μέρος σας μ' ἐκείνους πού εἶναι ἐναντίον σας. Αὐτά τοὺς εἶπε κι ἔφυγε ἀμέσως.

76. Οἱ στρατηγοὶ πίστεψαν τό μήνυμα καί γρήγορα ἀποβίβασαν πολλούς Πέρσες στό νησάκι Ψυττάλεια πού βρίσκεται ἀνάμεσα στή Σαλαμίνα καί στή στεριά. Ἐπίσης τά μεσάνυχτα ἐπέκτειναν τή δυτική πτέρυγα τοῦ στόλου τους καί κύκλωσαν τή Σαλαμίνα. Ἀναπτύχτηκαν καί τά καράβια πού ἦταν παραταγμένα κοντά στήν Κέο καί τήν Κυνόσουρα καί κρατοῦσαν ἔτσι μέ τό στόλο ὅλο τόν πορθμό ὡς τή Μουνιχία. Ἀραιώναν τά πλοῖα τους, ὥστε οἱ Ἕλληνες νά μήν μπορέσουν νά ξεφύγουν, ν' ἀποκλειστοῦν στή Σαλαμίνα, πληρώνοντας ἔτσι τήν ἐπιτυχία πού εἶχαν στό Ἀρτεμίσιο. Ἀποβίβασαν Πέρσες στό νησάκι Ψυττάλεια, ὥστε, ὅταν θά γινόταν ναυμαχία καί οἱ ναυαγοὶ καί τά ναυάγια θά ξέπεφταν ἐκεῖ (ἐπειδὴ τό νησί βρισκόταν κοντά στό μέρος ὅπου θά γινόταν ἡ ναυμαχία), νά περισυλλέξουν τοὺς φίλους καί νά σκοτώσουν τοὺς ἐχθρούς. Ὅλα αὐτά τά ἔκαναν μέ ἀπόλυτη σιγή, ὥστε νά μήν τοὺς ἀντιληφτοῦν οἱ ἀντίπαλοι. Αὐτά ἔκαναν ὅλη τή νύχτα χωρίς διόλου νά κοιμηθοῦν.

77. Δέν ἔχω τίποτε νά πῶ ἐναντίον τῶν χρησμῶν, ὅτι δέ λένε ἀλήθεια καί δέ θέλω οὔτε νά δοκιμάσω νά τοὺς ἀμφισβητήσω, ὅταν βλέπω ὅτι εἶναι τόσο καθαροί:

Ὅταν τήν ἱερή ἀκτὴ τῆς χρυσοσπαθοῦσας Ἀρτεμις
γεφυρώσουν μέ καράβια ὡς τή θαλασσοδαρμένη
τήν Κυνόσουρα,
ὅταν μέ τρελές ἐλπίδες κάψουν τή φημισμένη Ἀθήνα,
τότε ἡ θεὰ Δίκη θά σβῇσει τό φοβερό Κόρο,
τῆς Ἰβρης γιό,
πού μανιασμένα θέλει ὅλα νά τά ὑποτάξει.
Ὁ χαλκός θά χτυπήσει τό χαλκὸ καί μ' αἷμα ὁ Ἄρης
τὴ θάλασσα θά κοκκινίσει. Τότε τὴ λευτεριά
τῆς Ἑλλάδας
θά φέρουν ὁ παντεπόπτης Δίας κι ἡ σεβάσμια Νίκη.

Ὅταν ὁ Βάκχης* μιλάει γιὰ τέτοια πράγματα τόσο καθαρά, οὔτε ἐγὼ τολμῶ ν' ἀμφισβητήσω τοὺς χρησμούς οὔτε ἄλλοι δέχομαι νά τό κάνουν.

78. Στή Σαλαμίνα οἱ στρατηγοὶ συζητοῦσαν ἀδιάκοπα. Δέν ἤξεραν ὅτι οἱ βάρβαροι τοὺς εἶχαν περικυκλώσει, ἀλλὰ νόμιζαν πὼς ὁ ἐχθρικός στόλος βρισκόταν ἐκεῖ πού ἦταν τὴν προηγούμενη μέρα.

* Περίφημος μάντης.

79. Εἶχαν μαζευτεῖ νά συσκεφθοῦν, ὅταν ἀπό τήν Αἴγινα ἔφτασε ὁ Ἀθηναῖος Ἀριστείδης, γιός τοῦ Λυσίμαχου, πού τόν εἶχε ἐξοστρακίσει ὁ δῆμος. Ἀπ' ὅ,τι ἔχω πληροφορηθεῖ γι' αὐτόν, τόν θεωρῶ τόν ἄριστο καί τόν πιό δίκαιο Ἀθηναῖο. Ὁ Ἀριστείδης λοιπόν στάθηκε ἔξω ἀπό τό συμβούλιο καί κάλεσε τόν Θεμιστοκλῆ, πού δέν ἦταν φίλος του ἀλλά μεγάλος ἀντίπαλός του. Ἀλλά μπροστά στήν ἔκταξη τοῦ κινδύνου τά ξέχασε ὅλα καί τόν κάλεσε, θέλοντας νά μιλήσει μαζί του. Εἶχε κιόλας ἀκούσει ὅτι οἱ Πελοποννήσιοι ἤθελαν γρήγορα νά μεταφέρουν τό στόλο στόν Ἰσθμό. Καθώς βγῆκε ὁ Θεμιστοκλῆς, ὁ Ἀριστείδης τοῦ εἶπε τά ἑξῆς: «Ἐχομε χρέος ἐμεῖς πού εἴμαστε ἀντίπαλοι, νά συναγωνιζόμαστε καί σέ ἄλλες περιστάσεις ἀλλά καί σέ τούτη, ποιός ἀπό τοὺς δύο θά ὠφελήσει τήν πατρίδα του περισσότερο. Τώρα σοῦ λέω ὅτι τό ἴδιο θά εἶναι ἂν οἱ Πελοποννήσιοι ποῦνε πολλά ἢ λίγα γιά νά μεταφέρουν τό στόλο στήν Πελοπόννησο. Εἶδα μέ τά μάτια μου ὅ,τι θά σοῦ πῶ. Ἀκόμα κι ἂν τό θέλουν, οὔτε οἱ Κορίνθιοι οὔτε ὁ Εὐρυβιάδης θά μπορέσουν νά φύγουν. Εἴμαστε περικυκλωμένοι ἀπό τόν ἐχθρό. Πήγγαινε μέσα καί πές τους το».

80. Ὁ Θεμιστοκλῆς τοῦ ἀποκρίθηκε: «Ἡ συμβουλὴ σου εἶναι σωστή καί τά νέα πού ἔφερες καλά. Τά ὅσα εὐχόμενοι καί ἤθελα νά γίνουν, ἐσύ τά εἶδες. Μάθε ὅτι ἐξαιτίας μου κάνουν οἱ Μῆδοι τά ὅσα κάνουν, γιατί ἀφοῦ οἱ Ἕλληνες δέν ἤθελαν νά παραταχτοῦν σέ μάχη, ἔπρεπε νά ἐξαναγκασθοῦν νά τό κάνουν. Ἀλλ' ἀφοῦ ἦρθες νά μᾶς πεῖς τό καλὸ αὐτό νέο, πήγγαινε καί πές το ἐσύ ὁ ἴδιος, γιατί ἂν ἐγὼ τό πῶ αὐτό, θά φανῶ πὼς λέω φανταστικά πράγματα καί δέ θά μπορέσω νά πείσω τοὺς Ἕλληνες πὼς πράγματι οἱ βάρβαροι μᾶς κύκλωσαν. Πήγγαινε λοιπόν ἐσύ νά τοὺς τό ἀναγγεῖλεις καί νά τοὺς ἐξηγήσεις τήν κατάσταξη. Καί ὅταν τοὺς τό πεῖς, ἂν σέ πιστέψουν, τόσο τό καλύτερο, ἂν πάλι δέ σέ πιστέψουν, τό ἀποτέλεσμα γιά μᾶς θά εἶναι τό ἴδιο. Δέ θά μπορέσουν νά ξεφύγουν, ἐάν ἔχομε κυκλωθεῖ ἀπὸ παντοῦ, ὅπως λές».

81. Ὁ Ἀριστείδης παρουσιάστηκε στό συμβούλιο καί τά ἀνέφερε αὐτά, ἀφοῦ εἶπε ὅτι εἶχε ἔρθει ἀπὸ τήν Αἴγινα καί εἶχε μόλις γλυτώσει ἀπὸ τόν ἐχθρικό στόλο πού φρουροῦσε τό νησί. Ὁλόκληρο τό στρατόπεδο τῶν Ἑλλήνων ἦταν κυκλωμένο ἀπὸ τό στόλο τοῦ Ξέρξη. Τοὺς συμβούλεψε λοιπόν νά ἐτοιμαστοῦν ν' ἀποκρούσουν ἐπίθεση τοῦ ἐχθροῦ. Ἀφοῦ

τά εἶπε αὐτά ἀποσύρθηκε, ἀλλὰ οἱ ἄλλοι ἄρχισαν καί πάλι νά συζητοῦν, γιὰτί οἱ περισσότεροι ἀπό τοὺς στρατηγούς δέν πίστευαν τήν πληροφορία.

82. Δέν τήν πίστευαν, ὥσπου εἶδε ἕνα πλοῖο μέ Τηνίους πού αὐτομόλησε μέ κυβερνήτη τόν Παναίτιο τοῦ Σωσιμένη καί τοὺς φανερώσε ὅλη τήν ἀλήθεια. Γιά τήν πράξη τους αὐτή ἀναγράφηκε τό ὄνομα τῶν Τηνίων στόν τρίποδα τῶν Δελφῶν ἀνάμεσα στοὺς Ἑλληνας πού νίκησαν τό βάρβαρο. Μέ τό καράβι αὐτό πού αὐτομόλησε στή Σαλαμίνα καί τό ἄλλο ἀπό τή Λῆμνο πού εἶχε αὐτομόλησει στό Ἀρτεμίσιο, τό ἐλληνικό ναυτικό μετροῦσε τριακόσια ὀγδόντα καράβια. Πρωτύτερα ἔλειπαν δύο καράβια γιά νά συμπληρωθεῖ ὁ ἀριθμός αὐτός.

Κεφ. 83-93 καί 95-96. Ἡ ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας

83. Οἱ Ἑλληνες πίστεψαν τά ὅσα ἔλεγαν οἱ Τήνιοι καί ἐτοιμάστηκαν νά ναυμαχήσουν. Ἐρχόταν ἡ αὐγή καί συγκεντρώθηκαν τά πληρώματα. Ὁ Θεμιστοκλῆς μίλησε ὠραιότερα ἀπ' ὅλους καί ἔκανε σύγκριση τῆς καλύτερης διαγωγῆς μέ τή χειρότερη σ' ὅτι ἀφορᾷ τό φυσικό καί τοὺς ὅρους ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου*. Ἐπειτα τοὺς πρότρπε νά διαλέξουν τό καλύτερο καί ἀφοῦ τελείωσε τό λόγο του ἔδωσε διαταγή νά μπουνη στά καράβια. Καθὼς ἐπιβιβάζονταν ἔφθασε ἀπό τήν Αἴγινα τό καράβι πού εἶχε πάει νά φέρει τοὺς Αἰακίδες. Τότε οἱ Ἑλληνες παρέταξαν τό στόλο τους.

84. Μόλις παρατάχτηκαν, οἱ βάρβαροι τοὺς ἔκαναν ἐπίθεση. Ὅλοι οἱ ἄλλοι Ἑλληνες ἀνέκρουσαν πρύμνη κι ἄρχισαν νά ὑποχωροῦν πρὸς τήν ἀκτὴ, ὁ Ἀθηναῖος ὁμῶς Ἀμεινίας, ἀπὸ τό δῆμο τῆς Παλλήνης, ἔκανε ἐπίθεση μέ τό ἔμβολο ἐναντίον ἐχθρικοῦ καραβιοῦ. Ὄταν τό πλοῖο συγκρούστηκε καί δέν μπορούσαν νά τό χωρίσουν, τότε οἱ ἄλλοι ἔτρεξαν νά βοηθήσουν τόν Ἀμεινία καί ἄρχισε ἡ συμπλοκή. Ἔτσι λένε οἱ Ἀθηναῖοι πὼς ἄρχισε ἡ ναυμαχία, ἐνῶ οἱ Αἰγινῆτες λένε πὼς τῇ ναυμαχίᾳ τήν ἄρχισε τό αἰγινῆτικο καράβι, πού εἶχε πάει νά φέρει τοὺς Αἰακίδες. Ὑπάρχει καί ἄλλη ἐκδοχή, ὅτι φάνηκε ἕνα φάντασμα γυναίκας πού ἔδωσε διαταγή τόσο δυνατὴ, ὥστε νά τήν ἀκούσει ὅλο τό ἐλληνικό στρατόπεδο,

* Φυσικό: ἀνδρεία ἢ δειλία· ὅροι ζωῆς: ἐλευθερία ἢ δουλεία.

ἀφοῦ ὅμως κατηγόρησε πρῶτα τοὺς "Ελλήνες λέγοντάς τους: «Δυστυχισμένοι, ὡς πότε θά ὑποχωρεῖτε;»

85. Ἀπέναντι ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους εἶχαν παραταχθεῖ οἱ Φοῖνικες (αὐτοὶ κατεῖχαν τὴν πτέρυγα πρὸς τὴν Ἐλευσίνα, δυτικά) καὶ ἀπέναντι ἀπὸ τοὺς Λακεδαιμονίους οἱ Ἴωνες, παραταγμένοι πρὸς τὰ ἀνατολικά, πρὸς τὸν Πειραιᾶ. Αἰγιοὶ ἀπὸ τοὺς Ἴωνες δὲν πολέμησαν καλὰ, ὅπως εἶχε ζητήσει ὁ Θεμιστοκλῆς, ἐνῶ οἱ περισσότεροι ἔκαναν τὸ ἀντίθετο. Θά μπορούσα ν' ἀναφέρω πολλὰ ὀνόματα Ἰώνων κυβερνητῶν πού αἰχμαλώτισαν ἑλληνικά καράβια, ἀλλὰ δέ θά τό κάμω ἐκτός μόνο γιά τό Θεομήστορα, γιό τοῦ Ἀνδροδάμαντα, καί τόν Φύλακκο, γιό τοῦ Ἰστιαίου, πού ἦταν καί οἱ δύο Σάμιοι. Ἀναφέρω τὰ δύο αὐτά ὀνόματα μόνο ἐπειδὴ ὁ Θεομήστωρ γιά τὴν πράξη του αὐτὴ ἔγινε τύραννος τῆς Σάμου χάρις στοὺς Πέρσες καί ὁ Φύλακος ἀνακηρύχτηκε εὐεργέτης τοῦ βασιλιᾶ, πού τοῦ χάρισε μιὰ μεγάλη περιοχὴ. Οἱ εὐεργέτες τοῦ βασιλιᾶ ὀνομάζονται περσικά ὁροσάγγες*.

86. Αὐτὰ συνέβηκαν μέ αὐτοὺς τοὺς δύο. Στὴ Σαλαμίνα βυθίστηκαν τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ περσικά καράβια, ἄλλα ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους, ἄλλα ἀπὸ τοὺς Αἰγινῆτες. Οἱ Ἕλληνες πολεμοῦσαν κρατώντας τὴν παράταξή τους, ἐνῶ οἱ βάρβαροι δὲν κρατοῦσαν τάξιν οὔτε πολεμοῦσαν μέ κανένα σχέδιο. Ἐμελλε λοιπὸν νά τοὺς συμβεῖ ὅ,τι συνέβηκε παρ' ὅλο πού πολέμησαν πολὺ καλύτερα ἀπ' ὅ,τι εἶχαν πολεμήσει στὴν Εὐβοία. Ὁ καθένας τοὺς ἔδειχνε μεγαλύτερο ζῆλο καί φοβόταν τὸν Ξέρξη, νομίζοντας πὼς ὁ βασιλιάς αὐτόν παρακολουθοῦσε.

87. Γιά τοὺς ἄλλους δὲν ξέρω νά πῶ μέ ἀκρίβεια πὼς πολέμησαν, Ἕλληνες ἢ βάρβαροι, μέ τὴν Ἀρτεμισία ὅμως ἔγινε αὐτό πού προκάλεσε μεγάλη εὐνοία τοῦ βασιλιᾶ. Ὄταν ὁ στόλος τοῦ βασιλιᾶ βρέθηκε σέ μεγάλη σύγχυση, τό καράβι τῆς Ἀρτεμισίας τό κυνηγοῦσε ἕνα ἀθηναϊκό. Ἡ Ἀρτεμισία δὲν μπορούσε νά ξεφύγει, γιατί μπροστά της ἦταν ἄλλα μηδικὰ καράβια, καί τό δικό της ἦταν τό περισσότερο ἐκτεθειμένο. Τότε ἀποφάσισε νά κάνει κάτι πού τὴν ἔσωσε. Καθὼς καταδιωκόταν ἀπὸ τό ἀθηναϊκό καράβι, ἔκανε ἐπίθεση μέ τό ἔμβολο ἐναντίον φιλικοῦ καραβιοῦ

* Περσικὴ λέξη πού χρησιμοποιεῖται γιά τοὺς σωματοφύλακες ἢ τοὺς εὐεργέτες τοῦ βασιλιᾶ.

ἀπό τήν Κάλυνδο, ὅπου βρισκόταν ὁ βασιλιάς τῶν Καλυνδίων Δαμασίθυμος. Δέν ξέρω νά πῶ ἂν εἶχαν φιλονικήσει, ὅταν βρίσκονταν ἀκόμα στόν Ἑλλάσποντο, οὔτε ἂν ἡ Ἀρτεμισία τό εἶχε σχέδιο νά τό κάνει αὐτό ἢ ἂν ἔτυχε νά βρεθεῖ μπροστά της τό καράβι τῶν Καλυνδίων. Καθώς ἔκανε ἐπίθεση μέ τό ἔμβολο καί βύθισε τό καράβι, εἶχε διπλό ὄφελος ἀπ' αὐτό. Ὁ τριήραρχος τοῦ ἀθηναϊκοῦ καραβιοῦ, βλέποντας τό καράβι τῆς Ἀρτεμισίας νά κάνει ἐπίθεση σέ βαρβαρικό καράβι, νόμισε πώς ἦταν ἡ ἐλληνικό καράβι ἢ καράβι πού εἶχε αὐτομολήσει καί τοὺς βοηθοῦσε· ἔτσι, ἄλλαξε κατεύθυνση καί στράφηκε ἐναντίον ἄλλων καραβιῶν.

88. Μέ αὐτό πού ἔκαμε μπόρεσε νά ξεφύγει καί νά μή σκοτωθεῖ, ἀλλά μέ τό κακό πού εἶχε προκαλέσει κέρδισε τήν ἐκτίμηση τοῦ Ξέρξη. Λέγεται ὅτι ὁ βασιλιάς, πού ἔβλεπε τή ναυμαχία, παρατήρησε τό καράβι αὐτό πού ἔκανε ἐπίθεση μέ τό ἔμβολο καί ὅτι κάποιος ἀπό ὅσους ἦταν ἐκεῖ τοῦ εἶπε: «Βλέπεις, βασιλιά, τήν Ἀρτεμισία, τί ὥραϊά πού πολεμαίει καί πῶς βούλιαξε ἐχθρικό καράβι;» Ὁ Ξέρξης ρώτησε ἂν πραγματικά τό κατόρθωμα ἦταν τῆς Ἀρτεμισίας καί οἱ γύρω του τοῦ τό βεβαίωσαν, γιατί ἤξεραν καλά τό διακριτικό σῆμα τοῦ καραβιοῦ καί νόμιζαν πώς τό καράβι πού εἶχε βυθιστεῖ ἦταν ἐχθρικό. Ὅλα, ὅπως εἶπα, συντρέξανε εὐνοϊκά γιά τήν Ἀρτεμισία καί ἀκόμη κανεῖς ἀπό τό καράβι τῶν Καλυνδίων δέ σώθηκε γιά νά τήν κατηγορήσει. Λέγεται ὅτι ὁ Ξέρξης ἀποκρίθηκε στά ὅσα τοῦ ἔλεγαν: «Οἱ ἄντρες μου ἔγιναν γυναῖκες καί οἱ γυναῖκες ἄντρες». Αὐτά, λένε, ὅτι εἶπε ὁ Ξέρξης.

89. Στή ναυμαχία αὕτη σκοτώθηκε ὁ στρατηγός Ἀριαβίγνης, γιός τοῦ Δαρείου καί ἀδελφός τοῦ Ξέρξη. Σκοτώθηκαν καί ἄλλοι πολλοί καί ὀνομαστοί ἀπό τοὺς Πέρσες καί τοὺς Μήδους καί τοὺς ἄλλους συμμάχους καί λίγοι ἀπό τοὺς Ἕλληνες, γιατί αὐτοί ἤξεραν κολύμπι. Καί ὅταν τά καράβια βούλιαζαν καί δέ σκοτώνονταν ἀπάνω στόν ἀγώνα, κολυμποῦσαν ὥς τή Σαλαμίνα. Οἱ περισσότεροι ἀπό τοὺς βαρβάρους πνίγηκαν στή θάλασσα, ἐπεὶ δέν ἤξεραν κολύμπι. Ὅταν τά πρῶτα τους καράβια τράπηκαν σέ φυγή, τότε βούλιαζαν τά περισσότερα, γιατί ἐκεῖνα πού ἦταν παραταγμένα πιό πίσω, προσπαθώντας νά περάσουν μπροστά γιά νά δείξουν στό βασιλιά ὅτι πολεμοῦσαν κι αὐτά, ἔπεφταν ἀπάνω στά δικά τους πού ὑποχωροῦσαν.

90. Μέσα σ' ὅλη αὐτὴ τῇ σύγχυσι ἔγινε καὶ τοῦτο. Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς Φοίνικες, πού εἶχαν χάσει τὰ καράβια τους, πῆγαν στὸ βασιλεῖα καὶ διέβαλαν τοὺς Ἴωνες ὅτι ἐξαιτίας τους εἶχαν χάσει τὰ καράβια τους, ἐπειδὴ τοὺς εἶχαν προδώσει. Συνέβηκε ὅμως οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Ἰώνων νὰ μὴν πάθουν τίποτε, ἀλλὰ οἱ Φοίνικες πού τοὺς εἶχαν συκοφαντήσει νὰ τιμωρηθοῦν. Ἐνῶ ἀκόμα τὰ ἔλεγαν αὐτά, ἓνα καράβι ἀπὸ τῇ Σαμοθράκῃ ἔκανε ἐπίθεσι σ' ἓνα ἀθηναϊκὸ καράβι καὶ τὸ βούλιαξε· ἀλλὰ τότε ξεπρόβαλε ἓνα καράβι ἀπὸ τὴν Αἴγινα καὶ βούλιαξε τὸ σαμοθρακικόν, καὶ καθὼς οἱ Σαμοθράκες εἶναι ἀκοντιστές, ἔριξαν τὰ ἀκόντια τους ἐπάνω σ' ὅσους ἦταν στὸ καράβι πού τοὺς βούλιαξε, τοὺς σκόρπισαν, ἀνέβηκαν στὸ καράβι καὶ τὸ κατέλαβαν. Αὐτὸ ἔσωσε τοὺς Ἴωνες. "Ὅταν ὁ Ξέρξης τοὺς εἶδε νὰ κάνουν τέτοιο κατόρθωμα, στράφηκε ἐναντίον τῶν Φοινίκων καί, καταλυπημένος καὶ κατηγορώντας τοὺς πάντες, ἔδωσε διαταγὴ νὰ τοὺς κόψουν τὰ κεφάλια, ὥστε νὰ μὴ συκοφαντοῦν πιά οἱ ἄνδρσι τοὺς γενναίους. "Ὅταν ὁ Ξέρξης, καθισμένος στοὺς πρόποδες τοῦ βουνοῦ πού ὀνομάζεται Αἰγάλεω ἀντίκρου στὴ Σαλαμίνα, ἔβλεπε κάποιον νὰ πολεμαίει καλὰ στὴ ναυμαχίᾳ, ρωτοῦσε νὰ μάθει ποίος ἦταν καὶ οἱ γραμματικοὶ του ἔγραφαν τὸ ὄνομα τοῦ τριήραρχου, τὸ πατρικόν του καὶ τὴν πολιτείαν του. Ἐνας φίλος τῶν Ἰώνων, ὁ Πέρσης Ἀριαράμνης, πού ἦταν παρὼν, βοήθησε καὶ αὐτός στὸ νὰ πάθουν οἱ Φοίνικες τὰ ὅσα ἔπαθον.

91. Ἔτσι ὁ θυμὸς τοῦ βασιλεῖα στράφηκε ἐναντίον τῶν Φοινίκων. Καθὼς οἱ βάρβαροι τράπηκαν σὲ φυγὴ καὶ ἐβγαίναν ἀπὸ τὸ στενὸ πρὸς τὸ Φάληρο, οἱ Αἰγινήτες πού εἶχαν σταθεῖ στὸν πορθμὸ ἔκαναν πολλὰ ἀνδραγαθήματα. Ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι μέσα στὴ σύγχυσι βύθιζαν ὅσα καράβια ἀντιστέκονταν ἢ ἔκαναν νὰ φύγουν, οἱ Αἰγινήτες βούλιαζαν τὰ καράβια πού ἐβγαίναν ἀπὸ τὸν πορθμὸ. "Ὅταν μερικά καράβια ξέφευγαν ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους, πῆγαιναν καὶ ἔπεφταν στοὺς Αἰγινήτες.

92. Τότε συναντήθηκαν δύο καράβια, τὸ ἓνα τοῦ Θεμιστοκλῆ πού καταδίωκε ἓνα ἐχθρικόν καὶ τὸ ἄλλο τοῦ Αἰγινήτη Πολυκρίτου, γιοῦ τοῦ Κριοῦ, πού εἶχε χτυπήσει μὲ τὸ ἔμβολο ἓνα καράβι σιδωνικόν, ἐκεῖνο πού εἶχε αἰχμαλωτίσει ἓνα αἰγινήτικον καράβι πού ἦταν προφυλακὴ στὴ Σκιάθῳ, στὸ ὁποῖο βρισκόταν τότε ὁ Πυθέας τοῦ Ἰσχερόου, πού καταπληγωμένο τὸν εἶχαν περιθάψει οἱ Πέρσες, τιμώντας τὴν ἀντρεία του· τὸν εἶχαν στὸ σιδωνικὸν καράβι, αὐτὸ πού πιάστηκε αἰχμάλωτο μὲ τὸ περσικόν του πλήρωμα, καὶ ἔτσι ὁ Πυθέας σώθηκε καὶ γύρισε στὴν Αἴγινα. "Ὅταν

εἶδε τό ἀθηναϊκό καράβι ὁ Πολύκριτος καί γνώρισε τό σῆμα τοῦ ναυάρχου, φώναζε τό Θεμιστοκλῆ καί τοῦ ἔκανε κοροϊδευτικά σχόλια σχετικά μέ τό μηδισμό τῶν Αἰγινήτων. Αὐτά φώναζε στό Θεμιστοκλῆ ὁ Πολύκριτος χτυπώντας μέ τό ἔμβολο τό ἐχθρικό καράβι. Οἱ βάρβαροι πού τά καράβια τους σώθηκαν φεύγοντας, ἔφτασαν στό Φάληρο, ὅπου τά προστάτεψε τό πεζικό.

93. Στή ναυμαχία αὐτή ἀπό ὅλους τοὺς Ἕλληνες ἐπαινέθηκαν οἱ Αἰγινήτες καί μετά οἱ Ἀθηναῖοι. Ἀπό τοὺς πολεμιστές διακρίθηκαν ὁ Αἰγινήτης Πολύκριτος κι οἱ Ἀθηναῖοι Εὐμένης ἀπό τόν Ἀναγυρόντα κι Ἀμεινίας ἀπό τήν Παλλήνη, αὐτός πού εἶχε καταδιώξει τήν Ἀρτεμισία. Ἄν εἶχε μάθει ὅτι στό καράβι αὐτό βρισκόταν ἡ Ἀρτεμισία, δέν θά εἶχε σταματήσει τήν καταδίωξη προτοῦ τήν αἰχμαλωτίσει ὁ ἴδιος. Εἶχαν δοθεῖ διαταγές στοὺς Ἀθηναίους τριήραρχους καί εἶχε προκηρυχθεῖ βραβεῖο δέκα χιλιάδες δραχμές γιά ὅποιον τήν ἐπιανε ζωντανή. Τοὺς φαινόταν φοβερό μιά γυναίκα νά ἐκστρατεύει ἐναντίον τῆς Ἀθήνας. Ἡ Ἀρτεμισία, ὅπως εἶπα καί πρίν, εἶχε ξεφύγει. Καί οἱ ὑπόλοιποι πού εἶχαν σώσει τά καράβια τους βρίσκονταν στό Φάληρο.

95. Ὁ Ἀθηναῖος Ἀριστείδης τοῦ Λυσίμαχου, πού τόν ἀνέφερα λίγο πῶς πρίν σάν ἄντρα ἄριστο, αὐτός μέσα σ' αὐτήν τή γενική σύγχυση τῆς μάχης στή Σαλαμίνα ἔκαμε τό ἐξῆς: πῆρε μαζί του πολλοὺς ἀπό τοὺς ὀπλίτες πού ἦταν παραταγμένοι στήν ἀκτὴ τῆς Σαλαμίνας, ἦταν ὅλοι Ἀθηναῖοι, ἔκαμε μαζί τους ἀπόβαση στήν Ψυττάλεια καί σκότωσε ὅλους τοὺς Πέρσες πού ἦταν στό νησάκι αὐτό.

96. Ὅταν τελείωσε ἡ ναυμαχία, οἱ Ἕλληνες ὁδήγησαν στή Σαλαμίνα ὅλα τά ναύαγια πού ἔτυχε νά εἶναι ἀκόμα ἐκεῖ καί ἦταν ἑτοιμοί γιά ἄλλη ναυμαχία, νομίζοντας ὅτι ὁ βασιλιάς θά μεταχειριστεῖ ὅσα καράβια τοῦ εἶχαν μείνει. Πολλά ἀπό τά ναύαγια τά παρέσυρε ὁ δυτικός ἄνεμος καί τά ἔριξε στό ἀκρωτήρι τῆς Ἀττικῆς πού ὀνομάζεται Κωλιάς*, ὥστε νά ἐπαληθευτεῖ ὁ χρησμός, ὁ ὁποῖος, ἐκτός ἀπό ὅλους τοὺς ἄλλους τοῦ Βάκχῃ καί τοῦ Μουσαίου, μιλοῦσε γιά τά ναύαγια αὐτά καί εἶχε εἰπωθεῖ πολλά χρόνια πρίν ἀπό τόν Λυσίστρατο, ἕναν Ἀθηναῖο χρησμολόγο. Ὁ χρησμός εἶχε ξεχαστεῖ ἀπό ὅλους τοὺς Ἕλληνες καί ἦταν ὁ ἐξῆς:

Στήν Κωλιάδα οἱ γυναῖκες θά μαγειρέψουν μέ κουπιά.

Αὐτό καί ἔγινε ὅταν ἔφυγε ὁ βασιλιάς.

* Ὁ σημερινός Ἅγιος Κοσμάς.

ΚΑΛΛΙΟΠΗ

9

Κεφ. 1-32. Μετά τήν ἀναχώρηση τοῦ Ξέρξη ἀπό τήν Ἑλλάδα ὁ Μαρδόνιος, ἀφοῦ ἀποτελείωσε τήν καταστροφή τῶν Ἀθηνῶν, ἀποσύρεται στή Βοιωτία, ὅπου περνάει τό χειμῶνα. Τήν ἀνοιξη οἱ Ἕλληνες συγκεντρώνουν τίς δυνάμεις τους στίς Πλαταίς. Τό σύνολο τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ ἀριθμοῦσε 110 000 περίπου πολεμιστές. Ἀπό αὐτούς 38 000 ἦταν ὀπλίτες. Οἱ Σπαρτιάτες ὀπλίτες ἦταν 5 000. Ὁ κάθε Σπαρτιάτης ὀπλίτης εἶχε 7 ἐῖλωτες συνοδοῦς.

Κεφ. 33-37. Θυσίαι καί στά δύο στρατόπεδα. — Οἱ δύο παρατάξεις μένουν ἄπρακτες ἐπὶ δέκα μέρες

33. Ὄταν παρατάχθηκαν ὅλοι κατὰ ἔθνη καί μονάδες, τή δεύτερη μέρα ἔκαναν θυσίαι καί στά δύο στρατόπεδα. Γιά τούς Ἕλληνες ἔκανε τίς θυσίαι ὁ Τεισαμενός, γιός τοῦ Ἀντίοχου πού ἀκολουθοῦσε τό στράτευμα ὡς μάντης. Ἦταν ἀπό τήν Ἡλιδα ἀπό τό γένος τῶν Ἰαμιδῶν (τοῦ Κλυτιάδῃ) καί οἱ Λακεδαιμόνιοι τόν εἶχαν κάμει συμπολίτη τους. Κάποτε ὁ Τεισαμενός πῆγε νά ζητήσῃ χρησμό στούς Δελφούς, ἀνθά εἶχε παιδιά, καί ἡ Πυθία τοῦ ἀποκρίθηκε πώς θά νικοῦσε πέντε φορές στούς μεγαλύτερους ἀγῶνες. Ὁ Τεισαμενός, ἐρμηνεύοντας λαθεμένα τό χρησμό, ἔστρεψε τήν προσοχή του στή γυμναστική γιά νά νικήσῃ σέ γυμνικούς ἀγῶνες. Ἐνῶ ἀγωνιζόταν στό πένταθλο, παρά ἓνα ἀγώνισμα θά γινόταν ὀλυμπιονίκης, ἀλλά νικήθηκε ἀπό τόν Ἱερώνυμο ἀπό τήν Ἄνδρο. Οἱ Λακεδαιμόνιοι εἶχαν καταλάβῃ ὅτι ὁ χρησμός δέν ἐνοοῦσε γυμνικούς ἀγῶνες ἀλλά πολεμικούς καί προσπάθησαν, δίνοντάς του χρή-

ματα, νά πείσουν τόν Τεισαμενό νά εἶναι ἀρχηγός μαζί μέ τούς Ἡρακλεΐδες βασιλεῖς στούς πολέμους τους. Ὁ Τεισαμενός βλέποντας πόσο μεγάλη ἦταν ἡ ἐπιθυμία τῶν Σπαρτιατῶν νά τόν προσεταιριστοῦν, πρόβαλε μεγάλες ἀπαιτήσεις, λέγοντάς τους ὅτι θά τό δεχόταν ἂν τόν κάνουν συμπολίτη τους δίνοντάς του ὅλα τά δικαιώματα, ἀλλιῶς δέ θά δεχόταν ἄλλη ἀμοιβή. Στήν ἀρχή οἱ Σπαρτιάτες, ὅταν τό ἄκουσαν, ἀγανάκτησαν καί παράτησαν ἐντελῶς τήν προσπάθειά τους νά τόν ἔχουν μάντη· ἀλλά καθῶς φοβόνταν πολύ τήν περσική αὐτή ἐκστρατεία, τά δέχτηκαν ὅλα. Ὅταν ὁ Τεισαμενός τό ἔμαθε, εἶπε ὅτι οὔτε αὐτό δέν τοῦ ἔφτανε, ἀλλά ὅτι ἔπρεπε καί τόν ἀδελφό του Ἡγία νά τόν κάνουν Σπαρτιατῆ πολίτη, ἀκριβῶς ὅπως καί τόν ἴδιο.

34. Λέγοντάς τα αὐτά ἔκανε ὅ,τι εἶχε κάνει καί ὁ Μελάμπους, ἂν παραβάλοι κανεῖς τήν πολιτογράφηση μέ τό βασιλικό ἀξίωμα. Πραγματικά, ὅταν οἱ γυναῖκες τοῦ Ἀργούς τρελάθηκαν, οἱ Ἀργεῖοι ζήτησαν ἀπό τόν Μελάμποδα νά ἔρθει ἀπό τήν Πύλο νά γιαιτρέψει τίς γυναῖκες τους. Τότε ὁ Μελάμπους ζήτησε γιά ἀμοιβή νά μοιραστεῖ τό βασιλικό ἀξίωμα. Οἱ Ἀργεῖοι δέν τό δέχτηκαν κι ἔφυγαν, ἀλλά, καθῶς τρελαίνονταν ὅλο περισσότερες γυναῖκες, μετάνιωσαν καί γύρισαν νά τοῦ ποῦν ὅτι θά τοῦ ἔδιναν ὅ,τι εἶχε ζητήσει*. Ὁ Μελάμπους βλέποντάς τους νά ἔχουν ἀλλάξει γνώμη, ζήτησε περισσότερα καί εἶπε ὅτι δέ θά ἔκανε τίποτε ἀπό ὅσα ἤθελαν, ἂν δέν ἔδιναν καί στόν ἀδελφό του Βιάντα τό τρίτο τῆς βασιλείας. Οἱ Ἀργεῖοι, πού βρέθηκαν σέ μεγάλη ἀνάγκη, τό δέχτηκαν κι αὐτό.

35. Ἔτσι καί οἱ Σπαρτιάτες ἔδωσαν στόν Τεισαμενό ὅ,τι ζητοῦσε. Τόσο τόν εἶχαν ἀνάγκη. Ὅταν οἱ Σπαρτιάτες τοῦ παραχώρησαν ὅ,τι ζητοῦσε, ὁ Ἡλεῖος Τεισαμενός, πού εἶχε γίνει Σπαρτιατῆς, τούς ἔδωσε μέ τή μαντεία του πέντε πολύ μεγάλες νίκες. Μόνοι ἀπ' ὅλους τούς ἀνθρώπους ἔγιναν Σπαρτιάτες πολῖτες οἱ δύο αὐτοί. Οἱ πέντε νίκες εἶναι οἱ ἀκόλουθες: Ἡ πρώτη ἦταν ἡ νίκη στίς Πλαταιές, ἡ ἄλλη στήν Τεγέα ἐναντίον τῶν Τεγεατῶν καί τῶν Ἀργείων, ὕστερα ἡ νίκη στή Δίπαια ἐναντίον ὅλων τῶν Ἀρκάδων ἐκτός ἀπό τούς Μαντινεῖς, ὕστερα ἡ νίκη τῆς

* Οἱ κόρες τοῦ βασιλεῖς τοῦ Ἀργούς Προΐτου τιμωρήθηκαν ἐπειδή εἶχαν παραβάσει τό Διόνυσο καί τρελάθηκαν. Ἡ τρέλα τους μεταδόθηκε σέ ὅλες τίς γυναῖκες τοῦ Ἀργούς.

Ἰθώμης ἐναντίον τῶν Μεσσηνίων καί τελευταία ἡ νίκη τῆς Τανάγρας ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων καί τῶν Ἀργείων. Αὕτη εἶναι καί ἡ τελευταία.

36. Αὐτός λοιπόν ὁ Τεισαμενός, τόν ὁποῖο εἶχαν μαζί τους οἱ Σπαρτιάτες, ἔκανε τίς θυσίες στίς Πλαταιές. Οἱ θυσίες ἦταν εὐνοϊκές γιά τοὺς Ἕλληνας ἂν κρατοῦσαν ἄμυνα, ἂν ὅμως περνοῦσαν τόν Ἀσωπό καί ἔκριναν ἐπίθεση, οἱ θυσίες ἔδειχναν κακά σημάδια.

37. Καί γιά τόν Μαρδόνιο, πού ἤθελε ν' ἀρχίσει ἐπίθεση, οἱ θυσίες δέν ἦταν εὐνοϊκές· ἂν κρατοῦσε ἄμυνα ἦταν εὐνοϊκές.

Κεφ. 41 - 42 καί 44 - 65. Ἡ ἐνδέκατη μέρα. — Ἡ μάχη τῶν Πλαταιῶν

41. Ὡς τίς δέκα μέρες λοιπόν δέν ἔγινε τίποτε περισσότερο ἀπ' αὐτά. Ὅταν ἦρθε ἡ ἐνδέκατη μέρα πού ἦταν ἔτσι παραταγμένοι ὁ ἕνας ἀντίκρου στόν ἄλλο, οἱ Ἕλληνας εἶχαν πάρει πολλές ἐνισχύσεις καί ὁ Μαρδόνιος ἀνυπομονοῦσε μέ τήν ἀπραξία του. Τότε λογομάχησαν ὁ Μαρδόνιος τοῦ Γωβρύα καί ὁ Ἀρτάβαζος τοῦ Φαρνάκη, πού ὁ Ξέρξης τόν ἐκτιμοῦσε ὅσο λίγους Πέρσες. Συζητοῦσαν καί οἱ γνῶμες ἦταν οἱ ἐξῆς: Ὁ Ἀρτάβαζος ἔλεγε πῶς ἔπρεπε ἀμέσως νά ὑποχωρήσει τό στράτευμα ὁλόκληρο καί νά πάει κάτω ἀπό τό τεῖχος τῶν Θηβαίων, ὅπου εἶχαν συγκεντρωθεῖ πολλά τρόφιμα καί ζωοτροφές· ἐκεῖ, χωρίς ν' ἀγωνιστοῦν, θά ἔδιναν τέλος στόν πόλεμο μέ τό ἐξῆς μέσον: εἶχαν πολύ χρυσάφι κομμένο σέ νομίσματα καί ἄκοπο· εἶχαν καί πολύ ἀσήμι καί πολύτιμα κύπελλα· ἔπρεπε λοιπόν νά στείλουν ἄφθονα δῶρα στοὺς Ἕλληνας, κυρίως στοὺς ἡγέτες, καί γρήγορα θά παράδιναν τήν ἐλευθερία τους· δέν ἔπρεπε νά ριψοκινδυνέψουν σέ μάχη. Τήν ἴδια γνώμη μέ τόν Ἀρτάβαζο εἶχαν καί οἱ Θηβαῖοι. Ὁ Ἀρτάβαζος ἔβλεπε σωστά, ἀλλά ἡ γνώμη τοῦ Μαρδονίου ἦταν πιό ἄκαμπτη καί πιό σκληρή καί διόλου συμβιβαστική. Θεωροῦσε ὅτι ὁ στρατός του ἦταν πολύ καλύτερος ἀπό τόν ἐλληνικό καί ὅτι ἔπρεπε νά γίνει μάχη ὅσο τό δυνατόν πιό γρήγορα, καί νά μήν ἀφήσουν νά συγκεντρωθοῦν περισσότεροι ἐχθροί, νά παρατήσουν τίς θυσίες τοῦ Ἡγησίστρατου καί νά μήν ὑποτάσσονται σ' αὐτές, ἀλλά ν' ἀκολουθήσουν τά ἔθιμα τῶν Περσῶν καί νά δώσουν τή μάχη.

42. "Όταν τὰ εἶπε αὐτά, κανεῖς δέν ἔφερε ἀντίρρηση κι ἔτσι ἡ γνώμη του ἐπικράτησε. "Ἄλλωστε σ' αὐτόν εἶχε δώσει ὁ βασιλιάς τὴν ἀρχηγία τοῦ στρατοῦ καὶ ὄχι στόν Ἀρτάβαζο. "Ὑστερα κάλεσε ὅσους ἦταν ἐπικεφαλῆς στίς διάφορες μονάδες καὶ τοὺς στρατηγούς τῶν Ἑλλήνων πού ἦταν μαζί του καὶ τοὺς ρώτησε ἂν ἤξεραν κανένα χρησμό πού νά ἔλεγε ὅτι οἱ Πέρσες θά καταστρέφονταν στήν Ἑλλάδα. Καθώς ἐκεῖνοι πού εἶχαν κληθεῖ σώπαιναν, ἄλλοι ἐπειδὴ δέν ἤξεραν τοὺς χρησμούς, ἄλλοι ἐπειδὴ τοὺς ἤξεραν ἀλλὰ φοβόνταν νά μιλήσουν, ὁ Μαρδόνιος εἶπε: «Ἀφοῦ λοιπόν ἢ δέν ξέρετε τίποτε ἢ δέν τολμᾶτε νά μιλήσετε, ἐγώ θά σᾶς μιλήσω πού τό ξέρω καλά. Ὑπάρχει χρησμός πού λέει ὅτι οἱ Πέρσες θά φτάσουν στήν Ἑλλάδα καὶ θά λεηλατήσουν τό ἱερό τῶν Δελφῶν κι ὅτι μετὰ τὴν διαρπαγή αὐτή θά χαθοῦν ὅλοι. Ἐμεῖς λοιπόν ἀφοῦ τό ξέρουμε καλά αὐτό, οὔτε θά πᾶμε στό ἱερό οὔτε θά ἐπιχειρήσουμε νά τό λεηλατήσουμε καὶ συνεπῶς ἀπ' αὐτόν τό λόγο δέ θά χαθοῦμε. Ἐπομένως, ὅσοι ἀπό σᾶς εἴσατε φίλοι μας, εὐχαριστηθεῖτε μ' αὐτό, γιατί θά νικήσουμε τοὺς Ἕλληνες». Ἀφοῦ τὰ εἶπε αὐτά τοὺς παράγγειλε νά τὰ ἐτοιμάσουν προσεκτικά ὅλα, ὥστε νά γίνει ἐπίθεση μόλις χαράξει ἡ ἐπόμενη μέρα.

44. Μετὰ τίς ἐρωτήσεις γιὰ τοὺς χρησμούς καὶ τίς παραινήσεις τοῦ Μαρδονίου νύχτωσε καὶ ἔβαλαν φρουρούς. Καθώς προχωροῦσε ἡ νύχτα καὶ ἡσυχία ἀπλώθηκε στὰ στρατόπεδα καὶ οἱ στρατιῶτες κοιμόνταν βαθιά, ἓνας καβαλάρης πλησίασε τοὺς Ἀθηναίους σκοπούς. Ἦταν ὁ Ἀλέξανδρος τοῦ Ἀμύντα, στρατηγός καὶ βασιλιάς τῶν Μακεδόνων, πού ἔψαχνε νά ἔρθει σ' ἐπαφή μέ τοὺς στρατηγούς. Οἱ περισσότεροι ἀπό τοὺς σκοπούς ἔμειναν στίς θέσεις τους, ἀλλὰ μερικοὶ ἔτρεξαν στοὺς στρατηγούς καὶ τοὺς εἶπαν ὅτι ἦρθε ἓνας καβαλάρης ἀπό τό στρατόπεδο τῶν Μήδων πού δέν ἤθελε νά φανερώσει τίποτε ἄλλο παρὰ τό ὅτι ἤθελε νά μιλήσει στοὺς στρατηγούς κι ἔλεγε τὰ ὀνόματά τους.

45. "Όταν οἱ στρατηγοὶ τό ἄκουσαν, ἀμέσως ἔτρεξαν στίς προφυλακές κι ὅταν ἔφθασαν ἐκεῖ ὁ Ἀλέξανδρος τοὺς εἶπε τὰ ἀκόλουθα: «Ἀθηναῖοι, ἔρχομαι νά σᾶς μιλήσω ἀπόλυτα μυστικά καὶ δέν πρέπει νά πεῖτε σέ κανένα τίποτα, ἐκτός ἀπὸ τὸν Παυσανία, γιατί διαφορετικά θά ἤμουν χαμένος. Δέν θά ἐρχόμουν νά σᾶς μιλήσω ἂν δέ νοιζόμουν γιὰ ὀλόκληρη τὴν Ἑλλάδα. Γιατί εἶμαι Ἕλληνας στήν καταγωγή ἀπὸ παλιά γενιά καὶ δέ θά ἤθελα νά βλέπω τὴν Ἑλλάδα ὑποδουλωμένη, ἀντὶ νά εἶναι ἐλεύ-

θερη. Σᾶς λέω λοιπόν ὅτι οἱ θυσίαι δέ δίνουν στό Μαρδόνιο καί στό στρατεύμα του τά ἀποτελέσματα πού προσδοκᾷ, διαφορετικά θά εἶχε γίνει μάχη ἀπό μέρες. Τώρα ὁ Μαρδόνιος ἀποφάσισε ν' ἀψηφῇ τις θυσίαι καί μόλις φανεῖ ἡ μέρα νά κάνει ἐπίθεση. Νομίζω πώς φοβᾶται μήπως συγκεντρωθεῖτε περισσότεροι. Λοιπόν ἐτοιμασθεῖτε. Ἄν πάλι ὁ Μαρδόνιος ἀναβάλει τό σχέδιό του καί δέν κάμει ἐπίθεση, κάνετε ὑπομονή καί μέινετε ἐδῶ, γιατί ἔχει τρόφιμα μόνο γιά λίγες μέρες ἀκόμα. Ἄν ὁ πόλεμος αὐτός τελειώσει ὅπως τό ἐπιθυμεῖτε, πρέπει τότε νά θυμηθεῖτε νά μέ ἐλευθερώσετε κι ἐμένα, πού, γιά χάρη τῶν Ἑλλήνων, ἀνέλαβα μιά ἐπικίνδυνη ἀποστολή ἀπό προθυμία νά σᾶς φανερώσω τά σχέδια τοῦ Μαρδονίου, ὥστε νά μή σᾶς χτυπήσουν ξαφνικά οἱ βάρβαροι. Εἰμαι ὁ Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδών». Αὐτά εἶπε καί γύρισε στό στρατόπεδο καί στή θέση του.

46. Οἱ στρατηγοί τῶν Ἀθηναίων πῆγαν στή δεξιὰ πτέρυγα καί ἀνακοίνωσαν στόν Πausanία τά ὅσα τοὺς εἶχε πεῖ ὁ Ἀλέξανδρος. Τότε ὁ Πausanίας, πού φοβήθηκε τοὺς Πέρσες, τοὺς εἶπε τά ἀκόλουθα: «Ἀφοῦ πρόκειται νά γίνει ἐπίθεση τήν αὐγή, πρέπει ἐσεῖς οἱ Ἀθηναῖοι νά βρεθεῖτε ἀπέναντι στοὺς Πέρσες καί ἐμεῖς νά βρεθοῦμε ἀπέναντι στοὺς Βοιωτοὺς καί τοὺς Ἑλλήνες πού εἶναι παραταχμένοι ἀπέναντί σας, καί τοῦτο γιά τόν ἐξῆς λόγο: Ἐσεῖς ξέρετε τοὺς Μήδους πού τοὺς νικήσατε στή μάχη τοῦ Μαραθῶνα, ἐνῶ ἐμεῖς δέν ἔχουμε τέτοια πείρα καί δέν τοὺς ξέρουμε· κανεῖς Σπαρτιάτης δέν ἔχει πολεμήσει μέ τοὺς Μήδους, ἐνῶ ξέρουμε καλὰ τοὺς Βοιωτοὺς καί τοὺς Θεσσαλοὺς. Πρέπει λοιπόν νά πάρομε τά ὅπλα καί νά ἔρθετε ἐσεῖς στήν πτέρυγα αὐτή κι ἐμεῖς νά πᾶμε στήν ἀριστερή». Σ' αὐτά οἱ Ἀθηναῖοι εἶπαν τά ἐξῆς: «Κι ἐμεῖς οἱ ἴδιοι ἀπό τήν ἀρχή, ὅταν εἶδαμε ὅτι θά παραταχθοῦμε ἀντίκρου στοὺς Πέρσες, εἶχαμε στό νοῦ μας νά σᾶς ποῦμε αὐτά πού τώρα προφθάσατε ἐσεῖς νά μᾶς πεῖτε. Φοβόμαστε ὅμως μήπως τά λόγια μας δέ σᾶς εὐχαριστήσουν. Ἀλλ' ἀφοῦ σεῖς οἱ ἴδιοι τό σκεφτήκατε, μᾶς προκαλεῖ εὐχαρίστηση ἡ πρότασή σας καί εἵμαστέ ἔτοιμοι γιά τήν ἀλλαγὴ».

47. Καθὼς ἦταν σύμφωνοι καί οἱ δύο καί ἄρχισε νά φέγγει, ἄλλαξαν τίς θέσεις τους. Οἱ Βοιωτοὶ κατάλαβαν τί γινόταν καί τό εἶπαν στό Μαρδόνιο, πού μόλις τό ἄκουσε ἄρχισε ν' ἀλλάζει τήν παράταξή του, ὥστε οἱ Πέρσες νά βρεθοῦν ἀπέναντι στοὺς Λακεδαιμονίους. Ὅταν ὁ Πausanίας

κατάλαβε τί γινόταν, εἶδε πώς τήν κίνησή του τήν εἶχε καταλάβει ὁ ἐχθρός καί πῆρε τούς Σπαρτιάτες πίσω στή δεξιὰ πτέρυγα. Τότε καί ὁ Μαρδόνιος πῆρε πίσω τούς Πέρσες στήν ἀριστερή πτέρυγα.

48. Ὄταν παρατάχθηκαν στίς ἀρχικές τους θέσεις, ὁ Μαρδόνιος ἔστειλε κήρυκα στούς Σπαρτιάτες καί τούς μῆνυσε τά ἑξῆς: «Λακεδαιμόνιοι, ἔχετε τή φήμη ὅτι εἰσαστε οἱ πιό ἀντρεῖοι σ' αὐτό τόν τόπο καί οὔτε φεύγετε στόν πόλεμο, οὔτε ἐγκαταλείπετε τή θέση σας στή μάχη, ἀλλά σκοτώνετε τόν ἀντίπαλο ἢ σκοτώνεστε ἐσεῖς. Τίποτε ἀπ' αὐτά δέν εἶναι ἀλήθεια. Προτοῦ κἀν ἔρθετε στά χέρια μαζί μας σᾶς εἶδαμε νά φεύγετε καί νά δίνετε τίς θέσεις σας, ἀφήνοντας τούς Ἀθηναίους νά δοκιμάσουν τήν ἀξία μας καί παραταχθήκατε ἀπέναντι στούς δούλους μας. Αὐτά δέν εἶναι πράξεις ἀνδρῶν γενναίων, ἀλλά σφάλαμε πολύ στήν κρίση μας γιά σᾶς. Περιμέναμε, μέ τή φήμη τῆς ἀντρείας σας, ὅτι θά μᾶς στέλνατε κήρυκα νά μᾶς προκαλέσετε, θέλοντας νά πολεμήσετε μέ μόνους τούς Πέρσες καί ἤμαστε ἔτοιμοι νά τό δεχτοῦμε· ἀλλά βλέπουμε ὅτι δέν ἔχετε τέτοια πρόθεση καί ὅτι θέλετε νά ξεφύγετε. Τώρα λοιπόν ἀφοῦ δέ μᾶς κάνατε ἐσεῖς τέτοια πρόταση, ἀρχίζουμε ἐμεῖς. Γιατί γά μήν πολεμήσουμε ἴσοι πρός ἴσους τόν ἀριθμό, ἀφοῦ θεωρεῖστε οἱ γενναϊότεροι ἀνάμεσα στούς Ἕλληνες κι ἐμεῖς ἀνάμεσα στούς βαρβάρους; Ἄν νομίζετε ὅτι καί οἱ ἄλλοι πρέπει νά πολεμήσουν, ἄς πολεμήσουν μετά ἀπό μᾶς. Ἄν δέν τό θέλετε αὐτό, ἀλλά θέλετε μόνο ἐσεῖς νά ἀγωνισθεῖτε, εἴμαστε ἔτοιμοι νά πολεμήσουμε. Ὅποιος νικήσει, θά νικήσει γιά ὅλον τό στρατό του».

49. Ὁ κήρυκας τά εἶπε αὐτά καί περίμενε, ἀλλά καθώς δέν τοῦ ἔδινε κανεῖς ἀπόκριση, ἔφυγε πίσω καί ἀνέφερε στόν Μαρδόνιο τί εἶχε συμβεῖ. Ὁ Μαρδόνιος, περιχαρής γι' αὐτή τήν ἀσήμενη νίκη, ἔδωσε διαταγή στό ἱππικό νά κάνει ἐπίθεση ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων. Καθώς ἔκαναν ἐπέλαση οἱ ἱππεῖς, ἔφθειραν πολύ ὁλόκληρη τήν ἑλληνική παράταξη μέ τά ἀκόντια καί τά τόξα. Ἦταν ἱπποτοξότες, καί οἱ Ἕλληνες δέν μπορούσαν νά τούς κυνηγήσουν. Κατάφεραν νά παραχώσουν καί τήν πηγὴ Γαργαφία, ἀπό τήν ὁποία ὕδρευόταν ὁλόκληρο τό ἑλληνικό στράτευμα. Παραταγμένοι κοντά στήν πηγὴ ἦταν μόνο οἱ Λακεδαιμόνιοι. Ἡ πηγὴ ἦταν μακριὰ ἀπό τούς ἄλλους Ἕλληνες, ἀνάλογα μέ τή μονάδα στήν ὁποία ἀνῆκαν, ἀλλά κοντά ὁ Ἀσωπός. Δέν μπορούσαν ὅμως νά πλησιάσουν στό ποτάμι καί πῆγαιναν ὅλοι στήν πηγὴ, γιατί τό ἱππικό καί τά τόξα δέν τούς ἔφηναν νά πάρουν νερό ἀπό τό ποτάμι.

50. Ἐξαιτίας αὐτοῦ κι ἐπειδὴ τό στρατεῦμα εἶχε στερηθεῖ τό νερό καί κακοπάθαινε ἀπό τό ἵππικό, οἱ Ἕλληνες στρατηγοί πῆγαν νά συσκεφτοῦν μέ τόν Πανυσανία στή δεξιά πτέρυγα γιά τά θέματα αὐτά καί γι' ἄλλα· γιατί ὅσο καί ἂν ἦταν σοβαρό τό ζήτημα τοῦ νεροῦ, ὑπῆρχαν ἄλλα πού τούς στενοχωροῦσαν ἀκόμα περισσότερο. Δέν εἶχαν πιά τρόφιμα, γιατί οἱ ἄνθρωποι τους πού εἶχαν σταλεῖ στήν Πελοπόννησο γιά νά φέρουν τρόφιμα, ἐμποδιζόνταν ἀπό τό ἵππικό καί δέν μπορούσαν νά ἐπιστρέψουν στό στρατόπεδο.

51. Ἀφοῦ ἔκαναν σύσκεψη οἱ στρατηγοί ἀποφάσισαν, ἂν οἱ Πέρσες ἄφηναν τήν ἡμέρα ἐκεῖνη νά περάσει χωρίς νά δώσουν μάχη, νά πᾶνε στό νησί. Τό νησί αὐτό βρίσκεται μπροστά στήν πολιτεία τῶν Πλαταιῶν καί ἀπέχει δέκα στάδια ἀπό τόν Ἀσωπό κι ἀπό τήν πηγὴ Γαργαφία, ὅπου ἦταν στρατοπεδευμένοι. Καί νά γιατί βρίσκεται νησί στή στεριά. Τό ποτάμι πού κατεβαίνει ἀπό τόν Κιθαιρώνα, στήν πεδιάδα χωρίζεται στά δύο καί οἱ δύο κοῖτες του ἀπέχουν τρία στάδια ἢ μία ἀπό τήν ἄλλη καί ὕστερα σμίγουν πάλι καί γίνονται μία. Τό νησί αὐτό λέγεται Ὁερὸν. Οἱ ντόπιοι λένε ὅτι ἦταν κόρη τοῦ Ἀσωποῦ. Ἀποφάσισαν λοιπόν νά μεταφερθοῦν στό μέρος αὐτό, ὥστε καί νερό νά ἔχουν ἄφθονο καί τό ἵππικό νά μὴν μπορεῖ νά τούς ἐνοχλεῖ, ὅπως ἐκεῖ πού ἦταν. Ἀποφάσισαν νά μετακινηθοῦν νύχτα, στή δεύτερη ἀλλαγὴ φρουρᾶς, ὥστε νά μὴν τούς νιώσουν οἱ Πέρσες καί τούς παρακολουθήσουν, παρενοχλώντας τους μέ τό ἵππικό. Ἀφοῦ θὰ ἔφταναν στό χῶρο αὐτό, στὸν ὁποῖο χωρίζεται ἡ κόρη τοῦ Ἀσωποῦ Ὁερὸν, κατεβαίνοντας ἀπό τόν Κιθαιρώνα, ἀποφάσισαν τήν ἴδια νύχτα νά στείλουν τό μισό στρατό στὸν Κιθαιρώνα, γιά νά παραλάβουν τούς ἀνθρώπους τους πού εἶχαν ξεκινήσει γιά ἀνεφοδιασμό καί βρίσκονταν ἀποκλεισμένοι στὸν Κιθαιρώνα.

52. Αὐτὰ ἀποφάσισαν καί ὅλη ἐκεῖνη τήν ἡμέρα ὑπέφεραν πολὺ ἀπὸ τό ἵππικό πού τούς ἔκανε ἐπιθέσεις. Καθὼς ἦρθε ἡ νύχτα κι ἔπαψε τίς ἐπιθέσεις του τό ἵππικό, ὅταν ἔφτασε ἡ ὥρα πού εἶχαν συμφωνήσει νά φύγουν, οἱ περισσότεροι ἀπὸ τούς Ἕλληνες ἔφυγαν, χωρίς ὅμως νά ἔχουν σκοπὸ νά πᾶνε στό συμφωνημένο χῶρο. Καθὼς κινήθηκαν, πῆγαν γρήγορα πρὸς τήν πολιτεία τῶν Πλαταιῶν γιά ν' ἀποφύγουν τό ἵππικό. Ἐφτασαν στό Ἡραῖο, τό ὁποῖο βρίσκεται μπροστά στήν πολιτεία τῶν Πλαταιῶν καί ἀπέχει εἴκοσι στάδια ἀπὸ τήν πηγὴ Γαργαφία. Ὅταν ἔφτασαν στό ἱερό, ἐγκαταστάθηκαν ἐκεῖ.

53. Αὐτοὶ λοιπὸν στρατοπέδεψαν γύρω ἀπὸ τὸ Ἡραῖο. Ὁ Πausανίας, βλέποντάς τους νὰ φεύγουν ἀπὸ τὸ στρατόπεδο, ἔδωσε διαταγὴ στοὺς Λακεδαιμονίους νὰ πάρουν τὰ ὅπλα καὶ ν' ἀκολουθήσουν τοὺς ἄλλους πού προπορεύονταν, νομίζοντας ὅτι αὐτοὶ πῆγαιναν στό συμφωνημένο μέρος. Ὅλοι οἱ ἄλλοι ἀξιωματικοὶ ἦταν πρόθυμοι νὰ ὑπακούσουν στὸν Πausανία, ἀλλὰ ὁ Ἀμομφάρετος, γιὸς τοῦ Πολιάδης, λοχαγὸς τοῦ λόχου Πιτανάτῃ, εἶπε ὅτι δὲ θὰ ἔφυγε μπροστὰ στὸν ἐχθρὸ καὶ δὲ θὰ ντρόπιαζε τὴ Σπάρτη. Ἀποροῦσε μὲ τὴ μετακίνησιν τοῦ στρατοῦ, γιατί δὲν ᾔξερε τί εἶχε ἀποφασιστεῖ. Ὁ Πausανίας καὶ ὁ Εὐρυάναξ θεωροῦσαν φοβερὴ τὴν ἀνυπακοή αὐτή, ἀλλὰ ἀκόμα πῶς φοβερὸ τὸ νὰ ἐγκαταλείψουν τὸν Πιτανάτῃ λόχον, ἐπεὶδὴ ὁ Ἀμομφάρετος ἐπέμενε. Φοβόνταν μὴπως, ἂν τὸν ἐγκατέλειπαν, ἐφαρμόζοντας τὰ ὅσα εἶχαν συμφωνήσει μὲ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας, χάθεῖ ὁ Ἀμομφάρετος καὶ οἱ πολεμιστὲς του. Μὲ αὐτὲς τίς σκέψεις δὲ μετακίνησαν τὸ στρατόπεδο τῶν Λακεδαιμονίων καὶ προσπαθοῦσαν νὰ πείσουν τὸν Ἀμομφάρετο πὼς δὲν ἔπρεπε νὰ δαίξει τέτοια διαγωγὴ.

54. Προσπαθοῦσαν λοιπὸν νὰ πείσουν τὸν Ἀμομφάρετο πὺ μόνος ἀπὸ τοὺς Λακεδαιμονίους καὶ τοὺς Τεγεάτες ἤθελε νὰ μείνει ἐκεῖ. Οἱ Ἀθηναῖοι ἔκαναν τὰ ἑξῆς: Ἐμειναν ἀκίνητοι ἐκεῖ πὺ ἦταν, ξέροντας τὴ νοοτροπία τῶν Λακεδαιμονίων πὺ ἄλλα σκέπτονται καὶ ἄλλα λένε. Ὅταν τὸ στρατόπεδο εἶχε ἀρχίσει νὰ κινεῖται, οἱ Ἀθηναῖοι ἔστειλαν ἓναν ἱππέα γιὰ νὰ δεῖ ἂν οἱ Σπαρτιάτες ἐτοιμάζονταν νὰ βαδίσουν ἢ ἂν δὲν εἶχαν σκοπὸ νὰ μετακινήθουν καὶ νὰ ρωτῇ τὸν Πausανία τί ἔπρεπε νὰ κάμουν.

55. Ὅταν ὁ ἀπεσταλμένος ἔφτασε στοὺς Λακεδαιμονίους, τοὺς εἶδε παραταγμένους στό μέρος τους καὶ τοὺς ἀρχηγούς τους νὰ φιλονικοῦν. Συμβούλευαν τὸν Ἀμομφάρετο ὁ Εὐρυάναξ καὶ ὁ Πausανίας, λέγοντάς του νὰ μὴ βάλει σὲ κίνδυνον τοὺς Λακεδαιμονίους πὺ θὰ ἔμειναν μόνοι, μὰ δὲν τὸν ἔπειθαν. Συνέχιζαν νὰ φιλονικοῦν ὅταν ἤρθε ὁ ἀπεσταλμένος τῶν Ἀθηναίων πὺ παρακολούθησε τὴ φιλονικία. Θυμωμένος ὁ Ἀμομφάρετος παίρνει μιὰ πέτρα μὲ τὰ δύο του χέρια καὶ βάζοντάς την μπρὸς στὰ πόδια τοῦ Πausανία εἶπε ὅτι μὲ αὐτὴ τὴν ψῆφον ψηφίζει νὰ μὴ φύγουν μπροστὰ στοὺς ξένους. (Μὲ τὴ λέξη ξένους ἐνοοῦσε τοὺς βαρβάρους). Ὁ Πausανίας τοῦ εἶπε πὼς δὲν εἶναι στὰ καλὰ του, πὼς εἶναι τρελὸς καὶ

πρός τόν Ἀθηναῖο ἀπεσταλμένο πού τόν ρωτοῦσε σ' ὅ,τι τοῦ εἶχαν πεῖ, ἀπάντησε ν' ἀναφέρει στούς Ἀθηναίους τήν κατάσταση καί νά τοὺς πεῖ νά πλησιάσουν τήν παράταξή τους. "Ὅσο γιά τή μετακίνηση, νά κάνουν ὅ,τι θά ἔκαναν καί οἱ Σπαρτιάτες.

56. Ὁ κήρυκας τῶν Ἀθηναίων γύρισε στούς δικούς του. Οἱ Σπαρτιάτες ἐξακολουθοῦσαν νά φιλονικοῦν ὅταν ἄρχισε νά χαράζει. Τή στιγμή ἐκείνη ὁ Παυσανίας, πού δέν εἶχε ἀκόμα πάρει ἀπόφαση, σκέφτηκε πώς ὁ Ἀμομφάρετος δέ θά ἔμενε μόνος, ὅταν θά ἔφευγαν οἱ ἄλλοι Λακεδαιμόνιοι. Ἐδωσε λοιπόν διαταγή καί πῆρε ὅλο τό στράτευμα μαζί του ἀπό τίς πλαγίές τοῦ βουνοῦ. Τελευταῖοι ἀκολουθοῦσαν οἱ Τεγεάτες. Οἱ Ἀθηναῖοι σχημάτισαν παράταξη καί βάδισαν διαφορετικά ἀπό τοὺς Λακεδαιμόνιους. Οἱ Λακεδαιμόνιοι βάδιζαν στά ὑψώματα καί στίς ὑπώρειες τοῦ Κιθαίρωνά, φοβούμενοι τό ἵππικό, ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι βάδιζαν πιά χαμηλά, στήν πεδιάδα.

57. Ὁ Ἀμομφάρετος στήν ἀρχή νόμιζε πώς ὁ Παυσανίας δέ θά τολμοῦσε νά τόν ἐγκαταλείψει καί προσπαθοῦσε νά πείσει τοὺς ἄλλους νά μή φύγουν ἀπό τίς θέσεις τους. "Ὅταν αὐτοί πού ἦταν μέ τόν Παυσανία ἀπομακρύνθηκαν, ὁ Ἀμομφάρετος πίστεψε ὅτι τόν ἐγκαταλείπουν κι ἔδωσε διαταγή στό λόχο νά πάρει τά ὅπλα καί ν' ἀκολουθήσει τοὺς ἄλλους. Οἱ Λακεδαιμόνιοι προχώρησαν ὥς δέκα στάδια καί σταμάτησαν νά περιμένουν τό λόχο τοῦ Ἀμομφάρετου κοντά στόν ποταμό Μολόντα, σ' ἓνα χῶρο πού ὀνομάζεται Ἀργιόπιο. Ἐκεῖ ὑπάρχει ἱερό τῆς ἑλευσίνας Δήμητρας. Περίμεναν ὥστε ἂν ὁ Ἀμομφάρετος καί ὁ λόχος του δέν ἐγκατέλειπαν τή θέση τους, νά μπορέσουν νά τοὺς βοηθήσουν, ἀφοῦ θά εἶχαν μείνει κοντά. Ὁ λόχος τοῦ Ἀμομφάρετου ἐνώθηκε μέ τοὺς ὑπόλοιπους καί τότε τοὺς ἔκανε ἐπίθεση ὁλόκληρο τό ἵππικό τῶν βαρβάρων. Οἱ ἱππεῖς ἔκαναν ὅ,τι συνήθιζαν νά κάνουν πάντα καί βλέποντας κενό τό χῶρο, ὅπου ἦταν παραταγμένοι πρὶν οἱ Ἕλληνες, προχώρησαν περισσότερο καί ὅταν τοὺς ἔφτασαν τοὺς ἐπιτέθηκαν.

58. "Ὅταν ὁ Μαρδόνιος πληροφορήθηκε ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶχαν φύγει τή νύχτα καί εἶδε ἔρημη τήν τοποθεσία, κάλεσε τόν Λαρισαῖο Θώρακα καί τοὺς ἀδελφούς του Εὐρύπυλο καί Θρασυδαῖο καί τοὺς εἶπε: «Ἀλευάδες, τί ἄλλο ἀκόμα θά μοῦ πεῖτε βλέποντας ἔρημες τίς θέσεις αὐτές;

Σεῖς, πού εἴσαστε γείτονές τους, μοῦ λέγατε ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι δέν ἀποφεύγουν τή μάχη καί ὅτι εἶναι οἱ πρῶτοι στά πολεμικά ἔργα. Τούς εἶδατε πρὶν νά θέλουν ν' ἀλλάξουν θέση καί τώρα ὅλοι βλέπουμε πῶς μέ τή νύχτα τό σκάσανε. Ἐδειξαν καθαρά, τώρα πού ἦταν νά πολεμήσουν μέ τούς πραγματικά ἀντρείους, ὅτι εἶναι ἓνα τίποτα καί ὅτι φημίζονται μόνο μεταξύ τῶν Ἑλλήνων, πού κι αὐτοί εἶναι ἓνα τίποτα. Ἐσεῖς βέβαια δέ γνωρίζετε τούς Πέρσες καί γι' αὐτό σᾶς συγχωρῶ πρόθυμα πού ἐπαινούσατε τούς Λακεδαιμονίους, τούς ὁποίους καί ξέρατε. Ἀλλά ἀπόρησα πολύ μέ τόν Ἀρτάβαζο, πού, καταφοβισμένος ἀπό τούς Λακεδαιμονίους, ἐξέφρασε μιὰ δειλή γνώμη, ὅτι ἔπρεπε δηλαδή νά σκώσουμε τό στρατόπεδο καί νά πᾶμε στήν πολιτεία τῶν Θηβαίων γιά νά πολιορκηθοῦμε ἐκεῖ. Τή γνώμη αὐτή θά τή μάθει ὁ βασιλιάς ἀπό μένα. Ἀλλά θά ξαναμιλήσουμε γι' αὐτά. Τώρα, ἀφοῦ οἱ Ἕλληνες φεύγουν, δέν ἐπιτρέπεται νά τούς ἀφήσουμε· νά τούς καταδιώξουμε καί ἀφοῦ τούς φτάσουμε νά πληρώσουν γιά ὅλα ὅσα ἔκαμαν στούς Πέρσες».

59. Ἀφοῦ τά εἶπε αὐτά, ἔδωσε διαταγή στούς Πέρσες νά διαβοῦν τόν Ἀσσωπό καί νά καταδιώξουν τρέχοντας τούς Ἕλληνες πού φαίνονταν νά φεύγουν. Καταδίωξε μόνο τούς Λακεδαιμονίους καί τούς Τεγεάτες, γιατί δέν ἔβλεπε τούς Ἀθηναίους πού βάδιζαν στήν πεδιάδα καί τούς ἔκρυβαν οἱ λόφοι. Βλέποντας τούς Πέρσες νά ξεκινοῦν, γιά νά καταδιώξουν τούς Ἕλληνες, οἱ ἀρχηγοί τῶν ἄλλων βαρβαρικῶν μονάδων ὕψωσαν τά σήματα καί ἄρχισαν τήν καταδίωξη, ὅπως μπορούσε ὁ καθένας, χωρίς νά σχηματίσουν παράταξη καί χωρίς καμιά τάξη. Αὐτοί λοιπόν ἔκαναν ἐπίθεση, οὐρλιάζοντας καί ἄταχτα, βέβαιοι ὅτι θά νικήσουν τούς Ἕλληνες.

60. Ὄταν τοῦ ἔκανε ἐπίθεση τό ἱππικό, ὁ Παυσανίας ἔστειλε μέ ἱππέα μήνυμα στούς Ἀθηναίους: «Ἀθηναῖοι, ἀρχίζει ὁ μέγιστος ἀγών γιά μιὰ Ἑλλάδα ἐλεύθερη ἢ δούλη. Ἐμεῖς οἱ Λακεδαιμόνιοι κι ἐσεῖς οἱ Ἀθηναῖοι προδοθήκαμε ἀπό τούς συμμάχους, πού ἔφυγαν τή νύχτα. Τώρα εἶναι φανερό τό τί πρέπει νά κάνουμε· μπορούμε πολύ καλᾶ νά βοηθοῦμε ὁ ἓνας τόν ἄλλο. Ἄν τό ἱππικό εἶχε κάνει σέ ἐσᾶς πρῶτα ἐπίθεση, τότε ἔπρεπε ἐμεῖς καί μαζί μας οἱ Τεγεάτες πού δέν πρόδωσαν τήν Ἑλλάδα, νά σᾶς βοηθήσουμε. Τώρα, πού ὁλόκληρο τό ἱππικό ἔκανε σέ ἐμᾶς ἐπίθεση, σωστό εἶναι νά ἔρθετε σεῖς νά βοηθήσετε τό τμήμα πού

πιέζεται περισσότερο. "Αν κάποιος λόγος σᾶς ἐμποδίζει νά ἔρθετε οἱ ἴδιοι νά μᾶς βοηθήσετε, τότε τουλάχιστον στείλτε μας τούς τοξότες σας. Ξέρουμε ὅτι στόν πόλεμο αὐτό ἐσεῖς δείχνετε τή μεγαλύτερη προθυμία, ὥστε καί σ' αὐτό τό αἶτημά μας θά εἰσακούσετε».

61. "Όταν οἱ Ἀθηναῖοι τά πληροφορήθηκαν αὐτά ἐτοιμάστηκαν νά τούς βοηθήσουν ὅσο μπορούσαν. Καί ἐνῶ ἔκαναν κίβλας στροφή, τούς ἐπitéθησαν οἱ Ἕλληνες πού ἦταν ἀντίκρυ τους, σύμμαχοι τοῦ βασιλιᾶ, κι ἔτσι δέν μπόρεσαν νά βοηθήσουν τούς Λακεδαιμόνιους, γιατί τούς ἐμπόδιζε ἡ ἐπίθεση. Οἱ Λακεδαιμόνιοι λοιπόν καί οἱ Τεγεάτες ἔμειναν μόνοι —οἱ Λακεδαιμόνιοι μαζί μέ τούς ἐλαφρά ὅπλισμένους πενήντα χιλιάδες καί οἱ Τεγεάτες τρεῖς χιλιάδες (ποτέ δέ χωρίζονταν ἀπό τούς Λακεδαιμόνιους) — καί ἔκαναν θυσίες, γιατί ἤθελαν νά δώσουν μάχη μέ τό Μαρδόνιο καί τό στρατό πού εἶχαν ἀντίκρυ τους. Ἀλλά οἱ θυσίες δέν ἦταν εὐνοϊκές καί στό μεταξύ σκοτώνονταν πολλοί ἀπ' αὐτούς καί πολλοί περισσότεροι τραυματίζονταν. Οἱ Πέρσες εἶχαν κάνει ἓνα τεῖχος μέ τίς ἀσπίδες τους καί ἔριχναν βροχή τά βέλη, τόσο πολύ, πού ἐνῶ οἱ Σπαρτιάτες πιέζονταν καί οἱ θυσίες δέν ἦταν εὐνοϊκές, ὁ Πausanίας κοίταξε πρός τό ἱερό τῆς Ἥρας στίς Πλαταιές κι ἐπικαλέστηκε τή θεά, παρακαλώντας την νά μήν ἀφήσει νά διαφευστοῦν οἱ ἐλπίδες τῶν Ἑλλήνων.

62. Ἐνῶ ἔκανε τήν ἐπικλήση αὐτή, πρῶτοι οἱ Τεγεάτες ἔκαναν ἔφοδο ἐναντίον τῶν βαρβάρων. "Υστερ' ἀπό τήν εὐχή τοῦ Pausanias ἔγινε ἡ θυσία εὐνοϊκή. Τότε καί οἱ Λακεδαιμόνιοι ἔκαναν ἔφοδο ἐναντίον τῶν Περσῶν, καί οἱ Πέρσες παράτησαν τά τόξα τους γιά ν' ἀντισταθοῦν. Στήν ἀρχή ἡ μάχη ἔγινε γύρω ἀπό τό φράγμα τῶν ἀσπίδων καί ὅταν τό φράγμα αὐτό ἔπεσε, ἄρχισε σκληρή μάχη κοντά στό ἱερό τῆς Δήμητρας καί γιά πολλή ὥρα, ὥσπου ἤρθαν στά χέρια. Οἱ βάρβαροι ἐπιαναν τά ἀκόντια μέ τά χέρια καί τά ἔσπαζαν. Πράγματι, οἱ Πέρσες δέν ἦταν κατώτεροι σέ τόλμη καί ἀντρεία, ἀλλά δέν εἶχαν προστατευτικό ὅπλισμό, δέν ἦταν γυμνασμένοι καί τούς ἔλειπε ἡ πείρα τῶν ἀντιπάλων τους. Προχωροῦσαν ἕνας ἕνας ἢ ἀνά δέκα ἢ σέ μικρές καί μεγάλες ὁμάδες, ἔπεφταν ἀπάνω στούς Σπαρτιάτες καί σκοτώνονταν.

63. Στό σημεῖο ὅπου ἦταν ὁ Μαρδόνιος καί πολεμοῦσε ἀπάνω σέ ἄσπρο ἄλλογο, ἔχοντας γύρω του ἐπiléκτους, τούς χίλιους καλύτερους Πέρ-

σες, στό σημεῖο ἐκεῖνο πιέζονταν περισσότερο οἱ Σπαρτιάτες. Ὅσο ὁ Μαρδόνιος πολεμοῦσε, οἱ Πέρσες ἄντεχαν καί ἀμύνονταν καί σκότωναν πολλούς Λακεδαιμονίους· ἀλλά ὅταν ὁ Μαρδόνιος σκοτώθηκε κι ἔπεσαν ὅσοι ἦταν γύρω του, οἱ καλύτεροι πολεμιστές, τότε οἱ ὑπόλοιποι τράπηκαν σέ φυγή καί ὑποχώρησαν μπροστά στοὺς Λακεδαιμονίους. Ἐπαθαν πολὺ μεγάλη ζημιὰ, γιατί δέν εἶχαν πανοπλία κι ἔτσι ἔπρεπε νά πολεμοῦν σάν γυμνοὶ ἐναντίον ὀπλιτῶν.

64. Μὲ τὸ θάνατο τοῦ Μαρδονίου οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐκδικήθηκαν τὸ θάνατο τοῦ Λεωνίδα, σύμφωνα μὲ τὸ χρησμὸ πού τοὺς εἶχε δοθεῖ, καί ὁ Πausanίας τοῦ Κλεόμβροτου τοῦ Ἀναξανδρίδη νίκησε τὴν ωραιότερη νίκη ἀπὸ ὅσες ξέρω. Τὰ ὀνόματα τῶν προγόνων του τὰ ἀνέφερα, ὅταν μίλησα γιὰ τὸν Λεωνίδα. Εἶναι οἱ ἴδιοι πρόγονοι καί γιὰ τοὺς δύο. Τὸ Μαρδόνιο τὸν σκότωσε ὁ φημισμένος Σπαρτιάτης Ἀρίμνηστος, πού χρόνια μετὰ τὰ μηδικὰ, μὲ τριακόσιους στρατιῶτες, πολέμησε στὴ Στενύκλαρο ἐναντίον ὅλων τῶν Μεσσηνίων. Σκοτώθηκε καί ὁ ἴδιος καί οἱ τριακόσιοι.

65. Στὶς Πλαταιές λοιπὸν καθὼς οἱ Πέρσες νικήθηκαν ἀπὸ τοὺς Λακεδαιμονίους, ἔτρεχαν ἄταχτα στό στρατόπεδὸ τους καί στό ξύλινο τεῖχος πού εἶχαν κάμει στὴν περιοχὴ τῶν Θηβῶν. Μοῦ φαίνεται θαῦμα τὸ ἐξῆς περιστατικό: ὅτι ἐνῶ πολεμοῦσαν κοντὰ στό ἄλσος τῆς Δήμητρας, κανεὶς ἀπὸ τοὺς Πέρσες δέν φάνηκε νά μπαίνει στὸν περίβολο οὔτε νά πεθαίνει ἐκεῖ, ἀλλὰ ὅλοι ἔπεσαν γύρω ἀπὸ τὸ ἱερό σέ κοινόχρηστη γῆ. Νομίζω ὅτι, ἂν τοῦτο πρέπει ν' ἀποδοθεῖ σέ κάτι θεῖο, ἡ θεὰ Δήμητρα δέν τοὺς δεχόταν, ἐπειδὴ εἶχαν κάψει τὸ ναὸς τῆς στήν Ἐλευσίνα.

Ἐδῶ λοιπὸν τελείωσε ἡ μάχη.

Κεφ. 78, 79. Ἡ μεγαλοφροσύνη τοῦ Πausanία

78. Στὶς Πλαταιές στό στρατόπεδο τῶν Αἰγινήτων ὑπῆρχε ὁ Λάμπων, γιὸς τοῦ Πυθέα, ἀπὸ τοὺς πρώτους Αἰγινήτες, πού πῆγε νά βρεῖ τὸν Πausanία γιὰ νά τοῦ πεῖ κάτι πολὺ ἀνόσιο. Πῆγε καί τὸν βρῆκε βιαστικά καί τοῦ εἶπε: «Γιὲ τοῦ Κλεόμβροτου, κατόρθωσες ἓνα ἔργο τεράστιο καί ωραιότατο καί ὁ θεὸς σέ διάλεξε νά ἐλευθερώσεις τὴν Ἑλλάδα καί ν' ἀποκτήσεις τὴ μεγαλύτερη δόξα ἀπ' ὅσους Ἕλληνες ξέρω. Τώρα ἀπο-

τελείωσε τό ἔργο σου, ὥστε νά φημιστεῖς ἀκόμα περισσότερο καί νά ἐμποδίσεις ἔτσι τούς βαρβάρους νά ξαναδείξουν τέτοια ἀλαζονεῖα ἀπέναντι τῶν Ἑλλήνων. Ὅταν σκοτώθηκε ὁ Λεωνίδας στίς Θερμοπύλες, ὁ Μαρδόνιος καί ὁ Ξέρξης τοῦ ἔκοψαν τό κεφάλι καί τό ἔστησαν σ' ἓνα παλούκι. Ἄν τό ἀνταποδώσεις, τότε θά σ' ἐπαινέσουν πρῶτα ὅλοι οἱ Σπαρτιάτες καί ὕστερα ὅλοι οἱ ἄλλοι Ἕλληνες. Πασσάλωσε τό Μαρδόνιο καί θά ἐκδικηθεῖς ἔτσι τό θεῖο σου Λεωνίδα». Αὐτά εἶπε ὁ Λάμπων νομίζοντας ὅτι θά εὐχαριστήσῃ τόν Πυρρῶνα, ἐκεῖνος ὁμῶς τοῦ ἀποκρίθηκε:

79. «Ἐνέει Αἰγινήτη, σ' εὐχαριστῶ γιά τήν εὐνοϊκή σου διάθεση, ἀλλά ἡ συμβουλή σου δέν εἶναι καλή. Ἀνέβασες πρῶτα στά ὕψη ἐμένα, τήν πατρίδα μου καί τά ἔργα μου καί ὕστερα μ' ἐρίζεις στό μηδέν, συμβουλεύοντάς με νά ἀτιμάσω ἓνα νεκρό καί λέγοντάς μου ὅτι, ἂν τό κάνω αὐτό, θά φημιστῶ περισσότερο. Αὐτά πρέπουν περισσότερο στούς βαρβάρους παρά στούς Ἕλληνες, τά ὁποῖα καί ὅταν οἱ βάρβαροι τά κάνουν τούς κατηγοροῦμε. Δέν ἔχω διάθεση νά κερδίσω μέ τέτοια πράγματα τήν ἐκτίμηση τῶν Αἰγινήτῶν καί τῶν ὁμοίων τους. Μοῦ ἀρκεῖ νά ἔχω τήν ἐκτίμηση τῶν Σπαρτιατῶν καί νά κάνω ὅσες πράξεις μά καί νά λέω ὅσες λόγια. Μοῦ λές νά ἐκδικηθῶ τό Λεωνίδα, ἀλλά σοῦ λέω ἐγώ ὅτι τόν ἐκδικηθήκαμε περίφημα αὐτόν καί ὅσους σκοτώθηκαν στίς Θερμοπύλες, μέ τίς ἀναρίθμητες ψυχές πού χάθηκαν σ' αὐτήν τή μάχη. Τώρα ἐσύ μὴν ἔρθεις πάλι νά μοῦ πεῖς τέτοια πράγματα, οὔτε νά μοῦ δώσεις τέτοιες συμβουλές. Καί νά χρωστᾷς χάρη πού φεύγεις χωρίς νά πάθεις τίποτε».

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	Σελ.	5 - 10
1. Βιογραφία	»	5 - 10
Βιβλ. Ι ΚΛΕΙΩ	»	11 - 33
1. Ίστορία του Κροΐσου	»	11 - 24
2. Ό Κύρος νικάει καί αιχμαλωτίζει τόν Κροΐσο	»	24 - 29
3. Έθιμα Περσών	»	29 - 31
4. Ίωνες καί Αιολείς ζητούν βοήθεια από τή Σπάρτη· αὐτή ἀρνεῖται	»	32 - 33
Βιβλ. ΙΙ ΕΥΤΕΡΠΗ	»	34 - 49
1. Βασιλεία του Ψαμμήτιχου	»	34 - 36
2. Ήθη καί έθιμα τών Αἰγυπτίων	»	36 - 43
3. Μαντεῖα - Δωδώνη	»	43 - 45
4. Ό Κροκόδειλος	»	45 - 46
5. Εἰδικό έθιμο τών Αἰγυπτίων	»	46 - 47
6. Οἱ Πυραμίδες	»	47 - 49
Βιβλ. ΙΙΙ ΘΑΛΕΙΑ	»	50 - 57
1. Οἱ Άραβες βοηθοῦν τόν Καμβύση	»	50 - 52
2. Ή Σάμος καί ό τύραννος Πολυκράτης	»	52 - 55
3. Οἱ Πέρσες ἀρχηγοί συζητοῦν γιά τό καλύτερο πολίτευμα	»	55 - 57
Βιβλ. ΙV ΜΕΛΠΟΜΕΝΗ	»	58 - 65
1. Οἱ Σκύθες νομάδες	»	58 - 61
2. Έθιμα Σκυθών	»	61 - 64
3. Οἱ Σκύθες καταπονοῦν τόν Δαρεῖο μέ τήν πολε- μική τους.— Τοῦ στέλνουν συμβολικά δῶρα ..	»	64 - 65

Βιβλ. V ΤΕΡΨΙΧΟΡΗ	Σελ.	66 - 77
1. Ὁ Ἰστιαῖος στέλνει ἀπὸ τὰ Σοῦσα μήνυμα στὸν Ἀρισταγόρα, ποῦ ἀποφασίζει νὰ ἐπαναστατήσει ἐναντίον τῶν Περσῶν	»	66 - 67
2. Ἡ Σπάρτη ἀρνεῖται νὰ στείλει βοήθεια	»	68 - 69
3. Ὁ Ἀρισταγόρας πηγαίνει στὴν Ἀθήνα ποῦ ἔχει ἀπελευθερωθεῖ ἀπὸ τὴν τυραννία τῶν Πεισιστρατιδῶν	»	70 - 73
4. Ἀνάπτυξη τῆς Ἀθήνας χάρις στοῦ φιλελεύθερου καθεστώσ της	»	73 - 74
5. Ἡ Ἀθήνα βοηθεῖ τοὺς Ἴωνες.—Στέλνει ἐκστρατευτικὸ σῶμα καὶ πυρπολεῖ τίς Σάρδεις	»	74 - 77
6. Θυμὸς τοῦ Δαρείου	»	77
Βιβλ. VI ΕΡΑΤΩ	»	78 - 89
1. Πρῶτη Περσικὴ ἐκστρατεία στὴν Ἑλλάδα μετ' ἀρχηγό τὸν Μαρδόνιο.—Καταστροφή τοῦ στόλου στὸν Ἄθω	»	78 - 79
2. Δεύτερη ἐκστρατεία τῶν Περσῶν στὴν Ἑλλάδα. Οἱ Πέρσες ἀποβιβάζονται στὸ Μαραθῶνα	»	79 - 83
3. Ἡ μάχη στὸ Μαραθῶνα	»	83 - 88
4. Ἐπιστροφή τοῦ Δάτη καὶ τοῦ Ἀρταφέρνη στὴ Μικρὰ Ἀσία. Καθυστερημένη ἄφιξη τῶν Σπαρτιατῶν στὸ πεδίο τῆς μάχης	»	88 - 89
Βιβλ. VII ΠΟΛΥΜΝΙΑ	»	90 - 108
1. Ὀνειρο τοῦ Ξέρξη. Προετοιμασίες στὸν Ἄθω	»	90 - 96
2. Ἡ μάχη τῶν Θερμοπυλῶν	»	96 - 106
3. Διάλογος μετὰ Ξέρξη, Δημάρατου καὶ Ἀχαιμένη	»	106 - 108
Βιβλ. VIII ΟΥΡΑΝΙΑ	»	109 - 123
1. Κατάληψη τῆς Ἀθήνας ἀπὸ τὸν Ξέρξη. Συμβούλιο Ἑλλήνων στρατηγῶν, παρ' ἐμβάση Θεμιστοκλῆ.	»	109 - 114
2. Οἱ Σπαρτιάτες ὀχυρώνουν τὸν Ἴσθμό.—Ὁ Θεμιστοκλῆς στέλνει παραπλανητικὸ μήνυμα	»	114 - 123

στον Ξέρξη.....	Σελ.	114 - 119
3. Ἡ ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας	»	119 - 123
Βιβλ. ΙΧ ΚΑΛΛΙΟΠΗ	»	124 - 136
1. Θυσίες καί στά δύο στρατόπεδα. — Οἱ δύο πα- ρατάξεις μένουν ἄπρακτες ἐπὶ δέκα μέρες	»	124 - 126
2. Ἡ ἐνδέκατη μέρα. — Ἡ μάχη τῶν Πλαταιῶν..	»	126 - 135
3. Ἡ μεγαλοφροσύνη τοῦ Πausανία	»	135 - 136

Βιβλ. VΙ ΤΕΛΕΤΑΧΟΡΗ	73-82
1. Ήρωας στέλλει από τα Λαλαμάτα τον στρατιώτη του Μ. Η'	73-77
2. Αριστοτέλης του Αποκαίσιου να έλθουν από την Περσία	77-82
Βιβλ. VΙΙ ΚΑΛΟΙΟΝ	82-89
1. Ή Σπάρτη ηρώων	82-89
2. Ή Λαλαμάτα	89-92
3. Ή Λαλαμάτα	92-97
4. Ή Λαλαμάτα	97-102
5. Ή Λαλαμάτα	102-107
6. Ή Λαλαμάτα	107-112
Βιβλ. VΙΙΙ ΕΡΑΤΩ	112-119
1. Ή Πρώτη Περσική έστρατευση στην Ελλάδα	112-119
2. Ή Πρώτη Περσική έστρατευση στην Ελλάδα	119-124
3. Ή Πρώτη Περσική έστρατευση στην Ελλάδα	124-129
4. Ή Πρώτη Περσική έστρατευση στην Ελλάδα	129-134
5. Ή Πρώτη Περσική έστρατευση στην Ελλάδα	134-139
6. Ή Πρώτη Περσική έστρατευση στην Ελλάδα	139-144
Βιβλ. VΙΙΙ ΠΟΛΥΜΝΙΑ	144-151
1. Ή Πρώτη Περσική έστρατευση στην Ελλάδα	144-151
2. Ή Πρώτη Περσική έστρατευση στην Ελλάδα	151-156
3. Ή Πρώτη Περσική έστρατευση στην Ελλάδα	156-161
4. Ή Πρώτη Περσική έστρατευση στην Ελλάδα	161-166
5. Ή Πρώτη Περσική έστρατευση στην Ελλάδα	166-171
6. Ή Πρώτη Περσική έστρατευση στην Ελλάδα	171-176
Βιβλ. VΙΙΙ ΟΥΡΑΝΙΑ	176-183
1. Ή Πρώτη Περσική έστρατευση στην Ελλάδα	176-183
2. Ή Πρώτη Περσική έστρατευση στην Ελλάδα	183-188
3. Ή Πρώτη Περσική έστρατευση στην Ελλάδα	188-193
4. Ή Πρώτη Περσική έστρατευση στην Ελλάδα	193-198
5. Ή Πρώτη Περσική έστρατευση στην Ελλάδα	198-203
6. Ή Πρώτη Περσική έστρατευση στην Ελλάδα	203-208





024000019483

ΕΚΔΟΣΗ Γ', 1978 (IV) - ΑΝΤΙΤΥΠΑ 160.000 - ΣΥΜΒΑΣΗ 3018/20-2-78

ΕΚΤΥΠΩΣΗ : ΑΦΟΙ ΣΕΡΕΤΗ Α.Ε. - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ : Ι. ΚΑΜΠΑΝΑΣ Α.Ε

Αδ

